

MARKOVITS RODION

SÁNTA FARSANG

REGÉNY

*

ELBESZÉLÉSEK

**IRODALMI KÖNYVKIADÓ
BUKAREST 1967**

A borítólapot
DEÁK FERENC
rajzolta

SÁNTA FARSANG

ELŐHANG

Bádogfedeles háza nem volt másnak a faluban, csak nekünk. Magazinunk is volt, kétemeletes. Bádogfedeles házunk előtt pedig egy sor derék fűzfa és egy sor kevély nyárfa örködött nyílegyenes vonalban. Mikor a hét-esztendő nagy táborozásból és bolyongásból hazatértem, a piros bádogfedelelet meg a magazin zsindeletét csókoltam szívemre már a határban. Ők simultak szemem elé először. Nekem akkor úgy tűnt, mintha kandi vágygial erőlködnének a falusi tetők és dombok felé, mintha lábujjhegyre ágaskodnának, hogy mihamarabb lássanak és integessenek.

De aztán többi családommal is hasonló mámorral öleleztünk: apámmal, feleségemmel, fiammal, öreg nőcseledünkkel. Anyámnak már csak fekete gránitkövét becézhettem a kertünk végében, hol a régi kisfiú mellett pihent.

„Elfáradt várni gyermekeit a háborúból” – ez volt aranybetűkkel a köre írva.

Illett felkeresni minden rokonomat a hétévi csavargás után.

Meglátogattam a konyhakertet, kezeltem a köszmétebokrokkal, ittam egy kortyot a rózsabokrok illatából, arcomhoz szorítottam a labdarózsa fehér, pufók képét, időztem néhány pillanatig a virágoskertben is. (Sosem voltunk jóban, de most nem mutattam.) A régi borsajtó elárvult gerendájára is vettem egy pajtási pillantást. Barátságosan oldalba rúgtam a nagy keserűlapukat. Üdvözöltük egymást a kutyákkal. A két kiöregedett mutatott be az ifjabb nemzedéknek. Meghatott viszontlátásom

volt a málégóréval. A csűr mindkét kapuját tárta felém, benn kopottan várt a megöregedett vízipuska.

Rám ismertek a bútorok, fél térdre ereszkedett előttem a legöregebb fotel. A piros bársonyalbum a vizitszoba asztalán elköltözött és még élő rokonságom arcára vigyázott távollétemben.

Ez volt a viszontlátás hét év után bádogfedeles házunkkal, kétemeletes magazinunkkal, udvarunkkal, apámmal, feleségemmel, fiammal. Még nem volt evvel a találkozásoknak vége: jöttek a régi ízek, ebéden, vacsorán az ínyemre telepedtek. Kenyéríz, sóíz, levesíz – jöttek a régi erővel és boldogsággal és rokoni illattal. Tányérok színe és íze és cserépkorsó vizének íze. És kezemen is a kút vizének hús íze és feledhetetlen csillogása, örömeinek cseppjei.

Ráismertem a murok- és petrezselyembokrokra, a fákön hintázó szilvákra és a szúnyogokra, holott valószínűen már csak dédunokái voltak azoknak, kiktől elbúcsúztam. A burgonyabokrok feszengve vártak, vajon fogadom-e őket úgy, mintha a régiek volnának. De ráismertem a régi, keskeny fűzfalevelekre is, a félénken kalimpáló nyárfalevelekre is. Az emberekre is ráismertem, a gyerekekre is, az asszonyokra is, a felhőkre is az égen, a falu fölött. A bajuszok kifehéredtek némely ajkak fölött, némely szemek mélyebben ültek; nagyobb változás csak a hegyek kupoláján volt, egyik-másik megkopaszodott a hét esztendő alatt.

Mert hegyek alatt terült a mi udvarunk és bádogfedeles házunk. Tornácunkról – kőlépcsői voltak, és cementből volt a padlója – látszott az egész falu. A zsindeyes községháza, meg a zsindeyes papi ház, meg még egy zsindeyes ház: a kántoré. Az a másik zsindeyes, ami oda látszott, nem volt ház, csak a Bonáék istállója. Kihívó kacérságból volt zsindeyes, nem vette komolyan senki. Látszottak a többi házak is a faluban, mert a mi házunk a völgyben volt, a többi pedig mind a dombokon. És aztán ezek magas tetejű házak voltak ám, büszke, hórihorgas, zsúpszalma fedéllel. A tornácról mindent látni lehetett. A Bonák kúriáját, a Kokók udvarát, a Nyegránok tanyáját, a Handrók portáját, a Lupuk szegénységét,

az Indrikucék árvaságát, a Nyikoricsok kerítését, a Csomnyéék egészen új menedékét.

Itt ültünk a gyönyörű cementtornácon feleséggel, vártuk az estét. Mikor a ház előtt a patakban megelevenednek a kövek és beszélgetni kezdenek. Mikor a távoli hárserdőkből idegördülnek bársony hintóikon a dús illatok. Mikor megérkezik a tölgyerdőből is a könnyű szél.

– Hét esztendő – mondtam –, és ugyanazokat a gumókat huzigálják ki a burgonyabokrok alól, ugyanazok a labdarózsák fehérленek. Legfeljebb egy háznak van másképp felcsapva a szalmakalapja, legfeljebb egy kis új kerítés. Bokor támadt, ahol oltvány volt, néhány bajusz fehéredett, néhány szemnek árka lett, mélyebb, eltűnt valaki, és kő maradt a helyén, fájdalmas kő. De levelek, bokrok, utak, pázsit, emberek és ezek az apró kurjantások az éjszakában és ízek, illatok, fények, hangok, mint régen....

– Mint régen minden, már elült a vihar, kisimultak és fényesek a levelek és a lelkek – mondta a feleségem.

– Itt nem ropogott a puska, itt nem szántott a gránát, itt nem korbácsolt a vihar...

– Itt a lelkekben szántott a vihar, a szívekben gyűrűzött a romlás, most elhalt a zaj, és elült a lelkek borzongása...

... Hét éve annak, hogy egy téli reggelen megérkeztem a faluba, szülőfalumba és bádogfedeles házukba feleséggel és fiammal. Nekem akkor el kellett mennem, és nem tudtam, hova, nem tudtam, mennyi időre. Idehoztam őket a vihar idejére. A hegyek aljában alvó kis faluba.

– Itt vártok szépen, míg haza nem jövök. Nekem most el kell mennem, nem lehet tudni, hova, nem lehet tudni, milyen messzire. Szépen ültök. Itt Bonák és Kokók és Nyikoricsok laknak, csendes emberek, velük lesztek és az öreg szülőkkel. Meg a Túrral, meg a Kopasz-heggyel. Meg a szilvafákkal, meg a kedves patakkal. Nem kell félni. Mikorára a hegyek közé ér, mindenféle viharnak elmúlik a mérge, a tetőkön megtörik minden erőszak. A lárma csak tompán és siketen suhan, mire ideér...

A nagy világban országok omlottak, határok dőltek, városok égtek, de itt hét év után is a régi napraforgó tányérából hull őszi az ízes olajmag...

Itt a lelkek doboltak és lángoltak. Kócos szűrők alatt és szakadt vászoningek alatt feszültek a szívek. A falu egyik végéről a másakra vajákos asszony vitte dülöngélve és suttogva a hírt, nem vágtatott dübörgő gépek végtelen papírján, nem villámlott fénylő betűkkel a házak tetején... De itt is gyűrűzött, itt is örvénylett, itt is túlcserdült a háború habja... Most ünnep van, termő nyár boldog ünnepe, nyugalma, szelídsége, megbékéltsége. Ami elmúlt, már nem látszik a zsenge leveleken meg a házak zsúpfedelén, piros a bazsarózsa, mint régen, ismét könnyű léptekkel halad asszony, leány a szerszámhordó ember után.

A dombokról könnyű kis hintókon már érkezett a hársfák édes lehelete, hangoskodtak a kövek az ezüst patakban, a nap a Kopasz-hegy mögé húzódott, és vonultak a kutyák a kapuk felé, de hét éve nem látott feleségem elfehéřült arccal sápadt vissza a hét esztendőre, ami itt volt a hársfák illatában, a patak ezüst hangjában, vidám zöld málék és görnyedt szilvafák alatt, félrekapott tetők alatt, alvég és felvég vidékén, sásparton, kalákák vigalmában, hegedűszó és tiloló hangja mellett, villogó kés és derűs olajos lepény árnyékában...

Aznap és másnap, nappal és éjjel mondta és hárfázta a múltat, az asszonyok dolgát és a falu dolgát, mikor elfeledten és szívszakadva bolyongtak a falu árnyai...

Csak aki meghalatta indulatait és aki megdermesztette szívét, csak az tudott átúszni a békepartra, csak aki sem fülének, sem szemének nem adott pihenőt, aki örökös vigyázzban meredt a távoli katonára, csak az bírta az őrállást... A mi házunk, erős, bádogfedeles várunk itt van a falu mélyén, a falu völgyében. Ha megárad a patak, erre ömlik a vize, hivatalos kocsi erre vágtat, cseresznyés ekhós szekér erre zörög, ide gyűl a hír, a hang, itt pihen a koldus is a kőlépcsőn a szomszéd falubeli tudnivalókkal... Ami történt, annak foszlánya ide lenggett, annak hangja itt muzsikált...

Fülem beitta, szemem meglátta, és ujjaim most visszakopogják mindazt, amit hét éve nem látott feleségem nekem a faluról mondott.

Ezért, jó emberek, amit mondok, nem az én szavam, amit mutatok, azt nem én láttam. Legfeljebb az ámulat az enyém, mellyel báméskodom...

Befogadom mind a lehajtott fejű magzatait, bűnbánó és megszenvedett gyermekeit a sorsnak.

Főként az asszonyokat, a vihar oltalom nélküli védte-lenjeit, kik hol elestek, hol megmaradtak, de mindenképpen messziről érkeztek vissza, akik megérkeztek...

1

Iszonyú szerszám a dob, rémítő hangja van. Semmi teremtetett állat hangja nem hasonlít ahhoz, mikor a kife-szített bőron pereg a két verő. A szekérsörgés hangja sza-pora és vidám, a szőlőkben a madárijesztő dongán zengve koppan a kalapács, a toronyban a kereplő áhítatot ger-jeszt húsvét előtt. A tilinkók játékos trillái, hársfakürtök zengése, a kondások karikájának csattanása, a kenderti-lolók kapkodó köhögése mind barátságos, ismerős, kedves vendégei a fülnek, de a dobszó csúnya valami. Nem is volt nálunk dobszó otthonos soha, csak ez az új jegyző csinált belőle szokást. Más csak a vének szavából tudott valamit a dobról. Egyszer régen, mikor az öreg Bene Ilies földjét elvette a törvény, őt magát pedig a hegytetőre úzték házából családjával, akkor szólott a dob utoljára a faluban. Földjét, házát, két diófáját, tizenkét korán érő szilvafáját, szekerét, de még a halászhálóját meg a tapo-gatóját is elvették a dobszóval akkor Bene Iliesnek, a pereskedések miatt. (Felköltözött a hegyre, ahol a senki földjei vannak, meg a mindenki erdeje, hogyne fagyna meg az emberben a vér, ha a dobszót hallja.)

Városokban – beszéltek – dobszóval megyen a tud-nivalók hirdetése. Ott jó lehet, de itt, falun, borzong a dobszótól az ember, a tudnivalók hirdetéséhez itt ember-emlékezet óta másképp hívták a népet. Többnyire este-felé, mikor a Kopasz-hegy tetejére ül a nap, ilyentájt volt szokás. Ezt az időt várták egész délután a bakterek a kisbíróval a Nyitituc-kertben, a diófa alatt. Napszállta

tájáig heverészték, már ez a heverészás is hozzátartozott a híradáshoz. Mezőre délután szállingózó asszonyok, gombaszedni induló fiúk elszórták az úton:

– Estére a diófa alá... Már ott pipáznak a trombitások...

Aztán mikor elindultak a határból a gazdák, asszonyok, szekerek, ökrök, tehenek, kocák, egyszerre még jó útban meghallották a trombitát.

Az se volt valami igazi trombita.

Bakter csak olyan lehetett, aki tudott a puska csövén trombitálni. Égnek emelte a puska csövét a bakter és fújta a hívó szót, ha elfáradt, a másik bakter folytatta, az emberek pedig odagyűltek, és mikor már szépen együtt voltak, akkor egy kis trombitaszünet volt, és a kisbíró elmondta, miről van szó.

Vásár Sárközön – tilosba fogott lovakat őriznek a községházán – az adófizetéssel nem vár tovább az állam – oltóvesszőket lehet kapni a remetei vincellérenél – aki még nem volt a szekérével útjavításon, most már ne képlekedjen – tilos a Pálna meg a Túr között legeltetni, több figyelmeztetés nem lesz – szőlőőr választásra a szőlősgazdák vasárnap délelőtt a községházán gyülekezzenek.

Volt úgy, hogy a templom előtt hirdettek ki egyet-mást, többnyire a templom dolgait, de néha azt is, hogy a spiritusz olcsóbb lett. A hegyi pásztorok a tüzekkel is üzengettek egymásnak. Régen voltak juhászok, akik a hártrombita szavából is értettek vasárnapi táncra meg juhlopásokra vonatkozó üzeneteket.

Ezt az új rendet a dobbal a hórihorgas égimeszelő új jegyző hozta ide. Pedig mostanában sem hirdettek mást, mint annak előtte, de azért csak úgy viszolygott az emberek háta, ha a vérfagyasztó dobpergést meghallották.

Nem szeretik falun az ilyen nagy változásokat, persze, túrni kell, ha egyszer törvény van rá. Odacsoszogtak az emberek, ha pergett a dob, de nagy megkönnyebbüléssel szaladtak haza. Megint megúsztuk, csak éppen a tojás párját veszi drágábban a felső boltos. Aggodalom volt ebben az egész új ceremóniában. Más volt a diófa alatt. Nyáron le lehetett heveredni a fűbe, az emberek pipáztak, a gyerekek buckáztak. Télen a nagy subákból, mint

valami kis meleg csőszkunyhóból pislogtak a bakterekre meg a kisbíróra. De a dobot nem vitték a diófa alá, azt ott szólaltatták meg a községháza tornácán. Kijött a jegyző úr is, nem volt kedve az embernek tréfálni, nagyon hivatalos lett minden. Keserű, izgatott, hirtelen. Örvendett az ember, ha túlesett rajta. Az idejét sem válogatták meg úgy, mint régen. Hol nagyuzsonna táján, hol déli pihenő idején pergették, aztán hagyhatta az ember a munkát, mert a gyerekekre csak nem lehetett bízni az ilyen nevezetes dolgot. A puskatrombita, az rendes időben szólott, de ez a nyavalyás dob akkor kezdte rá, amikor az ember nem is várta. Valóságos ellenség volt, aki csúfondáros hangon zaklat, aki szeszélyesen zavar, akit nem lehet kiismerni. Nem lehet tudni, mikor, mivel ront rád.

De azt, amit most tett, azt mégsem tette eddig. Ilyen merészsége nem volt még, hogy éjnek éjszakáján kezdje rá a vitustáncot. Mert ezen az éjjelen a legjobb álmából tépte fel a falut, pontosan a közepén a pihenésnek, amikor legerősebb és legkiadósabb az álom.

...Pergett a dob kifeszített bőrén a verő az éjszakában, és felemelkedtek szalmazsákjaikról az emberek. Dörzsölték a szemüket és kémlelték a határt. Hol ég, mi ég, kinek a csűrje, háza, fedele kapott tüzet, mi más lehetne az oka, hogy ilyen sürgetős, hogy ilyen hangos, hogy ilyen kiadós?... ilyen hosszanti?

...Nem látni semmit, még az erdőkben sem lángol a szénégetők rosszul rakott máglyája, sehol semmi lángocska, hacsak a kis petróleumfényeket nem vesszük, amik itt is, ott is megvilágosítják az apró ablakokat.

...Nem lehet tűz, de valami veszedelemnek kell lenni... a dobpergés riasztóan táncol a házak között... a nyavalyás dob utálatos hangja nem akar elülni... itt kell hagyni a vackot, szénapadlást, boglyaaljat... Rohannak a Nyititucok, az Indrikucok, a Csomnyék, a Handrók, a Kokók. Száguldanak és vágatnak és aggodalmas, nehéz szívvel ugorják át a kerítéseket, lábolják a patakokat, ki mezítláb, ki bocskorosan.

A jegyző udvarán pedig a kisbíró nyakában a dob, két kézzel pergeti. A bakterek komor ünnepélyességgel állanak, a bíró is ott van, a jegyző a községháza tornácán áll, de csak pereg a dob az éjszakában, senki nem szól

semmit. Már több mint egy órája, csak pillanatra szakad meg a dobpergés. Ennyi dobszóval akár két falut is el lehetne licitálni.

A Csomnyék nem jöttek mind el, csak az új házast küldték, ott laknak mind egy rakáson, úgyis megtudják. A Kukurel cigánysor vidéke ám közel van, mégsem küldött csak egy asszonyt. A Nyititáék nagy családja majdnem szám szerint itt van, és a vadorzó Petre hiába lakik a túlsó hegyen, máris megjött. (Nyilván a bádofedeles udvarok szelíd kacsái meg lúdjai között akart vadászni kivételesen, másképp nem érhetett volna ide ilyen hamarosan.) Szurdu Mihály önszántából érkezett, az öreg süketet nem a család küldte, úgyse hall semmit. Gávris Marika ügyes asszony volt ma, aligha feküdt le az éjjel. (Vásáron az ura, talán Primont Juon inkább meg tudná mondani, honnan most a nagy ügyessége, mikor a mosáshoz, a Túrra, segítség kell neki, oda bezzeg nehezen mozog.) Petre, Deák Petre molnár nem csoda, hogy az elsők között van, öt gyerekkel hagyta itt a felesége múlt héten, azóta se alszik szegény. Ez az egy igazán nem csoda, ha egykettőre itt volt... Helyet az esperes úrnak, tán vakok vagytok, már az is elég félelmetes dolog, hogy az esperes úr is lejött éjszakának idején. Engedjétek közelebb az öregúr kocsisát, az öregúr fájjalja a lábát, talán még az is eljött volna a bádofedeles házából, ha nem volna köszvénye... de mi lehet itt, úristen, milyen bosszút tartogat ez a kényes hangú, szaporán panaszkodó dob a falunak?...

Csak gyűlnek, gyűlnek az emberek, már a kerítés mellé is szorulnak, már a télire vágott fán is ülnek, már az istálló padlásának ajtajában is állanak, de a dob csak pergeti hívó és sürgető riadóját, a dob csak mondja a magáét, csak lapátolja a félelmet az emberek szívébe.

Végre int a jegyző úr, és elhallgat a dobverés. Ebben a pillanatban úgy tűnik, mintha szövetséges társak volnának, a hórihorgas új jegyző, aki a derék, részeges régi helyett érkezett a faluba, meg a sunyi dob, amelyik a napsugárhangú puskatrombitát túrta ki állásából. Mintha összekacsintának, ők ketten, mintha titkos barátság volna közöttük, az egyik elhallgat, azon nyomban rákezdi a másikat:

– Jó emberek – és ez is gúnyolódásnak hallatszik –, tudjátok meg, kitört a háború. Gondolhattátok, hogy éjszakánként idején csak rettentő nagy dolog miatt szólítalak ide benneteket, hát ennél aztán nincsen nagyobb a földön. Aki katona volt, az reggelre mind itt legyen. Addig aludja ki magát, aki még tud pihenni ezekben az időkben. Reggel felolvasom azoknak a nevét, akik már holnap elindulnak az ezredükhöz, sorsuk a jó Isten kezében van, de azok sorsa is, akik itt maradnak: nem lehet tudni, mi következik. Készüljenek el az útra azok, akik katonák voltak, nem lehet késlekedni, holnap este már megy a vonat. Az van a parancsban, hogy két napra élelmet is vigyetek magatokkal, adjátok ki a parancsot az asszonyoknak.

Máskor az ilyen hirdetés után szétrebbentek az emberek, és ment ki-ki a maga háza felé. Most leguggolnak a földre, és tanácstalanul bámulnak egymásra. Ki tud most hazamenni aludni? Ki tud most evvel a hírral beállítani az asszonyhoz? Megzavarodik az ember, olyan idegen lesz egyszerre minden. Abbahagyni a kaszálást, itt hagyni a szőlőt, nem forgatni tovább a szénát. Holnap vittük volna hárman szomszédok a vásznakat kilúgozni a Túrra, éppen a legjobb és a legerősebb kéz fog hiányozni, ha elmegy Vaszi, márpedig el kell menni, az biztos. Guggolnak a férfiak az udvaron, és szótlanul merednek egymásra, csak az asszonyok szaladnak végig a falun nagy sápítózással.

Petre, a molnár nyugodt.

– Itthagytott a feleségem az öt aprósággal, hogy dolgozzak a malomban, vigyázzak a jószágra, gyerekre, máléra, egyedül? Most még ez is. A jó Isten gondoskodott rólam. Elküld a háborúba, hogy ne lássak több bajt. Most visszajön biztosan az asszony, bánom én, jöhet a molnársegéd is, aztán húzzák őket tovább az én igámat.

Fütyörészve indult a malom és az öt anyátlan apróság felé, a többiek is szedelőzködtek, mert már virradt, és szóttalan marsban vonultak a keskeny ösvényeken, az ezüst csillámú patakokon, az alacsony kerítéseken át, szalmatetőtől otthonaik felé.

Csak az öreg Nyitituc rázta öklét fenyegetően:

– Dögöljön meg, aki a dobot kitalálta!...

Már egy faluval odébb úgy szól a harang, hogy: Búza, kenyér, sódar, hús. De a mi vékony hangú harangjaink csak így csengetik élénken: Málékenyér, cibere – málékenyér, cibere... Kiment a parancs az asszonyoknak: sütni az útravalót. Füstölnek a kémények, ahol nincs kémény a házon, ott még nagyobb a füstje a készülődésnek. Ablakon, ajtón lebeg ki a kékes füst a ház köré, a fedél felé, jelenteni a népeknek, hogy innen is indul valaki.

Hull a könny a szemekből – most nem a füst indítja a szemek nedvét –, de vakoskodva is dagasztani kell a málét, szaladni kell a szomszédba valamennyi kovászáért, vizezni kell a lapátra a málélevelet, botorkálni kell a létrán a padlásra némi szalonna miatt, füstölt szilvát, almát, körtét kell előkaparni, mindent, ami csak élvezhető a nagy úton.

– Hej-haj – sóhajtja az egyik Bercse, mikor lekerül a padlásról a szalonna –, te se hitted, hogy ilyen hamar berukkolsz... Elélhettél volna tavaszig, ha nem mozgósít Ferenc Jóska...

Bárha jobbára csak málé terem a határban, azért ingyenc falatok kerülnek a tarisznyába, meg az asztalra is, a búcsúebédre. Úgy melegen legjobb a málélepény, elteheti a halmi orvos a tudományát; azt mondja az öreg Nyititucnak, óvakodjon a meleg málélepénytől, az sebezte fel a gyomrát. Ugyan rossz ösvényen jár a halmi doktor; ha nyolcvan évig nem sebezte fel, akkor most se az ártott meg. Nem is veszi senki szívére az intelmet. A meleg málélepényről nem lehet lemondani, nem lehet a kísértésnek ellenállani. Nem lehet bírni a remek illatát, hogy bele ne faljon az ember, hogy bicska nélkül le ne törjön egy darabot, mikor kikapják a kemencéből. Ahol gazdagság van, ott, persze, olajjal dagasztják, sőt káposztát is tesznek belé. Fenn a hegyen, a juhászok, azok meg kecsketúróval bélelik. Máskor nagy vigasság az ilyen bőséges asztal. Most csak sírásra ingerli az embert, hogy mindezt itt kell hagyni. Utoljára még befal az ember az olajos-ecetes burgonyából, melynek tetején oly

ingerlően incselkedik a sült gomba. A pálinkásüvegtől is kell búcsúzni, nem hamarosan ülünk ilyen bőséges asztal mellé. Ilyen teli bögrébe nem nyúlunk hamarosan a fakanállal, szép rendben, először az apa, aztán az asszony és végül a gyerekek...

Sürögnek és szaladgálnak az asszonyok, szomszédoknak, hogy ne legyen híja a tarisznyának.

– Irinka lelkem, egy köpéce aszalt szilvát az útra... Linka fiam, csak egy kanál olaj híja nálam... Szánj meg, Anuca kedves, egy marék gombával...

Indrikucéktól: az apa és Juon, Koptyiléktól: Vaszi, Nyititucéktól: két fiú, Bercsééktől: ugyancsak két fiú, Bonáéktól a férj, Handróéktól – mármint a felső Handróéktól – a fiú. (Az alsó Handró, a Juon, az nem volt katona.) Aztán megy a két Valjean testvér, megy a Csomnye mind a három, a Bolde Grigor veje is megy, bár nem ebbe a faluba való, mégis megtalálta a parancs. Petre molnár is megy, sőt állítólag a zsidók közül is többen elmennek. És még ezek csak a nevezetesek.

A zsidók dolgát furcsállja az egész falu. Többnyire Schwarzok meg Trégerék az itteni zsidók. Drótoznak, háznak, kis boltcskájuk van. Nagy kosárral a hátukon járnak az Avast, de nem verekedős emberek, vajon mi hasznukat vehetik? Pedig mégiscsak elmennek, ám lásák majd a nagy katonák, hogy mit kezdenek velük! Itt a négy Schwarz. Dávid, a legidősebb, felül van a negyvenötön. Aztán Jakab, a fütyülős, tiszta kacagás, hogy ez is kapott parancsot.

Leginkább ez a fütyülős Jakab érthetetlen. Hová tette a hadvezetőség a szemit, mikor ezt is kiválasztotta? Tele ház pulya, a régi feleségtől kettő, az új feleségtől öt apró, ő maga a leghajlottabb hátú, a legelnyűttebb ember. Köhögős, kiszáradt, mit kezdenek vele? Nincs is odahaza a búcsú napján, nem szokott az hétközben hazajönni. Vasárnap reggel bedugja a két karját a nagy kosara leffentyűibe, aztán veszi a botját és mászik Lekince, Kányaháza meg a többi avasi falu felé. Egy kis karika drót van a kosarában, a fütyülő a szájából ki nem kerül egész nap, egész héten. Megáll a házak előtt, fütyül, aztán kijönnek az asszonyok, odaadják neki a fazekakat, edényeket, lábasokat, mindenféle cserépedényt. Ezeket drótozza egész

héten ez a Jakab. Rongyot, tojást, aszalt gyümölcsöt, lisztet, paszulyt kap érte az asszonyoktól.

Így jár egész héten. Azahogy csak csütörtök délutánig, akkorára többnyire megtelik a hátikás, és hazafelé veszi útját Jakab. Nagy munka ez, egész héten talpalni. Állani a kerítések előtt, várni a marék rongyot, vagy a félmarék paszulyt, vagy azt a pár tojást. Cipelni egész héten a keserves kis keresztet az embernek a hátán. Éjszaka bekérezkedni valamelyik gazdának az istállópadjára. Ilyen élet. Ilyen ember menjen most a háborúba. Csütörtök délután, mikor megroggyanva a falu határába ér, alig él már szegény. Magasan pócolódik a kason a sok limlom, a rongyok között pedig a kis élelem egész jövő hétre a családnak. Jakab azonban félszegen mosolyog ilyenkor, hozza a szombatot, hozza az egész hetet a hátán a családnak.

Ezúttal még szélesebben és még félszegebben mosolyog, mint máskor. Tyúkot lóbál a kezében, Lekincén döglenek a tyúkok, az egyik gazdáné ilyen bőkezű volt, tyúkkal fizetett a drótozásért.

– Nagy öröme jöttem haza, Lea – köszön be vígan a viskójába, és egykettőre lebicsaklik a lócára, kihúzza a karjait a kas istrángjából, ahova egész héten be voltak fogva.

Ragyog a szeme, és rezeg a szakálla, ahogy odateszi a tyúkot, ahogy kotorja a kasból a málét, paszulyt, aszalt szilvát, körtét, almát, ahogy kiemeli óvatosan és büszkén a rongyokat.

– Jó hetem volt, nem is szólván a tyúkról, két köpéce paszuly, negyed véka málé, a legjobb rongydarabok, gubadarabok, amit a legjobban fizetnek Halmiban, csupa gubadarab, ha így megy, maholnap kis szekérral és lóval járom a falukat, lehet, még porcelántányérokat is vihetek magammal.

– Szomorú szombatra érkeztél, Jakab... – búsítja élettársát Lea –, te még nem hallottál semmit a háborúról és a legnagyobb fájdalomról, a bevonulásról?

Egy pillanatra büszkeség és öröm hasít a füttyülős szívébe, de aztán, hogy belecsimpaszkodnak a gyerekek – kettő az első feleségétől, öt pedig Leától –, elmosódik a felvillant visszaemlékezés ragyogó katona korára. Hét

gyerek, ez a valóság. Ki hozza ezeknek most már a szombatot, ki hozza nekik most már a többi egész hetet, a Rózsi nem fogja bírni egyedül. A Rózsi tehén eddig is megtette, amit tehetett, de az egész családot ellátni, azt nem fogja bírni a Rózsi...

– És ki megy még?

– Megy Antal, itthagya a kis boltját, megy Marci, Jenő, Dávid, mind a négy Schwarz testvér, megy a Trégerektől mind a kettő, aztán Záhá, Burkus, Koptyil, Juon a Babié, csak innen ebből a kis Kukurelből. Hallom, a gazdag Bona Gyorgyi is, Beluc két évvel túl van, és hiába olyan fene erős, nem megy. Osvárból is egy csomó, a Szuszánból nem is tudom, Petre is, a molnár. Majd az egész falu. Aki csak ember, mind megy... Gyerekek, asszonyok maradnak itt, meg az öregek, a nyomorékok...

Egy kicsit kihúzza magát a füttyölős Jakab. Hiába csúfolták a hajlott hátával, a hibás szemével, most a válogatásnál éppen annyit számít, mint az a mázsás Záhá, meg mint a vadorzó Lupu. Annyit nyom ő is. De mi lesz ezekkel, hacsak...

– Te Lea... mi van avval a varrógéppel a padon?

Erre már hamarabb gondolt Lea. A varrógépre, amit két és fél esztendei városi szolgálata fejében szerzett neki a nagyságája a Hirsch-féle jótékony-alapból. Gondolt a varrógépre, ami egyetlen hozománya volt, és amit valamennyire kezelni is tudott valamikor. De hát mikor a gyerekek jöttek, felkerült a varrógép a padra. Aligha össze nem rozsdásodott azóta.

Ki tudja, hátha lehet még használni, majd elvállik.

– Ne búsítsd most a szíved velünk, Jakab, majd meglátom... készítem az útravalót, már járja a kisbíró az udvarokat, sürgeti az embereket, csak visszahoz az Isten.

– Te meg csak ne szükítsd a szombatokat miattam, ha a király katonának visz, majd ad ennivalót is.

A dombok felől, lassan húzva lábaikat, már érkeztek a bevonulók, hátukon teli tarisznyák púposodtak, nyomukban asszonyok, gyerekek lépkedtek elszontyolodva. Jöttek a zsidók is, Dávidot a felesége kísérte, a göthös Berta, Marcit kacki felesége, a falu bábája, és egyetlen

gyermeke. (Nem csoda, ahol a feleség egyúttal bába is...) Antal, a boltos hat gyermekkel meg Hanijával közeledett, Indrikuc Petre kurjongatva érkezett, két asszonyszemély támogatta, ugyanazok, akik a tarisznyáját is megtöltötték és pálinkával is ellátták. Szegény Berdegnek jobb lett volna nem születni, úgy siránkozott körötte a familiája. A gazdag Bona Gyorgyi előreküldte a szekeret, de a falu határáig ő is gyalog menetelt feleségével. Mihály, a cigány hangász ugyancsak jött, bár ő nem mint bevonuló, hanem csak éppen hogy a falu határában rázendítsen még egyszer a távozóknak.

Petre, a molnár, nagy tárgyalásban van a szomszédokkal.

– Azonnal üzenjétek meg a feleségemnek, hogy jöhet haza bátran, nem vagyok itthon. De ha itthon volnék, akkor sem verném meg. Tőlem ne féljen. Háború van, vége a bolondságoknak. Ha a molnársegéd jöhet, jöjjön az is vele. Folytassák tovább a malmot, amíg haza nem jövök. Akkor aztán vagy maradnak, vagy mennek. Öt gyereket nem hagyhat árván, olyan rossz szíve nem lehet. Addig három gyereket elosztok. Egy jut Tirba sógornak, egy a szőlő alatti Bercsének, egy meg menjen addig Bolde Grigor komához. A két nagyobb maradjon otthon. Most nem számítanak az asszonyi bolondságok, azokhoz semmi közöm, de a gyerekekre meg a malomra vigyázzon. Ha szépen itthon fog ülni és vigyáz a házra, malomra és gyerekekre: nem nyúlok hozzá egy ujjal se, de ha tovább járja a bolondját a városban a molnársegéddel, akkor nem marad egy darabba, ha hazaérek. Felkeresem, akárhova bújlik, és összetöröm. Nem tudhatta szegény, hogy engem elvisznek, de most már így áll a dolog...

A Pap Tamás keresztje mellett, a falu határában, felzendült Mihály hegedűjén a búcsúnóta, aki még késlekedett, sebtén iramodott arrafelé, többek között Petre, a molnár, aztán Jakab zsidó, meg Antal is, a boltos. Legutoljára a nyalka Juont lehetett látni, futva sietett, de őt nem kell féltetni, fiatal, csak most jött haza a katonaságtól.

Ősz volt, harmadik, hete vízben ázott a határ, és Tamás, a sánta Tamás a nyári libalegelő mellett őrizte a kondát. Körötte fel volt túrva a föld, térdig süppedt a sárba, a sertések szaga az orrába fűrődött, a gubája nehéz volt, mintha gerenda lenne a vállán. Szakadatlanul hullott az eső, zsíros kalapját behúzta a fejébe. Ha a konda szétment, bicegnie kellett utána, túlkölnie kellett, rájuk röfögnie, mintha közük tartozna, az ő hangjukon.

Az Isten megverte a sánta embert. Akárhogy is látott várost, akárhogy is tud beszélni rendes emberekkel is, sánta ember sorsa utolsó sors, még az is szerencse, hogy idevették a konda mellé. Még a tehénpásztor se ilyen árva, még az se ilyen utolsó. A sánta ember legfeljebb a botorkáló sertések mellé szegődhet. Nem állhat soha a kanászok közé, nem mehet a hegyre a szüretelőkkel, nem kapálhat vidám nótázással, nem dolgozhatja le nyáron a téli kenyeret, hogy most otthon ülhetne meleg málécsutka-tűznél, hogy pipájára üszköt vegyen a tűzhelyről, hogy legfeljebb kéthetenként legyen annyi dolga, valami fát hozni az erdőről, aztán vasárnap beüljön a templomba, délután ott álljon a csűrnél, ahol kellemes arcú asszonyok, lányok forognak.

Tamás, a sánta Tamás megrázta magát, mint egy vizes kutya, aztán belenyúlt a subája alá a tarisznyájába, kotorászott benne.

Előbb körülnézett, ki a csoda járna most erre, minden ember otthon örvend az életének, kuckójában boldog most mindenki, feleségével tréfál, szomszédjával vitáz, legény, leánya az estét várja.

Kivette a furulyáját és rákezdte cifrán, bánatosan s fájdalmasan. Egy pillanat alatt eltűnt az ég szürkesége, a pocsolya meg a nehéz szag, egy pillanat alatt falusi ház kemencéje mellé vitte a furulyaszó, ő a kemence mellett ült, széles lócán, körülötte szomszédbeli lányok énekeltek, ingatták fejüket meg derekukat, egy asszony féltékenyen nézte, hogy épülnek a nótáján, a legények dühösen méregették... de ő csak fújta büszkén, dacosan, szívből... ő csak tekingetett a lányok szemébe... a ke-

mence felől kellemes meleg sütötte az arcát, melegítette a lábát, fején frissen vajazva gyűrűzött göndör, sötét haja...

Rosszalló hang szólalt meg mellette.

– Tán elment a sütnivalód, hogy a kondának furulyázol!

A kisbíró volt, aki ilyen gorombán felébresztette. Egy bokor mellől bukkant elő a kisbíró, mérges arccal közeledett Tamás felé, mikor egészen közel ért, megismételte a szidást:

– Tán elment a sütnivalód, hogy a kondának furulyázol! Vigyázz magadra, mert kirúgnak a gazdák, ha megtudják, hogy ilyen szégyenletes dolgot művelsz. Ott van a túlköd, fűjjad, ha már éppen zenélni akarsz. Tán azt hiszed, bárányokat bíztak rád? Mit nagyozol az avval a furulyával? Tán már pásztornak képzeled magad, vagy tán... tán éppen katonának...

– Hát csak szabad egy kicsit furulyázni.

– Hogyne... a pásztornak... de nem neked, te... ha megmondom a gazdáknak, hogy miket csinálsz, istenuccse kirúgnak... ha százszor behívót kaptál, akkor is.

– Behívót kaptam?...

– Itt a behívód. Ne félj, még nem rukkolsz, még csak sorozásra hívnak.

Tamásnak egyszerre elpárolgott minden fájdalma, minden megalázása... behívó... jó istenem... katonai behívó... mi ez?... ez valami csoda, ez valami... valami igen nagy eset...

– Na, csak ne feszítsd a melled még. Elvitték a búzát, a tiszta búzát, most az ocsú között szemelget a katonaság. Hátha akad itt is valami.. Kapott behívót a sorozásra a hatujjú is, meg kapott a vackor Pável is, meg kapott a buckás hátú is, kaptál te is... délbe kijön ide a Fifirik kancsi fia, átveszi tőled a szolgálatot. Te meg mégy a többivel... ne félj, holnaputánra megint itt lehetsz... csak a furulyát, azt ha még egyszer meghallom, akkor rád szabadítom a gazdákat...

Így történt, hogy a falu vidámságára olyanok is indultak a városba, mint a sánta Tamás, mint vakarcs Pável, a csirkemellű, a hatujjú Berdeg meg a félszemű Rotos. Szégyenletes társaság volt, annyi bizonyos, bárha

akadt az ocsú között olyan derék szál ember, mint Nyegrú Vaszi. Ezt aztán nem csuda, ha mindjárt valami főkatonának vagy főtrombitásnak választják. Olyan hatalmas melle van, mint a Pinyigaré nevű domboldal, a lábai meg olyan vastagok, hogy bocskortartónak négy rőf szíj kell neki. Viszi a fiát is persze – az is Vaszi –; bárha erős gyerek, ha választani kell, nincs kétség, hogy az apát választják a katonák maguk közé, nem a fiút.

Éledt a reménység a szépséges Anuca orcáján is. Nagy tisztesség volt az, hogy az ő urának is mennie kellett. Férje – a vakarcs Pável – akár egy gyerek, olyan sivító hangon beszélt, magassága sem volt nagyobb, mint egy elsőben kapált málénak, csirkemelléről csak az asszony tudott biztosat, de sok gúny szállott szegény fejére aprósága miatt. Két nagy vagyonnak kellett egyesülnie, így kerültek össze a szépséges Nuca meg a vakarcs Pával, a törpe, ványadt, csúfságos gyerekember. Hogy öszszeszorult az asszony szíve, mikor inget, miegymást, testi fehérműt kellett varrnia férjeurának, de nem nagyobb, mint egy tízesztendős gyereknek. Ennyi vagyonnal soha nem érhetette meg azt a becsületet, hogy akár a községházán, akár az egyháznál valami tisztségbe kerüljön. (Lopakodva somfordált a vásáron a csizmás sátraknál ahhoz a rúdhoz, amelyiken a gyerekcsizmák lógtak, ott vett az urának lábbelit.)

Ragyogó szemű, égő barna arcú, sudár lány volt Nuca, mikor a szülők akaratára a vakarcs Pável felesége lett. Legbüszkébb lány a faluban, amihez joga is volt, hiszen öt harapós kutyát kellett tartani a háznál, a sok lábasjóság miatt, hogy el ne lopkodják. Kicsi a Pável, hát kicsi, de még kedves, hogy olyan kicsi. Ölbe veheti a felesége. No nem sokáig tartott a büszkeség, év múlt év után, nem jött gyerek. Megnyúlt a Nuca arca, teli lett aggodalommal a képe, aztán nem tudni, hogyan történt, egyszerre nekividámódott, csak úgy foghegyről bökte oda a kíváncsiaknak:

– Azt hiszem, karácsonytájt fogok szülni...

Isten csodájára meg is szülte a gyereket, egészen rendes gyerek volt, bár lányka. Sőt a következő évben is kapott egy lánygyereket, aztán másfél esztendőre megint egyet, ugyancsak lánykát.

Tovább is kényeskedett tehát, ringatta büszkén a derekát, mutogatta a gyerekeket, vasárnap a templom elé hozatta a legkisebbet, ott szoptatta egész világ szeme látára, tiszta vakulására a világnak. Igaz viszont, hogy Pávell egész családja barna, meg a Nuca asszony apja és anyja is szép barna emberek, míg a gyerekek sehogy sem akartak barnulni. Olyanok maradtak, mint a friss hó, fehérek. Nucának nem mertek a szemébe mondani semmit, csak a kis emberkét piszkálgatták néha:

– Hol a csudába szerzi Nuca feleséged azokat a fehér gyerekeket?... Ezen a vidéken biztosan nem...

Nuca a világ előtt azért mindig nagy méltósággal viselte állapotát, a sok vagyon mellett egyetlen foltját, hogy ilyen szánandó korcs az ura. Ha volt valami titka, nem tudhatta meg soha emberfia, de most ez az elismerés mondhatatlan jólesett büszkeségének. Íme, sorozásra megy az ura, akár a többi legények, hívják katonának, ezt az egész falunak el kell ismerni, ez előtt mindenkinek le kell vennie a kalapot. Csak ne vessenek a rongyosok, egy sorba megy a bikaerős Nyegrú Vasziékkal meg a többi arravalóval.

Mondhatnak amit akarnak, még mindig nem olyan nagy a szerencsétlenség, mint a Bona Gyorgyiéknél. Ott van az a nagy mafla ember, hát azoknál meg semmilyen gyerek sincs. Se fehér, se barna. Bezzeg vállalnának azok már akár fehéret, akár öklömnyit is, ha tán még olyan csirkemellút, mint Pávell. Akárhogy, itt mégis van három, de ott mi a csudára a nagy vagyon?

Pedig mindenki tudta: reménység, az volt egy időben a Bona Gyorgyiék házában is. A házasság harmadik évében vidámította Irina Gyorgyit, húsvét böjtje táján, a nagy hírrel. Csakhogy nem sokáig tartott a boldogság. Egy este, mikor a fahordásból megérkezett Gyorgyi, ott találja a bábát, sunyi képpel titkolózik. A felesége, az áldott állapotú, drága, szép felesége meg sír rettentő módon. Kiböki fájdalmasan:

– Oda a reménység, Gyorgyi... Ez a pulya már nem lesz meg... Tán megemeltem magam...

Iszonyú indulatba jött erre Gyorgyi.

– Tudom istenem megemellek én most téged, ha nem tudsz vigyázni a reménységre...

A csizmája volt rajta véletlenül, hát avval bele az asszonyba, ahol érte, pofonokkal is ellátta. Az öklével gyomrozta. Pedig máskülönben szelíd lélek volt, sose csinált ilyet, sőt dédelgette az asszonyt. (Túrta az asszony, érteni kell, hogy az ilyesmi elveszi az ember eszét, és elszakad az istráng a fejben.)

Azóta Bona Gyorgyi megint csöndes ember lett. Bánta is ő az asszonyt. Nem bánt már semmit, mert a verés után azt mondta a bába, most már hiába is gondolna gyerekre. A sorozáshoz úgy ment, lógó fejjel, mintha olajos pogácsa helyett szomorúság volna a tarisznyájában.

Ment a szedett-vedett társaság, valósággal a falu alja. Már itt aztán jobbára egyremegy, hogy méhes is van, meg szőlő is van, meg az is, hogy hány ökör van a jászolhoz kötve, ha egyszer az ember arra a sorsra jutott, hogy a sánta Tamással, meg a csipás Rotossal, meg a hatujjával egyszerre rukkol.

Még csak a sorozóbizottság előtt következett a nagy szégyen.

A doktor meg az aranycsillagos katona úr nevettek, mikor a vakarcs Pável levetkezve előttük daliáskodott.

– Hány éves vagy, kisfiú? – ezt kérdezték tőle, hiába fújta a csirkemellét, hiába ágaskodott, csak ilyen csúfosan szólottak hozzá.

Még felelt is a balga, nem látta, hogy tréfa az egész.

– Harminc múltam az őszön.

– No csak öltözz fel szépen, aztán ereggy haza, nőj még vagy ennyit, aztán ha kétennyi lesz, visszajöhetsz.

A Rotos fiúra is rácserdítettek:

– Nyisd ki a bal szemed!

– Azt nem tudom, mert kiszúrta az iskoláspajtásom.

A sánta Tamásnak ezt mondták:

– Na fiam, te már olyan szép féllábú vagy, mintha meg is jártad volna a háborút.

Hanem a Nyegru Vaszi Vaszilékkal furcsa eset történt. Azt mondták, az apa túlságosan is erős, nehéz, de a fiú, az kellett. Ugyancsak megfelelt Bona Gyorgyi is, sőt bizonyos Sólem nevű zsidó susztergyerek – ugyan csak a faluból – szintén deréknek bizonyosodott.

Mármost elindultak haza, csakhogy mind másfajta gondolatokkal. Külön mentek azok, akiket bevásztottak, de ezek maguk közé beengedték az öreg Nyegru Vaszit is, mégpedig a fia jussán. Külön baktattak a nyomorékok, megbélyegzett sorsukkal. A sánta Tamás meg a vakarcs Pável, az abbamaradt emberke, búslakodtak legelő a csapatukban.

Félúton, Terebesen, a Zélig-kocsmánál se barátkoztak össze. Nem keveredtek egymással. Csorkás Vaszil adta ki a jelszót, hogy nem szabad velük mutatkozni. Egészséges ember ne keveredjen a szerencsétlenekkel, még el találja valaki kapni a hatujjú betegséget, vagy az Andrics púpját, nem lehet tudni, nem-e ragadós.

Így aztán bizony kárba vészett a Nuca nagy igyekezete, hogy élete párjára hét közepén is tiszta fehérneműt adott. Ott kellett neki baktatnia a megbélyegzettekkel, kik lehajtott fejjel, vacogó foggal, égő szégyennel a szemükben poroszkáltak. Igen lassan, persze, hogy éjszaka érjenek be a faluba, ne lássa meg őket senki.

Az ocsúból kiválogatott tiszta szem búzák, azok annál is inkább betértek a Zélig kocsmájába, mert az öreg Nyegru Vaszi vállalta a pálinkát. Mégpedig ugyan buzgón:

– Reggelig az én kontómra, ki-ki amennyit bír, katonatestvérek!

Nagy italozás volt, a nyomorékok bár lassan másztak, mégis hazaérhettek akkorára, mikorára a csendőrök kidobálták Zéligtől az elázott társaságot. Csorkás Vaszil bolondozott, valamit babrált az egyik csendőr orra alatt, kapott is egyet a puskatussal, aztán mi volt, mi nem volt, nemigen lehet tudni, részegen, úgy ahogy voltak, a Nyegruék szekérébe dobálták őket. A lovak maguktól poroszkáltak haza a községbe, nem volt hála istennek semmi baj.

Csak éppen Csorkás Vaszilt nem lehetett többé felkelteni. Úgy látszik, már akkor elszállott belőle a lélek, mikor Zélignél felrakták. Vagy még előbb, mikor a puskatussal csendesítette a csendőr.

Végbement az említett Csorkás Vaszil temetése, itt marad ő a faluban, dacára annak, hogy besorozták. Szán, amire a koporsót tegyék, az volt a háznál, a két ökröt Lukucék adták kölcsön. Bár adta volna más is, a kegyes cselekedetet alvégi ember is vállalta volna. Csorkás Vaszil anyja ült a szánra a koporsó mellé, átölelte két karjával a fakoporsót, és rákezde a búcsúztatót, mikor elindult a menet:

– Itt hagytál bennünket, engem, anyádat, született Indrikuc Irinkát, és kedves feleséged is itthagytad, császár katonája... Pedig de örvendeztem már, hogy szép katona leszel, és visszafájul a szíve hozzád megszökött kedves feleségednek, született Csomnye Parászkának, ki itt hagyott bestén és csúfságra... Nem bünteted meg már te őt paráznságáért, jöhet vissza bátran férfikarok nélkül maradt házunkba, én sem nyúlnék hozzá egy ujjal se, csak ne hagyna magános árvaságra... I-i-itt ha-a-agy-tad j-ó-ó-ó a-nyá-á-á-d-a-t, go-o-o-n-o-o-sz fe-ele-e-sé-é-é-ge-e-ed-e-et, drá-á-á-ga m-a-a-agza-a-ato-o-o-m...

Parádés temetés volt, ötször is megállott a pap. Megjárták a szomszédok udvarát a halottas szánnal, elmentek a templom előtt, keresztülvonultak a bádogfedeles ház udvarán is. Itt is meg kellett tenni a tisztességet, mert-hogy fát hasogatni igen gyakran hívták ide Csorkás Vaszilt, amíg élt. A halotti toron is igen számos csuprot, apró cseréptányért elajándékoztak. Tyúklevés volt a papnak és búzakaalácsok, akárha valami nagygazda költözött volna el. Az új katonabajtársak adták össze, a koporsót is, a többi kiadást is ők vállalták. A nyomorékoknak nem engedték meg a hozzájárulást, tiszta katonatemetést akartak, özvegyéhez, a beste Parászkához gyalog embert küldtek Turcra, jönne haza a temetésre; nem, nem jött a gonosz lélek, azazhogy megérkezett, de már akkor a tornak vége volt. Akkorára már a legkisebb cigánygyerek is elvonult a fakanalával. Azt mondta: nem hitte, ravaszkodásnak vélte a hívást, de ha már így történt, Isten ujja, és ott marad a háznál. Becsületesen meggyászolja az urát, nem hagyja egyedül a megszorodott anyát. Amivel

nemcsak a megszmorodott anya bocsánatát nyerte el, hanem az egész falu szívét egyszeriben meglágyította. Nem lévén gyerek a háznál, amúgy sem számított a bűn túlságosan kárhozatosnak.

Na és most, hogy készen vagyunk Csorkás Vaszil dolgával is, körülnézhetünk a faluban, ahol az ocsúból válogatottak érzelmes távozása után jobbra csak asszonyok, öreg emberek, aztán ezek az alja férfiak maradtak. Volt mit nyelni a szép Nuca törpéjének.

– Eheti most már a szégyen miattad a képem. Nem tudtál nyugodtan itthon ülni, letagadni magad, elbújni a vacokba? Mit kellett neked odaállni a katona urak elé a városba, hogy így megcsúfoljanak? Meg van most már pecsételve a nyomorékságod, írásban van, hiteles, nem lehet többet letagadni. Most aztán csak járjon a szád: hol mászkálsz?... meg: asszonynak itthon a helye... meg: ne dugd ki az orrod... Harmincesztendő vénember létedre félsz éccaka a sötétbe kimenni, nekem kell kinézni, mért ugatnak a kutyák. Hogy tudom most már dugdosni az emberek előtt, úgy, ahogy nyolc hosszú évig hazudoztam miattad? Mindenki tudni fogja most már az igazat, mikor azt mondom: beteg Pável, beteg az uram, azért megyek én az erdőre... sok bort ivott szegény Pável, magam viszem a kendert, majd kijózanodik, férfidolog... Hogy legyen most már kedvem hazudozni miattad, te isten szegénye? Képedbe vágatják most már, hogy honnan is veszi hát Nuca a fehér gyerekeket... meg kell törölnöd az orrod.

Elszontyolodva hallgatta a vakarcs Pável. Az asszony szája be nem állott, nyolc évi alakoskodásért, nyolc évi takargatásért, nyolc évi leplezésért – amit talán nem is ura miatt, hanem a maga gögje miatt vállalt –, úgy érezte, most fizetni kell, és fizetett is bőséges zuhogásával a pocskondiázó szavaknak. Lobogva, sisteregve, nekidühödve fizetett.

Tán még meg is verte volna az urát, ha be nem állít az amerikai Szóri. A zsidóasszony előtt nem lehetett tovább folytatni, szétviszi a híret, oda a ház becsülete, az a szedett-vedett, foltos kis becsület se marad, ami még megmentődött.

Ezt az örömet nem lehet megszerezni a Handró családnak. Hogy még a tetejébe azon rágódhassanak: az asszony szidta az urát, tán meg is verte.

– Nagy hangot hallottam nálatok, gondoltam, magas a kedvetek, bejöttem...

– Ugyan mi miatt volna olyan magas a kedvünk? Szedj egy kötény almát, mikor elmégy, a gyerekeidnek.

– Az almát köszönöm, az van már nekem, inkább vagy két rőf vásznat adjál... ha már adni akarsz valamit.

Egyszerre rábáméskodtak Szórirra. Érthetetlenül és valami boldog sejtéssel. Ez a Szóri tudhat valamit, ha ilyen szemtelen, hogy visszadobja az almát. És ilyen követelőző, hogy két rőf vásznat akar. Izgatottan és váromozással néztek Szórirra, aki azonban egykedvűen babrált és kopogtatott az asztalon.

– Beszélj, Szóri, beszélj csak, adok én neked szívesen két rőffel... a pamutosból adok, biztosan megéri, amit mondasz, ha arról akarsz mondani valamit, hogy ugyan mitől ugrádozzunk ebben a siralmas világban. Most ért bennünket a szégyen, biztosan az egész falu beszél már.

Szóri megigazította fején a kendőt, kicsit kijebb tolta belőle az arcát, hogy lássák, igaz járatban van, nem szégyen az, amit mond:

– Úgy gondolom, inkább szerencse ért benneteket. Ugye soha nem gondolhattott rá az urad, hogy bíró legyen? Hát most a Zélig-féle italozás meg a fia bevonulása egészen leverte lábáról a bírót, mármint az idősebb Nyegrú Vaszit. Dörzsölik, kenegetik, lehet felkél, lehet nem. De bíró nem lesz többet. Hívatta a jegyzőt, hogy nem bíró mától kezdve... A nagy kocsma udvarán már számolgtatják, ki volna érdemes ember. Valami öreg rogyantat nem akarnak, vagyonosat is szeretnének, így aztán leginkább az uradat, Kosztán Pávelt emlegetik. Nem látom a nagy szerencsétlenséget, amiről beszélsz, igen hogy ilyen nagy tisztelettel még nem emlegették az urad nevét. Nem nagyságra adják a bírói pálcát, hanem észre. Észre meg más becsületre.

Nuca asszony szemei parázslottak. Pável, a férj, pedig megrezzent, mikor megérintette a nagy dicsőség szele.

Valaminek kell lennie benne, így van egészen biztosan, de erre nem lehetett gondolni, hogy ilyen dicsőségre fordul a mai megalázott nap.

– Gyere, fiam, a kamrába, hadd adom a négy rőf vásznat, a pamutosból, fiam, gyere, Szóri fiam – reszketett a Nuca hangja a gyönyörűségtől.

Csak éppen a Szóri csipkedő természete zavarta meg egy kicsit a boldogságot. Mikor elbúcsúzott a négy rőf pamutos vászonnal, mikor már jó biztos helyen, a köténye alatt volt a vászon, fél lábbal már künn, mikor már azt hitte volna az ember, hogy megúsza Szórit baj nélkül, mikor nagy becsülettudással – de meg a kutyák miatt is – kikísérték a kert végibe, éppenséggel mielőtt átugrotta volna a mezsgyeárkot, egy kis keserút mégis belecseppentett az amerikai Szóri a vigasság és piros öröm poharába:

– Egész biztos, hogy megválasztanak. Főkorteseid, a hatujjú meg a sánta Tamás, már nagyon tüzelik melletted a népet a nagykosma udvarán...

Ez csúnya pofon volt, ha hamarabb mondja Szóri, kiröpül a portárol. Tudni lehetett pedig, hogy az amerikai Szóri valahol elcseppent valami égető, viszkető, kellemetlen szót, olyan volt neki a természete.

Amerikából jött haza ugyanis ez a Szóri, még a múlt őszön. Nagy pántos ládát hozott Amerikából, tizenkét év alatt Amerikában jól megszédte magát. Esze ágában sem volt itthon maradni, csak azért jött, hogy pukkassza a koldus rokonságát, különösen négy fiútestvérének kolduskodó asszonyait. Lám, ő is szegény cseléd volt, most pedig Amerikából jön, rézlakatos ládával, teli a láda jófajta szövetruhával, nagy fehér selyemkendővel ünnepre. Sőt, van egy ruhája, amelyik egészen selyemből való, és gyöngyök meg fényes pikkelyek ékeskednek rajta. Leginkább pedig büszkeség a két fiú, az egyik tízesztendős, a másik nyolcéves, mindenki láthatja, hogy férjhez ment Amerikában. Itt a két bizonyíték. Nem hat vagy hét göthös, mint a sógorasszonyoknál, keverve lányokkal, hanem erős, piros két fiú.

Pénze is volt Szórinak, el-cseppentgetett a pénzéből pár darabot öreg anyjánál, szükséget látó bátyjainál, de hát minden krajcárhoz olyan szavakat mondott, hogy

belepirosodott az ember arca. Az Isten azonban úgy akarta, hogy legyen a kevélységnek büntetése. Pedig nem lehetett remélni. Pár hónap elmúlik, aztán megy haza amerikás Szóri, itt hagyja a hengegését, hogy sokáig fájjon. Nem lesz már ennek az igazságtalanságnak büntetése, azt hitték. De lámcsak, jött a háború, amerikás Szóri nem mehetett vissza, pénze elfogyott, ládája máris kiürült, még a fényes pikkelyű ruhát is vásárra vitte vagy két hete. Így gondol a jó Isten minden teremtményére, és nem hagyja diadalmaskodni a kevélységet. Most, persze, csak olyan koldusszegény lett Szóri, mint a megve-tett sógorasszonyok. De még koldusabb, hiszen neki még fedele sem volt. Még a szegénysége is csak olyan levegő-szegénység, nem valami házi vagy valami földhöz ragadt szegénység. Nem munkásszegénység, csak olyan kapuról kapura járó, konyhából konyhába botló szegénység. Máris.

Ő ugyan váltig verte a mellét, hogy megy vissza a háború után Amerikába, megy vissza az urához, de már ezt se hitte senki. Sőt, azt is kezdték beszélni, hogy a két gyerek... Olyan távoli embernek ki adna a szavára. A papírokban itt nem tud eligazodni senki, azok aztán igazán hazudhatnak. Ki tudja, hogy készülnek az ilyen papírok Amerikában? Lehet, boltba árulják, mint a szeg-fűszeget. Hát a két gyerek, az születhetett úgy is, férj nélkül. Más az a faluban, ott biztosan lehet tudni. Még csak nem is a sógorasszonyok terjesztették, idegenek, más falubeliek rázták legelső ízben a fejüket, különösen mikor azt állította, hogy a férje a Szilágyságból való. Vándorkoldusok egyik hétről a másikra már vissza is jöttek a hírrel, hogy nem találják a férj családját, nem tud senki a Szilágyságban a férjről, nem ismerik a mondott vidéken.

Nem csoda tehát, ha az amerikás Szóri sem kímélte az embereket. És ebben a tekintetben olyan igazságos volt, hogy megszúrta mindenkit, akár jót tett vele, akár rosszat. Paprikás volt örökkön, örökkön résen állott a nyelve, ilyenné tette a sorsa. Hogy Nucáéknál elvégezte a dolgát, szaladt onnan, ezt a jó mondást még tovább kell ma adni.

Az amerikai Szóri – bármennyi hiba legyen benne –, hazudni nem szokott. Nem hazudott ezúttal sem, csakugyan ott korteskedett az apró ember ügyében a kocsmaudvaron a sánta Tamás. Nagy világfelfordulásnak kell lenni pedig, ha már a sánta Tamásnak is szava van.

Nincs két esztendeje, hogy valahonnan idekerült, ki tudja, talán kolduló úton volt, és így vágódott a faluba. Sánta embernél az sem szégyen. Van itt egy sánta ember, Csertezán – igaz, hogy annak a karja is csonka –, az úgy él, hogy járja a falukat a kis szekérével. Istenes énekekkel házal, Isten nevében könyörög alamizsnát, teli szekérrel szokott hazaérkezni. A koldusnak adni kell, az az ő földje: a könyörgés. Ha egyszer nem kapálhat, nem kaszálhat, hogy éljen? Ha a málét nem tudja kapálni, kapál az emberek szíve körül, legalább meglátszik, hogy az is tud teremni. Hát igazán nincs benne semmi, ha a féllábú Tamás talán koldulás okából járta volna a falukat. Nem lehet az ilyen nyomoréktól azt kívánni, hogy a kecskék vagy a lovak után szaladjon.

Itt lézengett, napszámoskodott a faluban, de nem ivott, nem járt kocsmázni, nem is táncolt, persze. Hogy is táncolt volna, de azért a vasárnap délutáni táncokon mégis ott volt, és a csűr szegletéből nézte nagy vágyakozva a mulatozást. Azt nem tilthatta meg neki senki, hogy a szeme gyönyörködjön. Bár egyszer majdnem baj lett belőle, hogy az egyik gazdalanéhoz bizalmasan szólott. A gazdalan dühbe gurult, felfújta magát, meg is szégyenítette hosszú időre:

– Beszélgetni akarsz velem, kacérkodni akarsz velem, te híres legény? Na gyere, hadd látom, hogy járod a rezgőst?

Azzal még mielőtt észbe kaphattak volna, már felkapta a sánta Tamást, odacipelte a táncolók közé, vagy kétszer megforgatta szegény nyomorékot, aztán leköpte csúfosan:

– Na, látom, nem tanultál meg táncolni, hát akkor mit akarsz tőlem?

Nem lehet megítélni a lányt azért, hogy ezt tette. Hétköznap még odadobhat az ember egy jó szót könyörületből az ilyen nyomoréknak. Hétköznap, mikor a magas málék között suhan a lány, és senki sem látja, vagy akár ha látják is, de korsó van a kezében, gereblye vagy kapa a vállán, szóval, így elejthet az ember egy morzsát az ilyen szánandónak is. De a vasárnapi tánc pompájában, mikor a lány fején koszorú van, mikor gyönyörű hosszú szalagok röpködnek a feje körül, mikor talán még csizma is van a lábán, mikor az egész hírért, büszkeségét hordozza, mikor a falu legénysége előtt vizsgázik, akkor hogy barátkozzon egy ilyen jöttment nyomorékkal?

Hát nem is rántott bicskát Tamás a lány bátyjára, amint egyébként illendő lett volna. Úgysem lehetett ebből verekedés, ki húzott volna ki akár egy karót is a kerítésből, hogy a sánta Tamás becsülete mellé álljon?

Megtörülte szépen az orrát, hümmögött egy kicsit, úgy, ahogy a nagyon öregek szoktak, akikben már nincsen értelem a vitézséghez. Ott maradt, és az öregek közé húzódott, ami – valljuk be – az ő részéről is igen nagy okosságra vall. Az öregek társasága azt jelentette, hogy úgy tekint, mintha ezekhez való volna ő inkább, minélfogva csak tréfának veszi a dolgot.

Viszont, hogy egy pillanatra elvesztette a fejét, azt Tamástól nem kell rossz néven venni, fiatal volt ő is. A szívében csak fiatal vér csergedezett neki is.

Attól kezdve csak mértékkel pislogott a táncoló párok felé, amit ugyan az öreg suton ülők is megtesznek; Tamástól sem lehetett számon kérni, ha oda-odavetette a szemét.

Egyszer mégis odahagyta az öregek guggoló és pipázó körét. Elbicegett onnan a lányokhoz. Csakhogy ekkor biztosra ment a sánta Tamás.

Parászkát szólította meg, a félcigány kovács megesett leányát. A kovács nagyon hasznos ember volt a faluban, bárha cigány félig, mégis rendes emberszámba ment. Ugyan meg lett volna akadva a falu nélküle. Új munka nincs itt, csak holmi javítások néha, holmi patkolások ritkán, de azért kovács csak kell. Így ragadt itt ez a félcigány, málékenyéren, babon, krumplin. Holott, jól tudjuk,

más helyeken sokkal igényesebbek a kovácsok. Parászka lánya megőrizte a cigányos feketeséget, de nagyobb baj volt egy piros anyajegy a homlokán. Félcigány is, meg piros anyajegy is van, szegény is, mégis elhitte a legénynek, amit az neki gombaszédéskor az erdőn mondott. Így történt meg a csúfság, vagyis az, hogy nem vette el a legény, hiába született a purdó. Persze, ha nem lett volna a kovács lánya, a bálba sem szemtelenkedett volna többet. Így nem zavarták el, de már aztán táncba nem vitte senki.

Ezt a Parászkát figyelte a sánta Tamás egész délután. Aztán már jó estefelé, mikor már elég lehetett Parászknak ott állani a szégyenszegletben, ahol azok a lányok beszélgetnek jobbra-balra pislogva és reménykedve, akiket nemigen szólítottak a legények, mondom, akkor odabicegett hozzá a sánta Tamás. Vagy három lépésnyire tőle megállott, és hamiskásan begörbítve mutatóját, röhögdélve integetett neki, úgyszólván ő maga is játékot üzött abból, hogy sánta.

– Na gyere csak ide... te, te Parászka... téged hívlak... na ne félj, nem táncolni akarok veled... ejnye a kutyafáját! Ne tolakodjatok olyan sokan! Nem kell nekem az egész falu virága, csak ez az egy Parászka...

Röhögött a világ, merthogy még ez a Parászka is igen nehezen mozdult, nemhogy az egész falu lánysága versenyzett volna.

Már elment a világ onnan, ők mindig ott ültek, csak késő éjszakán váltak meg egymástól.

Két hét múlva megvolt a csendes lakodalom, és a falu igen megnyugodott. Elmúlt az aggodalom, hogy a félcigány kovács itthagya a szégyen miatt a falut. A sánta Tamás ettől kezdve kínlódott a kondával, mert a kovács kedvéért neki adta a falu ezt a hivatalt.

Hát ez volt az a sánta Tamás, akiről az amerikai Szóri azt mondta, hogy csinálja már vakarcs Pávelnek, azaz-hogy Kosztán Pávelnek a hangulatot.

Már az mégiscsak igen lebecsmérelt helyzet pedig, hogy valakinek a sánta Tamás legyen a patrónusa.

– Ennyire nem jutottunk – dagadt ki Nucából az önérzet.

Ölelte a tekintetével a vakarcs Pávelt, simogatta szemével apró termetét, gyér hajától bocskoráig. Kiegyenesedett Pável, nyakába kerítette a hárásszal hímzett ünnepi tarisznyáját, karjára vette kis fejszóját. Úgy kell mutatni, mintha a szántóra menne kocsokat vágni, csak véletlenül vetődött volna a kocsmá tájára. Az asszony megint a régi, gondos és alázatos Nuca lett, hamarosan egy korty pálinkát kínált az urának. Rangosan mozgott, mintha máris bírói pálca volna a kemencéhez támasztott görbe mogyorófabot. Utána nézett sokáig férjének, mikor átugrotta a mezsgyeárkot. Így intette el magától a törleszkedő kutyákat:

– Eriggyetek. Lehet, hogy rövidesen már a bíró szed ráncba benneteket. Nem lehettek aztán ilyen vadak, a bíró udvarát sűrűn járja a nép.

A vakarcs Pável pedig óvatosan húzott a kocsmáudvar felé, de hamarosan észrevették, füttyültek, integettek feléje. Különösen a sánta Tamás sürgött szorgalmasan körülötte, mintha saját ügye volna.

Meghallgatta szó nélkül a tényállást, de mikor a hatujjú, meg a bukott vállú Grigor, meg a buckás hátú, meg a sánta vivátozni kezdtek, méltósággal felállott egy lócára és így szólott:

– Itt látom a falu öregjeit, meg itt látok néhány asszonyt is, aztán itt látom köztetek azokat is, kiket Isten megbélyegzett valami testi fogyatkozással. Én is közéjük tartoznék, én sem vagyok egész ember, ezt most elismerem, bárha eddig szégyenkeztem miatta. Ha úgy akarjátok, leszek a bírátok, mert olyan idők vannak, hogy csak nyomorék, ügyefogyott meg öreg maradt a faluban. Isten akarata, hogy a gyengékre bízta a sorsunkat. A java embereket elvitték közülünk, az a rendelés, hogy a gyengék és az öregek álljanak be helyettük. Vegyük a sors csapásának, hogy nekem kell bírónak lennem, ne kevélykedjünk miatta. Bírótok leszek, ha úgy akarjátok, amíg az épkézláb emberek visszatérnek.

Vivátoztak a vékony hangú asszonyok, a dörmögő hangú öregek meg a kappanhangú suhancok. Vállukra emelték a vakarcs Pávelt, így illik, így csinálták régen is. (Igaz, hogy a régi bírók nehezebbek voltak. No, de nem kilóra mérik a bírót.)

A bádogfedeles ház irányába indultak, befordult a sokaság az udvarra. Elöl a vakarcs Pável pirosan, utána a fél falu éktelen zajongással. Erre vezetett az út a bírójelölt házához.

A sánta Tamás ott kacszott a menet után, éppen akkor ért a filagória elé, mikor az öregúr előlépett a házból.

– Tamás te... miféle lárma ez?

– Nyegru Vaszi helyett válasszuk az új bírót... ezt a... Kosztán Pávelt.

– Miféle Kosztán Pávelt, te?... No nézd csak... szóval, a vakarcs Pávelt?

– Azt... – mondta Tamás, és ő sem tudta, miért, de lehajtotta a fejét.

Az öregúr élénken fújta a szivarja füstjét, méregette Tamást.

– Nem vagy már a kondánál?

– Ott vagyok én... a gazdák elengedtek három napra... a Fifirik fiát állítottam magam helyett. Holnap lejár.

Többen odagyültek, az öregúr csak fújta a füstöt, várták az emberek, mit mond az öregúr a vakarcs bíróhoz.

– Hát válogatni nem nagyon lehet. Én se válogathatok. Én is úgy vagyok most, kocsis nélkül. Nem válogatok. Nem bizony. Tudsz-e lovakkal bánni, Tamás?

Tamás szíve nagyot dobbant.

Összefutott a nyál a szájában, reszketett.

– Hogyne.

Az öregúr a szájtató emberek felé fordult.

– Törpe bíró, sánta parádés kocsis.

Aztán egyenesen Tamásnak szólott:

– Már mindegy... reggelre gyere el, addig végezd el a dolgod a gazdákkal... a Fifirik fia jó lesz helyetted a kondánál... parádés kocsis lettél, az anyád ne sirasson... mondom, reggelre botolj be... áldomást is akkor adok... csizmát, persze, nem tudsz húzni a rongyos lábadra? Mi? Majd bocskorpénzt kapsz.

Egész sereg ember meg asszony között érkezett haza a vakarcs Pável, megállottak a kerítés mellett, a mezsgyeárok partján, vállukra emelték, úgy hozták be a portára.

– Vigyázzon erre a kis emberre, mert ez lesz a bíránk – mondták Nucának.

A nagy, hatalmas asszony – először életében talán – ríva fakadt, egymaga vette gyengéden ölébe a kis embert, úgy tette fel az asztalra, ami ott állott az almafa alatt.

Most már csupa meghatottság és elérékenyülés volt az egész társaság. Éppen csak megitták, ami kis pálinka akadt a háznál, aztán vivátozva széledtek, ki merre. Ettől számítva, a harmadik hét vasárnapján bíróválasztás volt. Bár nyomorék kis embert választottak bírónak Kosztán Pável, a vakarcs személyében, ezt most senki nem szégyellte.

A hírközpontokban sokáig beszéltek erről a választásról. Hogy jött váratlanul és meglepően, hogy történt egyhangúan és ellentmondás nélkül, mind csak azért, mert letette kevélységét és beismerte nyomorék voltát. Ezt beszélgették a kocsmában és főként a kocsmaudvaron, a templom előtt, aztán a többi hírhelyeken. Azokon a konyhákban, ahol az amerikai Szóri megfordult. Így a papék konyháján, a bádofedeles ház konyháján, de a felső kocsmáros tisztaszobájában is, továbbá némely nagygazdánál. Az amerikai Szóri nagyon élvezte, hogy úgy beteljesült a jóslata. Azt nem lehet elvenni tőle: ő volt az első, aki a hírt az új bíróhoz elvitte, aztán ő volt az első, aki a faluban terjesztette. A bátyja feleségénél, Antalné asszonynál is lelkendezve mondogatta:

– Ezt is éppen úgy megmondtam előre, mint a háborút.

A sokgyermekes Hani letette a gyereket az öléből. (Mindig volt az ölében egy gyerek.) Kicsit élesen kérdezte:

– A háborút is megmondtad?

– Persze hogy megmondtam. Nem emlékszel, mikor kérdezted, miből keresett az uram olyan szépen? Miféle üzleteket csinált? Azt mondtam nektek – szombat délután volt, körtelevet ittunk, itt volt az egész asszony-nép –, még csudálkoztatok is: nem csinál az üzleteket, Amerikában csak nagy pénzzel csinálnak üzleteket, vagy az egészen koldusok foglalkoznak üzlettel, az én uram muníciógyárban dolgozott, ott dolgozik most is. Nem ezt mondtam? Hát persze, ha városi eszetek lenne, ebből már érthették volna, hogy háború lesz. Amerika nem jön ide háborúskodni, otthon se lehet háborúja. Neki nem kell muníció. Amerika olyan, hogy egy ország az egész, kivel háborúskodjon? Nektek készült, Európának a muníció, mármint a puskagolyó, meg az ágyúgolyó, meg mindenféle puskák.

Hani asszony még feljebb emelte a hangját:

– Hát ha úgy tudtad, hogy nálunk háború lesz, mért jöttél haza? Azt nem tudtad, hogy háborúba nem engednek ide-oda sétálni? Tudhattad, hogyha egyszer a határokön lövöldöznek, ott az asszonyoknak nem lehet mászkálni.

Szóri nem hagyta magát.

– Beszélj, pálinka, beszélj. Mikor eljöttem, még javában tartott a kereset. Az uram is írta, hogy még mindig dolgoznak. Gondoltam, kell egy kis idő, amíg idehozzák. Honnan álmodtam volna, hogy máris elkezdik? Azt nem tudtam, hogy postamunka. Csak a rendes bért adták, postamunkáért dupla bért fizetnek. Amilyen hamis az uram, lehet, hogy a vége felé már dupla fizetést kapott, de hát ezt nem mondta.

Közben csengetett a boltajtó felett a kis csengő, ki kellett rohannia Haninak, szegfűszeget adni egy pénzért, borsot kettőért, aztán jöhetett be megint, amíg ismét csengetett a vevő. Megint abba kellett hagyni, megint kérdezgetni:

– Mi kell, fiam? Mondd meg értelmesen, mi kell, nem elég, hogy petróleum, meg hogy adjak vissza a pénzből, mennyit mérjek?

A gyerekek még nincsenek kellően beleszoktatva a vásárlásba, most olyan aprókat küldenek, hogy még a

pénzt sem tudják előkotorni. Hároméves pulyát küldenek a boltba. Úgy be van göbözve a pénz a kendő csücskébe, hogy az ember ujjal nem is tudja kibogozni. Foggal sem lehet, iszonyú piszkos a kendő, undorító szaga van, mégis körömmel kell, eltart egy negyedórát, erre kell az embernek vesztegetni az idejét.

– Nucuka. Most még kibogoztam neked, de majd letörött mind a körömöm, mondd meg az anyádnak, hogy adja a kezedbe, nem bírom evvel tölteni a napom. Dehogy kell neked petróleum. Már elfelejtetted, mit mondtak? Látom a pénzről, hogy nem petróleum kell. Várj csak. Persze, ecetszaga van az üvegednek, ecet kell neked, bízd csak rám. Papírt nem adhatok a sóhoz. Mit gondolsz? Nem ér annyit az egész só. Eredj csak haza, hozz valami kendőt. Hol hallottad azt, hogy a sóhoz papírt adnak? Megyek, Szóri, megyek. Nem szállsz le a kemencéről? Takarodjatok vízért! Szaladjatok vízért, majd mosok nektek egy kicsit. Vigyázz, Szóri, vizesek lesznek, ha visszajönnek, küldd őket a napra, hadd száradjanak. Mindig magukra borítják a vedret, nem tudnak vele bánni. És mondd csak, Szóri, a Lájicska hol van?

– Az asztal alatt mászkál.

– Az jó. Várj csak, Szóri, csak még ezt a kis fejtőt számolom ki, először szét kell venni, összegubancolta Ignác... igen, mondd csak... hát úgy gondolom, ez is Isten uja. Ti ott csináltatok a puskákat meg a golyókat, jól éltetek belőle... ebből nem lehet áldás, mert ezekkel most valahol ölik egymást az emberek... ti jól éltetek, mert volt munka, az ilyesmit, persze, jól megfizetik... a királyok nem sajnálják érte a pénzt... ebből telt nektek selyemkendőkre meg olyan csillagos ruhákra ... meg utazni nagy kofferekkel a tengeren... egy házat lehetne venni a jegyért.

– Meg egy kis földet is hozzá.

– Városi házat gondoltam, Szóri... várj csak... a légyölő papír kifogyott... hétfőn lesz... de hogy tudták azok a gyárosok ezt Amerikában, és itt nem tudta senki? És milyen világ az, hogy gyárat csinálnak, hogy az emberek öljék egymást? Szegény Anti még nem írt, az ilyen öreget tán nem viszik gyilkolni? Mi? Nem mondtál semmit? Mi? Vigyázz te, ne fordítsd fel azt a skatulyát, mert

mind kicsepeg a szekérkenőcs. Te Szóri, nekem kifordulna a falat a számból, nem tudnám lenyelni, ha arra gondolnék, hogy most valami mérget innen a boltból azért visznek, hogy meggyilkoljanak valakit. Hogy bírnak aludni azok a gyárosok, akik patronokat csinálnak, emberre lövöldözni? Mi?

– Te Hani... ez a gyerek olyan furcsán forgatja a szemét... valami üvegből ivott itt. Az apja boros üvegéből... ott a szekrény mellett volt az üveg.

– Jó Isten... az apja boros üvegéből? Meg vagy örülve, Szóri?

A nagy tízliteres olaj kanna kihullott a Hani kezéből, lelkendezve rohant be.

Az apró Lájicska a földön fetrengett. Tényleg nagyon furcsán forgott a szeme. Tátogott a három és fél éves kislány, hang nem jött ki a torkán, kínosan rángatózott.

Hani őrjöngve rázta, szétfeszítette a fogacskáit, tölcserrel töltögette szájába a tejet... azóta, hogy oda van Antal, ahol ölik egymást, egy kis ecetsav van a borosüvegben... hát a három és fél éves Lájicska ezt nem tudhatta.

Hani mama a szétfeszített fogacskák közé hiába töltötte a tejet.

Lájicska lassan elcsitult, felnézett utoljára, aztán anyja mellére ejtette fejét.

Hani mama vadul és félőrülten tépte a haját, de ez már nem segített. Lájicska már egészen hideg volt.

Hani mama reszketve meredt maga elé.

A gyerekek sírtak. Sötétedett.

Szóri csendesen megszólalt:

– Vigyázni kell a gyerekre, amíg ilyen kicsi, mint ez volt.

– **E**z rüh – mondta az orvos szigorúan Handrónénak. – Nem tudsz vigyázni a gyerekre, fertelmes betegség ez, ki fog hullani a gyerek haja, soha nem nő többet, majd kapsz kenőcsöt. Fürdetni kell a gyereket. Forró víz-

ben, de vigyázz, bele ne főjön a vízbe. Az urad oda van?

– Igen.

– Nahát... Most az uraddal sincs dolog, miért nem vigyázol legalább a gyerekre?

Handróné – Vaszil a Dágyidé felesége – nem állhatott le vitázni a doktor úrral, hogy, de bár itthon volna az ura, hiszen éppen ez az, azért nincs mód vigyázni a gyerekekre. Az asszonynak kell a tehenet etetni, istállót kihordani, mezőre menni. Malomba saját vállán kell cipelni a véka málét, ki vigyázzon a gyerekre? Olyan az ember, mintha egy keze hiányzana, hiába igyekszik, nincs semmi látszatja. Azt, hogy mit kell csinálni a szegény kis rühessel, azt tudja az ember, csak már a kenőcsöt adnák ide a patikában, nem olyan veszedelmes betegség az, mint ahogy az orvos gondolja. De vajon kitől kapta a gyerek, hol ragadt rá? Máshol is vakarózhatnak most a faluban, ha egyszer ilyen ragadós betegség van.

Kenegette, fűrosztgette otthon a gyereket. Titkolta a csúnya betegséget, nem nagy dicsőség, éppen nála, a tiszta Handró Vaszilnénál lett rühes az egyik gyerek. De figyelt, nyitva tartotta a szemét, vizsgálgatta a pulyákat. Némelyiknek szétnyitotta az ujjait, mert ott látszik meg leghamarabb. Néha a zsidó gyerekekkel is játszott ez a Nucuka, talán azoktól? Nehezen hihető. A zsidó gyerekek szombatra mind megmosdanak. Leszappanozzák őket. Azért egyszer mégis szétnyitotta az egyik kis zsidó gyerekek az ujjait. Hát az pedig mégis úgy volt. Most már tudta, honnan jött a baj. Azon percben elment a boltba Haniékhoz.

– Te Hani, tudod-e, hogy a gyerekem rühes lett a gyerekedtől?

Szegény Hani, még ki sem lábolt az egyik gyászból, már itt volt a másik baj. Ijdezett. Most majd az egész falu rühességét rajta fogják keresni, tiltakozni próbált, de Handróné nagyon becsületesen beszélt.

– Nem gonoszságból mondom, Hani. Most temetted el a gyereked, van elég a nyakadon. Tán nem tisztáltad eléggé a pulyákat. Vagy rájuk is mástól ragadt. Ne ess bele a bánatodba nyakig, több gyereked is van, találd azokba örömed, nézz szét köztük. Bizony, hogy a te kis-

fiad rühes, magam láttam a betegséget az ujjai között.

Hani mama remegve hívta be az udvarról a gyerekeket, de nem kellett sok vizsgálódás, igaza van Handrónénak. Tehetetlenül ejtette az ölébe kezeit. Mi lehet ez, honnan jött? Kendőt kapott a nyakába, ment a többi zsidóhoz, együtt járnak a gyerekek.

Egy kicsit megállott a sietésben. Persze, együtt járnak az iskolába, az a máramarosi tanítja őket, kit a legutolsó vásáron fogadtak. Nem volt pénz rendesebb felnőttre, egy kóbor fiút fogadtak. Már tudta, hova kell menni.

Csak ránézett a koszos legénykére, tudta, hogy innen jön a baj, ez a szerencsétlen vándor... De hát vajon ez is tehet-e róla? Gondolta, leken neki vagy két nyaklevest. De aztán mégse tette. Az megint csak elnehezítené a bajt, híre menne a faluban. Csendesen kell ezt elintézni. Végigjárta a zsidókat, ahol gyerek volt, elmondta, miképp áll a dolog. A nyelvesebbek átkozódni kezdtek, kiverni a faluból a koszost, el kell kergetni.

– Nem azt kell. Ez is anyátlan, apátlan árva, neki is a háborúban van az apja. Anyja szerte az országúton koldul, apátlan, anyátlan árva ez, gondoljátok, hogy a tietek. Meg kell hozatni a Handróné orvosságát, aztán hozzá kell látni a tisztításhoz. Figyelni kell, hogy melyik gyerekeknek van még a mieinken kívül. A legjobb szomszédja menjen el az anyjához, meg kell értetni szépen, hogy nem mi vagyunk az oka. Szerencse, hogy ilyen betegség, ezt senki sem siet dobra verni. Ha elkezdünk kiabálni, akkor még minket vernek ki a faluból.

Csak Nyegránnéval nem lehetett okosan beszélni. Szaladt a községházára, mikor megtudta, hogy az ő gyereke is ilyen, és hogy honnan származott rá. Lélekszakadva panaszkolta, de nagy hangon, hogy a harmadik határba is elhallatszott:

– Nézd meg, mit hoztak ránk a zsidók. Nézd meg, mivel lett tele a házam.

Odatette a gyereket az asztalra, a bírói asztalra, a vakarcs elé.

Lehet, hogy afféle, mérges ember, amilyen Nyegrú Vaszil, a régi bíró volt, odakente volna a gyereket az anyjához, de a vakarcs Pável csendes ember volt, nem is ál-

lott jól neki a túlságos hevesesség. Megnézegette a pulyát, egyszeribe látta ő is, hogy mi baj.

– Honnan gondolod, hogy a zsidók hozták be a betegséget?

– Onnan, hogy az összes zsidó gyerekek betegek, csak titkolják... meggyógyítják a betegeket; nem tennék, ha nem lennének ludasok benne.

– Hát akkor... Nézd csak... Örvendj, hogy van aki gyógyítsa. Az uradat ki gyógyította, mikor rühes volt?

– Az én uram sose volt, de én magam kaptam egyszer a lekencei vásáron. Akkor kenőccsel meg fürdővel gyógyítottam.

– Na látod. Eridj, ne csinálj bajt. Örvendj, hogy kapsz kenőcsöt ingyen, örvendj, hogy nem fogják ránk a zsidók.

– Miránk?

– Hát persze. Tőlünk szerzik a rongyot, gubadarabot, avval szedhették fel valahol.

Így lecsendesedett Nyegránné. Igaza lehet a bírónak. De miért is engedik ezt a rongyszedést? Most már az asszonyaik járnak porcelántányérokkal meg színes cukrokkal, fejtővel. Az asszonyok ugyan nem drótoznak, de azért hasznos, amit csinálnak... becserélem ezt a kis rongyot, ami összegyűlt, hátha betiltják... még az is lehet...

Vasárnap délelőtt maga a bíró hirdette ki a templom előtt, hogy közköltségen is beszereztek a kenőcsből, senki se tagadja, nem szégyen az. Csak ki kell gyógyítani. Aki-nek kell, az jelentkezzen érte az irodán, a községházánál. A rongyokra meg vigyázni kell, eladás előtt mossák ki az asszonyok. Mosatlan rongyot, gubadarabot nem szabad eladni.

– Aztán nem akarom a kedveteket elvenni, már annak, akinek van, de vigyázzatok magatokra a táncban. Nem kellene táncolnotok vagy három hétig. Most nagy szerencsétlenség, ha valahol megbetegszik valaki, nem lehet pótolni sem a legénykét, sem a felnőtt leányt. Ne csak egymás szemébe nézegessetek, hanem nézzétek meg egymás kezét is.

Nem maradt el a tánc ezen a délután sem, csak vihogtak a lányok meg az a pár gyenge ember, aki még elment

illegni a táncba, nem is említvén a tizennégy meg tizenöt éves, szóval, a katonakoron inneni suhancokat. Vihogtak, csúfolkodtak, úgy mentek a táncba, meg úgy kérték fel a lányokat, hogy széttárt ujjakkal magasra emelték kezüket. A bíró is ott volt a táncban. Ő is nevetett a többiekkel, de csak addig, míg az egyik Valjean fiú kezét meglátta, amikor az is feltartotta. Személyesen vezette ki a táncból, megfogván a tarisznyáját.

– Jó divat ez, látod. Na, nem baj, majd még katona lehetsz efelől.

– De nekem szabad táncolni – gúnyoskodott a sánta Tamás, és ő is felemelte a kezét és széttárta az ujjait a bíró előtt.

– A te dolgod az anyád rontotta el – válaszolta a bíró, és visszavonult, mert kezdődött a kacagás a suttyó emberkék, a tört emberek meg az asszony nép között, hogy a sánta Tamás is táncra jelentkezett. Holott, úgy látszik, a sánta Tamás nem tréfált, mert még mindig vigyorgó képpel és a széttárt ujjával magához intett egy virágkoszorús leányzót.

– Na ebből meg mi lesz? – kuncogtak a táncosok.

Hát az lett, hogy a sánta Tamáshoz ijedtében meg zavarában csakugyan odasimult a lány, felemelte kezét, ujjait a sánta Tamás széttárt ujjai közé fűzte, aztán a sánta Tamás csak állott, a leány meg forgott körülötte. Tamás csak állott, és elkezdett kurjongatni:

Új táncot találtam máma,
Eljárhatja béna, sánta...
Ip... I-i-i-p...

Ezen igen jól mulattak a vigadók, milyen esze van a sánta Tamásnak! Hát persze!

Nemcsak dobbantásból meg szökdécselésből áll a tánc, aki a többit tudja, az akár kihagyhatja az ugrálást. Már magyarázza is a sánta Tamás, csak rá kell bízni.

Csak a lábam rongyos nékem,
De a csókot még kimérem!...
Ip... I-i-i-p...

Így a délután hőse lett a sánta Tamás. Lám, hogy kinyitotta a lányok szemét. Hogy megnövelte a maga dicsőségét. Ha úgy vesszük, nincs is olyan nagy hibája, csak éppen az egyik lába korcs.

Hát nemcsak lábból áll az ember. A bíró, amiért olyan törpe, milyen gondos, és a sánta Tamás, amiért sánta, milyen jókedvű és milyen élvezetes. Ősszel, persze, finnyás az ember, eldobja az almát, ha egy kicsit romlik, de tavasszal bezzeg kivágja a bicskával a kis romlottat, megessi belőle, ami jó. Hát ki mondja, hogy a sánta Tamásból éppen azt kell elvenni, ami romlott benne? Nem is venni észre azt a kis romlást. Derék ember az, tökéletes. Jókedvű, épek a karjai, aztán megmutatta, hogy az esze is menynyire helyén van. A hangja meg, akár egy bikáé.

Divatos lett a sánta Tamás. Ifjú asszonyok jöttek oda, csillogó szemekkel néztek rá, csak hogy nem kérték:

– Hívj engem is. Kurjants az én kedvemért is vagy két vidámat.

Sánta Tamás meg sem mozdult a helyéről egész délután. Onnan, arról az egy szent helyről hódította meg a fehérszemélyeket, csak úgy szemelgetett köztük, mint aki nek nincs ínyére éppen mindenki. Válogatott. Ő lett a táncos társaság kedvence. Divatba jött. Nem is táncolhatott mindenkivel. Arra már nem volt idő.

De hogy divatba jött az új tánc, a sánták tánca, már az egészségesek is úgy táncoltak. Mármint a fiatal gyerekfiúk. Ezt kívánták az asszonyok, lányok. Ez volt a táncos délután legnagyobb újságja. A férfi áll egy helyt, a nő pedig forog körülötte. A fiú felágaskodik a magas lányhoz, odacsókol neki, vagy körültapogatja a derekát, vagy ha ért hozzá, kurjongat neki egy verset.

A sánta Tamás mindenhez értett.

Csinálta is egész délután.

8

A sánta Tamás felesége otthon örvendezett egész délután a vasárnapi békének. Nem sejtette a férjeura nagy hódítását. Biztosan valami dolga akadt a parádés lovak

között. Vasárnap délután is munkát adnak neki. Belenyilallott az öröm a kebelébe, ahogy kétszer is, háromszor is megfordult a fejében, hogy munkát adnak a férjének, még vasárnap délután is, akkor sem lehet el az istálló nélküle.

Ha nem jönnek a mostani idők, akkor nagy szégyen az ilyen sánta férj. Ámbár, az sem valami derék dolog, ha valaki félcigány. Méghozzá anyajegy van az ábrázatán. Igaz, attól még lehet dolgos, lehet a termete is kedves, de egy olyan anyajegy mégis riasztó. Azt nem lehet letagadni. Nem kedvelik a legények, aminthogy a lányok is húzódoznak a sánta embertől. Ha nincs az a megcsúfolása a táncban – egész délután egyedül állingált –, amiből mégis a derék férje húzta ki, talán sose találkoznak.

Hál'istennek más világ van. Íme, ott vannak a ház körül a rudak, a gereblyék, az ásók, kapa, kasza, eke, mindenféle szerszám, azokat kézbe kell venni, magától nem mozog semmiféle szerszám. Erős férfikézbe való mindannyi. Asszony csak éppen kószol az efféle munkából. Mit ér azonban a férfi, aki távol van és nem veheti kézbe a szerszámot? Akkor a szerszám csak afféle halott dolog, mintha ott se volna, mintha csak koporsóban fekédné, örök heverésben. Elmúlt a tél, itt a tavasz, és a legnagyobb gazdának is maguk próbálkoznak, szégyenszemre az asszonyok ügyetlenkednek a szerszámokkal, jó az Isten, majd bele fognak szokni. Már annak, akinek bele kell szokni. Például a gazdag Nyegránoknak, a Handrók közül egyiknek-másiknak, még a Nyegrük, sőt a Bonák asszonyai között is fog akadni, akinek meg kell kérgesedjen a keze, amíg beletanul. Mert bele kell tanulni, bele kell törni, már annak, akinek. Akinek muszáj. Van, akit megóvott a jó Isten ettől. Éppen egy szegény félcigány kovács lányát választotta ki az angyalsereg. Azok közé választották ki a jó szellemek, akiknek nincs ilyesmire gondjuk. Megbolondult a világ, fenekestől fel van fordulva, de van egy udvarocska, ahova nem jött a felleg, hol a nap csak úgy süt, mint régen. Az öregúr fizeti a kómmenciót, sőt, petróleumot, harminchat véka málét. Még búzát is húsvéti pászkához. Két pár bocskort, aztán pénzt is. Mindezt egy szegény, félcigány kovács lányának hozza haza az ura, félcigány, koldus kovács lányának, akinek ezenfelül még ter-

jedelmes anyajegyé is van. Meg fattyúja is. Nem kell letagadni, ami igaz, igaz.

Ki meri azt mondani, hogy hibás az ilyen ember? Hibás? Aki mellett az asszonynak jóformán csak lógatnia kell a lábát, csak éppen az asszonyi munkát kell végezni. Sütést, őrlést, mosást, ami még ezenkívül asszonyi munka. Milyen szívesen odaadnák most a pöffeszkedők az uruk lábát, hogy ne ödöngjenek árván és tehetetlenül. Most mindegyik nyomorék lett. Az asszonyok lettek nyomorékok. Akiknek hiányzik az uruk. Egy kis csavarodás van a lábaféjén az embernek. Ennyi az egész. Ha ez a kis anyajegy nem volna a lábán, most ő is odalehetne a meszeségbe, ahol, azt mondják, csak úgy lövik egymást az emberek... Most itthon van. Azzal a drága, békességhezó, életmentő, értelmes kis csavarodással a lábán. Ami nem több, mint egy szerencsés anyajegy.

A kerítésen átlépett valaki. Lehuppant a földre. Ez behallatszott a vityillóba, felébresztette Tamásné álmodozásából. Kihúzta a málécsutkát a kémlelőlyukból, kinézett. Eszemadta Tamás jött meg, az anyajegyű lábával léphetett le a földre a kerítés zsámolyáról, mert egészen elterült a földön. Nem is mozdul. Tán csak nem történt szegénykének valami baja?

Hát ez is asszonyi dolog, hogy egy kicsit támogatja az ember az urát, ha történetesen egy kicsit bepálkázott vasárnap délután. Mint például látnivalóan ez történt Tamással is. Jól elnyúlt a földön, majdnem aludt, mikor rára a felesége belesimította kezét a hajába. Egy kis szaga volt a fejének az italtól. Mosolygott, a szája ziláltan motyogta:

– Vigyél be... Jóltartottak egy kis itallal... Nem bírom a derekam...

Egy kis ráncigálásra magához tért Tamás, aztán jókedvűen kurjantott egyet. Öröm volt hallgatni kurjantását és a szavát, mikor egy kicsit felérezett:

– Úgy pártolnak engem az asszonyok, hogy na. Táncoltak velem, odatartották a derekukat... de még egyebet is, hogy tapogassam... nem is tudtam, hogy ilyen kelendő jószág vagyok. Nagy kincs most a férfiember, te.

– Jójó – mondta izgalommal az asszony, de nem örvendett.

Az más, mikor a délutáni félálomban olyan végtelenül mámoros volt a nagy kincsére gondolni, amit csak egyedül magáénak hitt. Mikor úgy elzsongította a szíve táját a boldogság, hogy vasárnap délután sem tudnak meglenni a parádés lovak, Linda meg Giza, az ura munkája nélkül.

De most itt hallani ezt a dicsekvést, hallani, hogy más is arra gondol, amit ő szeretett volna odaharsogni a világnak, de amit mégis oly titkos ijedtséggel őrzött... hogy más is erre gondolt... hogy másnak is kellene már az ura... ez fájdalmas volt.

Ó, lehet, hogy csak dicsekszik ez a sánta lific, kár megijedni mindjárt. Biztosan csak részegségében kotyog. Megkínálták egy kis pálinkával, megszánták egy korttyal a gazdák, dehogyis az asszonyok pálinkájától rúgott be. Éppen ilyeneknek kínálják magukat meg mentás-borsópaprikás ágyban illatosodott pálinkájukat az asszonyok! A feleség, az más, az elnézi az ura sántaságát, de más asszony csak megundorodik tőle. Kár a szívnek olyan aggodva dobogni... pálinka beszél ebből... nem asszonyok pálinkája, csak pálinka.

– Jójó, csak gyere be most már, dőlj le. Majd kapsz finom krumplilevest.

– Nem hallod, hogy asszonyok pálinkáját ittam? Nem tudod, hogy ahhoz tészta leves is jár? Krumplilevest egyek nálad, mikor dagadtra zabáltam magam tészta levestel?

– Jójó.

Tamás egyszerre eleresztette az asszony karját, amibe eddig fogózkodott. Odavágta a kalapját, megvicsorgatta a fogát, igen dühös volt, legényesen rázta a sörényét.

– Te! Te nem hiszel nekem, te asszony! Egész falu tanú rá, hogy csak állottam, és az asszonyok úgy körül-táncoltak, ahogy a főesperes úr magyarázta a zsidókról... valami bornyúval... Illegtek, forogtak körülöttem, hogy a szent evangéliumban sem különben. Mit számít az a férfi, aki nincs otthon, mi? Mit számít az a férfi, akinek egészséges a lába, de nem tartja itthon? De én olyan kenyérkereső vagyok, hogy mindent elédbe hordok. Te kinek tartasz engem? Még most se látod, hogy ki vagyok? Te még most is csak a sánta lábam látod? Majd most

megtanulod, hogy kezem is van, az pedig... na, kóstold meg.

Aztán kapott a sánta Tamástól a félcigány Parászka egy olyan pofont, hogy egyszeribe eszébe jutott a kovácsműhely, ahol pont ilyen szikrát vetnek a tüzes vasak az állón, mint most az ő két szeme. Oda is hullott tőle a pitvar sarkába, mint egy hitvány, üres zsák, úgy oda-hullott.

– Ne bőgj, az anyád keservit, ne bőgj nekem, most már látod, hogy ki vagyok, most már ideje, hogy megbecsüld a szerencsédet. Te foltos képű cigányivadék!

Nem a képén, hanem a szívén érezte a pofont a foltos képű asszony, de azért még volt benne remény. Egy pofon vagy egy rúgás még nem a világ. Ha az ember (meggondolja, így van ez minden rendes háznál. Eddig, igaz, nem volt efféle köztük, a férfiasságát így még nem bizonyította soha Tamás. Jó szándékú pofonok is vannak, ez is olyan biztosan. Talán még emeli is a tekintélyét a szomszédok előtt. Lám, mégis ember a hibás talpán a sánta Tamás.

Szépen felkelt a földről, szelíden odavezette dühöngő urát a szalmazsúpos vacokhoz, kedveskedve és nagy becsüléssel a hangjában invitálta, hogy dőljön le pihenni.

Tamás most már nem okoskodott sokat, végignyúlt a szalmazsákon, alapos alváshoz kezdett.

Az asszony szíve megfordult férje irányában a pofon okán. Először fájt egy kicsit. Nem volt ebben a házban az esküvő óta semmi zavar. Most történt először, hogy így nekiment az ura. De vajon szabad volt, hogy fájjon ez a kis legyintés? Hiszen ennek még inkább örvideni kellett.

Nem gondolhatták a szomszédok: olyan nyomorék ez a Tamás, hogy még a feleségéhez sem mer nyúlni.

Még az öreg Nyitituc is leken néha egyet a roskatag vénség feleségének, de még a menyének is. Pedig dédapa, és a fél lábával már a sírban van. Aztán a vak Drug is meg-megzabolazza a feleségét, egész ide hallik a püfölés, ahogy csépli a kötéllel. Mind megteszi, csak ők éltek csendben, szelídségben, úgyszólván egy hang nélkül. Holott hát biztosan neki is voltak hibái. Senki sem gondolhatott mást, mint hogy a sánta Tamás attól tart, hogy visszavágja a felesége.

Hogy lehetett ilyet gondolni? Nem merté volna ő kezét a férjére emelni. De meg kell vallani, ami igaz, igaz, nem a nagy tisztelet miatt, amivel a férjének minden asszony tartozik, hanem inkább azért, mert félt volna, hogy eldől a fél lábán.

Nem kell ezt szálni. Olyan erős ez, mint egy bika. Nem szabad ezt visszaütni. Isten őrizz. Olyan kemény, csontos keze van ennek, hogy belezsibbad az ember képe. Most már a tisztelet miatt nem fogja visszaütni. Bár eddig is tisztelte.

És most már a szomszédok is látják és tudják. Most már a szomszédok is úgy beszélnek majd róluk, mintha nem is volna az a kis sántaság.

Az a kis anyajegy.

Irgykedni fognak. Akár valami épkézláb embereknél, náluk is úgy lesz. No, nem mindennap, csak néha-néha. Hébe-hóba, amikor a gazdának kedve kerekedik. Hogy érezzék az emberek: éppen olyan Isten teremtményei ezek is, mint mi. Mit csináltak tegnap este Tamáséknál, a sánta Tamáséknál? Valami lármát hallottunk...

– Semmi az... csak a rendes porcióját kapta meg az asszony az urától.

Felemelt fejvel és újonnan született büszkeséggel tett-vett, szorgoskodott a foltos Parászka a házban.

Áhítattal ügyelt garázda férje pihenésére.

9

Kívülről egyformák a házak itt a hegyek alján, a dombok alatt. Csak éppen hogy egyik házon jobban megfeketedett már a szalmatető, és zöld moha foltjai tarkítják. Vagy egyik tetőre a szél odasodort egy tökmagot, másakra egy napraforgómagot. Itt megfogán a tökmag, amott a napraforgómag, itt őszre hatalmas töklevelek zöldellnek a tetőn, amott magasra szökik a napraforgó szára, sárga napraforgótányérok mosolyognak reggelente kelet felé. Más háznak sárga a teteje, még friss a szalma rajta, itt fiatal pár lakik. Egy-két esztendeje rakhattak fészket. A

házak körül, a kertek körül, kinek-kinek telke szerint, apró árkok vagy rendes fűzfavesszőből font kerítések szaladnak. (Kis telek gazdájának nem dukál fűzfakerítéssel is hencegni.) A nagygazda – mint teszem azt, a vakarcs Pável – a kerítés mellett jó mély árokkal is körülbástyázza apától öröklött földjét. A házak előtt, a kerteken át, keskeny utak szaladnak dombra fel, dombról le. Mint keskeny szalag, barnapiros pántlika, úgy kötik csokorra, vagy mint a gyöngyöt a kenderfonál, úgy fűzik egymáshoz az udvarokat, a kicsinyeket meg a nagyobbacskákat. A nagygazdák szérús, csűrös, szilvakertes udvarai az ezüstpénzek, melyek kitetszenek az apró gyöngyök közül.

De még a gyöngyök között is a kisebbek közé lehetne csak odavenni a sánta Tamás bérelt udvarát, ahonnan most egyenesen a folyó felé kerülünk, az erdő szélére, csak először a hatalmas nádasst kell körüljárni. Meglehetősen ki van most szikkadva, bátor és a nádasst ismerős ember nekivághat, rövidebb az út a zombékon által. Ámde csak öreg emberek ismerik ki magukat a nádasstban, azután a nagy munkabíró emberek, akik erre dolgoztak más tavasszon, de akik most messze járnak és más vidék zombékjait kerülgetik.

Az asszony nép viszont jobb, ha nem kísérti az Istent. Kivéve, persze, az olyant, mint Gávrís Odotia. Ő megteheti, ott nőtt fel a nádasstparton, érti a zombék életét, nyelvét, úgy olvas benne, mint a pap a szent evangéliumban. Az anyja is ott élt, de az régebben elhalálozott, igen furcsa neve volt: Ofima. Boszorkányhírbe került ez az Ofima, nem tagadta soha, hogy van valami összeköttetése a rossz szellemekkel, akik tudvalevőleg néha erősebbek a jó szellemeknél, vagy az Erdő Leányánál is. Sőt képesek az Úristen rendelését is elgáncsolni rövid időre, ha nem vigyáznak rájuk eléggé szentelt vízzel, vászonzacskóba varrott, ráolvasott fokhagymával vagy szent karácsony éjszakáján ásott keresztgyökérrel, esetleg húsvéti piros tojás alsó héjával. (Persze, ez utóbbi csak úgy lehet hasznos, ha húsvét másodnapján törött el, piros tojás-köszöntésben. Az mindegy, hogy milyen ábra van rajta, az csak babona, hogy muszáj kék szíveknek és piros szálaknak lenni rajta.) Szóval, Ofima asszonyt annak idején gyanúba hozták, hogy barátságot tart fenn ezekkel az ártalmas

szellemekkel, és ezek a kedvéért abbahagyják olykor a bajcsinálást. Ofima asszony becsületes asszony volt, nem tagadta, hogy van valami a dologban, segített is néha bajba került embereken, asszonyokon, de a faluban irigyei rossz szemmel nézték. Nem akarta, hogy kilessék a titkát, leköltözött hát ide az erdő mellé, a nádas partjára. Úgy magyarázták sokan, hogy a szellemek itt inkább látogatják a házát, a faluban nagyon is szem előtt volt. Azért jött a nádas partjára a viskójával, hogy itt a látó szemek kevésbé zavarják meg, hogy napközben is összejöhessen földalatti, földfeletti, szél hátán nyargaló, felhőkben vágató, békakuruttyolásban megbúvó vagy mogyoróhéjjal takarózó rokonságával.

Ofima férfi nélkül, márhogy férj nélkül élt itt a nádas partján. Hogy egy lánya mégis született, az nem tartozott az emberekre, miután nem kereste amúgy sem senkinek a komaságát, és a falubeli törvényeket sem tisztelte. Ördögös tudományát a lányára hagyta Ofima asszony, akinek ugyancsak a szokatlan Odotia nevet adta. (A Gávris nevet el is hagyhatjuk, a falubeli rendes Gávrisok nem tartották velük a rokonságot.) Meghalt Ofima asszony, leánya, Odotia künn maradt az erdőszélen, s talán az Erdő Leányával jött össze tereferére. Nem szorult senkire, egy darab földet körülárkolt, övé, nem övé, azt nem meri számon kérni senki. Halászik a folyóban, csapdái vannak, néha még vidrát is fog. Fája van elég, egy kis kendert is ültet, málét, babot hoznak az asszonyok a faluból. Mert néha – nem is olyan ritkán – véres tejet ad a tehén, felfúvódik az ökör. Odotia ilyenkor csekély máléért, babért vagy holmi napraforgóért szívesen ráolvas az állatra vagy a gyerekre, ki szálkába lépett, vagy a férfire, kinek feldagadt a nyaka.

Látnivaló, hogy ő nem tartozott a falu közösségéhez olyan szorosán, mint a többi emberek. Itt is csak azért foglalkozunk vele, mert éppen ezen a reggelen bejött a községházára és éktelen vinnyogással hozta a gyereket karjai között, mindenkinek legnagyobb meglepetésére.

Jaj, igaz, Odotiának is volt gyermeke, és ha még nem mondtuk volna, most pótoljuk. Volt neki egy tízesztendős fia, embertől vagy szellemtől lett, azt soha nem tudhatjuk meg, ehhez nem ismerjük eléggé Odotia barátkozásait. Ha

embertől is, falubelitől aligha. Hogy Odotiával összemegedjen, arra aligha lett volna kapható házas- vagy legényember a faluban. Nem a képe miatt, az elég rendes volt, inkább a viskója körüli furcsaságok miatt, amit nehéz ép ésszel felfogni.

Bejött tehát a faluba, és ott sivalkodott a községháza tornácán, ott ajnározta, csitítgatta, lógázta a tízesztendős nagyocska fiát. Községi segítséget kért, hogy vigyék be a városba a doktorhoz a gyereket. Az emberek a fejüket csóválták. Rossz vége lehet, ha a boszorkányos asszony dolgába beleavatkoznak. Bajt hozhat az egész falura, A gyerek baját sem igen lehetett érteni. Nem volt abban egy csepp vér sem, és alig lihegett. Aztán, hogy kitakarta és mutogatta, tele volt foltokkal az egész teste. Apró meg nagyobbacska foltokkal, de azért nem volt az sem himlő, sem másfajta ismert betegség.

Úgy magyarázta heves sírás közben Odotia, hogy a gyerek a nádas partján halászatott – már csak úgy játékból, inkább az anyját utánozta –, nem volt az komoly halászat. Megbillent, beleesett a mocsárba. A nagy rívására lett figyelmes, el sem tudta hirtelen képzelni, mit sivalkodik, mikor jóformán alig volt a mocsárban. Persze, hamarosan észrevette, hogy ellepték szegénykének egész testét a nadályok. Rátapadtak, a lábától a nyakáig belepték, rettenetesen kiszívták a vérét, alig maradt benne élet.

A többség azon a véleményen volt, hogy amúgy sem lehet rajta segíteni. De az ellenpárt sem igen ajánlkozott. A rossz szellemek nővérével hogy közösködjön az ember?

– Nincs szekér – mondta a jegyző –, künn vannak a szekerek az útcsinálásnál, meg hetivásár is van...

– De meg – vetette oda Muszájnén – hogy van ez a dolog, mindenkit meg tudsz gyógyítani, éppen a saját gyereked nem tudod? Most hívd a csumát meg a köszvénymagot, éppen a saját gyerekednél fagy be a tudományod?

(Muszájnénak ugyancsak nem tudhatjuk a rendes nevét, így ismerjük már a faluban, csak Muszájnénak. De nem lehet tudni, hogy ragadt rá. Férjét igazság szerint Tirba Tódornak hívták. Rostával és más néhány – egyszerűbb dologgal ő is tudott bánni. Ám inkább jövendőt mondott, szerelmes lányoknak, legényeknek intézte a baját. Odotia

mellett nem lehetett komoly javasasszony soha. Benn lakott a faluban, látták minden lépését. Tudták, hogy él. Mit eszik. Merre jár. Így hát, amint ezekből kitetszik, Muszájnén örök ellensége volt Odotiának.)

– Persze – kapott a szón Nyegráné asszony –, ilyen gyenge már a barátságod a Pinyigaré barlangjával meg a nádi rosszakkal? Nem tudod már másra csomózni a bajodat?

Mihaszna beszélgetések voltak ezek, szegény Odotia nem is ért rá szégyenkezni, annyira fájt neki a fia vergődése.

– Segítsetek, emberek... Segítsetek... – rimánkodott, de csak zordul és megcsalódott tekintettel néztek rá.

– Ha volna egy lovas ember... az bevihetné... – mondta vontatottan és kelletlenül a jegyző, és ránézett a társaságra.

– Lovat adhatnék – folytatta fürkészve –, valaki bevihetné...

Hát erre aztán igazán nehéz vállalkozni. Éppen be lehetne vinni a lovon, ölben egy kis fiút, de az ördög fattyával lovagolni a hegyek alatt, ahol szikla gördülhet az ember útjába, ahol híd szakadhat, ahol fa dőlhet...

A sánta Tamás iparkodott elő hátulról valahonnan. Már kialudta mámorát, most erősen bicegve és pipával a szájában közeledett.

No, az ilyen sánta ember, ez vállalkozik is rá, ennek, persze, lehet... az ilyenfajta tartanak is valami közösséget a tisztátalanokkal...

De nem mondta mindjárt a sánta Tamás, hogy vállalkozik, csak kivette a pipát a szájából és a néphez fordult:

– Mennyi egészséges ember és jó lovas van köztetek, ha öregecske is némelyik! Mégis én vállalom a gyereket, be is viszem az orvoshoz, de csak azért, hogy lássátok: a sántáknak meg a nyomorékoknak érkezett el az ideje. Törpe bírótok van, ha meg kell egy ember, aki segítsen egy szegény, bajba került gyereken, nem akad, csak egy sánta. Az Isten a gögötökért meg a kevélységetekért azzal vert meg benneteket, hogy törpék uralkodjanak rajtatok, hogy púposok legyenek a legdaliásabbak köztetek, hogy a sánták meg a vakok, meg a félszegen születettek nélkül

ne tudjatok mozdulni. Add ide a porontyod, majd én elviszem.

A sánta Tamást felsegítették a lóra, ölébe adták a gyereket, erre elvágatott. Estére vissza is hozta, Odotia háza előtt adta át az anyjának. Azt mondta az orvos, ápolni kell, kenegetni az orvossággal, ha vigyáznak rá, megmarad. Csak éppen aligha lesz már óriás belőle.

Odotia őrzöngve ölelgette a megmentett gyereket, hálatelt képpel terített: pálinkát, olajos-fokhagymás zöld paszulyt meg búzakaralácsot a sánta Tamás elé. Több ízben odatolta egyébként kedves képét Tamáshoz, simult hozzá. Halszagú kezével a sánta Tamás vállát veregette bizalmasan.

Nyakalt és pofázott Tamás, és azt mondta:

– Te se leszel itt többet boszorkány.

Odotia nevetett.

– Nem is nagyon kell már nekem. Mindenem van. Földem, barmom, halam, meg pénzem is. Eljöhetnél egyszer hozzám, mikor nem vár otthon a feleséged.

Tamás incselkedve vigyorgott:

– Hátha boszorkány vagy?

Odotia szemérmesen pislogott.

– Akkor nemcsak a kisfiam, hanem a te lábad is meggyógyítanám.

Tamás erre Odotia képébe vágta a babot. Kirohant. Visszakiáltott sértődötten:

– Te rühes! Mi bajod neked az én lábammal?

10

Háromszor is nekiugrott a lónak a sánta Tamás, amíg felkapaszkodott rá. Rajta ült végre, és elporzott a falu felé.

Piszok asszonyi állat. Megmenti az ember a gyereket, lóháton vágat be vele az orvoshoz, jön haza sebtiben a nagy hírrel, és ő azt a rosszabbik lábat látja. Itt van egy egész ember, több mint mindenki a faluban, nagy dolgot cselekszik miatta, nem látja a hibátlan embert, nem látja

a nagy ügyességet és jóakarató szívet, csak azt a rossz lábat látja. Őt akarja meggyógyítani! Mit kell őrajta meggyógyítani? Így jó, így helyes az... alacsony kerítésen nem ügyesség átugrani... az a szép, ha valaki magas kerítést tud átlépni, tövissel megtűzdelt kerítésen tud átlépni... ezt kell bámulni, hogy sántán és féllábbal is, legalább úgy csinálja, ha nem jobban, mint a többi, akiknek ehhez két egészséges láb kell. Úgy tudjon valaki úszni, hogy összekötik kezét-lábát... úgy akárki tud, hogy kezelébe szabad. Az öregúrnál kiment magát, merre járt olyan sokáig... nem enged kiabálni magára, ha majd azt kérdi: hol a fenébe mászkálsz már megint, te sánta lific, színed se látni egész délután, magukra vannak a lovak... akkor majd rendesen megmondja: közügyben mentem, nem akadt a faluban senki, nekem kell végezni mindent... egy beteg gyereket vittem az orvoshoz, ki vigye?...

A községháza előtt szokatlan csend volt, nem guggoltak az emberek a lépcső előtt, az asszonyok kendője nem virított a farakások mellől, gyerekek nem bolondoztak a kút körül bürök vízipuskákkal. Pedig ilyenkor már vissza vannak a mezőről, ilyenkor már gyűlnek valami hírre. A jegyző cselédje mászkált az udvaron, attól kérdezte meg, mikor leászott a lóról és bekötötte az istállóba:

– Nem tudod... nincs itt senki?

– Posta érkezett... Benn vannak...

Persze. Posta érkezett. Egész testében megrázkódott Tamás. Erről egészen megfeledkezett. Posta, az érkezik. A posta hírt hoz az emberekről, akik távol vannak. A posta elhozza az emlékét a távoli férjeknek, apáknak, testvéreknek.

Bűvös hatalmú szó volt itt a hegyek között most a posta. A bádogfedelű ház lakóin, a jegyzőn, papon, tanítón, néhány amerikai asszonyon kívül nem hozott azelőtt soha senkinek semmit a posta. Legények írtak néha levelet kedves szüleiknek, legények, akik a katonai éveiket szolgálták, Amerikába vándorolt emberek írtak néha asszonyaiknak vagy rokonaiknak. Érdeklődtek, nem eladó-e valamelyik föld, amit még itthon kiszemeltek. Hozott néha egy levelet a posta kiszemelteknek, kiválasztottaknak, annak aztán minden házban tudták minden sorát. Furcsa dolog a posta. Különösen annak, aki nem ismeri az írás

titkát. A rovást könnyebben meg lehet érteni. Az ember levág egy mogyorófacsikát, azt a késével lehámozza a két oldalán és kettéhasítja. Felét kapja a pásztor, felét a gazda. Mikor jegyezni kell valamit, összeteszik. Hány bárány volt, hány döglött, fel lehet jegyezni. Egyszerre mind a két pálcára jegyzik a vonást a bicskával, nem lehet tévedés. De az írás meg a levél, az másféle. Olvassa, aki tudja, és egyszerre mintha megszólalna a távoli ember az ő itthoni hangján. Megöleli, megcsókolja feleségét, gyereket, kérdi, mi van a kocával, mi van a hízóval, mintha az ő hangja kérdezné. Ördögös dolog. Egyszeribe odahozza a levél a távoli embert. Mindenféle szálak vannak ceruzával a papíron, és azokból ki lehet hámozni a hozzáértőnek, mire gondol a távoli ember. Mostanában gyakrabban jönnek efféle levelek. Még olyan koldusféle emberek is kapnak, mint Koptyil Grigor, vagy olyan megvetett család, mint Csutorék. Jön egy ilyen papír, és elkezd beszélni a távoli ember szívét, lelkét. Ettől nagyon meg vannak hatva az asszonyok, anyák, lányok. Hiába múltak el hónapok, hiába a vasárnapi tánc évődése, egyszerre itt van az ember maga, ránéz a papírszavakkal a feleségére, az megretten, megörvend, mintha most azonnal kézen fogta volna a távoli, és mintha együtt mennének.

Ezért nem szerette Tamás a postát. Olyan asszonnyal, lánnyal, anyával, aki levelet kapott, vagy olyan rózsaszínű lapot, amilyenek mostanában jönnek, avval nem lehetett beszélni. Pár hétig biztosan nem. Az egyszeribe maga mellett érezte a távolit, annak nem volt szüksége senkire, büszke lett, mintha már megint itthon volna a társa vagy a szerelme.

Hát most megint ilyen levelecskék jöttek. No azért akad olyan is, akinek nem jött, nem jön egyszerre az egész falunak. De persze, nem csoda, ha most benn vannak. A jegyző úr szépen sorban felolvassa az embereknek, asszonyoknak a leveleket, meghallgatja mindenki. Abból is tanul az ember, ha a más postáját hallja. Aztán úgy van az, hogy egy sorsban vannak, ha egyik üzenetet kap, akkor a többi is tudja magát mihez tartani. Kórházból azt szokták írni: Ne aggódjatok, lelkeim, megsebesültem, kórházban vagyok, mindenem megvan, ami kell... Harctérről ezt írják: Eddig hál'istennek semmi bajom, ha továbbra

is megvéd az Isten, akkor egészségesen hazakerülök, ti csak legyetek türelemmel...

Közös öröm, közös üzenet az ilyen levél, egyik embernek épp úgy szól, mint a másiknak. Azért kell közösen tartani a postást is, aki a harmadik faluból, a hivataltól a leveleket hozza.

Fene egyen benneteket rakásra a leveletekkel, gondolta keserűen Tamás, mikor belépett a községháza nagy tanácstermébe, és nemhogy odaugrottak volna hozzá, hanem csak hátrafordultak az ajtónyikorgásra és csendre intették:

– Sz-sz-sz...

Ha nem volnának ezek a rongyos levelek, akkor nem pisszegnék le. Akkor körülugrálnák, kérdeznék. Ő meg elhessegetné őket; majd jelentem a jegyző úrnak... legyetek egy kis türelemmel... Akkor igen, akkor ünnepeznék, falu díszje volna. Így hátrafordulnak és pisszegnek, ki kíváncsi most az ő nagyszerű lovaglására meg az Odotia boszorkány fattyú fiára, mikor a távoliak érkeztek, saját szavukkal és lélegzetükkel, a családokhoz?

Van levél elég, a jegyző úr először szépen megmondja, ki írta a levelet, aztán felolvassa, akár van ott valaki a családból, akár nincs. Majd megmondják, akik itt voltak, mi áll a levélben. Azért nem szabad hangoskodni most. Figyelni, mert hátha egyik elfelejti a kedves szavakat, akkor a másiknak eszébe jut. Elszalad a szó, nem lehet többet megfogni. A levelet, azt persze odaadja valaki, nem lehet mindenkinek külön-külön elküldeni hegyre, dombra, falu túlsó végére, Komorzán határába. Majd odaadja neki valamelyik szomszéd telkes. Figyelnek is mind rettentően, szutykos pipa szörcsögése sem hallik, köhintés sem, mindenki elteszi a szavakat, hogy beszámolhasson velük.

– Indrikuc Gáborné kapott levelet férjétől, Gábortól: „Kelt levelem 184. tábori posta, helyet nem szabad írnom, de lengyel vidéken vagyunk. Drága feleségem, kedves Marika és Nucuka lányaim, Isten áldjon meg benneteket, csak azt írhatom. Itt nagy mocsarak vannak, és én a többi katonával erdőirtáson vagyok. A sok drága fával az utat borítjuk, mint otthon a mihaszna kővel. Nagyon fáj a szívem a sok finom fa miatt és miattatok, kedves feleségem és gyermekeim, hogy ilyen fiatalon nélkületek va-

gyok. Amíg itt leszünk, addig igen jó a helyzetem, szeretem az erdőmunkát, és a koszt is nagyon jó. Bárcsak itt kellene végigharcolnom a háborút, ez jó volna nekem is, nektek is. Inkább cseréljétek máléval tököt, ha nem termett elég, de a tehénre vigyázni kell. Levélíró Bondrus Onuc, a lekincei harangozó fia. Tisztellek, csókollak benneteket: Gábor.”

– Bona Gyorgyiné kapott levelet férjétől, Gyorgyitól: „Édes lelkem feleségem, okvetlen adja vissza Petre szomszéd a négy véka málét, amit kölcsönöztem neki, és amit megígért – ő már tudja, hogy miért – a két liter mézet pergetve. Üveget is ő köteles adni. Azt óhajtom, drága feleségem, hogy a Lozába a dűlön ezidén zab alá szántsatok, ha lehet, magam szeretném majd elvetni. Én itt rendes ételt kapok, a fekvőhelyünk közös, de azt is meg lehet szokni, csak az a baj, hogy mindig messzebbre megyünk, és merre, hol vagyunk, nem lehet tudni. Az én eszemmel azt gondolom, hogy csak az országukig harcolunk az oroszokkal, és ha azt elérjük, nem megyünk be az ő földjükre, hanem onnan visszajövünk. Mindig lövöldöznek ránk, de mi is lövöldözzük őket, néha rájuk is megyünk, ilyenkor sok ember meghal. Én még élek, amit továbbra is remélek magamnak is, neked is, kedves feleségem. Bár gyermekünk sajnos nincs, azért mégis szeretnék veled élni, és szeretném tudni, ki lett a bíró, miután azt hallottam a Csutor fiától még az őszön, hogy Nyegrú Vaszi beteg lett, most már tavasz van, és még nem tudom, ki viseli a hivalt. Védjen meg a jó Isten, és öllek, csókollak, és a szomszédokat és jó ismerősöket is tiszteltetem. Írass valakivel, talán lesz valaki oly szíves és ír helyetted, mint nekem is akadt itt egy úr, aki kiségtett, név szerint: Kardos Menyhért mázolómaster, Jánk, fehérgyarmati járás, üdvözlöm a menyecskét.”

– Bura Marika kapott levelet Strángu Juontól: „Úgy látom, kedves egy szeretett Marikám, telik az idő, pünkösdre már nem lehetsz az én egyetlen feleségem, ahogy azt gondoltuk, és amint illendő volna, azok után, hogy a nyáron úgy megértettük egymást. Írassd meg nekem, vársz-e rám, vagy van valaki a faluban, amit nem hinnék, miután úgy sincsenek otthon a legények, már aki nálad számba jöhet. Ezért tehát arra gondoltam, anyámnak is mondd meg, hogy egészséges vagyok, csak gyenge a koszt,

és legalább most már tudni fogja, hogy Isten segítségével megtartjuk a lakodalmunkat, ha hazaérek... Nagyon szépen köszönöm a tanító úrnak, hogy megtanított írni, most legalább írhattam neked. Tisztelek mindenkit, kedves Marika.”

– Schwartz Antal írt levelet feleségének, Haninak. A levél Egerből jött: „Kedves feleségem, Hani. Tudva azt, hogy sérvem akadályoz a menetelésben, most már végleg bent tartanak a kaszárnnyában, hogy itt segédkezzek a ruha- és cipőkiosztás körül. Afelől ne búsulj, kedves feleségem, Hani. Magamnak is új ruha és cipő jutott. Nem ismernél rám, milyen fess katona lett belőlem így, hogy az összes szakállamat le kellett borotválni. A kosztra nem panaszkodom, mintsem hogy éhen haljak, inkább megeszem az ő kosztjukat, ha a jó Isten ezt elnézi, kénytelen vagyok beletörődni. Csak ti legyetek egészségesek.”

Így jöttek, lépkedtek, szökelltek elő a levelekből egymás után, sorjában, így masíroztak szép rendesen, ütemesen, fáradtan vagy szomorúan, így állottak oda a falu elé mind, akik elmentek, és azok is, akik nem írtak levelet, azok is ott voltak. Így vonultak édes melegítő csapatban a szívek elé... üdítőn, derítőn, boldogítva, csak a sánta Tamás szorította össze dühösen a fogait.

11

A jegyző felállott, befejezte a levélolvasást. Intett az embereknek, hogy mehetnek, hivatalos ügyek következnek, melyeket a bíróval és az esküdtekkkel kell megbeszélni. Takarodtak kifelé az emberek, asszonyok, lányok. Hangtalanul összebújva lépkedtek. Lábuk elé sem néztek, mint máskor, hogy le ne tapodja valami odatévedt csizma. Csak mentek, mint a bárányok. Némelyik a mellén keresztbe tette a megmatottságtól karjait, itt-ott egy szó szállt fel, mint illatos és kék tömjénfelhőske. Juon, sóhajtott egy asszony, Gábor... Gábor... sírdogálta egy öreg hang. Mintha valami szent helyről érkeznének a búcsúsokkal, és mintha harangszó lebegne felettük...

Nem nézte senki Tamást, aki fancsali képpel meresztette rájuk szemeit az ajtó mellől. Elimbolyogtak mellette, mintha csak árnyék volna. A kisbíró becsukta a nép után az ajtót, tanácskozás következik, csak a hivatalos emberek maradhatnak benn. A kisbíró sem vetett ügyet Tamásra, hadd támolyogjon ott az ajtó mellett. Félig-meddig hivatalos ember, községi megbízáson töltötte a napot.

– Itt valami írást kaptam, nem is gondoljátok, mi van benne...

– Majd ha a jegyző úr megmondja, tudni fogjuk.

– Hivatalos írás arról, hogy akinek apja, férje oda van a háborúba, segílyt kap az államtól. Aki segítség nélkül maradt itthon, azért, mert a kenyérkereső bevonult, az egész csinos summát kap az államkasszából. Nem is merek hinni a szememnek. Addig nem hirdetjük ki, amíg nem biztos a dolog, ha ez igaz, akkor... Te nyavalyás, miféle kisbíró vagy te, mondtam, küldd el az embereket... ki az, aki ott hallgatózik? Nem rúgod ki azonnal!?

– Hivatalos ember. Tamás. A község dolgában lovagoltam a beteg gyerekekkel.

– Tartsd a pofád! Mars! Mars! Mi az, hogy a község dolgában?

– Az Odotia fiát vittem az ölemben. Az Odotia fiát, akit majd megettek a nadályok. Azt mondta az orvos...

– Hol a gyerek? Hol a községi ló?

– A gyerek az anyjánál van, a lovat bekötöttem. A gyerek...

– Pusztulj! Takarodj! Mi a fenére vársz? A gazdánál már elintéztém, hogy ne kérjen számon. Mehetsz isten hírével. Mehetsz. Te meg vigyázz magadra, tartsd künn a tolakodókat. Eredj ki te is. Künről is lehet vigyázni. Még az hiányzik itt nekem, hogy eljárjon a pofátok.

Künn állt az ajtó előtt Tamás, megszégyenítve és lepocskondiázva.

A mellét feszítették indulatai. A megaláztatás és a hír, amit elkapott a füle, rettenetesen felzaklatták.

Nem hagyják magukat a nyavalyások. Békében is ők diktáltak, elnyomták a szegény sántát, koldulni küldték, eltépték a kenyeret tőle... utcára, országútra kergették a vakot, sántát, buckás hátút... a lányokat, asszonyokat elszerették előlük, csak a legsilányabbját hagyták meg a

fehérnépnek... most is kicsinálták, hogy ők legyenek fenn... postával dolgoztak, úgy kormányozzák, hogy családjuk pénzt kapjon értük, messziről is el tudják tartani a családot.

Az öregúr csak éppen pár szót mondott Tamásnak, mikor jelentette a hivatalos lovaglást.

– Nem tudom, mit ütöd mindenbe az orrod. Mit jelentkezel önként, mintha a harctéren volnál? Nem vagy te katona, mit hősködsz? Te is medáliát akarsz? Itasd meg a lovakat.

Ez a nap a távoli katonák napja volt. Senki nem emlékezett rá, hogy reggel még a sánta Tamás dicséretével és derékségével volt teli a világ. Tamást elfűjték az események, a levelek szavai szálltak házról házra, a málék között asszonyok fejkendői cikáztak, fel az Osvárba rohant egyik, a Szuszánba szaladt a másik, botra támaszkodó öreg tipegett a Pálna alá, vitték az üzeneteket. Mintha katonákkal lett volna tele a falu. Katonákkal, akik ujjongó hangon rivallják a dombok tetején a vasárnapi meg az ünnepnap vidám kurjantásukat, akik hívják és biztatják és dédelgetik az itthonmaradottakat.

Ámde hiába tette el a jegyző a segélyhirdetést másorra. Hiába óvatoskodott vele. A kisbíró is elkapott valamit, az esküdtek sem tettek lakatot a szájukra. Már mindenki beszélte, hogy segélyek lesznek. Még nem lehet tudni, ki kapja a segélyt, mennyi segélyt kap egy asszony vagy gyerek, de hogy lesz segély, az biztos.

Buruc Tamásné egészen hangosan merészkedett a véleményével. Nagy csapat asszony állott körülötte, azoknak magyarázta. Lánykorában fél évig a papéknál szolgált, nyilván kiokosították az ilyen dolgokban.

– Az, cukrom, úgy lesz... jaj de meleg az arcom, nem is csuda az ilyen örömtől, úgy lesz, cukrom, hogy akár itthon: mindenkinek munkája után. Hány ellenséget szúrt le, hányat vágott le, hányat lőtt le, aszerint számítják ki. Mennyi hasznot hozott az országnak? Így fizetik itthon a családot. Úgy, mint más puskázásnál, nem lehet másképp. Persze, akinek szerencséje van, hogy valami nagy tisztet vagy nagy generálist tud lelőni, hát annak külön pénzt adnak. Azt nem lehet csinálni, hogy egy ron-

gyos katonáért is annyit fizessen az állam, mint aki egy nagy feljebbvalót győz le.

Burkusné Titia megreszelte a torkát. Köhögött, amivel magára vonta a figyelmet, de egyben az irigységet is kihívta.

Titia férje híres orvvadász hírében állott. Ha valakinek van kilátása arra, hogy generálist lő, biztos Titia férje lesz az első, aki a nagy vadat leteríti.

Buruc Tamásné megértette a köhögést, de nem hagyta nagyra nőni Titiát.

– Az még nem biztos, fiam. Az ilyen generálisra jobban vigyáznak... aztán nem is olyan gyakori, mint a többi egyszerű katona. Azt hiszem, jobban jár, aki csak egyszerű emberekre megy, mint aki nagyra vágyik. Aki sokat markol, keveset fog, fiam. Én íratok is az uramnak, hogy ne szalassza a biztost... már tudniillik, ha kihirdetik, hogy mi után kapjuk a jövedelmet. Mert azért az is lehet, hogy másképp számítják.

– Lehet, hogy gyerek szerint – kockáztatta meg a sokgyermekes Boldéné.

– Hát még mit... Tán a termést is a gyerek szerint méri az Isten? Ki milyen nagy gazda, mennyit dolgozott, milyen az időjárás.

Tamás kikukkantott a kazal mellől a leshelyéről, ahol hallgatózott egy kicsit.

– Bolond asszonynépek vagytok ti mind. Csak osztogatjátok itt egymás között a kincstár vagyonát... nem gondoljátok meg, minek örvendtek. Lesz még ennek olyan böjtje, hogy attól koldultok. Hát aztán, ugyan miből adnák a pénzt, ha nem az adóból? Aztán ki fizeti meg az adót? Nem ti? Majd lesz itt olyan adóemelés, hogy gulyába hajtják el a teheneiteket. A férjek meg az apák nincsenek itthon, ki keresi meg a pénzt, amit kifizessenek? Csakis azok, akik itthon maradtak. Mit gondoltok, ez a pár asszony, meg ez a pár öreg, meg aztán mi néhány nyomorék most már arra is dolgozzunk, hogy segílyre jusson? Azok ott nem szántanak, nem vetnek, nem aratnak, azok nem fizetik be az államkasszába a pénzt. Tőlünk fogják lenyúzni... majd kisül, milyen disznóság ez, csak várni kell.

Az asszonyok nem beszéltek tovább az új rendet, elszomorította őket a Tamás beszéde. Lehet benne valami. Lám,

mostanában bővebben élnek az úri fajták, a jegyző is idehozatta a családját a falu nyakára. Apja, anyja, testvére itt élnek a jegyzőnél. Csak a falu pénzéből, csak a falu verítékéből telik arra is. Most, ha ilyen pénzek jutnak hozzá, ebből is le fog csípni, a kezelésnél, ragad a vékához, amivel mérnek. Ért hozzá a jegyző, hogy egy kicsit becsirizelje a véka fenekét.

A hatujjút, a nyavalyatöröst, a buckás hátút, mind a nyomorékokat felkereste Tamás.

– Éjjelre, de csak úgy első álom vége táján, a Csomnyeszke-hegyen legyetek a gesztenyefa alatt...

Távol a falu házaitól, a Csomnyeszke-hegyen, a falu egyetlen gesztenyefája alatt gyülekeztek éjfél tájt a nyomorékok. A hold ezüstje csurgott a ragyogó éjszakában púpjaikra, csonkjaikra, hatodik ujjukra, világtalanul pislogó szemükre. A falu kutaszítottjai és megvetettjei gyűléseztek itt, boszorkányos éjféle órán, a sánta Tamás jeladására. A nyomorékok birodalmának külön hadüzenetére és tanácskozására gyülekeztek.

Vezérük a középre bicegett, és gyűlölettel sziszegte:

– Az Isten azt rendelte, hogy mi is érezzük egyszer az életben, amit születésünk szerencsétlen órája elvett tőlünk. Úgy rendeltetett, hogy a púpos hát, meg a csirke-mell, meg a hatodik ujj, meg a sánta láb: ne legyen undorító és félős, és egy rangba legyen az egyenes háttal, meg az ép lábbal, rendes kézzel. A mi dolgunk nagyon jól indult, törpe ember lett a bíró, sánta ember táncoltatta a lányokat, a hatujjúra is ránevettek a menyecskék, de most megint el akarnak temetni bennünket. Hadisegélyt akarnak adni az asszonyoknak, már nem elég nekik a posta. Meg kell mondani mindenütt, hogy vigyázzanak, ezt tőlünk fogják lenyúzni, ez a mi bőrünkön marad. Ezt terjesszék. Mert ha ezt nem terjesztitek, nem lesz egy nap ünnepetek sem ebben az életben, ami pedig már mutatkozott.

Szétrebbentek Tamás beszéde után a megbélyegzettek, és óvatosan elszéledtek a rügyező mogyoróbokrok között, a virágzó szilvafák, a fürtös diófák, a virágpelyhet hullató almafák alatt.

Másnap, mikor a jegyző kihirdette a hadisegélyt, morogtak az emberek közül egyesek, sőt akadt egy asszony, aki vakmerően a jegyző szemébe vágta:

– Az ilyen dolgot tőlünk is meg kellett volna kérdezni először.

A jegyző nem tudta mire vélni.

– Mit kérdezzek tőletek? Még azt se tudom: mit kaptok, hogy kapjátok? Még azt se tudom... De mi szavatok van nektek ebbe?

– Az a szavunk van, hogy a mi nyakunkon ne tartásák a világ fattyúit. Mi nem akarunk adózni, hogy mások tollasodjanak.

Csupa ellenséges szem tekintett a jegyzőre, villogó, szikrázó, izzó szem.

A jegyző egykedvűen mondta:

– Nem tudom, honnan fúj a szél. Nem tudom, mit akartok. Most bemegyek a városba, behozom a pénzt, megmondom, kinek mi jár. Aztán, aki akarja, felveszi, aki nem akarja, otthagyja. Majd akkor beszélhetek.

Mikor felült a kis sárga kocsijára, sanda pillantások kísérték, és mikor elhalt a kocsi zörgése a távolban, még mindig szótlánul és elgondolkozva guggolt a nép a község-háza udvarán.

12

Fehér a rét, fehér a hegyek teteje, és fehér a dombok háta. Kialudtak már a szőlők között a venyigemáglyák, és a málékórók bokra sem lánghol már a szántókon. Apró szánjaikkal fát lopni asszonyok siklanak az erdő felé, rövid gubájuk alatt megbúvik az apró balta, bocskoruk nyomán riadtan roppan a hó, köröttük varjak röppennek fel a behavazott fákról. Nem kattán a kendertiloló nyelve, sem a csősz tókája, messzi hallik a csengő szava, a kutya ugatása. És megint költözik Hendli néni, ami azt mutatja, hogy ismét eltelt valamennyi idő.

Hendli néninek ugyanis négy fia van a faluban. Négyen tartogatják felváltva az öregasszonyt. Ez a szabály

nem változott most sem, hogy mind a négy oda van a nagy háborúba. Dávid, Antal, Marci és Jenő meghagyták az asszonyoknak, hogy a Hendli mamát el kell látni. A menyek nem szegik meg a parancsot. Hendli mama is tudja a rendet, csak három hónapig időzik egy-egy menyénél, aztán fogja a motyóját, és göthös hátára veszi egyetlen vagyonát, a tyúktollal tömött nagy dunyhát. Hatalmas púp ez, nyáron gyalogúton nem is lehet vinni, csak az utcán. A magas máléban nem lehet vinni a dunyhát. De télen nincs málé, akkor a földeken, a letaposott gyalogutakon is lehet menni, és mindenki láthatja a hatalmas kék púpot imbolyogni a nagy fehérségben. A falu túlsó végéről is látni, hogy elmúlt három hónap, költözik Hendli néni. Sem a hold, sem a nap járása nem olyan biztos, mint Hendli néni vonulása a kék dunyhával. Ha köd van, vagy eső van, nem látni a napot, nem látni a holdat, de Hendli néni felbukkan a házak mellett, egyszerre csak szembe találsz magad vele, és megtudod, hogy megint eljárt az idő. Megkérded: – Hova, hova, Hendli néni?

– Csak ide az Antal fiamhoz.

Amiből aztán azt is tudod, hogy karácsony hava van, hogy mikorára Hendli nénit megint meglátod, húsvétra lehet készülődni lassacskán.

Pipadohányra nem telik Hendli néninek, egy kis bagót csámcsog fogatlan szájában, ezt még tegnap kérte Muszáj-nétól, aki éppen a végét szortyogtatta a délutáni pipának. Persze, mikor a fiúk idehaza voltak, nem kellett bagót kunyorálni. Gondoltak jó öreg anyjukra, aki ápolta, dajkálta, felnevelte őket, odahozták helybe, ahol lakott, a bagót, ami megmaradt. Ők is szeretik szegénykék, de gondoltak mindig a derék fiúk anyjukra is, hogy ne lásson szükségét öreg napjai kis örömében. No most már csak éppen ez az egy kis domb van, igaz, hogy évről évre nagyobb a dunyha – nagy ünnepeken mindig lehet szerezni egy kis tyúktollat, ilyenkor szárnyast eszik a család, jut egy kis csirketoll, tyúktoll, gyarapodik a dunyha, dagad –, de az ember csontjai is elnehezdednek... nem szabad panaszkodni, valamelyik lányunokának nagy öröme lesz, ha a temetés után megkapja a dunyhát... no még csak erre a dombra kell felmászni, aztán itt van az Antal háza.

Megkerülte a boltot, és a tornác felől igyekezett bejutni Hendli néni. Fújt és topogott, egy kicsit kifújta a fáradságot, egy kicsit letopogta a havat a cipőkről. (Jó cúgos cipők voltak, a tekintetes úr adta tavaly, lyuk sem volt rajtuk, a talpuk is hibátlan.)

– Na, itt a mama – mondta az amerikai Szóri –, kimegyek, besegítem a dunyhát.

– Gyere be, mama, a konyhába – mondta Hani –, várj, mert levelet írunk Antalnak.

Odahúzódott Hendli mama a kemence mellé, melyben hatalmas málékocsány-láng lobogott. Szívében kevélység ütött tanyát. Szegény férje, a drótos Icig nem láthatja ezt, hogy boltos fia van, háborúba járó fia van, írástudó unokája van, és most levelet írnak az apának, a háborúba. Ők meg csak a falu kegyelméből éltek, fűzfavesszőből font és sárral megtapasztott kunyhóban, apró kertjük sem volt, jóformán a patak kegyelméből laktak. (A patak egyszer nagyon megdagadt, feltöltött egy jó darabot. Óvatosan elfoglalták a kis helyet, de már persze, kis kertre nem jutott. Csak éppen arasznyi hely volt az, körülfolyna a patak a kunyhójukat, ott szülte a négy fiút meg a három lányt, vajon hol vannak a lányok, csak az amerikai Szóri mutatkozik, elszéledt a többi...) Azon a télen, mikor férje meghalt, egyedül maradt egészen, tavaszra megáradt a patak, elvitte a kunyhót, még a pár edényt is, csak a dunyhával menekült. Igaz, hogy akkor jóval kisebb volt. Szétszakadt a kunyhó, elvitte a víz. Még a helyét is kímarta, és most már a helyén is víz folyik a régi házikónak. Azóta jár fiútól fiúhoz, de ilyen nagy öröm még nem dagasztotta öreg szívét.

– Csak írjátok hát a levelet, én nem zavarok senkit. Írjátok meg, hogy itt vagyok...

– Azt úgyis tudja Antal, na gyertek be.

Benn újból kezdődött a tanácskozás, Szóri kardoskodott, hogy a kislány halálát meg kell írni. Már régen meg kellett volna írni.

– Minek szomorítsuk?

– De az már nem jut eszedbe, Hani, hogy Antal nem kímélt téged soha... kilenc gyerek, ez nagy kíméletlenség... nálunk Amerikában...

– Ne vétkezz, Szóri, a gyerekeket az Isten adja.

- De akkor azt is kell viselni, ha elveszi az Isten.
- A boltot is meg kell írni, Ignác.
- Látod, ez már marhaság. A helyedben a boltról nem írnék semmit.
- A bolt hál’istennek...
- A bolt „hál’istennek”!... de mi lesz, ha a bolt nem megy „hál’istennek”...

Hani és Ignác szívére a rémület hideg csöppje hullott. Hogy lehet valaki olyan kegyetlen? Ilyet mondani, hogy a bolt nem fog menni? Évekig vártak erre, évekig dolgoztak, szorgalmaskodtak, fösvénykedtek, izzadtak a bolt miatt. Mikor Antal a boltot kinyitotta, akkor csak pár bocskor, pár méter szűr, néhány skatulya gyertya, pár kiló só, holmi ecet, ilyesmi volt a boltban. Az utca felől ajtót vágtak az egyik szobán, pultot vettek, meg hordókat, meg fenyőfaládát a sónak. A ház még a Hani hozományából telt, abból a kis pénzből, amit a városi szolgálattal keresett. De a férje már a lakodalom után ígérte, hogy: meglásd boltunk lesz egyszer. Hani gyötrődött, hogy az egész pénzt belefektetik a házba, három szoba készült a konyhán kívül, de mielőtt a bolt megnyílt, nem mertek az utca felől ajtót vágni, világ csúfjára. Aztán évek múltak és hullott birkák bőrével kereskedett, meg vadorzókka tartott fenn barátságot Antal, de mindig biztatta: boltunk lesz. Végre megvolt a bolt, de persze, máshova szoktak közben az emberek, régi boltokba. És bizony eleinte csak ritkán szólalt meg a csengő az ajtó felett. Azok is szűrért, bocskorért, piros szíjakért, hárászért máshova mentek, ide csak sóért, fehér borsóért, nagy ritkán némi fejtőért botlottak be. (Pamutot nem is tarthattak, abba sokat kell fektetni.) Fenn kellett tartani az összeköttetést a vadorzókka, és ha híre jött, hogy birkadög van valahol, vagy halódik egy tehén, rohanni kellett, alkudni a bőrökre. Ha szombaton jött az ilyen hír, izgatott lett az egész ház. Szombaton nem szabad alkudni, vásárolni, lesni kellett az eget, hogy feljött-e már a három csillag, és aztán száguldani, hogy meg ne előzze más kupec.

Hál’istennek most másképp van. A nyomorékok lázítása nem sikerült hál’istennek, máskülönben ma is csak a fehér borsnál meg a kettőért ecetnél tartana az ember. Mikor felizgatták a nyomorékok a falut, mikor telilármáz-

ták az emberek fejét, hogy nagy veszedelem lesz a hadisegélyből, akkor baj volt. Azt lehetett hinni, hogy senki nem nyúl a pénzhez.

Úgy mondták, átkos pénz, haláldíj, balszerencsét hoz, ne merje senki érinteni. A falu issza meg a levét, háború után visszakerik az urak, és elveszik az emberek tehenét, földjét miatta.

Csak amikor összegyűltek a segélyes asszonyok, mikor kihirdette a jegyző a község ház udvarán, ki mit kap, mennyi a járandósága, és főként, amikor kitette a bankókat a kis asztalra a község ház udvarán: – Indrikuc Gáborné, Marika ez a pénz téged illet. Ha felveszed, jó, ha nem, az is jó. Ha éppen akarod, ne költsd el, tedd el a háború végéig, és akkor add vissza, ha kéri... Ha félsz... – Hát ennek már nem tudtak az asszonyok ellenállni. Kuncogva, vonakodva, ímmel-ámmal felvették a pénzt, és kérdezték egyik a másikat:

– Te elteszed a háború végéig? Mert akkor én is...

Nemigen válaszoltak egyenesen a kérdésre. De aztán nevettek az asszonyok, és mind hozzányúlt a pénzhez, mind költeni kezdte.

– De milyen marhák voltunk, majdnem hittünk ezeknek a nyomorékoknak. Nyilvánvaló, hogy csak azért csinálták, hogy rászoruljunk a nyüvesekre. Ha vérdíj is, meg fájdalomdíj is, a mi urunk vére és fájdalma... az ő erejük ez, hazajáró erejük. Fene egye meg a sánta Tamás csavaros eszit.

Félénken surrant be az első asszony, magyarázkodva, suttogva közölte Hanival:

– Nézd, Hani... Tudod, hogy van nálam tavaszig, van vetőmagom is, hízóm is van, el vannak látva a gyerekek, vászonnal is, olajjal is teli vagyok. Mármost úgy gondoltam, ha hazajönne az uram, örvendene, ha egy virágos rojtos kendő lenne a fejemen... tudod, olyan nagy zöld virágokkal, de, persze, csak feketébe... Mit gondolsz? És ha mindjárt itt találná őt annyi fehér szűr, amennyi egy nadrágra és egy rövid zekére kell... Ha ezt most beszerezném neki, a magam kendője mellett...

No, nem kellett sokat biztatni az asszonyokat. Naphosszat csilingelt most már a boltajtó felett a csengő. Hál'istennek megy a bolt, és hál'istennek itt van Ignác, aki,

igaz, csak tizenöt esztendő, de tud bejárni a városba vásárolni, tud eladni, mindennek tudja az árát, nem is csoda, hisz ír, olvas... kis cédulára odajegyzi, ami kell... Itt van Ignác, ez már kereskedőnek született, ez már nem szalad a döglött birkák bőre után, miért is tenné... ám-bár tenné, hogyne, nem szégyelli az apja kenyerét, de nem ereszi a bolt... és ha Antal hazajön, most már ő csak boltos lesz... ezt meg kell írni a levélben, és meg kell írni, hogy beszéltek a jegyzővel, kilátás van dohányengedélyre, sőt... nos hát a pálinkapoharazás, az messzi dolog... arról nem kell írni...

– Úgy írd, Ignác, hogy szegény gyermekünket fájdalmasan eltemettük, de a bolt hál'istennek megy, és tartunk pamutot is, tizennyolcast meg húszast, és bocskort Szigeten vettünk, szekérrel voltunk érte, onnan hoztunk szűrt is, de nemcsak barnát, hanem tiszta fehéret is, és Nyegru Vaszi már vett is belőle...

Az amerikás Szóri dühösen kapta nagykendőjét nyakába, és elkecseregetten dohogta:

– Nagyzoló senkik! Fejükbe szállt a koldusság!

13

Magasabbra emelkedtek a pitvarok előtt a havak, félénken és akadozva szent karácsony kántált a gyerekek iskolája felől, ahol a kántor próbálkozott az apróságokkal. Színes papírra meg keménypapírra kéricsgéltek kicsi pénzeket a gyerekek az anyáktól, a kántor betlehemet tud csinálni, megtanítja rá a gyerekeket, ehhez kell a színes papír meg a keménypapír. Azt ígérte a kántor, hogy egy kis jászol lesz a betlehem, benn a Jézuskával, Máriával meg a napkeleti királyokkal. Tavaly is akart ilyen kántor, de akkor nem sikerült. Nem kell ezen a vidéken ilyen újítás, az új kántálásokra se volt szükség, megvan a falunak a régi karácsonyi szokása meg éneke, kár attól eltérni. Szép régi énekek vannak, azokhoz csak egy nagy görbe bot kell, így jár ablaktól ablakhoz a kolindás csapat.

Most azonban egy szó sem hallatszott a gyerekek kívánsága ellen. Adták az asszonyok a kis pénzeket, teljesedjen a gyerekek öröme. Úgyis égből szállt le a pénz, áldozunk vele a szent égi seregnek büszkeségére. Kíváncsibb népek bekandikáltak az iskolaablakon, még csak annyit lehetett látni, hogy nagy dobozok készülnek a keménypapírból, azokat ragasztják tele sárga meg kék csillagokkal.

Muszájné beszélte nagy álmélkodva, hogy a zsidó boltos Ignác fia is csinál betlehemet, mégpedig nagyobb, mint az iskolában, ő is teleragasztja a betlehemet piros meg sárga csillagokkal. Ezt a csudát többen elmentek megnézni, csak úgy vásárlás ürügye alatt tértek be az Antal boltjába. Hát még nem is titokban, hanem egészen nyíltan csinálta a szemérmetlen. Egy nagyocska faládából készítette. Fúrta szörnyen az asszonyok oldalát, mi dolog lehet ez, de kérdezni nem merték, inkább csak azt mondták hát:

– Adj vagy három matring zöld hárászt, ha már itt vagyok...

De közben ellenséges pillantásokkal méregették a betlehemet, amit Ignác eszkabált. Handró Vasziné, a csorba fogú jegyezte meg mindössze:

– Aztán hozzám is elgyere evvel a jószággal. Külön cipót sütök neked. Biztosan a Jeremiás siralmait fogod beleragasztani, és füttyülni fogsz hozzá.

Ignác, úgy látszik, nem értette meg, mit gondol a csorba fogú, nem mondott semmit, de a dolgot azért mégsem lehetett annyiban hagyni. A patakon feltörték a jeget, ott mostak az asszonyok, azokhoz ment a csorba fogú, bepanaszolta a kudarcát, hogy nem vallott a zsidó fiú semmit, pedig nyilván valami nagy csúfságra készül. Ott öblített az ünnepre a sánta Tamás Parázkája is, neki is szeget ütött a fejébe a dolog. Nem felejtette el, mikorára hazaért, elmagyarázta az urának, miben töri a fejét a boltosék Ignác fia.

Csak éppen ez kellett Tamásnak. Alig várta, hogy valami alkalmas kifogással elbicegjen hazulról, már vette is a kis baltáját, amit mindig a karjára akasztott, valahányszor csak nem volt szolgálatban. A tekintetes úr udvarán nem volt szabad a kis baltával jární, úgy illett, hogy mi-

kor a lovak miatt vagy a kocsi miatt jár kovácshoz vagy máshova, ne legyen nála a balta. De így, mikor szabad ember lett egy-két órára, mutatni kellett, hogy most nincs lekötve. Vette hát a kis baltát meg a rövid gubát, otthagya az asszonyt, mintha csak a tűzokádó sárkányt akarná levágni, úgy nekibuzdult:

– Bízd csak rám, majd a végire járok én ennek.

Mostanában nagyon szeretett a végire járni valaminek. Akárminek, csak legyen valami, ahol ő legyen az első. Ő mutasson meg valamit a világnak. Hogy róla beszéljenek az emberek. Még a tavasszal, mikor az a tánc-meg a részegség-história volt, csak emlegették, de most a hadiségely óta megint letűnt a napja. Bátortalan és mogorva lett, nagy kudarcot vallott ezekkel a nyomorékokkal. Kár is volt velük szövetkezni. Még olyan is akadt köztük, kinek a közeli atyafisága is felvette az átkos pénzt. Az átkos pénzt, ami annyira megnövelte a távoliak tiszteletét. Ami azt okozta, hogy az asszonyok vigyáznak a hírükre, tartózkodnak a könnyelmű játszadozástól. Némelyik úgy visszahúzódott, mint a vidra. Talán attól tartanak, hogy aki vidámkodik egy kicsit, annak nem hiszik el az árvaságát? Vagy azt hiszik, hogy aki egy kicsit szóba áll holmi férfiemberrel, annak egészen elveszik a járandóságát?

Nem járt már senki a gyalogutakon, hazatértek az emberek, télen amúgy is jobb benn a vacokban. Csak a patak felé találkozott egy-két asszonnal, de azoknak is fején a vizes ruha, ki se látszik a képük, ámbár a járásáról is meg lehet ismerni a vászoncelédeket, ki melyik.

Hej azok a járások, de ringók, de álmatlanságot okozók voltak!... Olyanok vannak köztük, mint a Petre molnár visszatért felesége, no persze, ő nem jár patakra, neki ott a Tur, de itt van ez, aki szembe jön... vagy Todorás Gyorgyi felesége, ámbár az sem erre lakik, inkább Irinka lesz, Rotosék nagyobbik lánya.

Tamás szíve erősen dobogott, kalimpált a szíve, az egészséges lába is megbicsaklott, s kezével – lesz ami lesz – a vizes ruhák közé nyúlt...

– Ejnye te, essen beléd...

Megingott az asszony, mert nem a Rotosék lánya volt, hanem Csomnye Stefánné – megingott, leesett a

sok szép fehér ruha a hóba. Lebillant a fejről a nagy halom vászonjóság, a szája már nyílt újabb káromkodásra, de aztán csak nevetett frissen, jókedvűen, nevetett mind a harminckét fogával.

– Van neked jó dolgod, Tamás, hogy így megijesztettél...

Tamás a sánta lábát beledugta a hóba – most olyan volt, mint más egész férfiember, nem látszott a nyomorúságos torzulás a lábafején –, olyan volt, mint más, rendes, évődő fiatalember, aki egyenlő formájú akárkivel. Melegség szállott minden inába, a szája megtelt finom ízzel, a derekában nagy erőt érzett, táncolt a vére, mint amikor a bakon ült és az ostorral büszkén odahajított egyet valami útszéli, kódorgó kutyának. Első eset, hogy nem úgy szólítják meg: te sánta, vagy: sántám, vagy: sántaság.

Az asszony csak állott és nevetett. Nevetett a szeme, a szája, a csípője, csupa kedvesség volt az asszony, csupa forróság és édesség. Nem is a ruhát nézte, ami a hóba hullott, aminek hát úgyse történt semmi baja, csak éppen fel kell szedni. Tamást nézte, Tamás szeme közé nézett, a viláért nem tévedt volna a csonka lábába a tekintete.

– Csak jössz, és azt se tudom, ki az, belekapsz a képembe a vizes ruha alatt. Tréfás ember vagy, nem is tudtam, hogy ilyen tréfás vagy, Parászkával is így szoktál tréfálni?

– Kötelességem vele is tréfálni – vallotta be férfiasan a sánta Tamás. – Megesküdtem neki a pap előtt a templomban, hogy tréfálni fogok vele, aztán hát tréfálok is, amennyi a kötelességem.

– Haha... hát szóval... na csak jól vág az eszed... szóval csak annyit tréfálsz vele...

– Csak amennyire a kontraktus meg a becsület kötelez...

– Hó te... fogj meg, mert eldülök... Hahaha... csak becsületből... meg kontraktus... aztán kijársz a kis baltával, és meglesed a szegény árva asszonyokat... ez is kontraktus? Jaj, de felborítod az igazságot.

– Pedig most is az igazság miatt járok.

– Ne te ne... a te igazságod... a menyecskék képét csipegetni?

Már este lett nagyon, két lépésre se lehetett látni, valaki elsuhant mellettük, de nem lehetett tudni, ki volt, nem is köszönt, hang nélkül lépett el mellettük.

– Na – mondta az asszony –, add fel hamar a ruhát. Látod, már nem is köszönnek az emberek, azt hiszik, tilosban járunk, nem akarnak zavarni. Azt hiszik, van valami köztünk, nem akarnak bolygatni... ez már annyi, mintha hírbe lennénk.

– Hát aztán... talán nem is volna olyan rossz. Mit gondolsz? Annyi az egész, hogy az emberek elmennek mellettünk és nem szólnak. Annyi az egész.

– No nem egészen annyi, de csak add fel a ruhát. Nem lopom az idődet, ha egyszer az igazság után jársz.

Tamás a talpától a nyakáig csupa reszketés lett.

– Nem sajnálom én tőled az időmet. Van nekem elég ...csak éjjel, persze...

– Hát a kontraktus?

– Hát aztán? Azért a kontraktus is rendben lehet. Ne hajladozz, majd feladom én neked rendesen. Még ezt az egyet. Azt a betlehemet akarom megtudni, amit a pataknál beszéltek. Hogy a boltos fia is csinálja. Mármost, azt akarom tudni, nem valami csúfság vagy efféle? Bár nem hinném. Hanem, hallod-e, tán nem is vagy kíváncsi rá, mi van a dolog megett? Mert ha igen, akkor én most elmegyek, megtudom, és aztán úgy később arra kerülök feléd, megmondom az egészet...

Csomnye Stefánné Irinka, a fehér ruhákkal a fején, csak állott csendesén. Nem lehetett látni az arcát, azért sem, mert sötét volt, és azért sem, mert éppen csak a két szeme látszott ki. De annyit lehetett hallani, hogy egészen más hangon és most már sokkal kevésbé tréfásan azt mondja Tamásnak:

– Éppen eljöhetsz... ha ismered a kutyákat... mert nem szeretném, ha ugatnának... felébredne a szomszéd... a házba ne gyere be... a gyerekek miatt mondom... csak mindjárt eredj fel az istállópadlásra...

Hát ez így van – döbönt a sánta Tamásra a boldogság és öröm. Talán nem is kellene elmenni a boltoshoz, lehetne menni mindjárt, ez azonban nem látszott okos

dolognak. Otthon az asszony tudja, hova ment, mondta neki, hogy végére jár a betlehemnek. Most már, persze, végére kell járni, pedig kár az időért, éjfél után vissza kell lenni a parádés lovakhoz. Otthon is kell egy rövid vizit. Ámbár jobb így, csak menjen az asszony. Mit bicsejjen vele a hóban, a kerítéseken át, csak menjen egyedül.

A boltoséknál éppen a ládán bajmólódott még mindig az Ignác gyerek.

– Hát csakugyan azt csinálod, te kölyök... saját szememmel látom... azt hittem, csak rád fogják, hogy csúfolod a betlehemet, amire a kántor tanítja most a gyerekeket. Nem szégyelled magad? Mit akarsz evvel a dologgal, zsidó létedre?

Ignác felnézett a ragasztásból, de nem tudta, mire vélje a nagy haragot.

– Mi bajod van velem?

– Mire kell neked ez a színes láda? A betlehemet akarod csúfolni?

– Hogy gondolsz ilyet. A gyerekek kívánták a sárga, meg kék, meg a színes papírokat, így jutott eszembe, hogy én is úgy csinállok, mint a városi boltosok. Szépen teliragasztom, aztán kiteszem a pultra és portékát teszlek bele. Kívül üveg lesz. Azon át lehet majd bámulni a szép holmit. Úgy, mint a városban. Majd tavasszal ablakot vágatok a falba és odateszem. Legyen a mi falunknak is kirakata.

Így, hogy látta Tamás a gyerek tisztességes szándékát, sietett hamar elmesélni néhány állingálónak, kik még ily késő estén is az utcán bámészkodtak. De ez igen helyes volt, nagyon megnyugodtak az emberek.

Aztán hogy már senkivel nem találkozott, elindult a Sánta Tamás a Csomnyéék kertje felé. A kutyáktól nem félt. Azokat ismerte.

Ki emlékeznék ma már arra, hogy valamikor áhítatos szertartás volt a rózsaszínű lapok érkezése? Hogy valamikor kimentek a falu határára, amarra a Pondorász-

kán túlra, és csaknem processzióval vonultak a hazug Gábor elejibe, aki börtáskában hozta a postáról a várva várt, meleg szavakat, apának, fiúnak, szeretőnek üzenetét? Rózsaszínű lapok most is érkeznek, de nem várja a hazug Gábort processzió. Ha feltűnik csapzott alakja a Gávrisék úrikörtefája mellett, olyan az, mintha eltemetett lelkiismeret mászna elő a föld alól, vagy cudar verekedés elmúlt pofonja csattanna az ember arcán.

Rózsaszínű lapok még mindig jönnek, de nincs nagy közönsége a kiosztásnak. Inkább öreg emberek, öreg asszonyok kíváncsiskodnak, azok veszik magukhoz az elhanyagolt írásokat.

Más az, mikor Tamás érkezik a hónapok elején, és mikor behajt a faluba a Pap Tamás keresztjénél, és amikor keresztet vet, és amikor fohászkodik, hogy:

– Hála néked, Uram, hogy kegyelemben hazasegítettél.

Aztán csak ül az öregúr kocsiján a bakon, és csak néz maga elé a gyalázatos, mintha áhítatba volna merülve, mintha semmi más gondja nem volna, csak az, hogy hazaérkezett. Érdekes is neki hálálkodni, úgy tesz a rabló, mintha harctérről vagy legalábbis a hatodik határból érkezett volna. Pedig csak ide vitte a tekintetes urat a szomszéd kisvárosba, ugyan van mit hálálkodni, mikor finom fekete kocsi bakján ül, ami fel sem borulhat, aminek vastengelye van, el se törhet, amit két parádés ló repít, ki sem dögölhetnek. De ez már hozzátartozik a ceremóniához. Itt állanak az emberek a Pap Tamás keresztje mellett, várják lélekszakadva Tamást. Asszonyok, emberek, gyerekek várják, várják az intését, a szavát, de Tamás elhajt mellettük büszkén, a parádés lovak közé suhint, néha hátraszól az öregúrnak:

– Itthon volnánk, hála a teremtőnek.

Mintha ott sem volna a sok nehéz szívű ember, úgy tesz, mintha nem elejibe mentek volna, úgy elporzik. De már tudja mindenki, hogy ez csak komédia. Mert elseje táján a jegyző úr kivárja, mikor megy a fekete kocsival a tekintetes úr Halmiba. Aztán Tamásnak adja a pecsétetes írást, hadd hozza ő a pénzt, a hadisegélyes pénzt. Egyrészt, mert a teméntelen vagyont senki sem merné vállalni, rossz emberek akadhatnak, akik baltával támad-

hatnak a pénzes emberre. A jegyző úr is kényelmes ember, de Tamás vállalta, hogy pontosan behozza. Községi revolvért kapott a tarisznyájába, bár valljuk csak be, a tekintetes úr' kocsiját nem mernék megtámadni. Biztosabb így mégis.

Tamás azonban a kereszt előtt gyalázatos ártatlan képet vág, még vissza is köszön néha az elejébe jött seregnek, de úgy tesz, mintha nem is ő volna az, akit oly epedve vár a világ. Aztán mikor elhajtott már jó messzire, akkor egyszerre hátrafordul, úgy csinál, mintha azt mondaná:

– No nézd csak. Elfelejtettem Linkának megmondani, hogy hoztam neki kettőért élesztőt. Hát persze, hisz azért várt a keresztnél.

Mikor már majd megszakad az emberek szíve, és jó messzi elhajtott, megfordul a bakon, vigyorog a képe, és int az ostorral, hogy: Gyertek csak utánam...

Az öröm és boldogság ujjongó gyönyörúsége csapja meg az embereket, asszonyokat. Egyszerre futva indul mindenki: gyepen, országúton, patak medrében, bokrok között, át a dombon, a falu felé, a legrövidebb úton, ahogy csak lehet, minél hamarabb a községházára.

Az öregeknek egyszerre kiegyenesedik a dereka, némelyik asszonynak még a kendő is félrecsúszik a fején. Ölbeli gyerekek sivalkodnak az anyjuk mellén, apróbbak kezeiket emelgetve igyekeznek előretotyogni, ha le is maradnak, nem baj, majd aztán ráér ki-ki megkeresni az elszakadt porontyát. Aki felbukik, az csak hadd tápáskodjon, majd felkel, nem úgy van itt, mint a harctéren, biztosan még a lába sem tört ki, nem volt rá eset eddig. Kerülik az elcsavarodó szekérutat, így hamarább is érnek a községházára, mint Tamás, mert annak előbb haza kell hajtani, ki kell fogni a lovakat. Ide már csak úgy gyalogosan biceg, de aztán egyenesen az asztal mellé áll az udvaron, amit addig odacipeltek szorgalmas kezek. Még várni kell. Végre jön a jegyző. Látta a csapat rohanását, hallotta sivalkodását a faluban, jön az esperes úr is. Aztán jönnek mások. Jön Hani, egy pálinkás butykossal és egy kis könyvvel a markában. Jön Linka, köténye alatt literes pálinkásüveget, jobb kezében apró poharat szo-

rongat. Jönnek a falu végéről néhányan koldusok, esett emberek, akik napszámból éldegélnek, ha nincs napszám, halászásból, koldulásból keresnek valamit. Ünnepi ajándékkalácsok – a megholt lelki üdvösségéért –, halotti torok, más effajta jövedelmek tartják őket.

De ragyognak a szemek, és verőfényes ünnep van, csak akkor szisszennek fel, ha valami kölyök sírni kezd, vagy valaki hangos szóval meri megtörni az áhítatot.

A jegyző úr és az esperes úr helyet foglalnak. Ők ketten széken, hosszú lócán ülnek az esküdtek, Tamás nem ül le, de az asztalfőnél van fenntartva helye.

A kis baltát leteszi az asztalra, aztán kihúzza a tarisznyájából a hivatalos pecséttel lezárt levelet és átadja a jegyzőnek. Egy szó sincs addig, amíg a jegyző úr meg nem nézi a pecséteket. Majd felszakítja a borítékot, kivesszi a bélését. Írásokat meg pénzt. Csöndesen mormolnak a segédjegyzővel, aki a háta mögött áll és jegyezget. Hangtalan szertartás ez, nem mer senki köhinteni sem. Végre bólínt a jegyző, és átad egy ezüstpénzt Tamásnak, aki csak éppen tarisznyájába teszi a pénzt, máris veszi a baltát az asztalról, és már megy is, mint aki dolgát megint hűségesen és becsületesen és biztonságosan elvégezte a falu üdvösségére.

Most aztán következnek a többi dolgok. Egymás után felolvassák a neveket és mindjárt a járandóságot is. Ehhez a hadisegélyes asszony nem ért, hát csak bólíntani kell szépen.

– Csorkás Juonné Irimiáé, itt a járandóságod, figyelmeztetek, hogy kilenc hónapja nem volt itthon az urad, több gyereket ne szülj, mert azokat nem ismeri el az állam, azok után nem ad semmit.

Ezen egy kicsit nevetni mernek az emberek, mert nyilván arra szánta a jegyző úr, hogy ne vessenek rajta. Elsőbben is, hogy Csorkás Juonné Irimiáé képen olyan ragyák vannak, mint az érett mogyoró fél héja, nincs a világon az az elkeseredett, aki megkívánná őt, másodsor, hogy a nyolcadik gyereke születésétől olyan hasa van, mint egy dézsa, tehát ő maga sem óhajtana a fájdalmat még egyszer. Aztán meg biztosan nincs ilyen törvény, de hát csak hadd teljen a jegyző tréfás kedve.

– No, Csorkás Juonné Irimiáé, tartozol a papi bérrel, tartozol a kántornak, benyújtott a felvégi boltos is egy kis számlát, ez mind levonva marad...

Csorkás Juonné összeráncolja a homlokát, mintha utánaszámolna. Ámbár ez aztán csakugyan nevetnivaló. Nem tud az a szerencsétlen számolni. Meg tán a gyerekeit se számolta össze soha, azért vetette úgy el a sulykot. Ugyan ráncolhatja a homlokát, nem sokat ér az már, ott a pénz előtte, már veszi is, és már dugja is elégedett vigyorgással a keblébe.

– Van egy kis községi tartozásod is, azt majd legközelebb. Nem akarlak most olyan nagyon megnyírni.

Hát lámcsak, ilyen rendes ember a jegyző úr. Vigyáz az emberekre, meg lehet benne bízni, nem is számol utána senki. Fene bíbelődjön vele, eltartana azt kiszámolni tán egy napig is. Nem tud itt ceruzával bánni senki. Csak babszemmel vagy málészemmel lehetne, majd otthon meg lehet próbálni, ám először csak legyen jó melegen a pénz: asszonynak szíve felett, embereknek tarisznyájában vagy bőrtüszőjében.

– Berdeg Vaszilváné következik négy gyerekkel, az újszülött még nincs felvéve, majd kijárom azt is. Papi bérhátrálék nincs, kántornak járandóság fizetve, iskola-pénzt már fizetett... van itt valami bocskorszámla. Tán bolond vagy, hogy nyáron is veszel bocskort? Tizenhat liter pálinka, házfedés kalákával. No csak elég legyen.

– Nem is számítottam, hogy most kapok.

– Következik Bercse Grigorné Jákobé... egészben két rőf karton, másfél liter pálinka. Akkor neked levonom a községit, segédjegyző úr, mondja be.

Így ment ez hosszú órákon át, ha szép idő volt, künn az udvaron, ha esett, benn a község háza tanácstermében. Hallgatta az ember kitartással és türelemmel, összefogott mindenki a község miatt, csak éppen csendbe kell lenni, meghallgatni. Az ember tanul is. Megtudja, hol ki mit vett. Mennyibe számították másnak a kartont. Az is meglátszik, melyik asszony pazarol feleslegesen. Kitarul az egész falu élete. Így összefogtak, hogy ne legyen az embernek még a számolással sem gondja. A sánta Tamás hozza a pénzt, a számítást elvégzik mások, a többi bajlódásokat is.

Ha valaki megkapta a pénzt, Hani ott áll a korszóval, azt mondja mosolygósan és jókedvűen:

– Egy kis áldomást, hogy kifizetted a tartozásod.

Egy kis pohárral ingyen tölt Hani, de legtöbbször sor kerül a második pohárra is. Ha az ember nem kedveli túlságosan az italt, mindig akad, akit meg lehet kínálni. Lehörpinti valamelyik szomszéd, vagy az elesettebb emberek, asszonyok közül valaki, vannak olyan istenverte koldusok, akik még hadisegélyt sem kapnak. Akiknek senkije nincs a harctéren, akik tökéletes szegénységben tengődnek. Szomorú sors. Ámbár ezeknek sincs okuk panasza. Ott állingálnak, és akik megkapják a segínyt, többnyire könyörülnek rajtuk. Nem pénzt adnak, az nem igen szokásos, de az emberek elkészülnek az ilyesmire, hoznak magukkal hazulról egy tarisznya málát vagy babot. Abból ürítgetnek nekik, Isten része gyanánt.

Linka még kezdő, nem adhat hitelbe, neki hát nem olvasnak adósságot. Ő hát nem megy áldomást itatni, csak úgy odasomfordál egyik-másik italosabb kedvű asszonyhoz. Nála a titoktartása miatt vesznek. Nem csinálja hangosan, nem is látja senki, mikor betölti és kihúzza a köténye alól. Akkor kínálja, mikor legnagyobb a figyelem. Fel lehet hajtani, mikor nem látja senki, az ember csak megtörüli a száját és oda se néz, csak úgy odasunyítja a pár kis pénzt érte.

Így megy ez, míg csak le nem áldozik a nap, aztán elteszik magukat az emberek holnapra. Amikor már hajnalban meg fog kezdődni a szívderítő vidámság és a csodálatos pénzosztás. Még csak a hazug Gábort, a postást kell hirtelen elintézni, mondják, néminemű pár rózsaszín levelezőlapot hozott. Eridj be, testvér, én már nem maradhatok. Ha jött valami, hozd haza rendesen vagy kérdezd meg, mi áll benne.

15

Tamás az asszonyok ízetől bódultan, falubéli tekintélyétől mámorosan hevert el a szénapadláson. Nem tudott aludni, ébren tartotta a sok színes izgalom. Nappal

tartotta magát, de éjszaka rátámadt minden szépsége új életének. A sötétség felgyújtotta benne remek élete dús képeit, és egymás mellé illeszkedtek a megalázás elmúlt fájdalmai meg a mostani hatalom boldog rózsái.

Hogy milyen semmi ember volt ő akkor, mikor faluról falura gyalogolt, holmi disznópasztorkodásért! Sánta embert nem használhattak másra, kivetették néhány korcs malac mellé a falu végére. A legbüdösebb pocsolyák közé, még a kecskepásztor sem cserélt volna vele. Aztán állani, állani ázott és rongyos gubában a sertések között, állani, állani. És az égből hull a szakadatlan eső, rossz bocskorban, átfázott lábbal tocsogni a latyakban a disznók után, még így is évenként kirúgták az embert. De nem vállalhatott kecskét, azok elugrándoznak, nem vállalhatott lovakat, oda friss ember kell. Konda pásztorja rendes faluban, rendes kondánál csak úgy lehetett, hogy a foltos Parászkát vállalta feleségének. De addig... addig évente elküldözgették, aztán jött megint a faluzás, míg irgalomból, szánalomból megint nem vetettek neki is egy darab kenyeret, nem mutattak egy vackot: itt a hálólhelyed. A parádés kocsisság álom volt, a tekintetes úr megfogadta mégis... hát persze, nem a jó szíve miatt tartja, csak mert nem akadt más azóta sem. Háború van, a jó Isten tartsa meg ezt a szokást, parádés állásba jut a szegény ember. Tamás jó parádés kocsisnak... Tamás jó a gyerekekkel az orvoshoz lovagolni... Tamás egyszerre jó a nagy pénzt vállalni... Tamás jó már az asszonyoknak is... jobb úgysem akad, még ilyen is aligha.

Hát ez biztosan úgy van, hogy az angyalok mindenkit számon tartanak. Számon tartják a féllábút is, jön olyan idő, hogy azt magasztalják fel, és úgy mutatják az embereknek hatalmukat. A foltos Parászka után most Irinka, Nuca, csak győzze az ember. Az okosság most a hatalom, az okosság csinálja most az utat, nem mint a disznópasztorkodás idején. Most ennek van az ideje, mint például az eső is pünkösdi táján érvényes, de ha már a málé megérett, csak ártalmas. A jég is télen kívánatos, nyáron csak pusztít. Mindennek megvan az ideje. Most az a szerencsés, akinek fáj is kicsit a lába meg nem is, aki okosan néz a világba, most az a rongy ember, aki ép, az most könnyen otthagynak mind a két lábát... hozzá a fejét is.

Jó éjfél után járhatott már az idő, és Tamás még mindig nem tudott betelni a csönd simogatásával, az élete piros selyempaplanával, mely mintha édes illattal terhesen borult volna rá.

Úgy feküdt a széna között, hogy a padlásajtón a Kukulrel felé láthatott. A gyenge holdsütésben fűgén cikázott már a tavaszi patak vize, a fűzfák vékony ága mint fehér ezüstdrót hajladozott a fényben és a könnyű szélben, lágy furulyaszót hozott a tavaszi hullám a messzi Pálna aljából.

Mégis, mintha valaki átugrotta volna most a patakot, mi dolga lehet?... éppen a Nuca háza felé tart, csak nem?...

Tamás előtt egyszerre összefolytak a képek, a csúnyák is, meg a szépek is, feltápáskodott, egyszeriben hóna alatt volt a balta, lemászott az istállópadlásról, és utána eredt az éjszakai árnyak.

Valóban erre mehetett, még itt van a bocskornyom a puha földben. Ezt könnyű lesz utolérni, ámbár Nucacák háza előtt elkanyarodott. Most már benne van az ember. Ki a fene járhat éjszakának idején a faluban, ha nem bakter? De ha bakter, akkor nem lopózik, akkor nem is egyedül megy, hanem a társával. A puska is látszott volna, és nem ugrott volna olyan könnyen a puskával. Uramisten, hogy is lehetett bakterre gondolni, a hatujjú meg a buckás hátú járnak itt az alvégen, ők ennek a résznek a bakterei, dehogyis volt azok közül egyik is.

No ez szép história, itt már csak a vén Muszájnén háza következik. Nem hiába van boszorkány híre, ezt a ráncost is kerülgetné valami kecskelábú?

Pedig nincs kétség, csakis ide tűnhetett. A küszöb még sáros a lábnyomától. Fene gusztusa van a testvérnek, tán vak, hogy nem látja az asszonyok mosolygó és hívogató száját. Ez a koldus, vénecske Muszájnén még egy korty italt sem adhat neki, hogy legalább elszálljon az okossága, meg hogy a szeme is homályosabban lásson arra az időre...

Megkerülte a házat. Égett a petróleumlámpa a Muszájnén viskójának egyetlen szobájában. Már csak kíváncsiságból is betekint az ember. Valami gubás van benn, nem látni, ki lehet, háttal van fordulva. Muszájnén vala-

mit magyaráz neki, aztán cserépedényt nyom a markába. Most az ember a tarisznyájában kotorász. Jó lesz eltűnni... na most az ember odaadta a pénzt... valami zsírt kaphatott... ujjal nyúl az edénybe és a szeméit kenegeti... Muszájnén integet, hogy jól van.

A pitvarajtó csendesen nyikorgott, Tamás éppen csak a csirkeól mellé ugorhatott már, az ember kilépett az ajtón. Kelenestyán Gábor volt. Affenét, olyan messziről eljött ide, egészen a komorzáni határból, most jött haza a spítályból. Amióta csak kitört a háború, hol spítályban van, hol itthon. Tényleg, valami szembaja van neki, amiatt nem kell a katonáknak.

Ámbár tudja a fene, hogy van ez ezzel a Kelenestyánnal, sohase volt semmi baja a szemének. Csak amióta a háború fenyegeti, azóta piros a szemehéja örökké. Ez a Muszájnén tényleg valami boszorkányféle, ha meg tudja gyógyítani. Nyilván arra adta neki azt a szemzsírt. De ha szemet tud, ami kényes jószág, akkor lábat még inkább tud. Az sokkal jobban bír minden kenőcsöt. Ez volna aztán a lakodalom, ha lábat is tudna gyógyítani. Miért ne tudna? Vagy van hatalma, vagy nincs. Ha nem akar adni az orvosságból, vagy ha nem akarja megcsinálni, akkor megfenyegetem a baltával. Kiverem belőle a titkot. Meg kell neki csinálni, nem kívánom ingyen, annyit, mint más, magam is megfizetek. Orvosságot kell neki adni, ráolvasással nem hagyom, mert az azonnal gyógyít. Hohó, abba nem megyünk bele, hogy most azonnal meggyógyíts. Hogyne! Hogy azonnal elvigyék az embert katonának. Ezt nem! Csak add ide szépen a kenőcsöt, majd vigyázok rá a háború végéig, aztán előveszem, az úgy lesz, hogy szombaton még ott fogok bicegni az udvaron, még jajgatok is vagy kettőt, azt fogom mondani: jaj de hasít a lábam, nem elég, hogy ilyen korcs, mihaszna, szombat éjszaka aztán előásom majd a kenőcsöt, aztán fenn az istállópadon bekenem a lábam erősen, reggelre rendbe jön, reggelre egyenesen, frissen be a tekintetes úrhoz, keményen rálépek a padlóra, már akkor odanéz az egész udvar, az emberek összecsapják a kezüket, az aszszonyok sivalkodnak, a lábomon először életemben csizma, amit titokban előre megveszek. – Jó isten! Magasságbéli

angyalok! – fognak sikítani az asszonyok. – Csoda történt! – fogják ordítani, de én nem szólok semmit, csak megyek be peckesen a tekintetes úrhoz: – Mivelhogy most már rendbe jöttem a lábammal, templomba viszem az új csizmám, és délután táncba mennék.

Ha nem enged a táncba, az se baj, akkor már találok ilyen helyet, nem egyet, de nincs rá eset, hogy ne engedjen, tátva marad a szája, ha meglátja az új csizmát a lábomon, szép egyenes, egészséges lábomon. De csak akkor, ha mind hazajöttek, a háborút nem reszkírozza az ember.

Muszájnén holtra ijedt, mikor a sánta Tamás rákopogtatott.

– Eressz csak be, ne kiabálj, mer' rád töröm az ajtót, te boszorkány. Láttam mindent a Kelenestyánnal, eressz csak be engem is, ha jót akarsz.

– Eresztlek, lelkem egy Tamáskám, hogyne eresztenélek, de mi a csudát akarsz tőlem éjféle órán, ha éppen valami szerelmi ital kell... azt nem mondom...

Jól bezárta Tamás után az ajtót, és fogatlan ínyével csámcsogva ijedte ki a szavakat.

– Megmondom úgy ahogy van, Tamáskám, ide jár a fél falu szerelmi bűvös italokért és afféle csábító magvakért, meg egyéb tudományomért. Néha kérdeztem is magamtól, persze csak úgy, mi az, hogy ez a Tamás nem keres fel, tán nincs rá szükségem? Az is meglehet, gondoltam magamban, lehet, hogy így is szerencséje van az asszonyoknál... erős bajuszú, derék ember az, tán nem nézik a lábát... Olyan világ van most...

– Kelenestyán most egészen meg fog gyógyulni?

– Mit beszélsz te bolondokat, Tamás? Hogy gyógyulna meg ez a szegény piros szemű ember, nem gyógyul az meg, tán nem is akar...

– Te, ha most nekem hazudni fogsz, akkor... én mérgező ember vagyok, egyszeribe agyonütlek. Ne csalj meg, láttam, hogy valami zsírt adott Kelenestyánnak. Én nem bánom, gyógyítsd meg, de akkor tőlem se sajnáld. Azonnal csináld meg nekem is a babonát, aztán, ha holnapra nem lesz olyan egyenes a lábom, mint a boglya-

karó, akkor itt e helyen döglesz meg. Ha nem segítesz rajtam, akkor fel is jelentlek illetékes helyen, városba járok, ismerem az urakat ott benn. Ha nem gyógyítasz meg, feljelentlek babonáért.

Muszájnéné lerogyott a lócára. Rámeredt Tamásra, és elfakult ábrázattal hörögte:

– Meg vagy te bolondulva. Engem is meg akarsz ölni, meg Gábort is?

– Csak téged.

– Te állat. Ha az urakhoz mégy, akkor Kelenestyánt azonmód felkötik. Lehet, hogy engem is melléje. Hogy gondoltad azt, hogy gyógyítani tudok? Te isten büntetése. Te eleven csoma. Csak öld meg a szegény embert meg a kölykeit.

– Hát mi a fenét adtál neki? Mire volt jó az a zsír vagy micsoda?

– Nem mondom meg, ha agyonvágysz se.

Tamás vette a baltáját, és indult az ajtó felé.

– Dehogy bántlak. Csak holnap egy kis utam van Halmiba, aztán bejelentem az egész babonázást az uraknál, a törvénybe, a többi az ő dolguk.

– Hát csapjon beléd a mennykő, dögölj meg húsvét első napján. Hát olyan barom vagy, hogy nem találsz ki? Kenőcsöt adtam neki, hogy piros maradjon a szeme. Hogy ne gyógyuljon meg. Hogy ne kelljen neki a háborúba menni. Most már boldog vagy? Te sánta nyavalya!

Muszájnénak habzott a szája, minden okosságról megfeledkezett, ordított:

– Csak gyilkold végig a falut. Beszéld ki az uraknak, hogy Muszájnéné adta az italt Boldénak is, amitől elszáradt a bele. Csak akasztasd fel az embereket, te gyilkos, most már boldog vagy?

Tamás most már boldog volt. Csendesen levette a kis baltát az asztalról, kifordult az ajtón. Most már boldog volt.

Hát ilyen nagy kincs a nyomorékság? Hogy az emberek javasasszonyokhoz járnak érte? Pénzt adnak, hogy elszáradjanak, hogy megvakuljanak?

Csizmás szép álmairól is megfeledkezett ezen való örömeiben.

Lássuk csak, lássuk, kiről lehetne még szó. Hát egyszer itt van ez a Kelenestyán Gábor... szóval ott kellene neki lenni a katonák között... ott volna a helye, de javasasszony zsírjával keneteti a szemét, megszabadul a háborútól, amíg van a babonás zsírból. Aztán valami emberről beszélt, akinek elszáradtak a belei...

Ezt nem nehéz kitalálni. Bolde Juon Jákobé. Szép nagy szilvása van, két apró fia meg három nagyocskányi, sőt a nagyobbik, az egészen helyes teremtés, azt mondják, hogy itt van is már valami Valjean Juonnal, aki oda van a háborúba. Egészséges, szép teremtés. Sudár, helyre lány. Kemény derekú, kívánatos fehérszemély. Lehet, már lakodalmaztak volna, ha nem jön közbe ez a háború, így, persze, elmaradt a lány a legénytől. Más legény nincs, aki vigasztalja. Finom falat egy ilyen barnapiros lány, akit még nem puhított el a gyerek, aki egész héten bazsalikomszagú marad vasárnapról, aki eleven, nevetős... Hát szóval Bolde Juon Jákobét Muszájné szabadságolta. Muszájné adott neki obsitot a katonaságtól. Jó tudni az illetet.

Gyanús még Munteán gazda is. A sorozás előtt egyszerre fogyni kezdett az ereje. A falubeliek megijedtek, mikor a sorozók elé állott. A nagy erejű ember olyan volt, mint egy nyúzott macska, csupa csont és bőr volt rajta minden. Ez is a Muszájné patikájába járhat. Szóval, nem tiszta dolog akkor a Bobuc Petre nyavalyatörése sem. Azelőtt sohasem volt neki. Honnan vette egyszerre? És különösen, hogy éppen azóta jön rá, amióta rákerült a sor, amióta neki is kellett volna menni.

Azelőtt nem volt semmi baja. Egyszer összeesett vasárnap a kocsmában, forogtak a szemei, habzott a szája, rángott az egész teste. Tanú rá a falu. És miért küldött a felesége mindjárt szekeret orvosért? Ez sincs Isten hírével. Az illetet inkább titkolni szokták, ha megesett, de Bobuc Petrené orvosért szalajtotta Handró Nikoarát, és mikor megjött az orvos, az egész falut odahívatta tanúnak. Mondják el, hogy volt, mint volt. Az orvos bizonyítványt adott a betegségről, evvel a bizonyítvánnyal ment

a sorozásra Bobuc gazda. Hazaküldték. Azóta is két-három hónaponként rájön a baj, de mindig a kocsmában vagy a templom előtt, mindig, amikor fél falu tátja a száját körülötte. Ez nincs Isten hírével, ebbe is benne lehet a Muszájné keze. Lehet, hogy több is van, majd egy kicsit ki fogjuk nyitni a szemünket, Muszájné. Majd melletted leszünk egy kicsit, vigyázunk rád, kedves...

Szóval, ez így van. Árulod a bajhozó zsírokat, adod a tanácsokat, és vígan élsz ebből a mesterségből. Nem nehéz mesterség. Nem nehéz, ha senki sem vigyáz a körmödre. A te bajhozó zsírod azonban nélkülem nem ér semmit.

Hanem hát itt vagyok, fiam, ne félj.

Amit Muszájné ront, azt a sánta Tamás egykettőre meg tudja javítani. Máskülönben mért lett volna úgy megijedve a városi uraktól? Azt mondta, mindkettőnket felakasztanak. Azt nem akarom, de az ilyen jó boltból nekem is járhat egy kis adó. Nem fog ártani egyikünknek sem. Amíg koldus voltam, addig az erőseknek nem volt elég az én nyomorúságom, még jobban nyomorítottak. Most azt hiszitek, hogy a nyomorékságnak csak napos oldala van? Hohó, majd megtanítlak egy kicsit az árnyékos oldalon is feküdni. Azt hiszitek, olyan a nyomorékság, hogy csak felveszem, ha kell, aztán megint leteszem, ha meguntam? Nem, fiaim, ez nem olyan dolog. Ha már beléptetek a nyomorékok közé, hát csak maradjatok, én nem piszkállak ki onnan benneteket. De tanuljátok meg a nyomorék sírását is, nemcsak a nevetését.

Muszájné elrontotta a szemeteket, beleteket, én helyreigazíthatnám, ha akarnám. Most még nem akarom, majd megbeszéljük egy kicsit, hogy akarjam-e. Akarjam? Egyszerre kinyílik a szemetek, és elmúlik a pirossága, egyszerre rendbe jön a beletek. Jó lesz? Muszájné nagyon okos asszony, nagy a hatalma, még a háborúból is ki tud venni benneteket, de Tamás, az aztán szintén okos gyerekek. Az, ha akarja, meggyógyít benneteket, ha akarja, háborúba küld, szóval, egy kis hatalom neki is van a kezében, ez biztos.

Lázás volt a sánta Tamás, fénylett a szeme, rángott a bajusza, a baltát nagy indulatában előkapta a hóna alól

és megcsóválta a feje felett, aztán belekurjantott az éjszakába, hosszan, elnyújtva:

– Iiip!... Iiiiiip...!

Egyenesen a Munteán gazda háza felé tartott. Most nem törődött a kutyákkal, nem bánta, hogy ugatnak közeledtére, sőt, amikor a ház előtt átmászott a kerítésen, hangos fennszóval ordította:

– Eriggyetek a fenébe, mert úgy belétek vágom ezt a baltát, hogy elszáradtok, mint a gazdátok. Hé, Grigorás! Munteán Grigorás, de nagy kedve van a házörződnek, pedig még a te kedved is el tudom rontani, ha ráadom a fejem...

Munteán Grigor gazda felijedt álmából, leugrott a sással befonott padkáról, kikecmergett az udvarra, elsőben is elparancsolta a kutyákat a sánta mellől. Ahogy a vendége kettőt lépett feléje, azonnal megismerte. Csak úgy foghegyről vetette oda:

– Te vagy az, sánta? Mit keresel nálam ilyen késő éjszaka? Bolond órád van, hogy éccaka mászkálsz?

– Majd megtudod mindjárt... egy kicsit rád jön a frász, ha megtudod, miért jöttem...

Munteán gazda nem volt ijedős ember. Bár iszonyúan megsápadt és rettentően elsoványodott az utóbbi időben. Még a kövérsége esztendeiből megvolt azonban benne a csendes csúfondároskodás meg a kényelmesség.

– Na, olyan nagy legény még nem vagy előttem. Azért mondd, ha éppen akarod, már látom, nem az öregúr küldetésében vagy.

– Nem én, hanem a magaméban. Nekem van valami mondanivalóm. Nem nagy öröm. Neked nem nagy öröm...

– Ne kiabálj olyan nagyon. Nem akarom, hogy felbredjen az egész ház. Ha így ordítasz, a szomszédban hamarabb fogják hallani, mint magam. Húzódjunk csak ide az istálló mellé, gondolom, a két tinóm felől beszélhetünk.

– Pedig még a két tinónak sem jó azt hallani, amit most mondok neked...

– Gondoltam, hogy erős mondanivalód van, ha éjszaka elbicegtél hozzám.

A szerencsétlen nem tudja, hogy az életével játszik. Még most is bánt és csúfol, nem tudja, hogy a szavaim-

mal úgy leterítem, mint egy verebet a parittyával. Megemlegeti ezt az éjszakát Munteán gazda.

– Hát nézd, Grigor...

– Becsületes apám után Munteán.

– No, nem baj, elveszem én mindjárt a kedved a nagy hencegéstől. A kezemben vagy, Munteán Grigor.

– Márhogy én? A te kezemben? Még attól se félnék, ha a lábod alatt volnék, a rongyos lábod alatt, az se volna nagy veszedelem.

– Csak mérgesíts. Majd megfizeted úgysis. Hát tudd meg, ma éjszaka ott voltam Muszájnénál...

– Dicsérem a gusztusod, ámbár egy ilyen szegény sántának...

– Meglestem Muszájné, mikor odaadta a kenőcsöt Kelenestyán Gábornak. Amitől piros marad a szeme. Hogy ne kelljen bevonulnia katonának. Érted most már?

– Értem, de nem is csudálom szegény Gábort. Most már értem, mitől olyan beteg egy idő óta a szeme. Hát bizony, annyi gyerek mellett megpróbál az ember mindent.

– Azt is kivettem a boszorkából, mitől szárad össze egyik-másik embernek a bele.

– Hát bizony mindenki inkább a belét reszkírozza, mint a fejét. Sajnálni lehet szegényeket.

– Meg hogy némelyik derék ember mitől szárad egyszerre össze. Hogy miként válik a derék, munkabíró emberből egyszerre rokkant. Úgy, mint belőled például...

Munteán gazda ravaszul mosolygott, aztán barátságosan hátba vágta Tamást.

– Jól vág az eszed, testvér.

Kivette Munteán gazda a pipáját, a dohányzacskóját, de nem kínálta meg a dohánnyal Tamást. Rangosan tömködni kezdte a cseréppipát.

– Szóval, úgy gondolod, hogy engem is a Muszájné orvosol? Mi? Aztán eljöttél ide, hogy megijessz? Vagy miért jöttél?

– Azért jöttem, hogy ha akarsz, csak az ijedtségnél maradunk. Nem vagyok én olyan rossz ember. Hallgatók, mint a sár, ami csak akkor cuppan, ha belelépnek. De ha már belém léptél, akkor adsz egy bornyút. Különben elkiáltom magam.

– Fekete vagy te Tamás, de tőlem egy fehér csirkét sem kapsz, egy tojást sem. Nálam eltévesztetted az ajtót. Szegény, beteg ember vagyok én, Tamás fiam, inkább orvoságért mennék Muszájnéhez, nemhogy rontson rajtam.

Munteán gazda körülnézett az udvaron, ott hevert nem messze egy eke, azt odahúzta, módosan ráült, tömkölte a pipáját, rá is gyújtott, aztán nagy közömbösen, pislogva mesélt tovább:

– Látom, okos ember vagy, meg ravasz is, elmondhatom neked. Csináld utánam, lehet, akkor téged sem visznek el katonának. Csináld utánam, ha majd rászorulsz, ha véletlenül meggyógyul a lábad. Úgy vagyok én evvel, Tamás fiam, hogy amikor híre jött, hogy engem is bevehetnek, egyszerre elment az étvágyam mindentől. Nem ettem én, fiam, csak savanyú káposztát nyersen, meg valami zöld almát. Hogy aztán egy kicsit lesoványodtam, és emiatt hazaküldtek, megmaradtam ezen a kosztón. Hát bizony nem gyarapszom tőle, de mit csináljak, ha nincs étvágyam, fiam. Ahogy én ismerem magam, kedves, addig nem is lesz étvágyam az evéshez, amíg vége nincs ennek a katonaveszedelemnek. Beláthatod, hogy ezért nem jár neked bornyú. Mit tudnak csinálni egy emberrel, akinek nincs étvágya? Nem mondom, néha rám jön, néha majd megdöglök, mikor megérezem a zsíros fokhagyma illatát, mikor az orromat megcsiklandozza a túrós puliszka, de aztán eszembe jut a családom, eszembe jut az árva gazdaságom, aztán úgy elmegy az étvágyam, hogy nem bírok enni, csak egy aszalt almát. Beláthatod, fiam, hogy tőlem nem jár neked bornyú, még tojás sem. Mit tudnak csinálni egy szegény emberrel azért, mert nincs étvágya?

Munteán gazda vidáman pislogott csontos, ráncos, szőrös arcából a sután álldogáló Tamás felé, aki szégyenkezve és pironkodva már menekült volna, de Munteán gazda még mindig beszélt:

– Hanem amit mondtál evvel a Muszájnével... derék dolog is, meg istentelen dolog is. Én gazda vagyok, hozzám nem illik, de te csakugyan csinálhatsz magadnak pár pakli dohányt belőle. Szegény nyomoréknak jól jön az ilyen gyalázatos kereset is.

Az amerikai Szóri előtt nem maradhatott titokban semmi. Tábori Posta lett most a neve a faluban az amerikai Szórinak. Tábori Posta ott volt a levelek, levelezőlapok kiosztásánál, ott volt vasárnap délelőtt, mikor a jegyző úr kihirdette a katonaság üzenetét, hogy a faluból ki tűnt el a háborúban. Ki sebesült meg. Ki kap mostantól kezdve segílyt, mert hogy a férjet vagy az apát puszkagolyó találta. Ott volt az amerikai Szóri akkor is, mikor a segélypénzeket osztogatták, bár semmi dolga nem volt a segélypénzekkel, csak jött irigységben fürdeni és megöblíteni magát egy kis szívfájással. Amerikai Szóri, most már Tábori Posta, ott sopánkodott, sápadozott, óbégatott, lábatlankodott, mikor a jegyző úr elővette a fájdalmas névsort. Mindenkinek valakije volt, mindenkit megsajnálta, megsiratott. Ha nem volt ott a feleség vagy az anya, akkor ő visongott helyettük, ő verte a mellét fájdalmasan:

– Jaj istenem, szegény Bura Vaszi, szegény feje, még tavaly is, mikor itthon volt karácsonyi szabadságon, az első útja hozzám vezetett, megadta a két köpéce babomat, istenem, ez a derék ember... én küldtem neki tyúklevest, mikor szaggatása volt a derekában, attól gyógyult meg, meg a forró téglától, amit én ajánlottam neki... jaj, mennybéli apám, tán csak nem az a Bura Vaszi, a Berdeg sógora... mi lesz most a hat árvájával, beteg feleségével... vagy tán csak nem Bura Vaszi Bercse? Öreg anyja belehal a hírbe. Írja meg, jegyző úr, a hadseregnek, ne tartsák az embert bizonytalanságban, kegyetlen dolog ez. És nincs itt az anyja, hogy hallja, a Burákból nincs itt senki, szerencsénk van velem.

Így felszívta a híreket Tábori Posta, és elindult függén az összes Burák felé. Fel a Szuszánba, el a Csomnyeszke-hegy mellett lakó Burákhoz, aztán a Berdeg-féle Bura családdal. Elsápítózta a hírt mindenütt, együtt ontotta könnyeit és verte mellét a zokogó családdal, aztán rákezdte a vigasztalást, hogy egyáltalán nem biztos, melyik Bura. Sőt még az sem biztos, hogy Bura-e vagy Bercse. Nem értenek a falusi nevekhez a katonaságnál, van

még remény, de csak bízzák rá, Tábori Postára, majd ő utánajár a dolognak, egészen pontosan. Levelet írat a kórházba, mert hogy onnan jött a jelentés. Levelet írat az ezredhez, a válaszból majd meg lehet tudni az igazságot.

Hát ez volt most az egész keresete Tábori Postának, csak akkor volt hiteles a betegség, sebesülés, halál, ha Tábori Posta ráütötte a bélyeget.

Járván a falut, megtudott más híreket is, apró-cseprő egyéb titkok is megmaradtak a fülében, ezekkel is lehetett valamit kezdeni. Tény, hogy a fáradságért meg a nagy részvétért illett valamit adni, fél köpéce paszulyt, meszely aszalt szilvát, fazék mézet. Illett egy kis csirkét dugni a hóna alá, ha egyéb nem akadt. A gyászos posta után következett a másik posta, ennek azonban nem vasárnap volt a napja. Több a nap, mint a kolbász, vasárnap után is van nap, hétfőn is kell élni valamiből. Sőt kedden, és a többi napokon is. Amelyik házba vasárnap fordult be Tábori Posta, ott már el volt rontva a vasárnap. Az már gyászház lett attól kezdve. Ha vasárnap lépte át Tábori Posta valamelyik ház fűzfakerítését, abban nem volt köszönet. Ha vasárnap tűnt fel a széles Osvár úton, akkor már kimeredtek a szemek, a szív megnehezedett abban az utcában, az embereknek elakadt a lélegzete, jeges szemekkel figyelték, hogy melyik házba fordul be Tábori Posta. Boglyák mellé bújva, szénapadlásról kitekintve, ablakhoz húzódva lesték Tábori Postát vasárnap, és mintha nagy veszedelem húzódna el, úgy megkönnyebbült a szív, ha Tábori Posta szótlanul elvonult. De egyszerűen elállott a lélegzet, ha Tábori Posta megállott a ház előtt és megigazította fejkendőjét.

Visszafele útján már nem félt senki tőle, akkor már csirke volt a hóna alatt, duzzadt tarisznya a hátán, még köténye is be volt akasztva, abban vitte a könnyebb aszalt holmit. Akkor már meg is szólították, csak éppen kérdezni, hogy kit ért a szerencsétlenség.

– Szegény Vasziról van szó – mondta hivatalos szomorúsággal Tábori Posta –, szegény Bura Vasziról... csak még kétségünk van, hogy a Berdeg veje, vagy a másik Bura Vaszi, a Flóra férje. De hát...

Ez a kézlegyintés annyit jelentett, hogy én ugyan tudom, de adok még vagy két hét reményt ennek a szegény Flórának, vagy a Berdeg lányának, Mártának... hagyjátok csak rám... hadd szokjanak a gondolathoz, az egyiknek öröme lesz, a másiknak bánata, még nem akarom elárulni, nincs itt az ideje. Akármelyik legyen, idejében tudja meg.

Hanem hát hétfőn és a többi napokon csupa öröm volt találkozni az amerikai Szóival. Ekkor voltak soron az édes titkok. Ki? Merre? Kivel? Mikor? Mióta? Hogy nem vett észre senki semmit? Aztán: hogy milyen kötényt vett, milyen kendőt, mennyi vásznat fehérít? Hímez-e tarisznyát? Aztán vajon legényeset-e zölddel-pirosal? Vagy csak amolyan barátságosat feketével-sárgával? Aztán igaz-e valóban, hogy már az ura csizmáját hordja? Hogy olajos lepényt süttött és két liter pálinkát vásárolt? Hm, hm, a házat is újból be akarja fedetni, pedig csak most vett két csikót.

Vasárnap a gyász katonája, hivatalosa, hírhozója volt Szóri, ahhoz képest szedte komótosan a lábait, ahhoz képest igazította arcát a fekete kendő árnyékában, ahhoz képest beszélt, halk és lassú szavakkal. De hétfőn már kora reggel sárga pettyes kendő volt a fején, ekkor már fűgén sietett, és az arcán boldogság és nevetős titok dévajkodott.

Ezért kellett az amerikai Szórinak – most már Tábori Postának – ott lenni a sógorasszonya varrógépe mellett, mikor az asszonyok kötényt meg ujjast rendeltek, ezért kellett őrt állania a jegyzőék konyháján, az öregúr pitvarában. Ezért kellett silbakolnia pénzkiosztásnál, meg résztvevő lélekkel figyelni a halálnévsort, és ezért kellett bennfentesnek lennie a bába udvarán, belesnie este, ahol világosságot látott, megkerülnie az istálló felől az udvarokat és elnéznie a malom gátján túlra, a gombaszedők közé. Ott lenni vasárnap a táncnál, szoba ereszkedni Szabónéval, a kádár koldus özvegyével, megfordulni néha még fönn a hegyek tetején az esztenáknál is, a juhásztorok között. Faggatni Muszájnet, a javasasszonyt, bizalmába férkőzni a két bakternek, cimboraságot tartani a terebesi herélő asszonnyal, meglátogatni a szőlőcsösz ősi elhagyatottságában, az öblítő asszonyo-

kat a Túrnál tavasszal, a kapások közé is odaállani nyáron, cigányokat is kikérdezni télen...

Most már nem esett ki a szeme, ha ott volt a segélyosztáson. Most már nem facsarodott el a szíve, ha látta, hogy még Linka is pénzt keres a flaska pálinkával. Az amerikai pénz elfogyott, az amerikai ruhákból már nincsen, elkelt még a rézpántos láda is, de itt volt helyette az új ipar. Amerikai ésszel kell ezt csinálni, csak így biznics. A juropások szenvedélyből pletykálnak, ingyen sugják egymás fülébe azt, amin keresni lehet. Hát ha olyan nagy öröm nekik, ez nem nehéz foglalkozás, csak megfelelő észbeli tehetség kell hozzá. Jobb, mint kapálni, és jövedelmezőbb is. Az amerikai burdos ház után nagy fáradtság lett volna megint kapálni vagy beállni cselédnek. De a két kis bojnak mégis enni kell. Ez a biznics meghozza nekik a derék kosztot, csak, persze, nagyon rendesen kell csinálni. Nem szabad sajnálni az embernek magát, sem nappal, sem éjjel.

Csak még azt, ha lehetne, hogy egy kis készpénz is cseppenjen. A málé már körülbelül elég újig, a bab is, aszalt gyümölcs sok is van. Kis petróleumot mindig adnak Antal bátyám boltjában, sőt is kapok. Az öregúr konyháján akadnak jobb falatok. A fiatalurak ott vannak, azoknak ócska ruhájából, fehérneműjéből néha ideadnak egy avultat, de pénzt az ember csak a levelek után lát, nagyon kis pénzt, csak bélyegre adnak, még szerencse, hogy nem tudják, mennyibe kerül a bélyeg, meg a tinta, meg a papír...

Hát ez mi? – gondolta megdöbbenve Tábori Posta, mikor meglátta, hogy a Bolde Juon Jákobé kertje végében, egy szilvafa alatt, a szép, barnapiros Márta, amelyik híres a fehér fogairól, egy félrecsapott, bokrétás kalaphoz törleszkedik. Hamarosan egy boglya mellé húzódott és leste: ugyan ki lehetne a barnapiros Márta udvarlója? A kántor suhanc fia? Nem, annak úri ruhája van. Valami öregre csak nem fanyalodott a Márta, hiszen vőlegénye van, ámbár... Melyik katona van itthon szabadságon? Azok közül egyik sem, hiszen mindnek el tudja sorolni a babáját. Azokkal nem is bújna olyan túlságosan. A legfiatalabb tacsókóközül sem lehet egy se, ez a férfi ember már, nem olyan tizenégy-tizenöt éves forma.

Azok ott mentek vagy két lépést, akkor kilépett a rejtekéből Tábori Posta, most már mindent tudott. A biggő ember csak a sánta Tamás lehet, más senki. Az is, hát persze... hogy nem ismerte meg a struccos kalapjáról? Ki visel más – rajta kívül – a faluban ilyen túlzott bokkrétát a kalapja mellett? Árvalányhaj is, meg szalmavirág is, meg bumbuska is, mintha csak jövő héten soroznák.

Elszomorodott. Hát mégis igaz, amit suttognak. Hogy Tamás, ez a sánta ördög, zsarolja az embereket. Ez aztán a biznic. Ilyen dologgal kézben tartani az embereket. De hiába a fájdalom, hiába a szomorúság, ez nem női foglalkozás. Őt egyszerűen leütnék. Ehhez nagy férfierő kell. Azt mondják, Muszájnő a Tamás fő fejőstehene. Muszájnő szembetegséggel, bélszáradással itthon tartja az embereket, a sánta Tamás meg zsarolja őt is, a bujkálókat is. Itt aztán nincs kunyorálás, ez egy egészen mozis dolog, hands up dolog. Annyit vesz az ember, amennyit akar. Nem aszalt szilvát, meg nem pár tojást. Sőt itt van ez a koldus Bolde, ez nem adhat semmit, ennek hát a lányát veszi el ez a sánta piszok, ez a lelkiismeretlen disznó.

Hanem majd egy kicsit megkavarjuk az ebédjét, egy kicsit behabarjuk neki a mai levest.

Elsietett onnan, egyenesen lement a kerteken át az öregúr udvarába. Künn szivarozott az öregúr a tornácon. Tábori Posta szerény jó reggelt után csak úgy odavetette a tövist:

– Tamás még nem jött haza? A Bolde kertjében láttam...

Az öregúr el volt gondolkozva, csak ránézett.

– Ugyan...

Nem jó helyen jár, azt látta. Másképp kell ezt csinálni.. Ment tovább, egyenesen a foltos Parászkához, a Tamás feleségéhez. Egy szilvafa alatt ült a foltos Parászka, pedig nem is volt még a szilvafának árnyéka. Megszokja az ember, hogy a fa alatt ül, tarisznyát hímezget, a vászonra vigyáz, ami ott fehérlik hosszú sávokban a kertben.

– Mit tudsz adni nekem, Parászka, ha megmondom, hol van most az urad?

A foltos Parászka ránézett. Nagy szemei vizesek lettek a fájdalomtól.

– Adok neked, Tábori Posta akármit, csak ne mondd meg, ha istent ismersz. Mondd, mit csináljak? Ha ilyen kapós lett, és ha engem az Isten cigánysággal meg ilyen foltos ábrázattal vert meg?

18

...És ekkor a távoli kis hegyi faluban, fehéredő vászonsávok partján, árnyéktalan szilvafa alatt, öreg szalmával fedett viskó háta megett, Isten csúfja, foltos Parászka mellett egyszerre feltűnt az amerikai Szóri, most már Tábori Posta előtt a messzi Broadway... Csak a moziban látott ilyesmit, ami most történt vele, hogy egyszerre eltűnt minden, a tavaszban lebegő szalmatetős kunyhók, a mezítlábos asszonyok, az utca, mely kövecses, s melynek két oldalán égerfák állanak őrt, elmosódott a tavaszi tilinkók hangja, a kutyák vakkantása, nem látta a kisebzett szájú, pendelyes gyereket, aki most odaguggolt báméskodni, csak a pompás New Yorkot látta felhőkarcolóival, meg az autók túlkölését hallotta, a néger kikiáltót hallotta a Capitol mozgó előtt... éjszakai fényeket, nappali sugarakat és kis bébikocsikat látott, apácaöltözetű hölgyeket, akik gyerekkocsit tolnak... gramofonlemezeket hallott, (melyekből a kék-vók dallama szólt... a külváros piszkos gyerekhada zsidongott körülötte, és a Fifth Avenue nagyszerű dámái rémlettek fel előtte, amint rózsaszínűre kikészített arccal lépnek ki a kozmetikából...

Tábori Posta arca kisimult, visszaérkezett a hadisegéyes faluba. Az elmúlt pillanat megvilágította előtte egyszerre megszélesült biznicsének új körét. Olyan volt ez a pillanat, mint a feltalálónak az isteni sugallat villanása, mint a felfedezőnek az ihletteljes pillanat. Nem tudott róla, de mégis a kísérletező orvosprofesszor tekintetével méricskélte a foltos Parászkát, a kísérlet anyagát, amely ugyan belepusztulhat a kísérletbe, de a tudomány ma-

gasztos jelében meg kell ejteni rajta a metszést. A foltos Parászkán kell megtenni a kísérletet. Talán csalódni fog a szerencsétlen, de a bizníc magasztos gondolatának fel kell áldozni ezt az értéktelen nőszemélyt, ezt a párjáért vonagló, félénk kis állatot. Amerikában is vannak effajták, akiket nem szoktak sajnálni, ott feketék, és állítólag rossz a szaguk.

Lekuporodott Parászka mellé a nedves földre.

– Te Parászka... Én ezt nem mondanám meg senkinek a világon, mert ez igen nagy titok... lehet, meg is büntetnének érte... de nagyon megsajnálalak, hát segíteni fogok rajtad... Amerikában sok mindent láttam, de nem vesztegetem a tudományom aprópénzért, nem is érdemlik meg tőlem a falubeliek. Amerikában nagyon könnyű azon segíteni, ha valakinek foltos az arca, vagy szeplője van, vagy sápadt a képe, vagy más valami hibája van az arcának. Amerikában még az ember orrát is egyenesre tudják igazítani, már akinek véletlenül görbe, mint teszem azt itt nálunk a Nyikorics lánynak. Rózsapiros vagy barnapiros arcot akarsz, amilyen például Mártának van, vagy azt akarod, hogy eltűnjenek a ráncaid, vagy hamvasfehér lányarc kell, csak szólj, és a kozmetikbe egykettőre kicsinálják a képed. Beláthatod, hogy ilyen titokról nem szólhattam senkinek, mert megrohannának az asszonyok, akik most minden pénzt megadnának, hogy arcukról eltűnjenek az évek, a ráncok, az idő mindenféle jele.

Parászka ösztönösen odébb húzódott, azt hitte, valami boszorkányságot hall, maga a főboszorkány telepedett melléje, és most a szépség babonájával bolondítja szegény szívét. De azért csak itta mohón a káprázatos szavakat.

– Hát most ide hallgass, Parászka, a legnevezetesebb kozmetik-dolgok nincsenek itt, mint teszem azt az egész testi bőrt ruganyossá tenni, úgy helyreigazítani a testi formát, mint teszem azt egy tizenhat éves lánynál, vagy a szemeket rendbehozni, megszépíteni. Ámbár azt láthatad a városi nőknél, hogy a foghíjasság, az nem okoz gondot nekik, nézd ez a két hamis fogam, nekem is a kihullott helyén van. Kihullott, tettek porcelánból másikat.

Ez nem volt igaz, két hibátlan fogát mutatta Tábori Posta az ámuló Parászkának.

– No ez a legkisebb dolog, ilyet már erre is tudnak, és általában egy csomó szépítő- meg festőkenőcs, meg folt-eltüntető orvosság már átjött ide is a tengeren. A városi gazdagok hozták. Megígérem, hogy ilyen varázskenyőcsöt hozok neked is. Ez nem babona, ez tudomány. Biztos, kipróbált dolog, egészen más lesz az arcod tőle... valami színt is hozok az arcodra, gondolom egy kis pirosas nem fog ártani. Még csak az uraddal beszélek, hogy bemehessek a kedvedért a városba. Megkérem, hogy a bakon melléje ülhessek. A tekintetes úr felenged a kocsi, az már az én dolgom. A te dolgod csak annyi, hogy összekaparsz egy kis pénzt, az ilyesmit nem adják ingyen... a titokért én nem kérek semmit, sem a fáradságért, ha lemegy a folt a homlokodról, akkor legfeljebb megdugsz nekem egy sovány libácskát, majd őszre persze, ha nagyobbacskák lesznek.

Egész testében remegett a foltos Parászka az izgalom miatt. Hogy majd barnapiros lesz az arca, és nem lesz foltos a homloka... de mégis, ha már választani lehet, inkább azt a hamvasfehéret, amit említett Tábori Posta, ha egyszer egy fáradság. Hamarosan egy kis számvetést végzett, miről nem tud az ura a ház körül. Szerezhet-e valahonnan kölcsön pár kis pénzt, nem szabad elszalajtani ezt a jó alkalmat, amikor az életéről van szó. Arról, hogy az urának ismét csak benne teljen kedve, hogy a faluban egyszeriben a szépek szépei közé sorozzák. Hímezni fog pénzért, amit soha nem tett eddig, szőni fog éjszaka is, fonni... kétszer annyi kendert fog vetni, mint tavaly... halászni fog, gombászni fog, mindent, csak meglegyen.

– Szóri, egyetlen hűséges testvérem, ha te ezt nekem megteszed... Ezt a vég vásznat hamar összehúzó, úgy nedvesen vidd el és még ma add el valahol, aztán van egy régi aranypénzem, meg van nyolc lyukas ezüstpénzem, azt mind odaadom... meg még valahol kérek is kölcsön, még délelőtt együtt lesz, ha elég...

– Elég, tőled elég – mondotta jóindulattal Tábori Posta, de belül roskadozott a gyönyörűségtől.

Az nem baj, ha a foltot nem is tudja eltüntetni, ám-
bár lehet, hogy van annak is valami szere, de ez aztán
a biznics... így lehet most már megfejteni ezeket a pa-
rasztteheneket... biztos, hogy a többi is így el fog ol-
vadni. Ha még ez a ronda, foltos Parászka is reményke-
dik, akkor a többi hogy fog igyekezni, hogy fog erőlködni.
Amerikában is nagy pénzeket vágnak ki a nőkből a koz-
metikben. De ki gondolt arra, hogy itt, ezek között a
bocskorosok között is lehessen üzletet kezdeni a szépí-
téssel.

Összehajtogatta a nedves vásznat, zsebkendőbe kötötte
az aranypénzt meg a nyolc lyukas ezüstpénzt, megígérte,
hogy estefelé erre jön a készpénz miatt, aztán elindult
a kerítés felé. Parászka megbűvölten nézett utána, mel-
lére tette a két kezét, hogy a szíve meg ne szakadjon.

Még csak a városi utat kellett elintézni; a bádofedeles
ház udvara felé került. A tornácon ott szivarozott az
öregúr, nem kifogásolta az utazást, de szeretett ellen-
kezni, annyit mégis mondott tehát:

– Hogy gondolod? Hogy a fekete hintóban vigyelek
a városba? Még jó, hogy nem akarsz az ölembe ülni, mi?
Parádés lovakkal, fekete hintóban... De azt nem bánom,
ha a bakra ülsz. Tamás mellett elülhetsz, csak aztán ne-
kem ne reggelizz fokhagymát, ahogy szoktátok... és azt
megmondom előre, ha nagy bevásárlásod lesz, akár el se
indulj, zsákot nem hozok a kocsimon... és ha reggel nem
vagy itt, mikor indulok, akkor a keresztnél hiába vársz,
ott nem veszek fel, nem állok meg az úton miattad...
ha nem vagy itt, egyszerűen elment a vonat, alászol-
gája!... Eridj, hozz egy kanna friss vizet!

Ez a kanna friss víz, amolyan szimbolikus elismerte-
tése a felsőségnek, enyhe megalázás, nehogy azt higgye
valaki, hogy a kocsi mindenkié. De aki engem is szolgál,
annak megteszek annyit, hogy beviszem a kocsimon.

Repült Tábori Posta a kanna friss vízzel, aztán leje-
lentkezett a konyhában is Kati néninél, csak éppen hogy
eltorzuljon az irigy képe, mikor az ember megmondja:

– Bevisz az úr holnap reggel kocsin a városba, ne
hozzak egy kis friss élesztőt vagy valamit?

– A hét nyavalya jöjjön a jó dolgokra, hogy ráérsz
flangérozni. Az úr se tudja már, mit csinál, cipeli az egész

falut, aztán, ha tengely törik, meg szakad az ülés, nem győz lármázni. Élesztőt, azt hozhatsz, hozzá is, meg két citromot, meg egy kiló rizskását, meg mondd meg az úrnak benn a városban, hogy kávé is kell meg kockacukor, de ne felejtsd el, amit mondok.

– Nem felejttem el – mondta Tábori Posta szóra-kozottan. Egész figyelmét lekötötte egy kis papír, ami a kiloccsant vízben ázott és vöröses lében úszott a nedves konyhaasztalon. Ezt figyelte inkább, mint amit Kati néni mondott.

– Mondja, Kati lelkem, úgy fest az a papír? Egész veres a víz tőle.

– Úgy fest az, a fene egye meg. Ha nem vigyázok, mindent összefest.

– Honnan van magának ez a papír?

– A cikóriát pakolják bele, azok se tudják, hogy kell.

– De miért nem löki a fenébe? – hadarta izgatottan az amerikai Szóri. Odament az asztalhoz, a papír száraz felét letépte és gondosan eldugta, aztán helyrehozta az asztalt. Eltüntette egy vizes ronggyal a piros nyomokat.

Egy homályos és törött tükör lógott a konyhában a dézsa felett, odahúzódott óvatosan. A papírból letépett titokban egy csipetet, és mikor Kati néni elfordult, megnyálazta hirtelen és aztán gyorsan megtörölte vele kicsit a képét.

A homályos tükörből, amint lopva belesandított, egy piros arcú Tábori Posta nézett vele farkasszemet. Kötevénye csücskével letörölte hamar a pirosságot, de aztán már nem bírta tovább, indulat kifelé a konyhából. Csak éppen visszaszólt még:

– Hozok mindent, szólok az úrnak is. Csak azt tegye meg, hogy a cikóriapapírt tegye el máskor nekem. Nagyon szeretnek vele játszani a gyerekek.

– Majd éppen a te bolond cikóriád lesz az eszemben, nincs más dolgom. Ha a gyerekek eljönnek érte, odaadom, majd vigyázok rá.

Az amerikai Szóri hazafelé tartott a sok új izgalom után. Így jönnek az emberre néha a dolgok. Az egyikből nincs is künn, már jön a másik. A mai nap szerencsés nap volt. Nem hozott semmit, de mégis a legszerencsés-

sebb nap, amit csak el lehet képzelni. Ezt a papírt a legelső asszonnyal ki lehet próbálni. Körülnézett.

A kis földjén ott dolgozott a Lukuc Tamás felesége. Ez éppen jó lesz. Kicsit száraz, de azért magakellettő asszony, nem bír a vérével.

– Te Irinka, rád gondoltam ... nem vennél egy kis pirosságot az arcodra?

– Eriggy innen, mert meghajítlak a kapámmal, te rossznyelvű.

– Te Irinka... ide nézz.

Belenyúlt köténye rejtelmes zsebeibe, még a zsebben leszakított egy kis papírt, megnyálazta, végighúzta az arcán.

Irinka arca felélénkült, otthagya a kapát. Szorosan Tábori Posta mellé állott és suttogva, izgatottan kérdezte:

– Mit kérsz érte? És mennyi van belőle?

Tábori Posta kivette a papírt a zsebéből és meglobogtatta Irinka mohó szemei előtt, aztán szárazon mondta:

– Nem tudom, van-e annyi pénzed, hogy az egész készletemet meg tudjad venni.

19

A városban inkább a fűszeresboltokat járta Tábori Posta, mint a patikát. Kiszámította: cikóriát vesz, azt el lehet adni papír nélkül is, és megmarad – ami a legfontosabb – a papír. A szegény asszonyokat a faluban rászoktatja a cikóriára. De a papírnak nagy lesz az ára. Járt a patikában is, de drágállotta a pirosítót. Annak hamar híre menne, hamarosan rájönnének, és nem is maradna semmi az üzleten. Gondolt foltos Parászkára is. Irtó drága volt a kis kenőcs, megvette. Elvégre hátha használ, annál nagyobb lesz a híre, és aztán mégis a foltos Parászkának köszönheti az egészséget. Azt mondták a patikában: lehet, egészen elmúlik a kenőcstől a folt. Mindenesetre nem ártana látni a nőt, illetve a foltot.

– Áh, dehogy – tiltakozott élénken Tábori Posta –, nekem van az a foltom, olyan veres folt, de olyan helyen, hogy restelném megmutatni, csak olyan egyszerű nagy piros folt...

– Hát megpróbálhatja – mondták a patikában, aztán már csomagolták is a tégelyt selyempapírba, meg ráragasztották a cédulát is.

Végzett a cikóriával is, eleget tett Kati néninek is, már mehetne haza, bár sose ért körülnézni a piacon. Késő délutánra járt az idő, amúgy is a piacon kell találkozni a kocsival. Csak a vásári szemét maradt már a piacon, nincs mit nézni. Jók mostanában a vásárok. Ez se volt rossz vásár tegnap, a szemét kis papírral. A friss papírokkal még jobb lesz. Kellene venni egy pár kuvertát, abba tenné az ember, nagyobb volna a bizalom, van is itt valami ilyen bolt.

Tábori Posta álmélkodva nézte a katonaembert, aki most feléje közeledett. Talán csak nem valami falubeli tért meg szabadságra? Falubeli, mégpedig, ha jól látom, Valjean Juon, a barnapiros Mártáé, jó isten...

A katona ránézett Tábori Postára, de, úgy látszik, nem ismerte meg, mert aztán megint levette róla a szemét. Pedig nem lehet kétség. Tábori Posta csendesen megszólalt:

– Juon... Valjean Juon...

A katona erre Tábori Posta felé fordult, összevágta frissen a bakancsát és keményen, katonásan mondta:

– Jelen.

Ezen már nevetett Tábori Posta, hogy a katona ilyen szépen megtiszteli.

– Mindjárt megismertelek, Juon. Mi az, te nem ismeresz meg?

A katona összeráncolta a homlokát, zavartan állott, Tábori Posta segítette ki a bajból:

– Na csak ne törd a fejed, törték szegény fejed eleget a háborúban. Hát már nem emlékszel az amerikai Szórirra? Na látod, most már eszedbe jut. Vár ám Márta.

Úgy látszik, a katona most sem ismerte meg túlságosan, mert amikor Tábori Posta kézfogásra nyújtotta a tenyerét, a katona csak zavartan és igen alázatosan adta oda a kezét.

– Várj csak itt rám, megkeresem Tamást, tudod, a sánta Tamást. Itt van az öregúr is. Lehet, hazavisz a kocsiján. Az lesz aztán az öröm, estére hazaérsz.

Elpenderült Tábori Posta, de a katona még mindig haptákban állt a vásári szemetek között, mint valami őrhelyen. Utánabáméskodott az asszonynak, de nem mondott semmit. Annál inkább pergett Tábori Posta nyelve, mikor ráakadt a Sánta Tamásra, aki az öregúrral egy bolt előtt az ostornyélcsonóból válogatott alkalmasat. Egy pirosat hajlítgatott Tamás, és elégtelenen szólott:

– Ez jó lesz... ez éppen jó lesz.

– Jó lesz fenét! – mondta az öregúr. – Tudod, hogy nem szeretem ostornyélben a pirosat. Vagy választasz egy sárgát, vagy mehetsz haza ostornyél nélkül.

Elszontyolodva nyúlt Tamás a sárga ostornyelekhez, ha sárga, akkor egye fene, mindegy akármelyik. Akkor toppant oda az amerikai Szóri:

– Nagy hírem van, tekintetes úr... megérkezett a háborúból Valjean Juon.

– Isten hozta Juont, csak nem tudom, mit tartozik ez rám. Miféle nagy hír ez nekem, ha az én fiaim...

– Hát ott szolgált ez is a háborúban, hátha találkozott.

Az öregúr izgatott lett. Homlokáról csurgott a veríték, megtörölte, elfúló lélegzettel mondta:

– Rohanjatok csak... Mit bámultok... siess avval az ostornyéllal... mindegy az akármelyik... bánom én, vedd a pirosat, csak szaladj... vedd fel a kocsira Juont, aztán gyertek értem.

Most már Tamásnak az is mindegy lett, sárga-e vagy piros. Véletlenül sárgát bogozott le a csomóból, mindegy most már... itthon van a háborús katona, éppen ezt szemelte ki a jó Isten, hogy elsőnek kerüljön szembe vele... tán csak nem ront rá mindjárt a bajonettjével, hogy felszúrja... a bicskát mindenesetre jó lesz kézben tartani, nem árthat... Mártát most már elveszi, az biztos, a szép barnapiros Mártát, azt visszaveszi, de az lenne a kisebbik baj... ha még ott a katonaságnál híret vette, hogy a menyasszonyával, a babájával... akkor itt nagy tánc lesz... egy ilyen háborús katonának mi az egy ember ... mikor odakünn reggeltől estig, sőt még éjjel is

egyebet sem tesznek, csak egymást ölik... annak mit számít egy ember... még jobb volna, ha itt támadna rá, mindjárt bevarrhatná az orvos.

Ott állott még mindig a Valjean fiú a piaci szemét között, elfogódva köszöntötte Tamást. Tábori Posta a háta mögé került, nem tágitott mellőle, ezt a találkozást meg kell nézni.

– Nem emlékszel rám, Valjean Juon? Mikor te elmentél, még a kondánál szolgáltam.

– Nem emlékszem rád.

Feszült volt a levegő, most mégis el kell dőlnie.

Rekedten és leszámoló hangon buggyant ki Tamásból:

– De Mártára csak emlékszel?

– Mártára? Igen... várjál csak... nem... az nem volt Márta, akire én emlékszem... az egy pap volt, persze, a mi papunk volt az, azt is lelőtték, nálatok is mindenkit lelőttek?

Tamás megsejtett valamit, de még ideje sem volt, hogy megértse, Valjean Juon arca eltorzult, bal kezét a szeme elé tartotta és sírni kezdett:

– Ne... ne... ne üss meg... nem bántottalak...

Rángott, vonaglott az arca, aztán levetette magát a földre, fejét beletemette a zöldségszemébe, és onnan lentről pislogott:

– Feküdj le te is... feküdj le, te szerencsétlen... Vesd le magad... Nem hallod?...

Eliszonyodott arccal fúrta be megint fejét a szemébe.

Az amerikai Szóri és a sánta Tamás egymásra néztek. Megértették valamennyire, hogy a szerencsétlen megzavarodott, vagy esetleg a rossz betegség gyötri. Nem bánt ez szegény senkit, vagy ha bánt valakit, akkor se azt, akinek dukál. Csak ahogy rájön. Ismerik már ezt falun, néha elő szokott fordulni. Olyanféle betegsége van, mint Kustoricának volt, de azt csak holdtöltekor bántotta. Biztosan azért engedték haza betegen is, mert nem bánt senkit, mert nem veszedelmes. Hát ettől nem sokat fog megtudni az öregúr. Meg ennek Márta sem fog túlságosan örüvendeni. Ha ugyan megismer valakit. Mert eddig nem ismert meg senkit. Sem az amerikai Szórit, sem a sánta Tamást. Az a legnagyobb dolog, hogy jeles embert, akit

a természet megjegyzett, mint Tamást, valaki elfelejt-
sen. Ezt is elfelejtette. Akkor nem is emlékszik ez sem-
mire.

Már nem tartott semmitől Tamás, megtöltötte a pi-
páját, csendesen odaszólt a szerencsétlennek:

– Ha eszeden vagy és tudod, hogy mit mondok,
várj itt rám. Erre kanyarodunk a kocsival, aztán az öregúr
hazavisz.

Arra jöttek a kocsival, az öregúr, még meg sem állott
a kocsi, máris leugrott. Tamás nem árult el semmit. Majd
megtudja mindenki idejében.

– Juon... Juon... – lelkenedett az öregúr. –
Nem láttad az úrfiakat? Nem találkoztál velük?

Valjean Juon közömbösen nézett a tekintetes úrra,
aztán egyszerűen mondta:

– Lelőtték őket...

Tamásnak kellett az öregurat támogatni, eldőlt hosz-
zában. – Jaj – mondta tompán. Csak lassan tért visz-
sza az élet pirossága arcába, mikor hallotta, hogy a sánta
Tamás tovább is kérdegeti a katonát:

– Mi lett a jegyzőnkkel?

– Lelőtték...

– Mi lett a Kosztán lánnyal?

– Lelőtték...

– Mi lett a tegnapi nappal, mi lett a barlangi lány-
nyal, mi történt az öreganyám púpjával?

– Lelőtték, lelőtték... – ismételte egyhangúan a
katona.

Az öregúr felérezett halálos ijedtségéből, mely egy-
szerre szánalommal és szívfacsaró fájdalommal változott.

– Ez el van intézve, ez a szerencsétlen. Vajon haza
tudjuk vinni?

– Az már az én dolgom – verte büszkén a mellét a
sánta Tamás. Tábori Posta majd a kisülésre ül, erre meg
majd én vigyázok, mellettem fog ülni a bakon.

Fönn a nagyülés párnáin az öregúr tapogatta a szí-
vét, a kisülésen Tábori Posta izgett. Nem túlságosan si-
került a Tamás megijesztése. Elöl a bakon a sárga nyelvű
ostorral hajtotta rangosan a parádés lovakat. És még
volt ott egy, aki nem is tudta jóformán, hol van, hová
megy.

A falu határában kíváncsian nézték a közömbös és izgalom nélküli arccal üldögélő katonát a fekete koci bakján, Tamás mellett. Némelyek úgy vélték, a Valjean fiára ismernek benne. A sapkaellenzője alá fürkészték, de csak a fejüket csóválták. Ha az volna, a nagybátyját például csak ismerné. Pedig az lehetett, mert Tamás hangosan, nevetve szólott le a bakról:

– Katonát hozok Mártának...

20

A Bercse Tamás háza előtt, ahol kétfelé szalad a patak, megállította Tamás a lovakat.

– Eridj le – mondta a szegény bolondnak.

Az öregúr rászólt mérgesen:

– Miért küldöd? Mit tudja az, hová kell menni?

De a Valjean fiúnak most felcsillant a szeme, leugrott a kocsiról, futva indult a Bureszk-kert felé. Látták, hogy átveti magát a kerítésen, látták, hogy helyes irányba szalad, egyenesen Pondorászka irányába, ahol laknak.

– Majd megnézem, mi van vele – mondta Tamás, és behajtott az udvarra. Aztán mikor kifogta a lovakat, ő is elindult. De csak hátulról kerülte meg a Valjeanportát. Ott ült a bolond a ház előtt egy lócán. Az apja meg az anyja ott sírtak körülötte, hallgatták zavaros beszédét a szülők meg a kis testvérek. Itt ült közöttük, a szeme nézett, a szája mozgott, de éppen úgy siratták, apró kis danákkal, elnyújtott énekszóval, mintha szánon vinnék a temetőbe. Az anyja is éppen úgy fogta körül a derekát, mintha a koporsót ölelné.

– N-e-e-e-m v-a-gy t-e-e-e m-á-á-á-r e-e-embe-e-er, sze-er-e-elme-e-s e-e-gy fi-i-i-am...

Tamás előlépett a farakás mellől. Nem köszönt, nem is igen illik temetésnél, mikor a legnagyobb fiút siratja az anyja, mikor temetés van a háznál.

Leült ő is egy facsonkra. Pipázott, nézte Juont. Na, ezt szépen elhoztam Mártának. Most választhat. Most kirúghat engem Márta, ha csak az apja miatt tette, amit tett.

Ha csak az apja miatt lett a babám. Visszaveheti ezt a halottat, akit már az anyja is elsiratott.

Megszólalt:

– Van ennél nagyobb baj is. Ez legalább így jött haza. Van aki így se érkezik. Van aki kar nélkül érkezik. Azért, hogy egy kicsit zavaros, tud ez még dolgozni. Nincs neki semmi baja.

Valjeanné felriadt a siratásból, mérgesen támadt Tamásra:

– Eridj innen, te uhumadár, te kuvik, mit jössz ide gyönyörködni a nyomorúságunkban? Azt hiszed, nem tudjuk a dolgod Mártával? Nem bánom én, ha ez a szerencsétlen is meghallja. Mindegy az már...

Tamás sértődötten állott fel:

– Hazahoztam nektek a fiatokat. Jobb volna, ha hallgatnátok az okos emberre. Nem bolond ez mindig, csak úgy közben.

A bolond ráemelte a szemét Tamásra.

– Hagyj békét nekik, Tamás. Hadd sírják ki magukat. Nem ér az semmit, hogy néha józan vagyok, mint most is. Én magam mondtam, hogy fejszét, fűrész ne adjanak a kezembe, ki tudja, mit kezdek vele, ha rám jön... Olyan csorba vagyok belül... mondjátok Mártát... hallom, de nem érzek semmit... A Bolde Mártája, nem? Innen fentről, mi? Most megint rám jön... mi volt vele?... Isten őrizz, csak nem volt a feleségem vagy mi...

Még csak annyi ideje volt, hogy odébb vonuljon a kamara elé, ott egy szálkás paszulyos zsákba temette az arcát, onnan hallatszott kínos nyögése.

Fáradtan, megkínzott arccal került elő, de a szeme valahogy értelmesebb volt.

– Gyerünk – mondta Tamásnak. – Már eszembe jutott, el kell vezetned Mártához. Meg kell mondani neki. Tedd meg nekem ezt a barátságot.

– Ez aztán a kereszt – szólott az öreg Valjean, és valóban keresztet is vetett, mikor legidősebb fia átlépett a kerítésen Tamással.

Az úton nem beszéltek, csak ahogy a Bolde-kert végéhez közeledtek, akkor egy kis fájdalmas mosoly vonult át a Valjean fiú arcán, és ennyit mondott:

– Még szerencse, hogy néha józan vagyok és legalább leszámolhatok...

Tamás önkéntelenül félreugrott és rekedten kérdezte:

– Kivel akarsz leszámolni, te isten nyomorékja, te megveszett katona? Kivel akarsz te leszámolni? Azért csaltál el magaddal, hogy belém köss? Jól vigyázz magadra, nálam a kis balta. Azt hiszed, mert bolond vagy, neked mindent szabad? De hamarabb megdöglesz, mintsem...

A Valjean fiú lihegett, leült a földre, letépett egy fűszálat, füttyölt rajta valami bánatosat, aztán csendesen csak ennyit mondott:

– Te vagy bolond, Tamás. Nem rád gondoltam.

Hát akkor nyilván Mártára értette – gondolta Tamás, és ment tovább békésen a bolond Valjeannel. Erről nem tehetek, de amíg én ott vagyok, addig nem engedem csúffá tenni Mártát sem, erről le kell tennie. Akármilyen bolond, ezt nem engedem, amíg ott vagyok – egészítette ki magában a gondolatot.

Egy kis szénát villázott Márta a szilvafák között, csak akkor vette észre a jövevényeket, mikor mellette álltak. A szívére félelem szállott, ahogy fel merte ismerni a Valjean fiút. Forróság ütött ki a homlokán, majd öszszeesett, de enyhe hanggal fordult feléje Juon, mintha nem is a régi fiú beszélne, mintha idegen szólna:

– Én csak kíváncsi voltam rád, Márta, de már megyek is. Azt mondja anyám, a menyasszonyom voltál, de... nagybeteg vagyok én... kicsorbult az eszem... nem fog... néha meg olyan vagyok, mint a nyavalyatörős ...

Márta most tért magához a nagy ijedtségből. Nem a lobogó vérű legény ez, valami más. Ijesztő, és mégsem lehet félni tőle. Inkább sajnálni kell, olyan zavarosan néz.

Juon megint csak ránézett Mártára, fájdalmasan kiáltotta:

– Eriggyetek el innen egy kicsit, majd később jertek vissza.

Tamás elvitte a se holt, se eleven Mártát, vitte a boglya mögé, hogy ne lássa szerencsétlen bajlódását a nagy betegséggel.

– Mi van vele, Tamáskám, mondd hamar, mi van vele? Se meg nem üt, se meg nem ölel, mintha nem is ismerne.

– Megháborodott... ennek vége.

– Hát akkor meg...

Juon már hívta őket, most megint józanul állott előttük, egyenesen. Nem is szólt, csak éppen nyújtotta kezét Mártának, aztán indult nagy lépésekkel. Vissza se nézett, csak ment, mint a szél.

Tamás is bicegett hazafelé, de elmúlt a délutáni nagy hevessége, öröme. A Márta íze most keserű lett a szájában. Nem is szeretett gondolni a lányra. Ha még nyomorékokkal versenyezne az ember, de bolonddal, ezt nem öröm legyúrni. Valami leszámolást emlegetett a bolond, az most elmaradt, nem merte bántani a lányt, amíg ott vagyok... de nem látszott benne semmi rossz szándék... Ki tudja a bolond útját.

Éjjeli alvásra vackolódott már az istálló padlásán, és akkor letről mintha valaki hívta volna, vagy nem az ő nevét suttogja itt valaki?

Kikémlelt a padlásajtón. A bolond ögyelgett az istálló körül. Felnézett a padlásajtóba, emelgette a fejét, a szája elé tölcserért csinált, úgy mondta megint, igen kevés hanggal:

– Tamás ... Tamás...

Hát akkor mégis... Mégse alszik az ördög. Véget kell vetni a dolognak, ha szerencsém van, éppen akkor jön rá. Megkötözöm, leviszem a községházára. Vigyék el a faluból. Nem lehet, hogy itt tartás örökös veszedelemnek. Most, persze, nem lehet lármát csapni, Összeesődül a falu. Kirúgnak a parádés kocsisságból.

– Tamás... Tamás...

Hóna alá, a suba alá vette a baltát, lement a létrán.

– Mit akarsz?

– Segítened kell rajtam. Meg akarom mutatni otthon, hogy tudok dolgozni. Hogy nem eszem ingyen a kenyeret...

– Segíthetek neked, de nem leszek mindig melletted, hogy elvégezzem a dolgod.

– Nem is kell. Fát szeretnék hozni az erdőből... kölcsönözz egy kötelet...

– Kötelet, azt kaphatsz – mondta Tamás dühös kétértelműséggel. Ha csak az kell, kaphatsz egy kötelet. De nem megyek közel hozzád, csak odahajítom... nem tudom, mi rosszban töröd a fejed.

Kihozta az istállóból a kötelet, odahajította a bolondnak, aki elégületen csapta hóna alá, és mintha a lovakhoz menne vele, csakugyan elindult a Mlaka rétjei felé.

Azért mégis furcsa, hogy nyáron akar fát hozni az erdőből. De Tamás csak akkor gondolt erre, mikor már messzire járt Juon. Valami lesz a dologban... valami nem tiszta... Leszaladt a létrán, és amennyire a sánta lába engedte, ő is arrafelé igyekezett. Már messzire járt, mikorára megint meglátta Juont. Mégis igaz lehet a fával, mert az erdő felé tart. Már a Túr partján megy, most a malom zsilipjeinél átmegy a Túron, már benn is van az erdőben.

A mezőn nem merte követni, de amikor eltűnt a fák között, utánalopózott. Átjutott szerencsésen a zsilipen, bár a csekély holdvilágnál nehezen látott. Meresztette a szemeit, indult be az erdőbe, nesztelenül lopakodott a fák között. Ha fát szedne, ha száraz gallyat szedne, lehetne valamit hallani. De csak a békákat hallotta, egy-egy loccsanást néha a közeli vízen. Vadkacsák bukfenecznek, vagy halak játszadoznak, a szél megrengeti az alkotmányt.

Már majd egy órája járt, kutatott, szimatolt, tévelygett az erdőben.

Ki tudja, mi történt szegény bolonddal, nincs sehol.

Valami keménybe ütődött a képe... most nekiment valaminek, nem lehet látni a sötétben... a fák alatt... mi a fene lehet... valami lehajló száraz ág ütődött hozzá...

A kezével erősen odanyúlt... két bakancsot markolt egyszerre, szöges katonabakancsokat.

Irtózva eresztette el, aztán hirtelen vérbe borult szemeit fölfelé meresztette.

A bolond lóg a tölgyfán, ahhoz nem fér semmi kétség.

De hát...

A bolond most leszámolt. Ijedtség dermedtette a szívét. A bolond most az ő kötélén lóg, a kötelet meg lehet

ismerni. Kitudódik, honnan való, kié a kötél, és most az ő kötelén függ az akasztott, künn van az akasztott katonával az erdőben, sehol egy lélek...

Rohant vissza a faluba, felzavarta a baktereket, cipelte őket a község házára, riadtan jelentette:

– Egy órával ezelőtt ott ólálkodott a bolond az istálló körül, aztán egyszerre eltűnt... és mikorára lementem, hogy itassam a lovakat, látom, eltűnt a legjobb pesti istráng az istállóból... tán csak nem csinált valami bolondot szegény feje? A Mlaka felé ment... ellopta a legszebb pesti istrángom ...

Tamás még a temetés előtt visszakapta az istrángot. A Valjean család nagyon sírt a katonafiú temetésén, de azt nem tartotta igazságos dolognak, hogy a katona temetését a szegény embernek magából kell kiállnia.

21

Három napig nem ment Mártáék felé Tamás. Azt gondolta, ha ránéz Mártára, azt sem bírja ki. Olyan ez, mint ha az ember télen kecsketúrót eszik, egyszeribe mintha mekegést is hallana, mintha előtte ugrálnának a kecskék. Látja az ember, hogy ugranak a bokrokra, hogy tépik a leveleket, hogy reszket a szakálluk, mint valami zsidónak, és ez mind a kecsketúrótól van. Ha maga mellett fogja érezni Mártát, égni fog a homloka, ami a Juon szeges bakancsába ütődött, látni fogja a szerencsétlen vergődését, hallani fogja hangját. Ez már egy más Márta, ez már egy megbabonázott Márta. Rajta van a bolond meg az akasztott ember bélyege. Tamás megrázkódott, keresztet vetett, máris kirázta a hideg, már inkább a foltos Parászka, mellette meg lehet nyugodni, mindig a régi ronda.

Éppen mintha csak tudta volna, hogy őt forgatja Tamás az eszében, megérkezett Márta. Pedig ezt nem szokta tenni, hogy odajöjjön az udvarba, a tekintetes úr udvarába. Nem is szabad, hogy meglássák, ment elibe Tamás, hogy legalább a patakon ne jöjjön át. A Nyitituc-sűr mögé vonszolta a kezénél fogva: csak végezz hamar,

mi a csudát járkálsz utánam, tán bolond vagy, hogy fényes nappal, fényes nappal, itt a falu közepén...

– Most már nem jössz többet hozzám?

– Mi az, most már erőszakkal törsz rám? Azt beszélted a faluban, hogy csak az apád miatt...

– Nem beszéltem semmit a faluban, nem is tudom, mi bajod az apámmal. Csak nem tudom, hova tegyelek. Először jársz utánam, aztán felakasztod miattam.

– Én?... Én?... Mit csináltam én?

– Jójó... csak azt mondom, hogy mozog a gyerek a hasamban.

– Ne a gyereket mondd, azt mondd még egyszer, kit akasztottam én fel?

Tamás nem is várta meg, mit mond Márta, ellépett onnan nagy sánta szökésekkel. Gyöngyözött a homloka, hideg lett a szíve körül. Mit akar tőle ez a lány, mit akar? Ilyet mond, ilyet híresztel, ez most azt hiszi, hogy a kezében tartja, most ez akar menni jelenteni, ez akar erőszakkal valamit tőle...

Nem volt még otthon Parászka, csak a kis fattyú játszadozott a kemence mellett. Akárhogy is, de ez a fattyú nagyon szúrta, kavarta, mindig előhozta a régi nyomorult életét. Sose sajnált tőle egy rúgást, most se. A gyerek hempergett vagy kettőt, aztán bőgött. Erre megérkezett az anyja, de csak bánatosan mondta:

– Ő nem tehet róla, inkább belém rúgnál...

Tett-vett az asszony az egy szobában. Kenyeret szedett elő, meg egy kis hideg ciberét fatányérban. Azt odatolta, de szó nélkül, Tamás is kivette a nyakából a tarisznyát, levette a kalapját, keresztet vetett, aztán aprított a málékényérből a ciberébe. Már elült az indulata, odavette az ölébe az apróságot, nyomta a szájába a savanyú ciberében ázott málédarabokat.

Most, hogy béke volt, az asszony is odaült, csak éppen annyit mondott:

– Evvel nem kellene éreztetni az erődet.

Felállott hirtelen Tamás, a gyerek lepottyant az öléből, rámeresztette szemét a feleségére:

– Te foltos nyavalya, te cigányivadék, neked is mozog a füledben valami? Mi? Ki tette a füledbe ezt a darazsat? Kivel éreztettem én az erőmet? Mi?

Az asszony sóhajtott.

– Hát, ha megtetted, megtetted, Tamás. Nem keresi rajtad senki. El van temetve szegény, senki nem sír utána. Te tudod, mért tetted, a te dolgod, a te lelked rajta.

Tamásnak kidülledtek a szemei, egy vér volt az egész arca.

– Piszkos kutyák vagytok mind, koszos, rühes kutyák. Mért tettem volna? De meg magasan lógott, hogy cipeltem volna fel a sánta lábommal a fára? Hogy akasztottam volna fel... fel a fa közepére?

Az asszony nyugodtan felelt:

– Azt mondják, először megfojtottad, aztán húztad fel.

– De hogy? Hogy? – őrzöngött Tamás, rázta a fejét, hosszú haja bomlottan röpködött homloka, nyaka körül, az asztalt ütötte öklével.

Az asszony meg se mozdult a helyéről, csak úgy félvállról, szinte közömbösen válaszolgatott:

– Nem látta senki, te tudod, hogy csináltad... az a te dolgod... a szülőknak, testvéreknek jót tettél, senki nem keresi rajtad... Én meg a feleséged vagyok...

A sánta Tamás agyában most kezdett derengeni. Azt mondja: én meg a feleséged vagyok... amíg a feleséged vagyok, addig ne tarts tőlem... Hát ez a bestia is, ez is a kezében tart... attól tart, hogy kirúgom, hát most már ez is kötelet tesz a nyakamba... azért olyan nyugodt, azt hiszi, most már a kezében vagyok...

Nem volt egyéb a keze ügyében, csak a ciberés tányér, azt egyszerre a fejéhez vágta Parászkának. Nem talált, csak éppen a cibere ömlött végig a képén az asszonynak. Megtoldotta egy pofonnal, de az legalább kiadós volt.

Aztán sajnálta már az egész dühösséget. Kár ezekkel az embernek rontani magát.

– Eridj, töröld meg a képed, ülj ide. Tudd meg, hogy az én nyakamon nincs kötél, és annak a végét nem fogja senki. Tudd meg!

Az asszony már ott ült az asztal mellett a falócán, meg volt törölve az arca. Tamás ránézett, valahogy úgy látta, hogy most zöldes a folt a homloka felett, holott annak veresnek kellene lenni, úgy látszik, mégis odaragadt

a cibere, mi a fenét nem töröli meg magát rendesen ez az asszony.

Felemelte a hangját:

– Mondtam neked, hogy töröld meg rendesen a képed, így ne ülj nekem ide.

– Megtöröltem.

– Ne úgy töröld meg, mint a tányért, mint a lábast, hanem rendesen töröld meg.

Felkapott egy kendőt, úgy megtörölte vele az asszony homlokát, hogy majd lejött a bőr a fejről.

– Na most... most elhiszem. De mi a fene ez?

Rámeredt a felesége foltjára, csak zöld volt az, vagy kék, vagy tudja a pokol, milyen, csak nem vörös.

Az asszony elfelejtette a cibere meg a pofont, egy kicsit lehajtotta a fejét, úgy alulról pislogott a férjére.

– El fog múlni a veresség a homlokomról. Már kopik.

Tamás szemügyre vette a foltot.

– Kopik a gutát. Mitől kopna? Inkább zöldül, vagy kékül, vagy tudja a jó... mintha nyers hús volna az egész... mit csináltál?... Valld be, mit csináltál, kivel babonáztattál, ki tett még csúfabbá, valld be.

Ott volt a keze az asszony feje felett.

– Patikát hozattam a folt miatt. El fog múlni, már kopik.

Tamás leült. Most már csendes volt. Csak roppant gyűlölet meg keserűség volt a szavában.

– Hát ezt tetted velem, hogy az emberek még jobban csúfolódjanak? Hogy még jobban nevéssenek? Foltos Parászka maradsz te, amíg élsz, csak most mindenki keresni fogja a foltod, amit már észre se vettek. Se én, se más. A fattyút is el tudod koptatni? Nem volt neked jó a piros folt, most már zöld kell, vagy kék? Én nem bánom, mit trafikáltál, csak most már annyit mondok: vasárnapra vissza legyen a piros foltod. Ha nem jön vissza a piros foltod, amivel elvettelek, akkor már mehetsz is.

Azzal szép csendesen felállott, nem nézett vissza, ment Valjeanék felé. El kell intézni a dolgot, le kell rázni magáról ezt a vádaskodást. Ha kell, odaáll, helytáll. Oda-szánták a nyakát a kötélnek, a szeretője is, meg a felesége is, ki kell húzni a fejét a kötélből.

Bonáné, a gyermektelen Bona Gyorgyiné jött vele szembe az úton. A nagygazda feleségének illedelmesen köszönt. Visszaköszönt Bonáné, csak úgy a kendője alól. Gyönyörűséges egy asszony, megfordította utána a fejét. Lám, ezt nem lehetett hinni, az asszony is hátranézett. Tamás úgy vélte illendőnek, ha megáll, hátha akar valamit a nagygazdáné tőle.

Bona Gyorgyiné, ha már rajtakapták, megtoldotta vagy két szóval:

– Csak úgy elnézlek, Tamás, és úgy elgondolom magamba: ez hát az a híres...

Aztán tovalibegett, kasornyával az egyik kezében, a másik kezével meg a kapát fogta, ami a vállán volt. Szépen harmonikázott a pendelye, meg fehér volt a lába, szép egyenes a háta.

Valjeanéknál lassan indult a szó, még benne voltak erősen a gyászban, hiszen csak négy napja volt a temetés. Kendőt tettek az asztalra, búzacipót. Az öreg Valjean kínálta Tamást.

– Ez még a temetésről maradt, meg egy kis ital is.

– Én nem haragudtam szegény megboldogultra, halom...

– Nagy kereszt lett volna szegény, ha megmarad, nagy kereszt, amíg élünk.

– Énrám nem tartozik a ti keresztetek, én csak anynyit mondok, hogy mind gazember, aki azt a bolondságot beszéli...

– Nem mond senki semmit, isten őrizz. Nagy a fájdalom, nagy, mert mégis gyerekünk volt, ha vétkezek is, azt mondom: nagy az Isten kegyelme, nagy a hatalma, ámen.

– Örültek az emberek. De hát fenn lógott a magasban.

Az öreg Valjean szeméből kihullott a könny, szorongatta Tamás kezét:

– Még ha evvel a kezeddal, még akkor is... akármilyen nagy a vétkem, csók járna tőlem a kezedre... a gyilkos kezedre... nem harag... nem bizony... ha kötélt volt, Isten kötele volt... nem tudlak rossz szívvvel nézni... jól járt szegény... mi is nagy fájdalomtól szabadultunk... iszom veled, Tamás, eszem veled... te vet-

ted magadra a bűnt, hogy megváltás minket... te vagy Isten báránya... te áldoztad lelked miértünk a pokolnak... mi nem ítélnénk meg, Tamás...

22

Meg kellene ezt mondani a tekintetes úrnak. Tanult ember, kimagyarázná. Levette a kalapját Tamás, amit csak olyankor cselekedtek az emberek, ha a belső szobában kellett megbeszélni a dolgot. Az öregúr mindjárt észrevette a nagy készülődést, ahogy a bokrétás kalapját Tamás a filagória szegletébe teszi, egy felfordított vékára.

– Na na... egy kis előleghez nem kell ilyen nagy liturgia.

– Nem előleg kell.

Az öregúr látta, már meg kell mozdulni, lehuntya előbb a szeméit, aztán felállott öregesen, kicsit az asztalnak támaszkodva, fáradtan csoszogott a belső szoba felé. Mikor Tamás is bement utána, betette az ajtót.

– Hallgatlak.

– Emiatt az akasztás miatt... Nagyon beszélnek...

Az öregúr feljebb tolta a homlokán a selyemsapkáját, nem nézett Tamásra, csak úgy maga elé mondta:

– Azt mondd, te szerencsétlen, hogy eshettél bele?

– Azt kérdelem én is. Miért tettem volna? Hogy lehet elhinni, mikor egészen magasan lógott a fán? Fel kellett előbb mászni neki. Hogy tudtam volna felvinni a sánta lábammal?

Az öregúr megkönnyebbülten mosolygott Tamásra.

– Hát persze. Ezt a sok marhát. Vágd szájon, ha valaki ugat. Eridj, sarlózz valamit a lovaknak a málé között. Vagy ne menj te, küldd Anucát. Ez nem férfimunka. Már megijedtem, hogy... Ne ijedez. Tiszta dolog ez.

Tamás is megkönnyebbült. Az úr tanult ember, egyszerűen megértette. Csak ezek a rongyosok szájálnak.

A konyha felé indult, hadd menjen Anuca, ott lebzsel biztosan.

Odotia volt a konyhán, Anucát nem látta sehol. Régen találkozott Odotiával. Honnan került most elő az erdőszéli, mocsárszéli boszorkány? Mit akar, mit keres a faluban? Miért toltá ide a pofáját?

Valami beszéd lehetett közte és a gazdasszony között. Kati néni még most is szidta Odotiát, de hogy Tamás bejött, felemelte a hangját:

– Ilyenek vagytok mind... fáztok a dologtól... tán letörne a kezed, ha megkopasztanád a két tyúkot... tán nem is férne rád, ha kapnál valamit. Próbálok veled valamit, és egyszerre nem ér rá a tekintetes asszony... tekintetes Odotia gazdáné. Nem ér rá a sok dolgától. Várják az ördögfiak... már mehatsz is... mehatsz.

Odotia eloldalgott. Kati néni Tamásnak mondta tovább a litániát, hogy ilyenek mind ezek a tetvesek. Ez az ágrólszakadt Odotia, se földje, se semmije, már szemet oltani se járnak hozzá a szemmel vertek, vagy elkötni valami veszedelmet. Nem kell a kutyának se a babonája, és egy tyúkot nem akar megkopasztani. Nem vak, nem nyomorék, az ilyen legalább tegyen keresztbe valamit. Anuca meg elkószál, dél óta nem látta.

Vette Tamás a sarlót meg a lepedőt, majd elintézi azt a kis zöldet. De ez az Odotia csakugyan furcsa nőszemély. Azóta, hogy a gyerekével megesett az a nádálydolog, és orvos segítsége kellett hozzá, nem bízik benne még Kukurel sem, hogy tartja ez fenn magát? Se földje, se semmije. Olyan tele éléskamrája nem lehetett neki, hogy most is tartson. Az ilyen, aki hadisegélyt sem kap, akit napszámba se vesznek, hogy tartja magát meg a kölykét? Hozzá még rendes pendely, újfajta kendő volt rajta. Ez nem koldul, így nem mehet koldulni, ahhoz szakadt ing kell, sáros pendely. Szakadt ing legalább, úgy mint Szabónén szegényen. De ez nem koldul, kopasztani, súrolni nem akar.

A máléból nevetve kilibbent Odotia, leült a gazos árok szélére.

– Na gyere – mondta Tamásnak –, nem ehhez a kiabálóhoz jöttem én. Neked hoztam üzenetet, csak nem találtalak a konyhában. Még azt hitte, tán rá vagyok

szorulva a súrolására meg a kopasztására. Hát szóval, es-tére, de inkább mikor egy kicsit már az Aszkucita felé mutat a Göncölszekér rúdja, sétálj el a viskómba...

– Nincs nekem veled semmi beszélőnivalóm. Már ott-hagytalak egyszer, csak nem veszem a számba, amit ki-köptem.

Az asszonyon nem látszott semmi sértődés, inkább mutogatta fogát, csapkodta a pendelyét a tenyerével, mintha takarítana róla valamit. Körülnézett, a Tamás fejéhez hajolt, valamit súgott neki.

Tamás arca először megrángott a boldogságtól, de aztán kisimult a képe, ráfogta a sarlót Odotiára.

– Látod ezt a sarlót, a kezemben? – Olyan igaz, mint hogy ezt látod, nem éled túl, ha hazudsz. Tudod, én már benne vagyok...

A fenyegetésre elsápadt az asszony, rátette a kezét a fülére.

– Nem hazudok, Tamás, de ne fenyegezz... én nem akarok erre gondolni... nem akarom tudni...

Nehezen lett este, de mégis eljött az óra, mikor Tamás óvatosan indult az erdő felé, szinte azon az úton, amerre szegény Juon akkor éjszaka örökre elment.

Aztán letért az útról, a mezőn ment tovább. Itt leg-feljebb apró fiúkkal találkozik, kik a lovakat hozzák ki éjszakára. Mégis jó lesz inkább a fűzek között előrebújni. Megszorította a baltát a hóna alatt. Itt van a balta, ha ez az Odotia valamit készít, akkor legalább a nyelével megismerkedik, azt nem lehet neki elengedni.

Most le kell térni a nádas felé. Még ez a kerítés... új fűz van bele fonva ... gazdagszik Odotia, mert ez férfi-munka, ügyesen van fonva, cifrán... ő nem csinálhat-ta... miből telik annak a holt koldusnak? Kopasztást se vállal, súrolást se, új vesszők vannak fonva a keríté-sébe, hozzá még cifrázva.

– Erre... erre...

A suttogó hangra Tamás hangosan mordult:

– Még az hiányzik, hogy taníts. Tudom én az utat, már elfelejtetted, hogy a kölyked...

A pitvarban sötét volt, de az ajtó hasadékján kiszűrő-dött a fény. Odotia megállott, megint csak suttogott:

– Most csak eredj be...

Tamás kezébe vette a baltát, már nem lehet visszatáncolni, betolta az ajtót.

Hát csakugyan a szépséges, kemény derekú, fényes fekete hajú, csillagszemű Bonáné ült az asztal mellett, a nagygazda Bonáné, akinek az ura háborúban van, aki gyereket szeretne, de nincs neki, nem is lehet, azt mondják, ámbár...

Tamás nem tudta, mit mondjon, mindenesetre köszönt egy jó estét. Mindenesetre leült az asztal mellé. Bonáné ugyan nem szólott semmit, csak ült dermedten, mintha megfagyott volna. De milyen szép selyemkendőben ült, milyen fehér pendelyben, ingben, milyen bazsalikomszagú volt messziről is. És az asztalon kendő, széles, hímzett szegélyű kendő. Tál az asztal közepén, abban valami téztales lehet, még párolog. Aztán üveg is van az asztalon. Keskeny nyakú üveg, piros ital van benne, paprikás pálinkának kell lennie... egyedül van az asszonnyal...

Ült Tamás és révedezett a szeme az asztalra, teli tálra, üvegre. A szépséges és kellemes asszonyra, aki most itt van az Odotia boszorkányos kunyhójában éjszaka, éjszaka...

Az asszony odatolta eléje az üveget:

– Egy kis bátorságot...

Húzott egyet az üvegből, de hiába kínálta az asszonyt, az nem ivott a világért sem. Igaz, a kínálása is olyan csendes volt. Nem tudott erőszakoskodni a nagygazdánéval, akinek mindig nagy tisztelettel köszönt, aki, hiába, rendes időben cselédnek sem venné, nemhogy...

Most már volt benne egy kis bátorság. Mit komédiának itt vele? Egy-kettő, ki vele. De nem lehet ehhez hozzányúlni... hogy van az, hogy ehhez nem tud hozzányúlni?... lehet, csak olyan boszorkányság az egész.

Az asszony most megszólalt, kedvesen, csengő hangon, egyenesen a szemébe nézett Tamásnak:

– Azt mondd el nekem, Tamás, azt a dolgotat Juonnal...

Tamás egyszerre összeomlott. Tisztességtudóan válaszolta:

– Az mind csak olyan mendemonda, nyelvelés.

Az asszony rálobbantotta szemét Tamásra; azt hitte Tamás, egyszeribe megnyílik a föld alatta; az asszony

szeme sötét, izzott. A szája sürgette, mézédés volt a hangja.

– Ne tarts tőlem, Tamás. Nekem mondhatod. Mondd. Tamás felforrt, megolvadt, a torka égett, a haja égnek állt.

– Mondd, Tamás – és közelebb húzódott az asszony –, mond. Nincs gyerekem az urammal, nem is lehet avval a gyávával, avval az ijedős asszonyemberrel. Azt mondják, a háborúban is csak a lovaknál van, azt mondják, ökrökre vigyáz... még nem is volt harcban, csatában, ahol vérre megy... ahol szuronyra megy... mond, Tamás...

És Tamás mondta. Behunyta a szemét és mondta. Nem bánta, ha zsandárok állanak az ajtó előtt, ha csupa egérfogó az egész, nem bánt semmit, mondta:

– Ott tepertem le a fa alatt... rátettem a kezem a torkára...

– Várj csak. Kiáltott? Sikoltozott?

– Egy fogásomra eltört a csont a nyakában... kötelet kötöttem hozzá... a kötelet feldobtam... az ágon áthúztam...

– Mondd, mond!

– Aztán hazamentem, lefeküdtem. Mintha egy egeret tapostam volna el.

Az asszonymak emelkedett a drága, dombos melle.

Tamás felugrott, egyenesen rá, rá, rá erre a szépséges, forró, kedves szájra, de az asszony a Tamás szemébe kapott, hogy elsötétült előtte a világ. Belerúgott, éppen a sánta lábába rúgott az asszony, aztán csapódott az ajtó, és mikorára ki tudta nyitni a szemét, már csak Odotia volt ott.

– Mi volt ez a komédia? – kérdezte megdöbbenve Tamás.

– Látod, azt már nem tudhatom, fiam. Az már nem tartozik rám. Megfizette a vacsorát, megfizette a te italodat is, a többi nem tartozik rám. Hogy aztán köztetek mi van, nem az én dolgom. De a vacsorád meg a pálinkád ki van fizetve, megihatod, elviheted. Biztosan meggon-dolta.

– Az lehet – mondta letörve Tamás. – Hanem, hal-
lod, most már tudom, miért nem mégy súrolni, miért
nem mégy kopasztani. Majd a babámmal én is idejárok.

– Te rongyos! – vágta oda mérgesen Odotia. – Azt
hiszed, minden koldusnak nyitva a házam?

Kituszkolta Tamást a házból, és gondosan elretheszta
az ajtót.

23

Kakasszóra felugrott fektéből Bonáné. Friss volt, ru-
ganyos. A kútnál egy kis állott vízzel – ami még teg-
napról maradt a vödörben – megöblítette az arcát. Fel-
költötte a kis béresgyereket, kihajtották a jószágot az
utcára, mert már messziről tülkölt a tehénpásztor. Hamar
összekötözte az ebédre való kenyeret, hagymát, szalon-
nát, sőt, vállán a gereblyével, villával, indult lefelé a Mlá-
kának, ahol forgatni kellett a szénát.

– Gyere utánam, ha felszárad a harmat – paran-
csolta a gyerekeknek. Ő maga előresietett. Pedig nincs sok
értelme, amíg fel nem szikkad egy kicsit, nem lehet kez-
deni semmit. De inkább csak a mozgás, a járás kellett
neki. Most nem tudott otthon maradni. Nagy kerülővel
ment a Mlákára. Emberek jöttek szembe, asszonyok, ki-
hívó, élénk hangon kívánt jó reggeleket jobbra is, balra
is. Belenézett az emberek, asszonyok szemébe, de azok
csak olyan tisztességgel szólottak vissza, mint tegnap vagy
tegnapelőtt.

Lobogó kedve volt, legszívesebben táncolt volna. A
vér amúgy is táncolt benne. Füttyölni vagy kurjongatni
lett volna kedve, ha lehetne ilyen nagygazda feleségé-
nek. A Linka háza előtt megállott. Ez az asszony titok-
ban pálinkát árul, ha volna neki egy pohár édes...

Megzörgette az ablakot, de Linka nem belülről felelt,
hanem a háta mögül kedveskedett elő alázatosan.

– Így megtiszteled szegény házamat.

– Egy pohár édesre jött kedvem, azt innék, ha adnál.

Linka fürkészve nézegette, kissé lebiggyedt kedvvel.

– Édes nincs most, van jó erős rumom.

Aztán óvatosan körülnézett, és a Bonáné füléhez hajolt:

– Ha előre mondom, akkor szívesen tartok. Hozzám jöhetsz, akár éjjel is. Ha nem vagy egyedül, akkor is... főzök én kettőre is... és pálinkát, amelyet rendelsz... szívesen kiszolgálak... nálam biztos helyen vagy.

Bonáné nevetett.

– Te, nem járok én rosszba, igazán csak egy kortyot akartam. Kivel jönnek én hozzád éjjel?

– No én megmondanám – kacagott Linka –, én találnék párt neked még most is.

– Hagyd a bolondságokat. Van pálinkád vagy nincs?

Linka nem merte tovább feszegetni a kényes ügyet, hamarosan hozott egy pohár pálinkát, de olyan óvatosan húzta elő a köténye alól, mintha zsandár elől titkolózna.

Zsandár éppen nem volt ott, de egy finác, az előlépett valahonnan, pontosan abban a szent pillanatban, mikor Bonáné a pénzt kaparta elő a köténye csücskéből. Ez az egy finác is elég nagy ijedtség volt, mert egyenesen Linkának esett, szárazon kérdezte:

– Persze, van italméréseid, mi? Fizetsz adót, akcist, mi? Jól megy a kocsmád, hogy már hajnalban kezded.

Linka, a csendes Linka, tán az ördög szállotta meg, elpirosodott, nyelvelni kezdett:

– Hát én miből éljek, mi? Nekem éhen kell megdöglenni, mi? Mert nincs uram a háborúban, mert öreg az uram, mert csak lányaim vannak, hát én már ne is éljek?

Egy pofont mindenesetre lekent a finác Linkának. Meglehető nagyocskát, oda is penderült Linka a fal mellé, de ahogy magához tért, megint rákezdte magasan. Bonáné csak annyit látott, hogy becipeli a finác Linkát a házba. Gyűlni kezdtek a szomszédok, a máléból meg a farakások mellől ez is, amaz is kidugta a fejét. Beavatkozni nem volt tanácsos, de a kíváncsiság ott tartotta az embereket, asszonyokat. Bonáné sem indult, ki tudja, tán félholtra veri az a mérges ember? Mit tehet az öreg Bercse, a Linka ura, ha benn is van a házban? Ő is, meg a többiek is,

a szájtátók, várták, kiabál-e vagy sír-e Linka. De odabent csend volt, sőt rövidesen kilépett peckesen a finánc, körülnézett és szólott:

– Aztán csak tartsatok ti is zugkocsmát, majd ellátom a bajotokat!

Kijött Linka is a házból, neki meg első dolga volt rámorogni a jószándékú emberekre:

– Mit bámultok itt? Nem komédia ez.

Így már rendben volt. Elhúzódtak az emberek, de Linka illendőnek tartotta, ha bevallja Bonánénak:

– Hiába, igaza volt. Ez az ő hivatala, ez a kenyere. Ami jár, az jár. Oda is adtam neki. De ez nagyon ritkán van, és éjjel nem jön soha, azt mondta.

Bonáné az imént még sajnálta Linkát, gondolta, tán segíthet a szerencsétlenen. De a független nagygazdáné most már utálta a nyomorult nőszemélyt, akit csak úgy pofozhat valaki, még ha finánc is. Sietett el onnan, különben is múlt az idő, mikorára a rétre ér, felszáll a harmat.

Bokókban, rendekben feküdt a jószagú széna a ragyogó mezőn. Amott villáztak, emitt boglyáztak, távolabb két lány erőlködött a vendégoldallal, ahogy vitték rajta a kacagó sarjút. Hajadonfővel a lányok, a vasárnapi virág már hervadtan, de még hajukba fonva és víz csurgott az arcukról. Ömlött a víz az asszonyok arcáról. Néha lekapták fejükről a kendőt, letörölték vele a verítéket, aztán csak úgy pongyolán megint visszakerült a fejükre. Kendők és kendők, és lányok feje a hervadt koszorúval, de sehol bokrétás kalapok, és nem szaladnak az erdőbe karóért a boglya közepébe, nem jönnek nagy halom zöldággal a boglya alá, nem kurjantoznak a mind magasabbra tornyosuló boglyákon, nem nyúlnak alá a hosszú favillákkal a szénacsomókért, amiket a lányok emelgetnek a magasba. Apró emberkék, legfeljebb tizenöt esztendő, tizenhat esztendő legénykék erőlködnek, öreg emberek mozognak lassúdan, hazulról hozott karók verődnek nagy ügyel-bajjal a földbe, keserves munka ez így.

Mind szomorúbban villázta Bonáné a szénát. A nehéz illat, ami a földből jött, ami az égből ereszkedett alá, amit a széna felhőzött, amit az erdő küldött, mindjobban nehezítette a lélegzését. Égett a szeme, forgott vele a vi-

lág. Nem frissítette szíve szorulását legények danája vagy a férje barátságos szava. Tegnap este vétkezett a szavaival... milyen más volna az élete, ha itt volna... ha itt volna az ura lobogó ingével, bokkrétás kalapjával, ha legalább a hangját hallhatná. Még nézni is betegség ezt a sok asszonyt... a sok ványadt öreget, aki most is pipázik, ebben a rekkenő forrásban... pedig ha az embere pipájából szállt feléje a füst, az milyen bizalmas, milyen kedvességes volt...

Bonáné megállott a munkában, úgy érezte, mindjárt lefordul itt a mezőn. Mi lehet az, hogy úgy szédül a feje? Hogy úgy nyilallik a halántéka, hogy úgy forog vele a világ?

Hamar összekapkodta a holmiját. Odadobta a szolgálgyereknek, aki utána érkezett, és aki éppen most látott hozzá a segítséghez.

– Nesze csak. Hagyd a csumába az egészset. Eridj haza, majd én is megyek.

Azzal már sietett is a földjéről. Csak tétován botlott, nem is tudta, mit kezdjen magával. Lehet, valami bajt kapott a naptól vagy a melegtől. Azt mondják, ilyenkor nem szabad vizet inni. Pedig rettentően szomjazik. Befordult a magas málék közé, a hűvösön ment tovább, de azért csak érezte a forróságot. Meg a szemét is véresnek érezte. Ez még nem volt vele soha... ezek a javasaszonyok, ezek csak rontásra jók, tán majd a bába segít rajta, sokat forgolódik az orvos körül, ért a betegségekhez. Tán csak nem lesz valami baja?...

A bába nem engedte be. Kidugta a fejét az ajtón, óvatosan kikémlelt, és valami furcsa láng lobbant a bába szemében, mikor meglátta. Kitátotta rá a száját, amikor meglátta, kivel áll szemben. Egészen csendesen mondta:

– Várj meg a csűr mellett.

Nem ment a csűrig Bonáné. Mit bujkáljon a csűr mellett? Leült a bába udvarán egy szilvafa alá. Lassan elmúlt a forróság, és mikorára kijött a bába a házából, már nem is igen érzett semmit. Inkább csodálkozott. Csak a Boldea Mártája volt a bábánál, efelől ugyan beengedhette volna. A bába gyorsan hozzá lépett, ügyet sem

vetett többé Mártára, aki egykettőre eltűnt. Haragosan fordult hozzá a bába:

– Miért kellett itt ülnöd az udvaron? Ez most jól elhírel. Neki már úgy sincs vesztenivalója. Most majd elhírel téged is.

– Engem? – álmélkodott még a bába szobájában is Bonáné.

– Téged hát. Máris eleget mondott. Megleste tegnap Tamást. A többit tudod. Már hírel is. Különbet is kaphattál volna, mint a sánta. Bár ha meggondolom, nem nagyon...

Bonáné hallgatott, rettentően szégyellte magát. Nem mondhat semmit. Még fel sem eszmélt, már sürgette a bába:

– Mióta?

– Hogy?

– Mióta vagy úgy? Na.

– De bár volnék.

A bába csodálkozva méregette. Aztán kitört belőle:

– Hát ha nem vagy, akkor mit akarsz tőlem? Azt hiszed, ráérek...

– Elszédültem a mezőn. Csakhogy már nem érzek semmit. Elkezdett velem forogni a világ, torkomra jött valami. Most már elmúlt.

– Elöttem ne szégyelld.

Bonáné most már mérges volt:

– Hallod, engem ne egzecéoztass. Én nem bánám a gyereket, én úgy kívánom a gyereket, hogy tűzbe mennék a gyerekért. Nem szégyellném senki előtt, nemhogy előtted.

A bába fürkészve nézett a Bonáné arcába, aztán elbiggyesztette a száját:

– Hát akkor lehet, hogy ettől jött rád a forróság... az én uram is oda van, engem is elő szokott venni ilyesmi. Egy orvossága van, én nem használom, de te megpróbálhatod. Az orvosság: kimenni éjszaka az erdő mellé Odotiához, a legjobb, ha már vár ott valaki... lehet Linkához is menni... lehet menni Strángunéhoz... de legjobb éjjel menni Odotiához...

Bonáné felugrott. Köszönés nélkül viharzott el a bábától.

Reggel óta megelevenedett az élet a községházán. Titokzatos képpel jöttek-mentek az esküdtek. A bakterek is be voltak rendelve. A jegyző úr nem győzte küldözgetni az embereit. Befogta a postást is, vagy két suhancot is odarendelt. Akiket behívott a jegyző úr, azok többnyire piros képpel, nagyon zavartan jöttek ki. Reggel óta jöttek-mentek az asszonyok a községházán. Néha kijött a nagy darab jegyző, fújt, mint egy fiatal bika, suttogott a belső emberekkel, körülnézett, megint kiválasztott egy asszonyt, behívta magához. Tárgyalt vele egy keveset, aztán jött ki az asszony, égett az arca, nem is nézett a többire, eliszkolt onnan, mintha parázs volna a talpa alatt. Akik nem voltak soron, majd meggyúltak a nagy kíváncsiságtól. Csak annyit lehetett látni, mindjobban szaporodnak az asszonyok az udvaron. Most megint jön a kisbíró, hoz egyet, a bakterek három asszonnal jönnek. Az egyik esküdt is érkezik, az is valamelyik asszonyért volt oda.

Aki még nem volt benn, az merészkedik szót ejteni, de aki egyszer bentről kijön, az csak szalad, a viláért nem állana meg egy szóra. Tudnivaló, nagy szoknyakergető a jegyző, ám egyszerre csak nem rendeli be az egész falut. Az tán még ennek a rettentő darab embernek is sok volna. Erről az oldalról nemigen lehet veszedelem – már aki annak tartja –, más lehet. Inkább jó hír, mert megismerszik az a menyecske képén, ha valami baj van. Igaz, fel van gyúlva a menyecskék arca, mintha tilosból jönnének, úgy pironkodnak.

Csomnye Parászka, a Csorkás fiú özvegye is itt van, az, akinek az urát besorozták, aztán halva hozták haza a szekéren. Ez a leggöribb a dologban, mit keres itt a Csorkás fiú özvegye? Se nem katona az ura, se hadisegéllyel nincs dolga, nem lehet kiokoskodni. Az asszonyok, akik már tudják, jól őrzik a titkot. Viháncolva, bugyborékolva nevetnek, úgy szöknek haza.

– Én már tudni vélem – aggódik Bercse Grigor-né –, megint valami költség volt a segéllyel, azt kell megbeszélni.

Todorásné nem hiszi, mit keres itt akkor a Csorkás özvegye? Aztán mért küldtek az esperes úrért meg a tekintetes úrért. Na majd megmondja Tamás, jó, hogy jön. Tamást körülfogják, de nem tud az semmit. Csak éppen jött jelenteni, hogy az öregúr még nem jöhet, csak majd úgy egy óra múlva.

Igen, de Tamásnak már fülében maradt a dolog. Nem megy haza a jelentés után, körülszaglássza az épületet. Aztán, mintha valami dolga volna, elkerül a kert felé. Látják az asszonyok, tudják, hogy az a sánta ördög most majd talál valami alkalmas helyet, hogy kiszaglássza.

Nem is kell Tamásnak sokáig keringeni a kertben, egykettőre nyoma vész, meglapul egyelőre a köszmétebokrok között, aztán négykézláb csúszik az ablak alá. Jeles hely, minden szót hallani. Most éppen az esperes úr van benn, de a jegyző úr viszi a szót. Jól ki kell nyitni az embernek a fülét, mert az úri beszéddel úgy van az ember, hogy néha lehet érteni, néha nem. Most mintha értené. A jegyző úr a városi embereket szidja, a hivatalokat, az esperes úr alig tudja csitítani.

– Ez nem fog jóra vezetni, esperes úr, egészen elvesztették az eszüket a városiak. Már ez a hadisegély is olyan bolondul volt megcsinálva.

Tökéletesen igaz – gondolja Tamás.

– Például, teszem azt, télen is adnak hadisegélyt. Erre nem volna semmi szükség. Télen úgysem dolgozik a paraszt, miért kártalanítják télen? Értem nyáron, megfizetik az elvesztett napszámomat. Értem, hogy nagy napszámot adnak. De aztán, ha itthon volna a férj, akkor enne meg ruházkodna. Ezt le kellene vonni. Elkényeztetik őket, elszoktatják a munkától. Azt hiszik, most már ez mindig így lesz. Már olyan gögösek, hogy nem lehet velük beszélni.

Okos ember a jegyző úr, azt meg kell adni. Ez így van.

– Nézze, jegyző úr – ezt most az esperes úr mondja –, nem lehet pénzzel pótolni az elvesztett férjet, apát, rájuk fér egy kis fájdalomdíj, és aztán most pontosan fizetnek mindent.

– Nahát, most pótolják az apát, meg pótolják a férjet. Most már olyan nagy urak lesznek.

Miféle hideglelős dolgot beszél a jegyző úr, hogy pótolják az apát meg a férjet?... Csak nem rendelnek egy férfit minden asszony mellé? Honnan veszik? Teszem azt, itt vagyok én, Tamás, nekem ugyan volna egy feleségem, de azért, ha éppen...

– Szóval az esperes úrnak két foglyot adjak? Orosz, szerb, olasz?

– Kettőt. Oroszt vagy szerbet.

Tamásnak eszébe jutott valami, ő is volt fogoly. Egyszer elfogták valami csirkelopás miatt, akkor ült a fogházban három hónapot. A törvényszéki bíró urak, meg a városbeli urak foglyokat kértek a tömlöctől, őt is kiküldték fát vágni. Valami ilyesféle készül, hogy foglyokat osztogat a jegyző úr.

– Én azt mondom, esperes úr, nagy paráznaság lesz ebből. Meg nagy vetélkedés, uraskodás. De nem bánom, keményen fogom tartani őket, nem engedek a faluban rendetlenséget.

– Az helyes is. Az oroszok meg a szerbek járjanak a templomba. Meg kell engedni nekik. Az asszonyokat majd inteni fogom, hogy vigyázzanak magukra.

Most már ment volna Tamás erről az átkozott helyről, megsejditette a nagy vetélytársakat. Orosz, meg szerb, meg olasz katonákat hoznak, eljönnek a faluba az asszonyokra éhező idegen legények. Nesze neked, sánta Tamás, lejárt az uraskodás, kakaskodás, minden. ingyencselédek jönnek, mert jött már levél Oroszországból, az idevalósiak már írták, hogy falun vannak, kutya bajuk, csak várják a szabadságot. Miféle nagyobb szabadság kell nekik? Olyan szabadok, mint ezek, akik most idejönnek, ezek a semmiháziak, hogy elszíják az ember elől a levegőt?

Az esperes úr elment, most egy asszonnyal beszél a jegyző úr.

– Jární nem jár, de azért osztok neked is egyet...

– Hagyjon, jegyző úr...

– Ne visítozz, mert a szádra teszem a tenyerem...

Kell, vagy nem kell?

– Az isten áldja meg, hogyne kellene. Nem tudok mit kezdeni a jószággal, földdel, mind rámegy az a kis pénz

a napszámra, asszonyokkal dolgoztatok, meg a hatujjú volt nálam egy hétig drága pénzért, öreg, mihaszna emberek etetek hiába. Eresszen el, jegyző úr.

– Szóval én neked igen, te nekem nem? Mi? De az a rongyos ember, akit küldök, az jó lenne nemcsak igazvonó baromnak, hanem ágyasodnak is.

– Isten őrizz, jegyző úr.

– Úgy fogjátok csinálni mind. De ebből nem eszel, mehetsz, este elmegyek arra, ha te igen, akkor én is, addig ne is reménykedj.

– Én nem bánom.

– Jól van, fiam, veled végeztem. Majd meglátom, ahogy te, úgy én is.

Nem lehetett menni az ablak alól, mert most meg valami nőszemély kaparászott a petrezselyem között. Jó időbe hozta ide az ördög.

– Ingyen nem kívánhatod.

– Dehogyan kívánom.

– Fele-fele. A hadisegély fele is elég neked, ha egyszer embert adok az urad helyett.

– Nem lesz sok?

– Vedd máshol, ahol olcsóbb. Ha jár a szád, segílyt se kapsz, embert se.

Már nem volt kíváncsi többre Tamás, kúszott a közmétebokrok felé. Mikor ott volt, felegyenesedett. A nő elvisította magát, ahogy meglátta Tamást. De Tamást is meglepte, hogy itt találja Mártát. Hamar bűnbánó képet vágott:

– Megláttalak, Márta, azért jöttem ide lopva, hogy beszéljek veled.

Márta felkapta a fejét, fürkészve nézte Tamást.

– Nem akarok többé tudni rólad. Benne hagytál a nagy bajomban. Ha nincs a bába, akkor... Eljöttem szolgálni, hogy meg tudjam fizetni a bábát. Eleget tanultam. Nem is tudnék kiállani a szép Bonánéval, ha neked egyszer ilyen szerencséd van.

Mindezt meglehetősen szenvtelenül, felindultság nélkül mondta Márta. Tamás úgy tett, mintha nagyon fájdalmas volna neki a dolog. Nem próbált ellenkezni, lehajtotta fejét, mintha nagyon megszégyenítették volna, ment ki

a kertből, ahonnan most már végre nyugodtan kimehetett. Márta lehajolt a petrezselyemágy fölé, nem lehetett tudni, mit érez, szorgalmasan tépte a zöld leveleket, az arcát nem lehetett látni.

Künn az asszonysereg előtt állott Tamás és csak anynyit mondott, hogy most már nem kell búsulni. Az állam gondoskodik minden asszonyi állatról. Mikor szegény a község, és nincs apaállat, akkor is gondoskodik az állam. Most is így lesz. Ilyenformán. Nem kell félni.

– Na, öreg Todorásné, meg te fogatlan Berdegné, meg te hétgyerekes Titia, egyik sem ijed meg? Hiába ijesztlek benneteket, hogy nem marad üres a nyoszolyátok, mind vállaljátok?

Ilyen bolondságot nem hallott az ember, amióta megszületett. Ez a Tamás nagy tréfacsináló volt világéletében. Hogy is tudott ilyet kitalálni? Ilyen komiszat, ilyen csattanósat?

Bonáné is ott volt az asszonyok között, éppen most érkezett. Őt is hívatta a jegyző. Felvette a rojtos selyemkeszkenőjét, és dacára a hétköznapnak, csizmát is húzott. A jegyző úr kijött az ambitusra, körülnézett, ahogy meglátta Bonánét, azonnal szólította. Nem is tartott sokáig, mert Bonáné hamarosan kijött, és ez az egy nem is nagyon szaladt, nem is nagyon szégyenkezett. Csak lépdelt hazafelé rangosan. Ettől meg lehetett kérdezni:

– Igaz, amit ez a bolond mond, hogy férjeket osztogatnak? Férfit?

Bonáné kérkedve szólott oda:

– Ha éppen tudni akarod, én is jegyeztem egyet.

Kemény, büszke, kicsit kihívó volt a Bonáné hangja.

Fura dolog. Hogy lesz ez? És ilyen hamar kell választani, csak úgy nekimennek az embernek, még nem is tudja jóformán, mit mondjon. Nem is tudja az ember, miféle dolog ez, de hát, ha állami dolog, akkor törvényes. Ha meg törvényes, akkor...

A kis Gávris Vasziné meg se várta, amíg a jegyző úr megszólal, még a küszöbön rákezdte:

– Azt szeretném, jegyző úr, ha olyan kis zömök embert kapnék, mint a szegény uram volt.

Keményen csattogott az ócska varrógép a Lea egyetlen szobájában. Fej kellett ahhoz meghallgatni, megjegyezni mind a kívánságokat, vigyázni Rózsira is, hogy idejében kapja a dercét, vigyázni a gyerekekre, hogy bele ne essenek a kútba, közben szabni és varrni és fércelni, zeimlizni, csipkézni, applikálni, kinek-kinek kívánsága szerint.

Egyik:

– Azt mondtad, két rőf elég lesz.

– Elég is lett volna, de nem annyi ráncsal, ahogy aztán kívántad.

Másik:

– Én nem bánom, de a csipke araszos legyen rajta, a zsebek feketével legyenek beszegve, és a gombok úgy mint Buránénak.

– Ez a gomb kifogyott Antalnál, várni kell, ha ilyet akarsz.

Harmadik:

– Az ujjast visszahoztam, legalább két ujjal hosszabb, mint kellene.

– Megvárhatod, amíg felhajtom.

Negyedik:

– Szorít a hónom alatt.

– Te erősködtél, hogy nagyon szűk legyen.

Megint egy:

– De vasárnap korán itt leszek érte.

– Virradásra már jöhetsz.

Vasárnapra ígérte a jegyző úr a hadifoglyokat, vasárnapra nagy bál készült a felvégi kocsmáros csűrében, állítólag sör is lesz. Tíz ládával rendelt a kocsmáros, ezt mindenki tudta a zavaros Kosztántól, aki a szekerességet vállalta. Általában nem szerették a sört, gabonapálinka az igazi ital, legfeljebb a bor még; a sör az úri ital, csak ha az ember egy kicsit meg akarja mutatni, hogy nem a küszöbön találtak, akkor mégis rendel egy-két üveg sört. Idegen ország fiai érkeznek a faluba, tán nem is ismerik arra az ittváló italokat, de a sört minden vidéken megbecsülik. Mindjárt másképp fognak igyekezni a mun-

kában, ha látják, hogy rendes emberek közé kerültek. Mert erről van szó főképpen. Munkára jönnek a faluba, dolgozni. Azért persze nem árt ráncolni a pendelyeket, kicsipkézni az ujjasokat, újat rendelni annak, akinek még nincsen. Lehetnek rendesebb legények köztük, bár erről korai volna beszélni.

Füstöltek a kémények megint, izgalom költözött a szalmatetők alá. Némelyik menyecske álmában sírva búcsúzkodott máris távoli férjétől, te szegényem, te szegényem, mondta álmában a férjnek az asszony, de ki tudná, mit jelentenek az ilyen álmok, hacsak azt nem, hogy álmában is hűséges a távoli férjhez a hitves, álmában is sajnálja a sorsát.

Az asszonyok sokadalmához, akik itt sűrögtek a Jakab szegényes portáján, nem vegyültek férfiak. Tudta mindenki, illetlen dolog közelíteni hozzájuk, mikor a ruhákról folyik a megbeszélés. Azért éppenséggel nem fogadták örömmel Tamást, aki közéjük vegyült és szemtelenül pipázva méregette őket.

– No asszonyok... asszonyok... egyikőtöknek örömet hoztam... de csak egynek... vajon kinek adjam azt a kis marék örömet, ami a tarisznyámban van?

– Eridj innen, Tamás, mit szemtelenkedsz be az asszonyok közé. Nem fosztóka ez, meg nem is kaláka.

– Hát ki vállalja az örömet, asszonyok? Egyiknek most találkoztam az urával. Ki vállalja? Egyikötöket már kereste otthon az ura, de persze, nem lelte, én meg nem szíveskedtem megmondani, hol van a drága felesége.

Ez csúnya tréfa, ha ugyan tréfa. De nem úgy mondja Tamás. Tüzel az arca a gonosz indulattól. Igaz, hogy az asszonyoknak is rózsállik a képe. Ki lehet vajon, ha igaz? Szerencsének illik fogadni, bár ha az ember meggondolja... Az apró Indrikucné fel is sikolt, a szívére szorítja a kezét. Leejti a zöld, virágos köténynekvalót, könny önti el a szemét, már szaladna is, de Tamás leinti kedvét:

– Ne menj, fiam. Sose az nyer, aki várja. Te nem nyertél, a te urad nem volt, az biztos.

Mintha forró vízbe meg jeges vízbe mártogatnák az embert. Gyalázatosan kifundálta ezt Tamás. Tétova szemek rebbennek könyörögve feléje, Freszenás Pávelné ar-

cára kiült a rettenet, majd kiesik a szeme, mindenki tudja, díványt vett a hadisegélyből. Mindenki tudja a szabadságos katonát, akit két hétig tartott magánál. Ezt is megszánja Tamás:

– Neked se szorítom tovább a nyakad, Freszenás Pávelné. Te is maradhatsz.

Még egy pillanat, és rárontanak az asszonyok, mit feszíti itt őket keresztre ez a nyomorult. De Tamás sem húzza tovább a kötelet:

– Hanem te, Todorás Irinka, te szedd a lábad, mert már tűzzel-vassal kutat utánad az urad. Keresett már kocsmában, felvégi rokonodnál, még a mogyoróbokrok ágait is széthajtotta, hátha ott guggolsz valahol.

Az asszonyok vágya, bánata és reménykedése és féltelme most felengedett. Sóhajtottak és sopánkodtak, voltak, akik úgy tettek, mintha irigykednének, de voltak, akiknek valójában majd megszakadt a szíve e pillanatban. Mindössze abban az egyben egyeztek meg, hogy valamivel csendesebb hangon, de tovább folytatták:

– Nekem piros gombot, nekem kék csipkét, nekem egy arasszal többet, hogy jó ráncos legyen, nekem egy kis olyan suhogósat varrjál bele, hogy suhogjon, mikor lépek.

Todorás Irinka, akit irigyeltek, akinek sorsáért epedtek, akinek sorsát nem vállalták volna, most kivált az asszonyok közül, elindult újjászületett élete felé. Mintha valaki egy felhőn csónakázna, ismeretlen vidékekre, vágyott és félt vidékekre. A küszöbön egyszerre megtorpant és visszanézett, egyenesen Leához szólott:

– Ahogy mondtam. Vasárnap hajnalban érte jövök. Addigra kétszer is megcsinálhatod.

Tamás kaján örömmel ment utána. Ő már tudta, amit Irinka nem tudott, hogy egy kis térdmerevséggel jött haza az ura. Nem olyan jó a lába, hogy megint visszakerüljön a katonasághoz, de nem is olyan rossz, hogy amiatt koldus legyen. Szinte egészségesen jött meg Todorás Juon, az Irinka ura. Lesz itt olyan számonkérés, amelyet még nem látott a határ.

A Lea házától nem messzi, a Lupu-kert mellett, a kis hídnál ott állott Juon, aki mindig komoly ember volt,

aki mindig nagyon sokat adott a tekintélyére, ami ugyan soha nem volt neki. Valamikor legénykorában még kurjantott egyet-kettőt, de az nagyon régen lehetett. Meghiggadt a vére, szúrós nézésű, dühös ember lett, inkább otthon pálinkázott, egymagában, önző ember módján. Se ölelés, se csók, se öröm az arcon, csak ráreccsentett Irinkára:

– Honnan a fenéből jössz? Megyek haza, nem vagy sehol. Megyek a község házára, jelentkezem, nem vagy sehol. Megyek a pap felé, nem látni. Eltúnsz, mint a kámfor, ugrálsz, mint a kéneső, tudok már mindent rólad.

– Te Juon... ha békekészen akarsz lenni velem, akkor hadd a böjti prédikációd.

– Úgy elverlek, tudom istenem. Hadifoglyot kértél? Ujjast csináltattál? Majd megujjasozlak én.

– Hazaengedtek, csakugyan?

– Látod.

– Most már nem megy el?

– Tán szeretnéd?

– Mért szeretném? A lábod lett rongyos?

– Az... de itthonra egész jó lesz.

Irinka közelebb lépett Juonhoz, egész közel hozzá, valósággal hozzásimult a hosszú emberhez, akin még rajta volt a katonaruha, a csukaszürke. Délceg katonának látszott, de bizony mikor elindult, bicegett az istenadta. Az asszony csak ment mellette, gyöngéden fogta, most jobbra, most át a kerítésen.

– Kapaszkodj belém.

– Még az hiányzik nekem – mondta Juon, de most már csendesebben, és megfogta a kerítés két karóját, aztán átlendült a túlsó oldalra. Megingott, mikor földet ért, felszisszent, az arcára fájdalom rajzolódott.

– Szokott fájni?

– Szokott. Néha még vérzik is.

– Az jó... akkor biztosan maradsz.

Látta őket Tamás, amint mentek a máléban, már kéz a kézben, így mentek a magas máléban, azt hitték, nem látja őket senki. Egymáshoz simultak, ha jött valaki a gyalogúton, kicsit szétmentek, de aztán megint kezdték előlről.

Tamás módfelett csudálkozott a Juon türelmén. Ért-
hetett volna abból, hogy a vállát vonogatta, hogy nem
feleli, mikor azt kérdezte Juon, mi rosszat tudsz a fele-
ségemről, te sánta? – Te is sánta vagy, jót nem tudok
a feleségedről, azt tudom, hogy most ujjast csináltat Leá-
val, a zsidó asszonnyal, akár a többi magafajta, akik
ugyancsak azt várják, amit ő, hogy megjöjjenek az állami
bikák. – Ez nem volt elég Juonnak? Úgy látszik, nem
volt elég, el is felejtette tán... meglátta a feleségét, fel-
ment a vér a fejébe, kiszorított onnan minden tisztes-
séget... legalább egyszer kapná szájon, annyit megér-
demelne az asszony.

A kis házuk előtt a küszöbre ültek.

– Nem megyek még be – mondta Juon –, hadd
nézzem a szilvafákat, hadd nézzem a napraforgókat, jól-
esik nézni, jólesik nézni az eget a házam felett, jólesik
látni a tök sárga lámpását, milyen késő van, és még vi-
rágzik.

– Nézd – mondta az asszony igen melegen – nekem
is jólesik mellettem tudni téged, hogy most már ma-
radsz.

Tamás nem lépett ki a máléból, nem akarta elárulni
magát, majd bemennek, tán megunják egyszer itt künn
édelegni. Bár most elkomorult megint a férfi ábrázata:

– Betettem a lábam a faluba, az első volt, amit hal-
lottam, hogy nem vársz, hogy foglyot kértél, hogy ujjast
rendelni jársz.

– A fogoly így is elkel, nem tudsz te már úgy dol-
gozni soha, mint régen. Ujjas is kell.

– De azt is hallottam...

– Mit hallottál? Hát te az enyém voltál? Az én uram
voltál? A császáré voltál, nem az enyém. Én se lehettem
csak a tiéd, ha te sem voltál az enyém. Még mit hallottál?

– Semmit – mondta az ember zavartan. Kínlódva
felállott, most megölelte a feleségét, megcsókolta a szá-
ján, aztán békésen bementek a hosszú küszöbről, mely az
egész hosszában húzódott a háznak, és csendesen behúz-
ták maguk után az ajtót.

Tamás még látta, ahogy deszkát tesznek az ablakba,
és hallotta, mikor kattant a fakilincs.

– Nem az istenházát tisztelitek meg a selyemkendővel, a száz ráncú szoknyákkal, nem Isten dicsőségére húzzátok fel szent vasárnapon a ráncos csizmákat. Kezetekbe a csokor nem Isten öröme és kedve miatt kerül: bűnös vágyak terjednek kebleitekben, és bűnös remények kelnek életre szívetekben, hogy elpusztítsák üdvösségetek reményét, hogy a poklok kapui felé taszítsanak benneteket. Hogy elkárhozzatok és halálnak halálával haljon meg lelketek, bűnös asszonyok. Mise után, a szentbeszéd kezdetén eloltottátok a viaszgyertyákat magatok előtt, és miként kialudtak most ezek az apró lángok, akként aludt ki lelketekben is a tisztesség és jóság. Miként enkezetekkel oltottátok ki a viaszgyertya lángját, akként oltottátok ki enkezetekkel szívetekben is a kis lángokat, melyek a hadba szállt férjeitek, fiaitok, gyermekeitek miatt égtek ottan. Holott annak a lángnak, amely szívetekben világolt valamikor, csak életetekkel lett volna szabad kialudnia. A pokol lángja világol ott most a fényesség helyett, a pokol lángját élesztitek, mélyen elrejtve az emberi szem előtt, de kivirít fejeteken, mint selyemkendő, világít rajtatok, mint száz ráncú pendely, messze illatozik kezeetekben, mint csokor, mint a bűn illatos csokra. Kivirít a kendő, melyet azért vettetek fel, hogy kellessétek magatokat, világít a száz ráncú pendely, mely csábítani akar, és csábít az üdvösségre és tisztaságra született virág, mely a ti kezeetekben már nem az erény illatát árasztja. Nézlek benneteket, és látom szemetekben a bűnös lángot, mely Szodomát és Gomorrát elhamvasztotta, bizony mondom: nincs már távol az ítélet, mert betelt bűneitek mértéke az Úr előtt. Kénköves eső fogja lehervasztani arcotokról a színeket, mert az Úr kénköves esője csak azokat az arcokat fogja elkerülni, melyeknek színe az egészség és a munka és az erény miatt piros. De lesorvassza az eleven húst és vele a bűnös festéket, mellyel erkölcstelenül mázolja be Isten kincsét, az arcot, melyet égi ajándékkal nyertetek. Térjete meg, míg nem késő, az erény hajlékába, egy erényesért nem nyertek kegyelmet, inkább

egy bűnös miatt veszi el örök életét mindannyiotok. De százan és százan vannak köztetek bűnösök, százszoros halállal kell kimúlnotok, és százszoros pokollal kell kárhoznotok.

Az esperes beszéde nyomán felzokogtak az asszonyok a padban, zavartan, megrettenve tekintettek egymásra. Bódultan és zsibbadtan vonszolták magukat még a leghegykébbek is, mikor a templomból kimentek. Nagy pelengér volt a pap beszéde, de talált, azt nem lehet letagadni. Úgy látszik, mégsem áttatás az a dolog a hadifoglyokkal, mert a pap ha nem is mondta ki, nyilván arra gondolt, arról beszélt, hogy a hadifoglyok miatt igyekeztek annyira az ujjasokkal, pendelyekkel, selyemkendőkkel a mai napra.

A szent stólával a nyakában olvasta rájuk bűneiket az öreg esperes. De az ég is miért hoz ilyen megpróbáltatást gyenge asszonyokra? Nagy volt a kísértés eddig is, nagyon kevesen tudtak ellenállni, most meg nem elég az eddigi megpróbáltatás, új próbáknak teszi ki az Úr a veszendő lelkeket.

Gávrisek Nucáját mindjárt a templom előtt kézen akarta fogni egy fiatal legényke, Bud Vaszi Grigorja, de Nuca elhúzta a kezét.

– Nem nyúlnál hozzám, ha hallottad volna a szentbeszédet.

– Véletlenül hallottam. Harangozás után bementem. De az esperes úr asszonyokról beszélt, nem lányokról.

– Persze – mondta vidáman Nuca. Odanyújtotta kezét Grigornak, egészen felvidámodott a nagyszerű felfedezésre.

A templom előtt még együtt maradtak az asszonyok. Szorongással a szívükben várták, jóra billentett lélekkel várták, hogy most született meghatottságuk és lelkükre halkán szitáló magukbaszállottságuk mindjárt elnyeri jutalmát. Látja az Úr, tudja az Úr, hogy most porrá van zúzva minden gonosz indulatuk, hogy megjuhászodott szívvel magukba tértek.

A kisbíró megállott a templom szegletében, a harangláb előtt:

– Figyelem... Figyelem ... Csend... Csend...

Köréje sereglettek, és mikor már messzebről is odaérték, mikor már a templom kerítése mellől is visszafordultak a haza igyekvők, a kisbíró hirdetett:

– Délutánra a községházán legyenek, akik hadifoglyot igényelnek. Ha marad, akkor azok is kapnak, akiknek még nem tisztázták a jussát.

Evvel már be is lett volna fejezve a hivatalos hirdetés, de a kisbíró, aki világéletében sokbeszédű ember volt, azért is hívták „szapora malomnak”, ennyivel nem érhetette be:

– Hirdetem, emberek, leginkább pedig asszonyok, hogy senki vacsorája nem vész kárba. Ahol pálinkával várják a vendéget, és nem érkezik, arról gondoskodik az angyalsereg. Ha valahol túl sok van a pogácsából, tésztalevesből, szalonnából vagy paprikás pálinkából, az csak üzenjen hozzám, annak küldök én valakit, hogy a megmaradt étel-ital ne nyomja a szívét. Hogy a pogácsa meg...

Elhallgatott a kisbíró, mert az esperes úr éppen arra felé tartott, még meghallhatja az ő beszédét is. Ami sokkalta kevésbé volt kénköves, s ami nem is feküdt úgy rá a szívekre.

Az esperes úr a mise óta még nem volt odahaza, meglehetősen éhes volt. Máskor már sietett ilyenkor, de most úgy gondolta, egy kicsit erős volt a beszéd, kitapogatja a hangulatot. Megérdemlik, az biztos, de azért nem volna jó, ha nagyon a szívükre vennék a feddést. Nem akarja őket keseríteni senki, de legalább egy kicsit zabolázzák magukat.

Csak éppen elment az emberek között. Látta megint a nekividámódott arcokat, látta széles képpel vigyorogni a kisbíró, kuncogva mosolyogni a menyecskéket. Az egyik éppen tréfás kis pofont akart mérni a kisbíró képére, felsemelte a kezét: ha én téged... de már nem tudta befejezni se a pofont, se a szavait, mert jött az esperes úr. Látott és megértett mindent az öreg esperes, csóválta a fejét, de aztán elmosolyodott ő is, ami egyszerre más színben mutatta a világot az asszonyoknak.

Az egyházi Nyegrut intette maga mellé az esperes, annak mondta:

– Túl nagy bennük az egészség, beszélhetsz ezeknek, ahogy rájuk kacag a nap, elszáll belőlük a malaszt.

Úgy mondták, délután tájban érkeznek. Előbb csak a Pap Tamás keresztjéig vonultak elébük az emberek. De minthogy a nagy esetre való tekintettel a tánc is elmaradt ezen a délután, s minthogy a kíváncsiság is erős volt, jóval messzebbre elmentek a foglyok elé. Ebben nem volt semmi feltűnőség. Emberek is mennek, suttyó fiúk is babájukkal. Mindenki a foglyokra volt kíváncsi, most már ezekkel kell élni egy fedél alatt, tán egy tálból enni velük. Ismerni akarja az ember őket minél előbb. Lehet, valami undorító fajta emberek, nem olyanok, mint ezen a vidéken. Lehet, olyanok, hogy utálat rájuk nézni. Az amerikás Szóri mondta, Amerikát járt emberek erősítették, hogy vannak olyan emberek, kiknek a bőre fekete, mint a kocsikenőcs, mint a kulimász, hajuk meg mintha ki volna pödörve, minden szála göndör, ami nem volna éppen a legnagyobb baj.

Roppant izgalom volt, amikor végre közel értek hozzájuk. Azok, mikor meglátták az asszonyokat, embereket, szépen sorba állottak, párosával. Egy jött elől, az kommandírozta őket.

– Na, menyecskék – mondta a sánta Tamás, aki nem maradhatott el ilyen jeles alkalomtól –, ezek csak akkor engedelmessé válnak, ha kommandíroznak nekik. Jó pénzért megtanítlak a kommandóra benneteket.

A sánta Tamás butaságát most nem hallgatta senki, inkább a jövevényeket figyelték. Hál' istennek nem feketék, inkább fehérek. Sápadtak. Ki van húzva az ingük, nadrágon felül kihajtva, vékony szíjjal hordják. Inkább nagyon is fehérek ezek, hajuk göndör ugyan, de nem fekete az se, inkább szőke. Az egyiknek veres szakállá van, tán csak nem zsidó? Isten bocsássa meg, de veres a szakállá, a ragya verje meg, az ugyan meglesz áldva, akinek ez a csúfság jut, ezt ugyan ellátta az Isten, anyja ne sirassa.

Az emberek nem állottak meg, mentek tovább, csak éppen odapislogtak a vendégvárókra, de úgy látszik, nem szabad nekik megállni, regula van, biztosan nem szabad nekik megállni.

Mentek a foglyok, inkább búsan, inkább szomorúan, mint örvendéssel. Jobbra és balra tőlük, az út két szélén, asszonyok, lányok, emberek siettek nyomukba, álltak oldalra tőlük, hogy szemlélhessék őket. Azok meg inkább lesütötték szemüket. Szálas, szép emberek vannak köztük, tán nem süt ott a nap, ahonnan ezek jönnek, hogy egyik-másik olyan fehér... a szőkeséget, azt meg lehet szokni, de tán nem is tudják szegénykék, hogy csak vajjal kell kenni a haját, jó bőven, akkor megfeketedik. Persze, nem volt aki gyerekkorukban kioktassa őket. Kérdés, megfeketedik-e vagy megbarnul-e legalább, ha csak most kezdik kenni.

Vezetőjük mellé odaszegődött a kisbíró. Bár a vezetőn kívül egy csendőr is volt velük, de az csak szemmel tartotta a csapatot, az nem tudott beszélni velük. Így hát a parancsokat a csendőr adta meg a kisbíró. A vezetővel értették meg, mit akarnak, az adta tovább, hol kell bekanyarodni, hol kell végre megállni.

Persze, a községházán állottak meg. Kijött a jegyző, elment a katonafoglyok előtt, mustrálta őket, mint valami főkatona. Látszott a szeméből, még egzecírozatni is szeretné őket. Persze, nem értett a kommandóhoz a jegyző, nem volt katona soha. Így csak ellépett előttük párszor. Nagy tekintélyével nézte, mustrálta őket, azok meg szépen fordították a fejüket, amerre a jegyző ment. Mikor a jegyző csupa kíváncsiságból a hátuk mögé ment, akkor a vezetőjük kiáltott, egyszeribe megfordultak, hátraarcot csináltak, katonák voltak ám ezek a javából.

Most nem kellett hirdetni, hogy jöjjetek emberek, asszonyok, itt volt már mindenki. Farakásokon, istálló tején, még a fűzfákon is szorongtak. Ritkán van ebben a faluban katonai parádé.

A többi aztán úgy volt, hogy a jegyző behívott egy asszonyt vagy egy gazdát, és aztán behívott egy foglyot. Nem éppen ahogy jött, az látszott az elosztásból. Gávriné csakugyan egy olyan kis köpcöset kapott, úgy látszik, a jegyző úr teljesíti a kívánságokat, amennyire a választék engedi. Egyetlen barna ember volt a társaságban, kuszált, hosszú, csendes ember, azt mondták, török. Hát bár barna volt, de erre mégsem pályázott senki. A törökkel különben hamar végzett a jegyző úr, a tekintetes úr vállalta

egy szerbvel. Egy csontos orosz meg egy másik öregebb szerb a jegyző úrhoz kerültek. A végére, amint az előre látható volt, a veres szakállú maradt.

Most jött a legnagyobb meglepetés, ketten is versenyeztek a veres szakállúért. Todorás Juon, aki most jött haza a térdsebével, meg ami nagyobb hír, Bonáné is. Azt mondta Bonáné, ha ezt a veres szakállút nem kapja, akkor nem kell neki egy se. Így ő lett a győztes, de a jegyző megvigasztalta Juont, hogy van még ott, ahonnan ezek jöttek, napról napra fogdosnak belőlük a harcosaink.

Bonáné már vitte is az emberét, a ronda veres szakállút. De ő ment elől, az pedig szolga módra követte. Holott a többi asszonyok máris előreengedték a foglyokat, ahogy az általában szokás az emberszámba vett férfival szemben.

27

Az öregúr személyesen ment a két fogolyért. A törököt Ozmánnak mondta a jegyző, a másikat meg valami Petárnak.

– Jó lesz, jó lesz – mondta az öregúr szaporán.

Megállott előttük, hümmögve, érdeklődve mustrálta őket, különösen a törököt nézte hosszan, kedvteléssel, aztán azt mondta neki elgondolkozva:

– Te Sém leszármazottja vagy.

– Ozman ben Ali – válaszolta a török kicsit ijedten.

– Ben? Persze hogy ben. Na jól van. Szereted a malacpecsenyét? Mi?

A vezető és tolmács lépett közbe, magyarázta a malacpecsenyét, a török bánatosan, undorodva hajtotta félre a fejét.

– Na csak ne ijedezz, csak úgy kérdeztem – nevetett az öregúr. – Tudom, hogy nem eszed, ne félj, nem is kapsz nálam. Mondd meg neki, hogy nálam nem kap se bort, se disznóhúst.

A török lassan megértette, hogy csak tréfa a malacpecsenye, boldogan nevetett a szakállába, aztán ment a

szerbvel az öregúr után, aki egészen megfiatalodva lépkedett előttük.

– Nekem is van két fiam, az egyik fogoly, nem lesz semmi bajotok, különben mit fárasztom magam, úgyse értitek, amit mondok.

A kerítésnél ott termett az öregúr mellett Ozmán, felsegítette a lépcsőn. Na, ezt se teszi Tamás, gondolta az öregúr. Ennek a Tamásnak befűtök most, elmúlt a nagy urasága, két férfiember jön egyszerre a házhoz, Tamás úrszorulni fog. Még a kerítésen állva kezdett kiáltozni:

– Tamás! Tamás!

Az istállóból került elő nagypénteki pofával Tamás. Sunyítva közeledett, morcosan, de az öregúr most nem tartott a rosszkedvétől:

– Na Tamás, hoztam neked segítséget... kettőt is egyszerre... előbb adatok nekik valami falást, aztán megmutatod nekik az udvart meg a hálólhelyüket az istállópadon. Bár aludhatnak felváltva a zuhanyban is, a fürdőszoba mellett is alhatnak egyik, persze, csak felváltva. Holnap ráérsz megmutatni nekik a munkát.

Kati néni gúnyosan nézte Tamást. Mikor bevezette a konyhába a foglyokat, szeretett volna Tamás a föld alá süllyedni. Kati néni csaknem átszúrta a tekintetével, mikor a foglyoknak a tejelevest kitalálta, akkor is csak rápislantott: Nesze neked, Tamás, eddig tartott a nagy hengegés, egy kicsit letörök most a szarvad, majd nem morogsz minden dézsa vízért, meg ha egy petrezselyemért szalasztlak...

A török a fején tartotta a kucsmáját, amíg evett. Ezt is többen bámulták, de voltak egyéb jó tulajdonságai is, amelyekért aztán külön kegyet nyert Kati néni előtt. Így például, megmosta a kezét evés előtt. Imát mormogott evés előtt is, és evés után is. Nem is állhatta meg szó nélkül Kati néni, odaszólt Tamásnak:

– Látod, ez nem úgy eszik, mint egy ló.

A török felfigyelt arra a szóra, hogy ló, nem mondott semmit, csak mikor elvégezte a vacsorát, meg amikor az utolsó morzsát is felcsippentette, akkor körülnézett és elismételte kétszer is, gyönyörködve, vággyal, gyöngéden:

– Ló... ló ...

Az öregúr is, Tamás is, meg a szomszédból is néhány báméskodó ott maradtak benn a konyhában, végignézték a vacsorát, most, hogy a török megszólalt, az öregúr oda-szólt Tamásnak:

– Talán ért a lovakhoz. Hozd ki csak a Lindát.

Tamás kivezette Lindát, a hatesztendős kancát a konyha elé. Ozmán, ahogy meglátta a lovat, künn termett mellette, átölelte a nyakát, simogatta, veregette a hátát, a fülébe sugdosott neki, mire egyszeribe megkapta Tamástól:

– Nem ért az törökül, te.

Értett-e Linda törökül, azt nem lehet tudni, csak azt látták, hogy Ozmán már rajta is van a lovon, hajszolja körbe az udvaron, feláll a ló hátán, eldobja a kucsmáját, aztán arra hajszolja a lovat, lebillen a lóról egy szempillantás alatt, megint a fején a kucsma, ő meg vágtazik keményen tovább a Linda hátán. Hol a ló hátán állott, hol a nyakán csüngött, hol fordítva ült a lovon, úgy vágatott. Leugrott, megint felpattant, egy lábon állott, csak a cirkuszban mutatnak ilyet.

Végül megcsendesítette a lovat Ozmán, leszállott róla. A zsebéből kivett egy falat kenyeret, a ló szájához tartotta. Megint sugdosott a lónak, odadobta a Tamás kezébe a kötőféket, mintha csak a bojtárja volna a mostanig oly nevezetes parádés kocsis.

Aztán odajött Ozmán a konyhaajtóhoz, ahol szájtátva bámulta mindenki, de ő megint csak a szomorú ember lett. Magas, szikár, deres szakállú, bánatos, hosszú ember. Inkább erőtlennek és ügyefogyottnak látszott, mintsem ilyen jeles lovasnak és ilyen rettentő ügyesnek.

Leginkább az öregúr volt elragadtatva:

– Sém fia, Ozmán ben Ali, régen nagy harcok voltak törzseink között... ti még mindig jól tudtok lovagolni, derék fiú vagy, kár, hogy bort nem iszol. Várjál csak, adj neki Kati egy rumos teát.

Hangosan gondolkozott az öregúr, bár nem volt kinek mondania a gondolatait. Megszokta, hogy nemigen értették körülötte, amit beszélt. Most is látta maga körül az ámuló pofákat, megtoldotta:

– Olyan buták vagytok, mint az agyag. Te se érted, Kati, hogy mit mondok? Ha most ellátnék messzire, na-

gyon messzire, és láthatnám, hogy a fiam is így van valahol Oroszországban... vacsora után, jó emberek között... mit gondolsz... különben mit beszélek ezekkel a halakkal.

– Dehogynem értem.

– Érted fenét. Gyere be, Tamás.

Tamás megdöbbenve ment az öregúr után. Nem jó jel.

A nagyszobában az öregúr elégedetten nézte Tamást. Az utóbbi időben már néhányszor a belső szobában sem vette le a kalapját, de most a kezében tartotta rendesen. Szépen leült az öregúr a karosszékébe, szivart vett elő, azt kényelmesen meggyújtotta, aztán rákezdte:

– Hát most láttad, Tamás, milyen fából van ez az Ozmán. Még Petárt nem is tudom, de az se lehet utolsó ember. Hát most csak vigyázz magadra. Vigyázz, hogy le ne ess a bakról. Most jól kapaszkodj meg, mert már nagyon elkanászosodtál, fiam. Na eriggy.

Kisomfordált Tamás a nagyszobából, ahova – kivéve télen, ha fát kellett behordani – csak komoly esetben volt belépése. Összeszorult a torka. Ezek a rabok ugyan hamarosan lejáratták. Vége a faluban is, vége, persze, az asszonyok előtt is, össze kell húzódn.

Bár nagy baj nincs, nincs nagy veszedelem a régi világhoz képest, amikor még faluzni kellett. A felesége, a foltos Parászka – ahogy még mindig nevezik az asszonyt –, annak is kinyílik a szeme, az is fenn fogja hordani az orrát. Már is megérezhetett valamit, mondtam neki, hogy tűnjön el a zöld folt a képéről, de már nem parancsolok neki, még tán zöldebb a folt, mint a múltkoriban. Már is kezdi Parászka, pedig otthon még úr vagyok, oda nem jött hadifogoly, mit gondol az asszony, hogy így ellenkedik?

Nem is fogja hagyni most már a dolgot. Nem tűri az engedetlenséget. Kiadta az asszonynak a parancsot. Azt hiszi, hogy már elmúlt? Már nem emlékszik rá? Hogyne emlékeznék, mikor mindennap ott virít az a nagy petrezselyem a fél homlokán. Se el nem múlik, se a régi pirosság nem jön vissza. Azt hiszi az asszony, most már tehet, amit akar, szégyenbe hozhat, ellenkedhet, na, velem nem fog sokáig szembeszállni.

Nagy dühösen ment haza, nagy elkeseredéssel, egyenesen neki az asszonynak. Megfogta a fejét, azt lehetett hinni, mindjárt kicsavarja a nyakát, pedig csak odafordította a homlokát világosságához, mintha csak most látná először a foltot.

– Mondd csak, gyöngyöm, ki parancsol ennél a háznál?

– Hagyj már, Tamás... kicsavarod a nyakam... te parancsolsz, ki parancsolna... hagyjad a nyakam.

– Hát aztán mit parancsoltam én neked evvel a folttal? Mi?

– Nem tudok beszélni, ha fogod a nyakam. Ereszd a nyakam, te gyilkos.

Tamás most eleresztette a felesége nyakát. Az asszony kifakadása a régmúlt szép napokra emlékeztette, mikor még nem gyalázták meg a büszkeségét hadifoglyokkal. Mikor még gyilkost sejtettek benne. Most már csak ez a derék, hűséges, jó asszony nevezi őt gyilkosnak. Hej, csak ennek gyilkos ő már, ennek a szegény foltosnak...

– Nem megy le a folt. Se a régi színe nem jön vissza, se a zöld nem megy le. Becsaptak a kenőccsel. Csak rontani tudnak ezek.

– Na, sokat ugyan nem ronthatnak rajtad – mondta szelídebben Tamás. Leült a káposztás bab mellé, amit odatálalt az asszony. Röviden elmondta, hogy kapott két kiségitőt maga mellé. A tekintetes úrnak is adtak két foglyot. Lesz, aki fát hasogasson. Nem árt a segítség. Ezeknek nem kell fizetni, csak enni kapnak. Bonáné a verest vitte el, mert volt egy veres is, az a gyanú, hogy zsidó. De nem az, látták, mikor keresztet vetett a templom előtt. Furcsa gusztusa van Bonánénak, hogy éppen azt választotta. Erre nincsenek is ilyen csúnya emberek.

– Azért az jó ember lehet.

– Jó ember? Jó... hát mit szólnál te, még te is, te világ foltosa, mit szólnál, ha veres szakállam volna? Ez aztán a baj, nem a sántaság. Mert sánta az is, aki a háborúba kapja a sántaságot, még büszke rá. De veres szakállt nem kapni a háborúban. Az még nagyobb bélyeg, mint a veres folt az ember képén. Veres folttal elvettelek. De mondjuk, veres hajad van, nem mennék veled

végig az utcán. Hogy nem szégyelli magát Bonáné. Ezek legalább rendes emberek a tekintetes úrnál. Az egyik török. Török fajta ember. Lovon élnek a törökök. Ez is ért a lovakhoz. Nem is csuda, se ökör, se szamár nincs náluk, még sertés se, csak ló. Egyebet aztán nem tud, de azt meg kell adni, a lóhoz nagyon ért. Majd az úgy lesz, ha megyek a városba, mindig magam mellé veszem. Vigyázni fog a lovakra, addig...

– Nem viheted azt a városba.

– Hogyne vihetném – vágott vissza hetykén Tamás.

– Ha megengedem neki, hogy mellém üljön, hogyne vihetném.

– Arra ne számíts, a városba nem viheted. Én is ott voltam, hallottam, mikor magyarázta a jegyző úr, hogy a fogoly a faluból ki nem mozdulhat. Mindenki felelős a foglyáért, ha kiteszi a lábát a faluból. Azért foglyok. Azt bizony nem viheted a városba, az nem vigyáz a te lovadra a városban.

Tamásnak jókedve támadt. És amit pedig nem szokott tenni, vacsora közben vidáman elrikkantott egy rövid, csiklandós kurjantást.

28

Strángu Juonné meg Bura Nyikitáné állanak az Antal boltjában. Aligha jöttek vásárolni, órája báméskodnak, tátják a szájukat. Jönnek és mennek a vevők, de ezek nem mozdulnak, nem parancsolnak semmit. Pedig van a boltban bőven minden, még fahéjért sem kell a városba menni. Úgy be van ez most rendezve, akár a városi piacon is megfelelne. Csak rezgő bumbuska a kalap mellé van vagy tíz skatulya. De aztán hárászok, fejtők, selyemkendők, mindenféle ujjasra való flanellek, mosószővetek, morzsolinvégek, porcelán- meg csontgombok. Még piros cukor is a gyerekeknek. Egyik cukorkakas, másik cukorral füttyülni lehet. Az ég világán minden található itten a szűrvégtől kezdve a kapuszegig.

Strángu Juonné meg Bura Nyikitáné nézik az embereket, asszonyokat, gyerekeket, holott hát a bolt nem malom, hogy csak álljon az ember és nézegessen, meg hallgassa a szóbeszédet. Bár kétségtelen, kizavarni nem lehet a vevőt. Most már senki sincs a boltban.

– Na ne haragudjatok, egy kis nyugalom van, bezárok egy kicsit – mondja Ignác, inkább azért, hogy lássa, mi lesz.

A két asszony nem mozdul, egyszerre kacsintanak, Ignácra kacsintanak. Ezeknek valami titkuk van, nem akarják egymás előtt elárulni.

– Hát akkor eridj csak, fiam, Bura Nyikitáné, az anyám nem tudom mit akar tőled, azt mondta, ha volna egy fekete tyúkod, megvenné tőled, gondolom, amiatt keresett.

Most, hogy egyedül maradtak, lihegve hadarja Stránguné:

– Nem akartam ez előtt a... na, hamar csak, mérj le kettő húszat a fehér szűrőből, meg csapj hozzá egy pár bocskort, de siess, az isten áldjon meg, egy piros szíjat is, lelkem. Siess, amíg nem jönnek.

Összekapkodja Ignác a holmit, már el is tűnteti Stránguné a nagy tarisznyájába, de csenget a boltajtó, éppen csak annyit súghat még Stránguné:

– Eljövök megalkudni később, tán nem nyúzod le a bőröm, ha nem is alkuszom előre.

– Eridj csak békésen haza, majd megtudod az árát, mindenkinek egyformán adom, nem csinállok veled kivételt. – Kinek akar kedveskedni ez a Stránguné... az ura nem jött haza, azt már tudná a falu... ugyan belemászott a kedveskedésbe, kéthónapi segélyét itthagya egy szuszra.

– Fél kiló nullásliszt, ötért gyömbér, kettőért szegfűszeg, negyedkiló cukor.

– Tán lakodalom lesz nálatok, Vaszijuk?...

Aztán megint petróleum egy liter, szekérkenőcs, és ha van egy doromb, ami nincs kicsorbulva és jó a hangja... Bura Nyikitáné most már megint itt van, ez is valami titkos vásárlást akar. Azt akart Bura Nyikitáné is, majdnem azt vette, amit Stránguné, csak ez óvatos asszony, előbb megkérdezte:

– Mit gondolsz, szabad ezeknek a foglyoknak olyan ruhában járni, mint amilyenbe a mi embereink járnak?

– Már miért ne volna szabad?

– Csak úgy kérdem, mert az a tányérsapkás, akit nekem küldtek, mind eszi az életemet, hogy nem akar zöld ingben járni, szégyelli magát benne. Hát gondoltam, ingyen nem szolgálhat, kiszúrom a szemit egy ruhával meg valami vászonművel... szóval az én szememnek is jobban esik, ha nem látom mindig magam előtt azt az idegen viseletet... tudja az isten, több a bizalom hozzá, ha úgy van öltözve, mint a mieink. Nem kívánhatom, hogy ingyen szolgáljon, hadd legyen meg a kívánsága... de aztán csak módjával számítsd az árat, mert egy szegény fogolynak kell... ha drágán számítod, sose tudja ledolgozni, ott raboskodhatik nálam, amíg le nem dolgozza, tán az élete végéig. Hát csak légy szánalommal iránta, Ignác.

Bura Nyikitáné is sürgette a pakolást.

– Nem szeretném, ha meglátnának a holmival. Más, ha majd kész lesz a ruha, akkor egyszerre csak kimegy az utcára, kimegy az utcára az új ruhában, vagy járkál benne a földeken, ha messziről meglátom, azt hiszem, kedves uram jött meg... most megszólnának az emberek, de ha majd kész a ruha, szépen elhallgatnak... mit rágjanak addig is? Nem akarok adós maradni.

– A szür métere nyolc negyven, de másnak ne mondd, a szíj neked öt nyolevan, zölddel meg sárgával van kicifrázva, a legdrágábbat választottad, bocskor hat húsz... fekete szegély csak hatvan... ezüst vagy aranygomb kell?

Arany, azazhogy rézgombot kívánt Bura Nyikitáné, a kosarába gyömöszölt mindent, csak aztán kezdte az alcut, de nemigen tudott lecsípni az árból. Ignác nem is beszélt vele, már az új vevőket szolgálta ki. Néha odaszólott:

– Nem úgy mondtam az árat, hogy alkudjak, kérdezd meg a töpörtyű Indrikucot, éppen tegnap vett...

– Mit vettél? – kérdezte édesen Muszájné, de Bura Nyikitáné nem ügyelt rá, kipengette a pénzt az asztalra, aztán elsietett.

Megint kiürült a bolt, Hani jött be, igen fájdalmas arccal, és nagy keserőséggel a szája szegletében. Leült

egy mély sóhajjal a sósládára, előbb csak szemelte a babot a kötényében, aztán ráfanyalodott:

– Mondd, Ignác fiam... de ne haragudj... nem adok én neked mindenre ami kell? Még nyakkendőt is vettem neked, galléros inget vettem neked... és akkor te... nem tudom, mit csinálsz itt a boltban... Istennek legyen hála, nincs panaszom, csak rosszul esik a bizalmatlanságod... nyolc negyvenbe számítod a szűrt, nekem hetet mondsz, öt nyolcvanért adod a szíjat, nekem azt mondtad, háromnál nem tudsz többet kapni érte... mi ez, fiam? Szegény apád pénze ez, aki a fronton van.

Ignác szemtelenül nézett az anyjára, nevetve felelte:

– Dehogyan van a fronton, a szekereknél van.

– Tán azt kívánnád neki, hogy a fronton legyen? De nem erről van szó... mire való ez, amit csinálsz?

Ignác egy cseppet sem volt zavarban, cigarettát vett ki a zsebéből, meg is gyújtotta először, csak aztán mondta nagyon közönyösen:

– Ez úgy van, mama, hogy én csináltam ezt az üzletet, nekem is jár belőle valami. Nem sok, csak éppen annyi, hogy a magam üzletét is meg tudjam kezdeni, aztán majd vehetsz magadnak más embert, ha én nem vagyok jó.

– Isten őrizz, fiam, dehogyanem vagy jó nekem... máris könnyebb a szívem, hogy nem tagadsz semmit... de hát te üzletet akarsz? El akarod venni a kenyérünket?

Ignác nevetett.

– Attól ne félj. Van más üzlet is a világon. De nem itt ebben a rongyos faluban. A múlt héten egy őrmestertől öt mázsa húst vettem a városban. Eredj, mindenki megmondja Sárközön, egy pillanat alatt kiárultam az egészszet jövet. Ezekkel próbálok valamit. Most valami aszalt szilvára alkuszom. Hát szóval, ez már az én gondom, de ha akarod, máris megyek innen.

– Dehogyan mégy, kedves fiam. Csak vigyázz az istenért, hogy valami baj ne legyen az üzlettel.

– Érts meg, mama. Én csak azt veszem le magamnak, amit a rendes hasznon felül kiszorítok. Az úgyse jár nektek. Hát tudtad te azt, hogy Bura Nyikitánétól többet is lehet most venni? Tudsz-e te őrmestertől húst

venni? Tudsz te aszalt szilvát árulni a városban? És tudod te, mi minden van még a világban? Tudod te azt, mit árulok én ki törött téglából, téglaporból?

– Törött téglából? Téglaporból?

– Abból. Egy kis konkurenciát csináltam Szóri né-
némnek... hogy ne csak ő árulja a pirosítót...

– Ignác fiam, hiszen a téglapor kimarja az arcot.
Az asszonyok kikaparják a szemed.

– Hol leszek én már akkor.

Két kis gyerek jött, azok előtt lehetett beszélni; most megkapták, egyik az ecetet, másik a fél liter olajat. De nem lehetett folytatni a tárgyalást, mert megint asszonyok jöttek, méghozzá Bonáné, a nagygazdáné. Ez is szűr-
véget kért. Ignác nem állhatta meg, hogy meg ne je-
gyezze:

– Szegény foglyot is ruházni kell valakinek...

– Az hát. Az Isten úgyis megverte szegényt avval a
veres szakállal. Legalább emberi ruhája legyen.

– Hát nézzed, Bonáné... nem bírom visszatartani
magam, megmondom neked. Ilyen szép, egészséges asz-
szony, ilyen gazdag, rendes asszony, hová tetted az eszed,
mikor azt a világcsúfját választottad? Most meg veszed
neki a szűrvéget, veszed neki a bocskort meg a szíjat.
Mert azt is fogsz venni neki, nem?

– Dehogynem.

– Hát már engedj meg, Bonáné, már engedj meg,
tudom, nincs gyereked az uraddal, de azt hiszed, most
is olyan világ van, mint a bibliában?...

– Milyen világ volt a bibliában?

– Hát hogy ősapánknak nem volt elég gyereke a hi-
tes feleségével, hát odavett egy rabszolganőt... így van
a bibliában... de, persze, rendes fehérszemély lehetett,
jóképű, sudár, kemény húsú... úgy hívták a rabnőt, hogy
Hágár.

– Várjál csak, várjál. Ez a bibliában van? Ez így van
megírva?

– Így van a szent bibliában, ősapánknak a rabnőtől
is volt gyermeke.

– És azt szabad?

– A bibliában szabad volt.

– Ne siess csak. Hát aztán az ősapa miért vett rabnőt? Miért nem vett egy rendes asszonyt? Vagy miért nem tartott szeretőt?

– Látod, ez már nehéz dolog. Szóval, két méter húszat? Ezen már gondolkoznom kell. Szíjat is ebből a cifrából adjak? Úgy gondolom, hogy a törvényes asszonynak, Sárának, meg az elsőszülött fiának nem akarta sérteni a jogát. A rabnő, az semmi. Abban az időben a rabnő az olyan volt, mint a kutyád vagy a kecskéd... a rabnő, az csak éppen megszülte neki a gyereket.

Bonáné melle hevesen emelkedett és süllyedt, nehezen lélegzett, leült egy dohányos zsákra, sokáig nem szólt semmit, csak nézett maga elé. Ignác már azt hitte, talán rosszul van, szaladt, hozott egy pohár ecetes vizet az asszonynak. De az nem itta meg, csak nézett mereven maga elé. Végre is felállott, csendes szóval megérdeklődte az árat, aztán szigorúan azt kérdezte Ignáctól:

– Micsoda meséket mondtál te itt nekem? Vigyázz magadra, te...

Ignác most már komolyan erősködött.

– Megkérdezheted a papodtól is... az ismeri az evangéliumot... mármint a régit... olyan az nálunk is, mint nálatok... benne van a dolog a rabnővel.

Bonáné arca nekigömbölyödött, apró kacagás gyöngyözött a szájából.

– Te azt hitted, te bolond Ignác, hogy van valami közöm ahhoz a vereshez?

Kati néni látta meg először a Bonáné piros morzsolinszoknyájának villogását, ahogy átlépett túlhan, az Iszákék kerítésén. Nyilván az öregúrhoz jött. Asszonyok megteszik, hogy hétköznapi is ünneplőbe öltözködnek, ha meg akarják adni az öregúrnak a tisztességet. Nagy pénzt akarnak váltani, valami tanácsra van szükségük, ilyenkor hétköznapi is ünneplőbe öltözködnek. Persze, ha csak valami kis hitelről volna szó, vagy eladni akarna valamit

Bonáné, üzleti dolgot akarna, akkor természetesen maradna a köznapi ruhájában, nem venne fel morzsolin-szoknyát, selyemkendőt, nem húzna csizmát. Így azonban valami különös beszéde lehet, inkább vendégségszámba megy a látogatása. Kati néni izgatottan figyelte, merre veszi az útját Bonáné, nem fordult el a gyalogúton, hát most már csak ide jöhet. Nyilvánvaló, az öregúrnak szól a látogatás. Ha a konyhába jönne élesztőért, annak nem csinálta volna ezt a parádét.

Kati néni elbámészkodott, de közben enyhe tiszteletadásként megtörölte a kötényében nedves kezefejét. Bonánéhoz már kíváncsiságtól fulladozva szólott:

– Biztosan az öregurat keresed. Valami pénzt váltánál nála?...

– Az öregúrhoz jöttem, de nem pénz miatt.

Kati néni száján majd kicsúszott: Hál' istennek, hogy nem ilyen egyszerű. Egy kis pénzváltás, abban nincs semmi titkolnivaló, semmi izgalmas, azt nem lehet szombat délután elmesélni senkinek suttogva, apró, ravasz pillantásokkal, legfeljebb megemlíti az ember: Bonáné volt nálunk, pénzt váltott, ünneplőbe öltözött. De nem ez ízesíti meg az ember látogatását a boltos Antaléknál vagy a sokgyermekes Jakabnénál. Ugyan még titok, mit akar Bonáné, az öregúr tán meg se mondja, de hál' istennek, nem holmi buta pénzváltás, más szaga van a dolognak.

– Ülj le, kedves, itt a konyhában, nézd, ráteszem a törülközőt a sámlira. Még nedves, mert megmostam a reggel. Kár volna az ünneplő szoknyáért, ünneplő ruháért. Jelentem az öregúrnak. Felkeltem, gondolom, szunyókál a belső szobában a díványon.

– Csak arra kérem, hogy eressen be.

– Hogyne eresztene téged, hová gondolsz, bár lehet, hogy számol és ilyenkor...

Bependerült Kati néni a belső szobák felé, már jött is, hogy mehet Bonáné. Kedveskedve tette a vállára a kezét:

– Eredj csak be, de szép a szoknyád, szép az arcod is, friss... na majd hazajön Gyorgyid.

Tamás fütyörészve sántikált be. Kati néni egy kis álharaggal nézett rá, intett neki a kezével:

– Most fütyölsz, éppen most jut eszedbe fütyörészni?

A gazdag Bonáné van ünneplőben a tekintetes úrnál, fogd be a szád, ne lármázz, nem tudsz egy kis tisztességet?

Tamás kisompolygott, egy rúdon magával vitte a vi-
zesdézsát. Most nem tudta: kiáltani se illik, vagy csak
fütyölni nem szabad? Hogy hívja elő Ozmánt vagy Pé-
tárt, kiáltani kellene, valahol a kert végén szöszmötölnek.
Most, persze, ugráljon az ember utánuk, mikor egy ki-
áltás elég volna... fene aki megeszi... de mit akar itt
a szép Bonáné? Hétköznapi... ünneplőbe... úgy mondta
Kati néni... táncsak nem az uráról jött hír?

– Ozmán! Ozmán!

Kati néni tényleg kiszólt a konyhaajtóból, hogy ne
lármázzon, keresse meg szépen Ozmánt, menjen utána,
nem ment el Oroszországba, nem lehet messze.

Biztosan fáj a vénségnek, hogy nem tud hallga-
tózni, ha kiáltok, gondolta Tamás, amiben tökéletesen
igaza volt. Mert Kati néni tényleg ott settenkedett a zárt
ajtó előtt, de csak néhány hangfoszlányt kapott el, azt se
nagyon értette.

Benn pedig Bonáné ugyancsak világosan bevallotta a
helyzetet.

– Mondd, öregúr, igaz, hogy neked már az apád is
a mi falunkban halt meg?

– Itt halt meg, de nem itt van eltemetve.

– Hát, szóval, itt élt már az apád is... ismerted
anyámat is... tán még nagyapámat meg nagyanyámat is?

– Úgy van.

– Okos embernek tud mindenki... de több az, hogy
hiszünk is neked... úgy, mintha valamelyik öregapánk
vagy öreganyánk beszélne a szádból... én ezt nem mer-
ném mondani senkinek, hogy miért és hogyan... csak
azt szeretném tudni, hogy igaz az, amit hallottam a világ
ősapjáról, hogy annak a rabszolgától is volt gyereke?
Mert ez akkor nagyon okos ember volt, és teljes, tökéle-
tes igaza volt neki... ez nagyon világos előttem... az-
előtt, hogy ezt hallottam, nem is mertem ilyet gondolni.

– Ez mind igaz, fiam, de hogy tartozik ez rád?

– Hát akkor én egy igen nagy szívességet kérek...
tedd meg családunknak... cseréld ki nekem az én veres
emberemet evvel a rabbal, aki nálad van, de nem az
orosz-törökkel, hanem a másikkal.

– Megtenni éppen megtehetem, meg is teszem, de miért legyen nekem jó a veres, ha neked nem jó? Biztosan van valami baja, vagy lusta dög, aztán rám akarsz sózni. Ilyen jóm vagy nekem? Mivel és hogyan akarsz megcsalni? Mondd meg, mivel akarsz megrövidíteni, legalább tudjam.

– Nem akarlak megcsalni.

– Dehogynem akarsz. Látom a hamis szemedből, hogy azt akarsz. Különben nem tagadnád, mire kell a csere.

– Én olyan bizalommal vagyok hozzád, mintha az apám volnál. Nem tagadom, és meg is mondom, csak azért, hogy lásd: tiszta igazsággal járok. Nincs bennem semmi hamisság.

– Hát akkor mondd meg, és ha csakugyan nincs valami nemszeretem dolog a háta megett a cserének, akkor isten neki.

– De csak ha kezdet adsz rá, hogy nem veszed vissza a szavad.

– De ha mégis be akarsz csapni... valami istencsapását küldesz a nyakamra... valami nagyfalót... valami hétlustát... vagy esetleg valami nyavalyásat... az én házam se ispotály...

– Nem. Bizony Isten nem. Ez mind nem. Csak add a kezdet, hogy adod, ha látod, hogy egyenes úton járok.

– Itt, a kezem.

– Akkor megmondom. Ez egy nagyon rendes, csúnya ember ez a veres. Munkára bizony isten jó, folyjon ki a szemem, ha nem jó. Csak evvel nem bírnék együtt élni. Ezt nem bírnám magamhoz engedni. Még veres gyerekek lehetne tőle, isten őrizze...

Az öregúr elhűlve kapaszkodott az asztalba.

– Józan vagy te? Tudod, hogy miket beszélsz? Most azt akarsz, hogy én adjam neked oda kannak ezt a Petárt? Ezt a szerbet? Én legyek a patrónusa ennek a bűnnek? Még én szállítsam neked a férfit az erkölcstelenséghez?

Az asszony komolyan, de leplezetlen szemrehányással mondta:

– Megígérted.

Az öregúr a homlokát törölgette a zsebkendőjével.

– Ne szoríts sarokba. Persze hogy ígértem. De értsd meg, fiam... ez bűn... ezt nem lehet tenni... illetve meg lehet éppen tenni, meg is teszik... de nem viszik az utcára... az illet az ember legfeljebb a papnak gyónja meg.

Bonáné felcsattant:

– Ha ősapánknak nem volt bűn a rabszolganőt odavenni, ha benn van a bibliában, akkor mért bűn nálam? Ha a világ fele így származott, mert másképp nem lehetett, akkor mért szakadjon éppen az én életemnek magva? Te mondtad, hogy benne van a bibliában? A szent evangéliumban? Nem?

– Dehogynem.

– Na látod – folytatta szelídülten és megelégedetten az asszony. – Ez is tanítás. Csak olyan példa, mint a többi. Hogy ne kívánd felebarátod marháját, hogy ne lopj, vagy ne ölj. Mert az urammal nem lehet gyerekm, meg kell halni a Bonáknak, ki kell veszni a véremnek? Úgy kell élnem, hogy tudjam, halálom után kutyák juszolják a birtokom meg a jószágom? Tán a kelenestyi Záháknak vagy a gyűlölködő Benéknak gyűjtsek, vagy az Iszákne fattya üljön a házamba, nekik oltsak körtefát, nekik ugaroljak, irtassak, nekik forgassak a szőlő alá? A hideg kiráz, ha rá gondolok. De hál' istennek, itt a biblia tanítása. Itt a példa...

– Most hallgass ide. Én is, meg az egész falu is majdnem sírtunk, milyen tisztességes vagy. Hogy mint egy férfi, úgy izzadtál a mezőn, hogy nem keveredtél egy legénnyel vagy férfivel sem, hogy ezt a vereset vetted a házhoz. Azt hittük, amiatt teszed, hogy ne ess bele a kísértésbe. Ha egyszer megígértem, hát odaadom neked a szerbet, csak még egyet nem mondtál meg. Mi ütött most egyszerre beléd?

– Látod, ezt megmondom neked, mert úgy beszélek veled, mintha itt állana sorban szegény apám meg nagyapám meg nagyanyám, akik mind meghaltak, meg nem bánom, akár a szegény uram is, előtte se restelném. Mikor ezt a rab-dolgot hallottam, egyszerre világos lett a fejemben. Mert gondoltam én arra már régen, hogy gyerek nélkül nem tudnék nyugodni még a sírban sem. De mit csináljak? Próbáltam én már ezt, de nem tudtam rá-

szánni magam. Már a te sántáddal is majd úgy voltam, hogy tán veled. De aztán mégis eszembe jutott: ha ettől a koldustól gyerekeim születik, egész életemben nem lesz nyugtom, se nekem, se szegény áldott uramnak. Hírelni fog, zsarolni fog, rám fog járni ő is meg az egész pereputtya. A félcigány kovács úgy fog rám nézni a templomban, mint rokonára, mint a veje asszonyára. A koldusokhoz fog tartozni a gyerekeim, azokkal lesz rokonságban. Mikor ezt gondoltam, otthagytam a sántádat, megundorodtam tőle. De aztán, hogy hallottam a bibliai áldott példát, egyszerre világosság lett a fejemben. Az ősatya jól gondolta, hogy egy ilyen rab senkinek semmije. El lehet dobni, ki lehet rúgni, ez csak úgy rokonom, mint a szomszéd falubeli csődör, amelyiktől a lovamnak csikója ellett. Hát egy ilyen szerb még inkább. Ez elmegy innen, ahogy hazajön az én drága uram... megy magának a fenébe haza... a gyerek nekünk, csak nekünk marad... sose látom, sose ismerem többet... De a gyerek az enyém meg az uramé... Csak a miénk... Nincs más rokonsága több, csak mi ketten...

Az öregúr lehajtotta a fejét, leült a fotelbe. Hosszasan gondolkozott. Aztán szótlánul felállott, előrement. Ünneplőben, ragyogóan mosolyogva követte az asszony. A filagóriában az öregúr kiadta a parancsot:

– Tamás... hívd elő Petárt... azonnal...

30

A sírásó arca olyan volt, mint a nyers hús, és teli sebekkel. Minden évvel kevesebb maradt az arcából. Két füle már rég lehullott, és az idén már az orrából is elvitt egy darabot a rossz betegség. Idegen ember azt hitte volna, hogy folyton nevet. Nevetősre pofozta a képét, meg leginkább a száját a rossz betegség, pedig nem nevetett az szegény soha. Ott élt az alvégi temető mellett. Rokonának senki sem vállalta, kis máláját művelte, aprómarháját etette, árva disznóját ápolta. Csak pálinka miatt kellett elmozdulnia az udvarából, és persze, mikor sírt

ásni rendelték. Hallotta a lélekharangot, akkor már tudta, mit kell tennie. Vette az ásót meg a kapát – télen, ha meg volt fagyva a föld, az irtókapát is –, mikorára jöttek a halottal, ő már nem volt sehol, a sír azonban szépen, rendesen megformálva, már ott várta a halottat. Most hogy Lukucéknál meghalt egy apróság, ugyancsak hallhatta Pintye sírásó a lélekharangot. Tudhatta azt is, hogy nem várnak a temetéssel egy ilyen kis gyereknél ítéletnapig, de délután, mikor kiérkezett a gyászoló gyülekezet a kis halottal, még egy kapavágás sem volt a sírból. Az a borzasztó dolog történt, hogy ott kellett megásni a sírt a gyászolóknak. Addig várni kellett a papnak, ilyenmire a legöregebbek sem emlékeztek. A temetőben nem volt helye a felelősségre vonásnak, ez másnapra maradt, előbb azonban a hites emberek körülnéztek a Pintye házatáján.

Benn feküdt a részeg állat a hárságyán, ki volt nyúlva, de fennszóval, egészségesen horkolt. No legalább ez egészséges volt nála, a horkolása. Szó sem férhet hozzá, részeg volt, amit a másnapi raporton nem is tagadott Pintye. Úgy adta elő a községházán, hogy még reggel berúgott, nem is hallotta a lélekharangot. Csak estefelé mondták meg neki, mi történt, akkor rökönyödött meg, de már segíteni nem lehetett.

– Vigyázz magadra – mondta a jegyző –, eddig volt, ahogy volt, elnéztük a bitangságaidat, de most itt vannak a foglyok, egykettőre kirendelem őket, aztán maradhatsz kereset nélkül.

Így Pintye Gábor, a sírásó is megtudta a fogolyveszedelmet. Az ő kis kenyerét is fenyegette ez a csapás. Mert eddig nem lehetett azt elképzelni, hogy a faluban helyette valakit találjanak. Ez az ő ipara volt, tisztos hivatalnak számított, annál is inkább, mert erősen kellett. De senki nem vállalta volna, most meg csak ilyen könnyen oda dobhatja neki a jegyző: Vigyázz magadra...

Nehéz szívvel jött el a jegyző úrtól, csendesen oldalgott hazafelé. Ezek, akik szembe jöttek, nem voltak az ő emberei. Az ő emberei azok voltak, akiknek ő vetette meg az örökös ágyat. Pálinkázni sose ült le vele senki, nem ittak utána még szeszt sem az üvegből. Kikerülték az emberek, avval mosakodtak, hogy nem bírják a szagát,

halottsága van. Ami pedig, bevallhatjuk, egyáltalán nem volt igaz. A kórsága miatt volt, hogy kerülték, azt retgették az emberek. Azért kerülték el most is már mesziről. Most éppen a hatujjú akart elcsúszni előle, ezt már nem bírta, utána kiáltott csúfondárosan:

– Tán te is félsz, hogy elkapsz tőlem valamit? A hatujjad kezeden, lábadon nem elég csúfság, tán a szépségedet félted?

Így aztán odajött a hatujjú, nem akart gyávának látszani. Kezet fogott vele. A szegény, csumás ember alig akarta elengedni a hatujjú kezét. Még ilyet se tartottak feléje, még ilyen hatujjú kezét se adtak a kezébe, már nem is tudni az idejét. Bőven elmondta a csúfságot, ami az irodán érte. A jegyző úr valami foglyokkal fenyegetőzött. Azok volnának, az a csapat, amelyik a múltkoriban érkezett? Miféle emberek ezek, hogy sírásást is vállalnak, meg így kezébe vannak a községnek?

A hatujjú kiokosította, hogy ezek rabságba esett katonák, azt kell csinálniok, amit parancsolnak nekik. Bár némelyiknek olyan most a dolga egyik-másik asszonynál, hogy a püspöknek sem különb. Csakhogy nem a maguk emberei, az biztos.

Pintye, aki erősen el volt maradva a világtól, ugyan tátotta a száját.

– Ilyet öregapám se hallott. De ezek ám nektek is ártanak, akik nem vagytok egész emberek. Helyettetek is odarakhatják őket, ha így áll a dolog. Mert hát tudni való, hogy benneteket csak azóta vesznek emberszámba, amióta nincs jobb.

Ezt a hatujjú nem is tagadta. A félszemű Bokos már egy hete nem kap munkát. A zsugorodott ujjú Lekincén sem kell senkinek. A buckás hátú nem is próbálkozik, halászni meg rákászni jár, így kínlódik. Egyedül Tamás, az még tartja a hivatalát. Parádés kocsis ezekben a nehéz időkben is. Aztán, persze, a bíró, a törpe ember. De hát arról nem érdemes beszélni. Az akkor is volt valaki, mikor az erősek is itthon voltak.

Úgy beszéltek meg, hogy össze kell jönni, és el kell menni a bíróhoz, ezt az igazságtalanságot be kell szüntetni, az utolsó falatot nem engedik kivenni a szájukból. Ilyen nyomorúságot akkor se szenvedtek, mikor az erősek

itthon voltak. Akkor legalább könyörültek rajtuk, de már ettől ők maguk szoktatták el a népet. A régi vezért, Tamást keresték fel, aki feltétlenül helyeselte a deputációt. Csak össze kell gyűjteni mindent, akkor mehetnek akár azonnal. Az ő hivatala ugyan nincs veszélyben, de ha így megy, semmit nem lehet tudni.

Másnap reggel járultak a bíró elé, mikor már ki volt hajtva a jószág, és mikor még a bíró se ment el a hivatalába. A bíróné csinálta ki, hogy ne a hivatalba menjenek, hanem a házhoz jöjjenek. Nagyon restellte a bíróné, hogy ezek a nyomorékok még mindig maguk közé számítják az ő nagyon megtisztelt férjeurát. Tamás nem vállalta a prédikálást:

– Ezt már nem. Ennyire nem vagyok nyomorék, inkább csak azért megyek, hogy segítek rajtatok, de a baj nem az én bajom.

A bíró is hamarosan beleszólott a szónoklatba, mikor a buckás hátú elkezdte magyarázni, hogy te is a mi sorunkon vagy. A bíró gőgösen és bosszankodva intett:

– Ha így beszéltek, akkor nem vagyok veletek. Szegény, szerencsétlen emberek vagytok, megesik a szívem rajtatok, de énmiattam ne fájjon a fejetek. Azt fogom rendelni, hogy fogoly ne mehessen máshoz dolgozni, csak ahová ki van adva, ne végezessen más munkát, csak amire rendelve van, csak a saját házánál, ahova ki van osztva.

– Ohó... ohó – most már Tamás lépett elő valahonnan hátulról. – Ez is jó, de ez még nem elég, bíró úr... ez nem elég... más is van... táncba nem szabad menniök, a kocsmából ki kell tiltani őket, meg aztán, persze, más faluba sem szabad tenniök a lábukat... te vagy felelős, ha elkódorognak.

– Hát ezt mind megteesszük – bólintott a bíró –, ezt mind megteesszük, még ma elintézem a jegyző úrral.

A bíróné fellélegzett, mikor az istenvertek csapata ki felé kotródott, és kitisztult tőlük az udvar. Fehér arcú lányai élénken bámulták a bélyeges embereket. Fojtott szóval többször is rájuk szólott a bíróné, hogy menjenek onnan, még valamelyik megrontja őket a szemével. Ezekről sose lehet tudni. Nagy látványosság nem volt, el is húzódtak hát a fehér arcú lányok. Csak éppen a legnagyobb, Titia báméskodott még. Már nem látott senkit az ud-

varon, elvonultak szapora beszédjükkel, mikor Titia rémülten érzett két kezét a szemén. Kiáltani sem mert, majd megdermedt, most itt a rontás, amiről az anyja beszélt. De egyszerre szabad lett a szeme. Tamás állott előtte, és ahogy a fehér arcú Titia meglátta a jól ismert arcot, egyszeribe felszabadult szíve a lidércnyomástól.

Közel tartotta Tamás az arcát a Titia hófehér arcához, majd megcsiklandozta nyakát a bajuszával.

Így, ha csak az arcát látta az ember, nem volt éppen kellemetlen ember Tamás. Volt valami úri szaga, amit a parádés lovak mellől, az öregúr udvaráról hozott.

Félős sem volt, de hát csak ezekkel jött, ezekkel a nyomorékokkal.

Kár, hogy el van nyomorodva a lába... derék legény egyébként, még nagy bokréta is van a kalapjában... mikor nevet, mutatja a sok jó fogát... szép magas ember... kétannyi, mint szegény apánk... elmosolyodott Titia.

Tamás pedig egyenesen a fülébe kérdezett:

– Kit vársz, Titia?

Nevetett Titia, kicsit bizalmaskodva, hamiskodva, hadd bomoljon, odadörgölözött játékosan Tamáshoz.

– Éppen téged várlak, te szép haramia.

Ez a hang elkésérítette Tamást. Éppenséggel semmibe se veszi ez a lány. Nem kellene ennyire lebecsmérelni az embert. Igaz, sánta, igaz, nős is, sőt egy fattyúja is van a feleségének, sőt a foltos Parászka a felesége, ez pedig a legfehérebb lány a faluban...

A lányban tovább is incselkedő kedve volt az ördögnek, mert megint megszólalt:

– Éppen rólad álmodoztam, te gyönyörűm, te szépséges haramiám, derék, félelmetes betyárom. Hallom, hallom, hogy forgatod a bicskát vasárnap a táncban, senki sem mer megállni előtted... hallom, hogy vitézkedel a kocsmában... beszélnek, hogy milyen huncut vagy... milyen csapodár vagy... hogy táncolsz, milyen csudára... hogy táncoltatod még a lovat is... hogy paprikázod a pálinkát, hogy harapod az üveget... hidd el nekem, se éjjelem, se nappalom, mind csak a képed áhítom.

Tamásnak a sok szó mint az ostor hullott a szívére. Egész elfehéredett bele, a lány pedig csak állott előtte, és csak ringatta magát, és csak biggyesztette a száját, csak

vágott feléje a szeme sarkából a lenéző tekintete. Akkor Tamás arcán hirtelen végigcsapott a vér hulláma, megfogta nagy erővel a lány derekát, annyit mondott neki:

– Ha valami szépet akarsz látni, azért csak gyere le úgy déltájt a nagykocsmába. Mutatok a tiszteletedre valamit, nem bánja meg a szemed.

Innen aztán hazament Tamás. Szótlanul, szinte mogorván, de látszott az arcán a nagy elszántság. Egyenesen hazament, rászólt Parázkára:

– Ünneplő ruhámat, tüsszömet, hosszú késemet, nagy bokkrétás kalapomat, de tegyél mellé vagy két friss virágot is!

– Tán a városba mentek?

– Te csak gondolj a foltoddal, mert ha holnap is zöld lesz...

Az asszony elhallgatott, előhozta a dolgokat. Segített az urának a fejét megvajazni, kifésülni, aztán mikor kész lett, el akart búcsúzni tőle, de Tamás rá se nézett, csak rohant el hazulról, mint a fergeteg.

Egyenesen az istállóba ment, kivezette Lindát, az egyik parádés lovat, felpattant rá, és megindult a kocsmá felé.

Egészen a kocsmá ajtajáig ment, ott le sem szállott a lóról, lehajtott egy fél litert még az ajtó előtt. Egy kicsit fejébe szállott a pálinka, kurjantott tehát vagy kettőt, mire a kocsmából ez is, az is kidugta a fejét, aztán fitymálva mondták:

– Tamás bolondozik. A sánta Tamás.

Holott a sánta Tamás még korántsem volt kész. Leugrott a lóról, aztán nekirúgatta a kocsmáajtónak, besétáltatta a lovat az ivóba, ahol megrökönyödve dugták össze fejüket az emberek. Ám Tamásnak még mindig volt programja, mert kihúzta a kését, és vadul hadonászva mondta:

– Most mi ketten mulatunk itt: én, a sánta Tamás és lovam, a Linda. Linda vendégei vagytok. Aki visszautasítja Linda meghívását egy korty italra, aki nem akar a lovammal inni, abba beleszalad a késem. Pálinkát! Ha valaki mozdul, elszalad, megsérti a lovamat, aki szívesen lát benneteket... Velem gyűlik meg a baja annak, aki nem iszik velünk.

Az ablakon mámorosan lesett be Titia, a törpe bíró fehér arcú lánya.

Az öreg esperes hiába emlegette az égiek büntetését vasárnapról vasárnapra. Nem akart szünni az áldás, ami úgy hullott a falura, mint az égi manna. Gömbölyödtek az ökrök, ügyes csikókat ellettek a kancák, tejlettek a tehenek, zsíros volt a sajt, vígan ugrándoztak a kecskék. Roskadoztak a padlások a málétól, aszalt szilva dagadt a zsákokban. Olaj és méz túlságosan volt a nagy cserépedényekben. Hízott sertések szuszogtak a szellős ketrecekben. Vasárnapi táncba új fiúk értek a tegnap még pendelyes kölykökből. Ami pedig például a tűzre való fát illeti, ilyen bátorsággal, mint ezek a hadifoglyok, még a családapák vagy sor alá kerülő legények sem merték soha fosztogatni a báró erdejét. Aztán ott voltak a faluban a másfajta népek, mint teszem azt a bába: új házat épített az őszön. Ott volt Jakabné, ilyen tisztességesen soha nem etette a pulyáit. A Dávid Bertája csak tollfosztásból is meg tudta venni a szomszéd kert felét, amit kénytelen volt eladni a Drug család, minthogy sem háborúban nem volt senki-jük, sem pedig napszámba nem fogadták az öreg Drugot. Ellenben például az Antal boltja – különösen a dohány-árulással – még jobban felvirágzott, ha lehet hinni a mendemondának, akkor a sárközi tisztos mézáros lánya körül forgolódik a hirtelen megnyúlt Ignác. Amerikás Szóri, a Tábori Posta sem panaszkodhatik, az ő üzletéről azonban ne beszéljünk, csak legfeljebb annyit, hogy minden asszony vevője, aki tart magára valamit. Az öreg esperes minden vasárnap a szentbeszédben megkongatta a fejek felett a vészharangot, de hál' istennek, eddig nem történt semmi baj, bár az igen helyes, hogy legalább egy lélek örködik a nagy setétségben. Mert setétség van, nagy gyilkolásban van a világ, ha csak a szele érkezik ide, az is leteríti azt, akit ér.

Csak a szele érkezik ide a rettentő időnek, ami túl a hegyeken háborog: hol egy cédula jön hivatalos kuvertában valakiről, aki már nem jön vissza többet (áldás poraira, nyugodjék békében az idegen földön, ahol korai halálát lelte, apja is ilyen idős volt, mikor meghalt, de azt egy fa ütötte le, pedig nem is tilosban döntötte, hanem

közbirtokon), hol levél jön valakitől, hogy beteg, az ilyenek gyógyulását, haza való látogatását várja a falu, különösképpen néhányan a családbeliek.

Cédulák és levelek és néha-néha egy rogyant ember – csak ezeket fújja errefelé a szél. A golyók meg a többi veszedelmek, amikről a katonavendégek beszélnek, ide nem érnek, itt nem rontanak senkit, semmit.

Ha mondom a telet, csak jóról mondhatok: tejfeles korpaciberéről és dagadó tál fokhagymás paszulyról, héjában szárítva, puhára főzve, mint a vaj, olajjal öntözve. Csak a vastag szalonnát vagy sonkát mondhatom füstölve, a víg kalákákat mondhatom, melyeken az orosz meg a szerb foglyok is ott lehetnek, hisz hordják ők is a trágyát a föld kövérítésére, vidám danával, félreccapott kecskekucsmában. (Bár ezen a vidéken, az itteniek nem hordják a kecske bőrét a fejükön, a hosszú szőre miatt.)

Ha mondom a tavaszt, csak a húsvéti szentelt búzakupucákat mondhatom, a túróval töltött pászkákat, a káposztás lángosokat, a puha földet, amely már ontja boldogító illatát a nyári lakodalom elé. Ha mondom a nyarat, csak a szelíden remegő levegőt mondhatom, mely idén is, mint tavaly, szénát szárít a Mlákán, felmelegíti a Túr vizét, és kékre színesíti a szilvát, szárba szökkenti a málémagot, piros virágot csókol a paszuly indájára. Ha mondom az őszt, megint csak a piros almákat, az úrikörtéket mondhatom, a szőlő muskotályát, a szeder fekete fényét, a hulló mogyorót, a héját vetkőző diót, az összebújásokat hideg estéken a venyige- meg a málékóró lángja mellett. A furulya hangját, melyet oly jó elkapni, mikor gyengéden hullámszik lefelé a hegyekről.

Tamás már az idejét sem tudta annak, olyan régnek tűnt, mikor betyáros kedvvel berontott a nagykoszmába, és Lindával azt a mulatozást csapta. Igen, akkor tudta, hogy nagy bolondot csinál, de mikor meglátta a hófehér tejarcát Titiának, az feltüzelt benne minden akaratot: most meg kell mutatni, Tamás, hogy nem vagy a félkegyelműek, a nyomorékok csordájából való. Lángoló vér a véred, nem fél a karod senkitől. Nyomorék apa lánya, azt hitted, megcsúfolsz? Most ládd, ki vetett rád szemet.

Kés villog a kezében, lova asztalához parancsolja a kocsmázó földesgazdákat. Ha a világ összedől, akkor is bátor, akkor is mulat.

Hát persze, nem lehetett megállani félúton. Mikor Titia benézett az ablakon, nem volt retiráda. Ha valaki ellenáll: a kés csakugyan beleszalad. Nem is tanakodtak sokáig az emberek, savanyú képpel ürítették a vékony nyakú üvegekből a pálinkát a vendéglátó Linda egészségére, Linda is kortyolt vagy kettőt a tányérból, amit eléje tettek, pálinkával teli. Az emberek a pokolba kívánták, de azért ittak kettőjükkel, a sántával meg Lindával. Az öregúr megtudta a dolgot, be is nézett az ablakon, de nem zavarta a mulatságot, azt jól tette, nem lehet tudni, hogy a részegségben hogy végződött volna a parancsolás vagy az egzecíroztatás. Ellenben megkapta másnap, kevés, de erős szó volt, az biztos.

De miért tette? Mikor ez a Titia...

Ugyan, nem lehet rá mondani semmit, kis ölelésre hozzája simult, megteszi azóta is, csak éppen nagyon kicsi, nagyon rövid pillanatokkal szíveskedik.

Igen messzinek tűnt már az idő, ami elmúlt azóta, hogy Titiának azt a férfias parádét rendezte, Titia meg csak ilyen éretlen gyerekeknek való kis ölelésekkel akarja jóllakatni. Titia ránéz, hozzásimul egy villanásnyi időre, aztán fürgén elkapja magát és elszalad. A sánta lábával nem kergetőzhet vele.

Pedig a nagy eset óta nincs más a szeme előtt. Éjjel és nappal csak ez a fehér lány, aki úgy száll el a kezéből, akár a köd a házak tetejéről. Hét és hónap múlik, és néha a legjobb falatnál egyszerre csak jön a Titia fehér arca, vagy jön az orra, vagy jön a vékony, piros szája, vagy csak a hajának az illata, vagy tudja az isten, tán csak a bocskorának hegye, vagy a haján a színes hárászbimbók, és már vége mindennek, kihull a kanál a kezéből, elszorul a torka, fel kell állni az asztal mellől és menni...

Így például, ha az ember itt jár a házuk körül, egy-két füttyszóra azonnal itt terem. Csak itt ne legyen az anyja, mert akkor az harap... tán sejt valamit, ugyan, van is mit... azért csak el kell bújni, el kell csúszni hason... akár a katonáknak... ahogy a Glodánék féllábúvá lett fia mesélte.

Fütyentett egyet Tamás, a fészter mellől kidugta a fejét Titia. Valami kis hinta volt ott, afféle háncsból meg gyenge fűzből fonott hinta, azon ült, almát evett, csak a kezét dugta ki, avval mutogatta, hogy hol kell keresni. Tamásnak a szíve egyszerre tele lett örömmel, mintha jó tetejé- sen felvillázták volna a szívére az örömet, hogy még le is szakad nagy csomó belőle. Már ugrott volna át a keríté- sen, de, persze, csak egy nagy botlás lett belőle. Meg- lassúdott, lépett egy nagyot, éppen a kerítés küszöbére ért, amikor csendesen megszólalt a háta megett Tábori Posta:

– Ne szaladj olyan nagyon... nézd ezt a legényt... a jó lábommal se bírok a nyomába érni... ha te is arra, én is arra... én is a bíróékhoz igyekszem...

– Hát csak igyekezz – mondta Tamás rettentő dühö- sen, és már húzódott is vissza a kerítéstől.

– Na, csak ijesztettelek – nevetett az amerikás. – Másfele megyek én...

Csakugyan átvágott az úton, arra került a Bolde-kert felé, jó sokáig nézett utána Tamás. Egy durcás és édes gyerekhang riasztotta fel:

– Gyere már, hol mászkálsz olyan soká?

Titia nem nézett ki a fészter alól, ahol a hintán lógázta magát. Nem látta az amerikás Szórit, nem tudott semmit, csak nyújtotta ki a kezét a biztos fedezékből. Tamás nem is szólott semmit, mit ijessze? Mindjárt a derekát fogta át Titiának, de most erősen, nagyon; most nem bánom, nem fogsz bolondítani, én miattad nekimentem a falunak, miat- tad kést húztam, mit gondolsz, másnak is van bicskája... miattad az öregúrnál a parádés kocsisságot odatettem, hogy vagy-vagy, aztán mintha csak a keresztapád volnék és névnapot jönnék köszönteni, úgy adod a szád, most nem bánom, most legalább...

– Eressz el, Tamás, mert bizony isten fejbe váglak.

– Mindjárt eresztlek, de előbb... előbb...

A továbbiakat csak hebegve mondta Tamás, mert Titia belekarmolt a szemébe, nem látott semmit. Felállott. Sze- mébe húzta a kalapját. Indult. De még egy lépést sem ment, már egész mivoltában hozzásimult Titia. Felnyúlt a kezével az arcához, megsimogatta, de ez mind semmi ahhoz, hogy érezte a lány melegét, friss, gyenge csibe- húsát, ő maga tolt oda hozzá mellét a karja alá, megint

vérbe borult a szeme, felemelte a kezét, de a lány most nem mozdult. Aztán Tamás is leeresztette a kezét.

– Nekem volt már egy ilyen... volt már egy ilyen... egy asszony... mit akarsz?... mit akarsz tőlem?...

– Azt hittem, Tamás... azt várom...

– Mit akarsz?

– Hogy ne lássam a sántaságod. A Linda-dolog után nem láttam. Akkor nem láttam... de utána megint...

– Mi... mi... a sántaságom... az én sántaságom?

– Azt.

– Hát az hogy lehet?

– Azt nem tudom... de akkor nem láttam... nem bántam...

– Te egész bolond vagy. Én sánta vagyok, sánta maradok.

– Az nem baj, csak én ne lássam. Mint akkor...

– Vigyem be megint Lindát?

– Az már elmúlt.

– Hát mit?

A lány, a finom arcú, selyemcérna hangú kislány akkor leült egy fatönkre a csűrben, egy kis forgáccsal játszott előbb, amit hirtelen felkapott a földről, ártatlan és édes szemeivel ránézett Tamásra, és egészen halkán azt mondta:

– Mire neked az a foltos Parászka? A feleséged...

A ház felől kiáltás harsant: Titia, Titia, kétszer is. Ez a szépséges Nuca hangja volt, a bíróné hangja. Tamás a túlsó oldalon surrant ki a csűrből. Titia beült a hintába, onnan kiáltotta:

– Itt ülök a csűrben, a hintán. Mit akarsz tőlem?

Nuca asszony lihegve érkezett oda, gyanakodva nézett körül.

– Te lány, letöröm a derekad, nem volt itt valaki?

– Dehogynem, az apám látogatott meg.

Anuca asszony kételkedve nézett Titiára:

– Hogy mondatsz ilyet? Most váltam el tőle.

Titia nevetett:

– Nem a bíró apám, hanem az igazi apám látogatott meg...

Nuca asszony szégyenkezve oldalgott tovább.

Parászka jó meleg vacsorával várta aznap este Tamást. Most nem volt ital Tamásban, félt a nagy bajtól, nem merete feltüzelni magát pálinkával is. Ma este úgyis végére kell járni a dolognak.

– Csak egy kicsit várjál, szívem, mindjárt megpirul a fokhagyma az olajban.

Egy kis büntudattal ült Tamás az asztalhoz. Szorongató érzése volt, a fehér arcú Titia mondta, meg kell lenni, meg kell lenni, ha kívánja... úgy kirúgom, mint egy rühes macskát.

Az asztalon párologott a fatálban a friss olajos-fokhagymás krumpli, fakanál a tálban. Az asszony várta, hogy Tamás orrát megcsiklandja az illat, de Tamás csak nézett a levegőbe.

– Egyél... kihűl.

Tamás ránézett a feleségére, nézte petyhüdt arcát, nézte inas nyakát, nézte foltos arcát, a kócot, ami kilógott a hajából a kendő alól, nézte kedvetlen mellét, aztán nézte megint a foltot, amely kitartóan és állhatatosan zöldes volt. Nézte, hogy az asszony belesápadt.

– Te Parászka – kezdte csendes hangon Tamás –, mit mondtam én neked? Elfelejtetted, mit mondtam neked? Azt mondtam, hogy ne lássam a foltot többé zöldnek a homlokodon. Vagy leveszed egészen, vagy piros lesz, mint régen. Piros folttal vettelek el, nem zöld folttal, azt tudod.

Az asszony leszegte a fejét. Hallgatott.

– Tudod vagy nem tudod, hogy piros folttal vettelek el? Tudod vagy nem tudod?

Foga kezdett lenni a Tamás hangjának, az asszony fájdalmasan csuklotta rá:

– Azt tudom.

Most már megint veszedelmesen barátságos volt Tamás.

– Ugye tudod, fiam. Nahát, jó, ha tudod. Akkor nem kell sokat jártatnom a számat. Ha tudod, akkor csináld vissza, fiam. De szaporán. Amíg eszem, addig hozd rendbe magad. Ha tudod.

Belemászott a kanállal a fokhagymás-olajos krumplibába. Kanalazott, nyelt.

Az asszony nem mozdult a helyéről, csak ült szemle-sütve. Ült, megszegyenülve, mintha parázson ülne. Mit csinálhat? Isten a tanú rá, nem akart tetszeni a világnak, csak az ura kedvét akarta megvidámítani, csak azért kezdte a dolgot az amerikai Szórrival, Isten büntetése, hogy így elzöldült a folt. Abban igaza van az urának, hogy undorítóbb, mint mikor piros volt. De ki tehet róla?

Az amerikai Szórré nem akar róla hallani. Azt mondja, biztosan nagyon mohó volt, egyszerre kente rá mind az orvosságot. Ki emlékszik már arra, egyszerre vagy nem egyszerre? Biztosan igyekezett az orvossággal, hogyne igyekezett volna eltörülni az arca bélyegét. De most már mit lehet tenni? Ha csak annyi volna, hogy Tamás most a fején törje el a fatálat, vagy csak annyi, hogy ököllel vagy kötéllel megverje...

Tamás szépen elválasztott a fatálat vagy három kanálra valót a feleségének, ahhoz nem nyúlt. Megtörölte a száját az inge ujjában, felvette bokrártás kalapját maga mellől a lócáról, és igen nagy részvétellel így szólt:

– Hát, szóval, nem tudod levenni, te szegény szerencsétlen.

– Nem tudom, Tamás.

– Na látod. De én is szavamnak állok. Megmondtam neked, hogy egy percig se élek veled tovább. Nem verlek meg, nem tépem a hajad, nem rúgok beléd, csak éppen mehetsz a fészkes fenébe. Apádnál, a kovácsnál ott van még a régi helyed, szépen visszamégy. Elviheted, ami a tiéd, amit hoztál, aztán, ha majd megint szép piros lesz a képeden az a rondaság, akkor megüzened. Én majd megvizitállak, és ha rendbe vagyok veled, jöhetsz vissza. Addig nem. Reggelre se téged, se a fattyúd nem akarom itt látni. Ha most se hiszel nekem, akkor meglátod, mi lesz. Akkor nem állok jót magamért.

Felállott az asztaltól, nem is nézett a feleségére, csak elment. Az asszony meg magába rogyva ült tovább. A Tamás hangja olyan volt, hogy itt nem lehetett semmi kétség. Itt most már nincs keresnivalója. El kell menni

haza, a piszkos kovácsműhely mellett a piszkos vityillóba. Vinni kell a vásznait, a rongyait vissza, meg vinni kell a fattyút is, végig a falun. El fogja vinni a csirkéket is, meg a két malacot is, ha nincs asszony, ki ápolná azokat? És ki fog mosni Tamásra, tán csak engedi, hogy mosson rá? Hogy lesz most már a férje nélkül, az apjával, evvel a kölyökkel? Milyen rettenetes zavar ez most, mit is csinált ez a Tamás, csak engedte volna, hogy maradjon, akárhogy, csak maradhasson, nem ér annyit, mint egy rossz cseléd, még azt is utálja, hogy ott van a közelében.

Égett a torka, egész mellében égett valami. Nem lehet várni... sok baj lesz... ezt mind elcipelni... pedig muszáj, reggel ha itt találja, holtra püföli Tamás. Nem volt egy szép órájuk evvel a Tamással... persze, mindig ott volt előtte az a piros folt, a láb, az más, azt nem látja, mindig az ember, de az ember képe, homloka mindig szem előtt van... és olyan vastag ott a bőr, érezni, ha csak megsimogatja az ember, valóságos var.

Kínlódva és reszketve vette elő a régi ládát. Hullott a könnye, de csak rakta bele a holmit, jó vásznakat, lepedőket, pendelyeket, hímzett vászonkendőket, mintha a szíve szakadt volna ki, minden darabnál külön-külön. Hiába, az ellen nem volt segítség, ki tudja, talán akkor is így lett volna, ha nincs az az átkozott orvosság. Kár szidni szegény Szórit, lehet, hogy jót akart, de hogy Tamás nem igaz ember, az is biztos. Mire neki ez a komédia? Egyedül nem fogja bírni a hurcolkodást, megmondja az apjának, hazamegy, megmondja az apjának. Nincs más út, haza kell menni, meg kell mondani, ketten majd elcipelik. Mit fog mondani szegény apja, ha ugyan józan lesz, mostanában többet keres, többet iszik, biztos holtrészezen fekszik odahaza, de ha ő nem, majd egy szomszéd...

A költözködés nem maradhatott titokban még egy fél-óráig sem. Már az első fordulónál, kora hajnalban, kijöttek az összes Bercse asszonyok, gyerekek, egyszeriben megértették, hogy Parázkát kirúgta az ura. Ha pedig a Bercsék tudták, akkor már ment tovább a hír, Kati néni maga ment fel a dombra, a kis ház elé, nem kérdezett semmit, látott mindent. Mit kellett itt kérdezni? Parázkát

kirúgta az ura, az a bitang, sánta pizok. Ronda egy asszony, de hites felesége. Ezt meg kell mondani az úrnak. Mit kell itt kérdezni? Nézte egy kicsit, hogy hajkurásszák a csirkéket, tyúkokat, bezzeg most szedi a lábát, most megfogja egy pillanat alatt, de mikor az ember azt mondja neki: erigy csak, Parászka, fogd meg azt a pucér nyakút, ki akarom cserélni, mert utálják a pucér nyakút, erigy csak, fogd meg, akkor húzódozik. De most milyen ügyesen szedi a lábát. Ez is olyan ravasz, mint az ura, megérdemli a sorsát, de azért az úrnak csak meg kell mondani.

Az öregúr kiállott az ámbitusra, személyesen kiabálta, rekedten:

– Tamás! Tamás!

Közeledett Tamás. Kati néni az ajtó mögül leste. Nem meri felemelni Tamás a szemét, mind a földet nézi. Gonosz ember, de mit lehet tenni, ilyen világ van... csuda, hogy nem süllyed el a föld, csuda...

Az öregúr intett Tamásnak, vitte be magával a belső szobába. De nem kezdett semmi kiabálásba, inkább nagyon is szárazon, nagyon józanul kezdte.

– Kirúgtad a feleséged meg a gyereket.

– Elküldtem őket az apjukhoz... az asszony kente magát.

– Kirúgtad a feleséged. Nemcsak a te dolgod, az enyém is. Azt hiszed, most már mindig azt csinálsz, amit akarsz?

– Azt hiszem, az én feleségem az én feleségem.

– Ne szájalj. Ha nagyon akarok, tudok magamon segíteni. Ha nem ma, holnap. A parádés kocsisnak nem muszáj sántának lenni, lehet az hatujjú is. Vagy lehet öreg is. Vagy lehet szomszéd faluból is. Megértetted? Háború van, lehet a buckás hátú is parádés kocsis. Nem muszáj neki sántának lennie. Megértetted?

Egy kicsit megrettenve, de megértette Tamás.

– Csak azért a bakon mégse szeretnék hatujjút. Nem szeretnék a bakon buckás hátút se. Azért állok szóba veled, mert a foglyot nem ültethetem a bakra. Ezt tudtad, azért voltál ilyen szemtelen. Ilyen bátor vitéz. Azért merted kirúgni a feleséged. Tudtad, mi?

– Tudtam.

– Nahát, akkor most már mindent tudunk, te is, meg én is. Most itt azonnal megalkuszunk. Ha nem, az is jó. Ha nem tudunk megegyezni, akkor mehetsz. Hogy mi lesz a kocsival, lóval, az én gondom. Lehet, eladom. Lehet, nem is kell kocsi. Fogadok szekereket. Kevesebbet járok a városba. Megértetted?

– Meg.

– Kirúgtad a feleséged: jó. Kirúgtad a gyereket...

– Nem az én gyerekem.

– Ne járjon a szád. Az alkum, hogy fél kommenció maradsz. A másik fél kommenciód a feleséged kapja. A pénz, az a tiéd egészen. A fél kommenciódért ad akármeddig szomszéd meleg ételt. Mosni az asszony fog rád.

Tamás intett a fejével, hogy ezt nem lehet.

Az öregúr kinyitotta az ajtót.

– Mehetsz. Azonnal mehetsz.

– A fél kommenciót nem bánom. Az rendben van. Csak nem akarom, hogy az asszony mosson rám. Ne legyen hozzám semmi köze. Majd találok én asszonyt, aki mos rám, meg aki főz is valamit.

Az öregúr arca megenyhült.

– Ahogy akarod. Ez már a te dolgod. Én a kommenció felét az asszonynak adom. Ez a kérdés: akarod vagy nem akarod?

– Rendben van – válaszolta Tamás. – Nem akarom én se, hogy éhen haljon. Ez egészen rendben van így.

Barátságban jöttek ki a félelmetes belső szobából. Kati néni egészen meg volt zavarodva. Különösen, hogy az úr a filagória felé ment, Tamás meg füttyörészve egyenesen a konyhába tartott. Veszekedés meg parancs nélkül vette a vizesdézst, beledugta a fülébe a rudat, és indult a kút felé. Kati néni megállította egy nagy darab zsíros kenyérrel, már nem bírta tovább.

– Nesze te. Mi volt?

Tamás elmondta.

Kati néni elhúzta a száját. Kicsit túl simán ment a dolog. De hogy éppen mondjon valamit, megjegyezte:

– Eridj el a kis Handró Vaszinéhez, az majd mos meg főz is neked, de először csak rohanj a dézsa vízzel, éppen ott megy Ozmán, majd segít behozni.

A kis Handró Vasziné... hm... erre nem is gondolt. Kis barna gömböc. Nevetős kis ördög, huncut szemű. Jó lesz a kis Handró Vasziné. Mosni a ruhát jó lesz, jó lesz hozni valamit délben... hogy is lesz az? Utána fog jönni a mezőre, ha városba utazik, már korán reggel fogja keresni a szilkével, tarisznyába kötött félkenyérrel, zöld hagymával. Az nem lesz rossz, a kis Handróné. Vidám teremtés... vajon mikor déli pihenőre heverednek, ott marad-e, mint más asszonyok? Félrevonul vele a mogyoróbokrok húsébe, mint más asszony, aki ebédet hoz? Azt nem teheti, azok többnyire hitese feleségek vagy összeköltözött párok, azt nem teheti... de hát akkor hogy lesz? Csak jön a szilkével, szó nélkül, összemelegedés nélkül megvárja, amíg kész, nem is fog belekanalazni a szilkébe vele együtt? Milyen evés lesz az? Milyen pihenés? Csak úgy szó nélkül, kapja magát az asszony, megetette, tovább áll? Szó nélkül? Ilyen gömbölyű, huncut asszony...

A Handró Vasziné kapuja előtt állott. Késő délután volt, még nem érkezett meg a Riska a mezőről, de a tyúkok már álmosak voltak. Jól künn lakik Handróné, ide eljöhét az ember, meg nem látja senki, különösen, ha a patak felől kerül. De mit kerüljön a patak felől, aki tisztességes járatban van? Neki ugyan nem kell a patak felől kerülnie. El kellett jönni, meg kell alkudni, nem is Handróné miatt tette meg az utat, inkább talán Titia miatt, a szép fehér, édességes Titia miatt, fehér arca miatt, almamelle miatt, vékony és piros szájáért, derekának reszketése miatt... mosni fogsz rám, Handró Vasziné, elég, ha egyszer látlak egy nap, nem is kell várnod, amíg kiürül a szilke, csak otthagyd, másnap elviszed, inkább veszek még egy szilkét, nem vagyok kíváncsi rád, otthagyd az istállóban, aztán már mehetsz is haza, ki kíváncsi rád?

A ház körül nem mozgott semmi, senki. Jó kenderszag volt, nehéz kenderszag. Lehet rövidesen nyüni, már érik, hopp, ez csak egy alma volt, ami idő előtt esett le a fáról. Tyúkok kapirgálnak unatkozva, macska nyújtózkodik, nincs itt senki, hogy ilyen álmisság van a ház körül?

Bentről valami zaj szűrődött kifelé, valami szaggatott beszéd. Hát itt aztán jól vagyunk. Erről nem hitte volna az ember, hogy ilyen céda. Pedig az nyilván, mert ez most férfihang. Most meg az asszony duruzsol, cincog, nevet vagy mit csinál, már mindegy. A nehézség álljon bele, az ember azt hitte, milyen tiszta fehérnép, se fogoly nem kellett neki, se táncba nem járt, azért mégis mindig olyan kerek, nevetős az arca, hát itt van... de akkor miért olyan húzódozó, miért olyan szent, még Kati néni is azt hitte, azért pártolta... most megint kuncog, megint viháncol, bugyborékol a nevetése azon a kis maszlagoló hangján.

Éles sikoltozás hallatszott ki a házból, valami zuhant, aztán hörgést hallott Tamás, fuldokló hangokat, szaggatott könyörgést. Benyomta a külső ajtót, aztán a belsőt is, aztán egyszerre fehér lett az arca, mind a szívére szaladt a vér a fejéből. Ott állott a szoba közepén megszégyenülve, megijedve. Nem tudta, mit kezdjen magával, nem tudta, mit csinált.

Mert a jegyző úr tápászkodott fel egész hosszú mivoltában a hárságyról, ahol összekuporodva és remegve, lán-goló arccal és kidagadt szemekkel, Handróné feküdt, de valahogy nagyon összekuporodva. A jegyző felállott és ráriadt Tamásra:

– Hova szaladsz, hova akarsz menni? Csak maradj itt, meghallhatod te is. Nem kell hogy elszaladj. Nem titok, nincs titkom senkivel.

Tamás maradt, úgyis a földhöz ragadt a lába az ijedtségtől. Most már úgyse tudta, mit csináljon. Jobb lett volna künn maradni, most jól beleesett a jegyző dühébe, ebből nehéz lesz kimászni.

– Tán azt hitted, hogy jókedvemben jöttem ide? Mi?

– Hallottam a...

– Mit hallottál, te marha, mit? A visítást hallottad? Mi? Hát mit csináljon? Tán kacagjon, mikor azt hallja, hogy elesett, meghalt az ura... tán kacagjon, mi?

Handróné arca lett fehér most, egész testében reszketni kezdett. Szólni akart, de a szája is merev lett, csak a szeme tágult ki még nagyobbra. Kétszer is felemelkedett, visszaesett. A jegyző szánakozó képet vágott, aztán gúnyosan nézett Tamásra, és legyintett a kezével:

– Úgy, ahogy mondtam, jó asszony... ma jött az

írás... meg a cédula... ahogy mondtam ... hát csak sírd ki magad.

Az asszony még kapkodott a kezével, kiszakadt belőle még egyszer a sikoltás, de az már nem olyan volt, mint az imént. Fájdalmas bőgés volt, teli hang, hörgő, égő, zokogó. Felemelkedett, de aztán elvágódott végig a hárságyon, és megeredt a könnye. Szaggatott vonítás volt a sírása, nem is emberi.

A jegyző visszanezett Tamásra, kicsit gyilkosan, kicsit, gúnyosan indult kifelé. Az asszony rábámult, várt valami jelt, valami sugarat. Várt, talán int, hogy mégse, tán csak a szemével int, meredten figyelt rá egy pillanatig, de a jegyző nem fordult vissza, az asszony pedig megint elvágódott, most már megint kiszakadt a torkából, a szíve mélyéről, szeméből a fájdalom.

Tamás tehetetlenül ült le a lócára. Most már mit kezdjen evvel a mélyen megszorodott özvegygel? Nem állhat le vele alkudozna mosásról, meleg ételről, felesége kirúgásáról, új életéről. Evvel nem beszélhet most. De azért mégis furcsa, megesküdt volna rá, hogy a jegyző valamit akart az asszonytól. Ez meg mintha másképp sikoltzott volna. Az ember, lám, nem hihet a saját fülének, de ami több, saját szemének sem. Mikor bejött, megesküdt volna rá, hogy valami más készült itt... nahát ez az asszony, szegény, ez csak bőg, nem is csoda... de ez az ő dolga, tán átküld hozzá egy szomszédot... igaz, jó messze lakik az első szomszéd is, keresztény kötelesség, de nem ülhet itt, nem ezért jött. Felállott.

Az asszony is felemelkedett, szívére szorította a kezét, fátyolos volt a szeme, a hangja, úgy szólott Tamáshoz:

– Ne hagyj itt egyedül. Félek most már magamban maradni.

– Mitől félsz? Nem bánt senki. Átküldöm a Bicu lányát.

– Ne küldj senkit. Jaj nekem. Jaj. Megyek én is. Jaj. Veled megyek. Jaj nekem. Jaj most már az én fejemnek.

– Te... Irina ... Ezért jött a jegyző?

– Jaj. Nem tudom. Mindegy most már. Jaj... Jaj...

– Te Irina... Hátha... hátha csak olyan ez... hogy csak mondja... hogy hivatalos utat mondjon... nem tudott mást mondani.

– Mi? Mit mondtál?

Talpra ugrott az asszony, a szoba közepén termett, de aztán ismét összeesett, és úgy, a szoba földjén ülve, zokogva ingatta a fejét.

– Jaj nekem... jaj... ilyet nem mondanak, Tamás... ilyet nem... híre menne... igaz ez... jaj... várj meg, Tamás... lemegyek a faluba... lemegyek a község-házára... azt mondta... itt a halálcédula... azt mondta?... azt mondta?...

– Azt mondta.

– Jaj... a halálcédula itt van... itt... az a község-házán van? Mi? A község-házán van? Azt csak akkor veszik el, mikor temetik? Mikor ott künn a gödörbe rakják? Akkor? Akkor veszik ki a zsebéből? Akkor?

– Akkor, tán a zsebéből vagy a nyakából.

– Nem. A zsebéből. Kis szíjon van... mutatta... mutatta tavaly... tavaly húsvétkor mutatta ... Jaj... hol a korsó?... mi van a szememmel? Mi van a szememmel, hogy nem látok, Tamás?... Mi van velem?

Egymás mellett mentek a keskeny ösvényen. Tamás az úton engedte az asszonyt, ő a fűvön meg a barázdákon lépegetett. Néha nehéz volt így botorkálnia a sánta lábával.

– Pedig én, Irina, most ugyancsak hivatalos ügyben jöttem hozzád...

– Te Tamás... Ki van még Handró Vaszi a faluban? Ki van még oda Handró Vaszi? Van a Nyegránné, van a Kocskáé, meg van a piros... Mi? Ugye? Ez mind Handró Vaszi.

– Igen. Három Handró Vaszi van oda. Én azt akartam, Irina...

– Lehet, hogy nem is az enyém. Mi? Talán a Kocskáé vagy a piros... a Nyegránnéé spítályban van, az nem lehet. De a Kocskáé csak most ment vissza... tán oda se ért? Mit?

– Aligha. Aztán ha talán mégis, akkor...

– Jaj nekem. Olyan nehéz a szívem. És olyan hideg a kezem... meg mindenem... olyan hideg... tán lehet a piros... Az még nem biztos, hogy éppen a Szurdué... mi?... hogy éppen az uram.

– Nem biztos, és ha nem, akkor...

– Ez új jegyző, három éve, vagy négy éve van itt, tán nem is ismerte az uramat. Lehet az, Tamás, hogy ez nem ismerte az uramat? Mi?

– Az könnyen lehet. Lehet.

Nem kellett támogatni, segíteni az asszonyt, kilépett, rohant, mint egy katona. Az árkokat, kerítéseket csak éppen átugrotta, átrepült rajtuk, még ő fogta meg Tamást. A patakban a tegnapi esőtől víz volt, belegázolt. Tamás körül kőre lépegetett, rászólt:

– Mit kényeskedsz, lépj bele.

A községházán szenvtelen arccal nyitott ki a jegyző egy borítékot. Írások mellől kivette a cédulát, olvasta:

– Handró Vaszi Szurdué. Értesítendő felesége, Kálin Irina. Na most már jó? Most már hiszed? Azt hitted, hazudni megyek fel hozzád a hegy alá?

– Jössz velem a papig? – lihegte Irina Tamás felé.

– Mehetek éppen.

Az öreg esperes megindultan fogadta a hírt, átvette a misékért a pénzt, úgy látta, egy kicsit sok is, szólott, de Irina nem nyúlt a pénz után.

– Jó helyen van az itt... akadhat még valami nálunk: leszámítod... leszámítod...

Jóformán még hajnal volt másnap, mikor Tábori Posta elfúlva mesélte Kati néninek. Kati néninek ugyan, de ott volt Tamás is, Ozmán is, meg az új fogoly, a cserélt ember, a vörös szakállú is. (Bár ez utóbbi kettő egy hangot sem értett az egészből, legfeljebb annyit, hogy valami szomorúság.)

– Handróné, az a kis barna a hegy alól, hogy mondjam, az a huncut szemű, a Handró Vaszi Szurdué felesége...

– Az a nevetős?

– Az na... már egészen hideg volt. Még tegnap este akasztotta fel magát. Felvette az ura ezüstgombos fekete ujjasát, kis színes tarisznyáját, az ura csizmáját. Felvette az ura tüsszőjét és az ura subáját, és a fejére rátette az ura bokrétás kalapját, és így lógott szegény a kötélén... a nép azt kívánja máris, hogy így temessék...

– És a pap vállalta?

– Azt mondják, vállalta.

Úgy temették Handrónét, a kis nevetős, kis gömböc Handrónét, ahogy a kötélről levágták: bokrétás kalapban feküdt a koporsóban, s rövid subában, az ura hímes tarisznyája a nyakában, az ura csizmája a lábán, mint egy durcás, fiatal, barna legényke, olyan volt a koporsóban. Olyan gyermekes és édes. Várta az ember, felugrik és kurjantgatni fog, és elszalad a gyászolók közül egyenesen a bálba. De nem ugrott fel, nem szaladt el, hagyta, hogy leeresszék a sírba, hagyta, hogy ráhányják a földet, hagyta, hogy keresztet szúrjanak a sírdombjára, és hogy szép, színes törülközőt kössenek a fejfájára.

Nem az ő szülei, hanem a férje szülei tartották meg a gyászlakomát, Kálinék szegényebbek voltak, Handróék maguk ajánlották. Azt mondták, két gyermekük lett oda egyszerre, legalább ezzel enyhüljön a bánatuk, hogy náluk van a tor. Szépen főztek, sütöttek a gyászos alkalomra. A papnak külön, egész fehér tyúkból készült a leves, meg a sárga szilvóriumból hozattak neki, de a többiek is jól jártak. Három bárányt ettek meg krumplival, és harminc liter pálinkát meg húsz liter bort ittak rá. A szegények harminc korsót, ötven kisebb cseréptányért meg legalább száz cipót vittek haza azonfelül, hogy ettek, ittak.

Tamás is ott ült a toron, az öregek maguk mellé ültették. El kellett neki még egyszer és még egyszer mesélni, hogy vitte a szegény megboldogultat a jegyzőhöz, hogy sikoltzott, mikor megtudta a gyászhírt. Nagyon szerette a kedves férjét, fehér meg piros lett, mikor megtudta a pusztulását. A jegyzőről nem beszélt semmit, nem kezdhetett ki a behemót nagy emberrel. Meg aztán jegyző is. Csak éppen említette, hogy a jegyzőnek biztosan nem volt szíve hosszasabban magyarázni, arra járt és csak beszólt: meghalt az urad, gyere le a község házára, majd ott megbeszéljük. De nem volt azon mit megbeszélni. Elvégeztetett, mikor a halálcédula megjött.

Ittak a szegény megszorodott öregek, s amikor már jócskán felhajtottak, ölegették Tamást: Mégis, Tamás, te voltál mellette az utolsó percekben, azt mondják, galád ember vagy, kirúgtad szegény feleséged, tán meg is ver-

ted, ez mind lehet, de mégis, te voltál szegény gyermekünk mellett utolsó óráiban. Senki a világon nem támogatta rajtad kívül, te nekünk mindig kedves maradsz, az Isten áldjon meg jótettedért. Nem is tudtuk, hogy annyira pártoltad a családjunkat.

Az ital elringatta Tamást is, de még maradt annyi felfogása, hogy haza kell menni, nem lehet hagyni a lovakat. Ölelte, csókolta ő is az öregeket, mintha már nem maradt volna nekik senkijük ebből a kedves, fiatal párból, csak éppen Tamás. Csak éppen Tamás, aki nem tudni hogy, de hozzájuk tartozik.

Azonban mégis menni kell. Dülöngélve indult. A gyászolók barátságosan néztek utána. Valami lehetett itt, ki a csoda hitte volna, akkor is ott lebzelt ez a sánta Tamás, mikor a gyász hír megjött, mikor a gyász hírt odavitte a jegyző, legény azon a sánta talpán, ügyesen titkolta, senki nem gondolt volna semmit, megszenvedett szegény asszony, tisztára mosta magát Isten előtt, levezekelte, ha volt is bűne, azért éppen felakasztania nem kellett volna magát, ha mindenki felakasztaná magát, ugyan megapadna a falu.

Dülöngélve indult Tamás. Elismerő és epedő asszonyi tekintetek kísérték. Csak a vak nem látja, mi történt itt. A Tamás szívében nagy nyugalom volt, hogy egy kis vigasztalást adhatott a mélyen megsomorodott szülőknek. Jóssággal volt tele a szíve, sajjággal gondolt a kis barna asszonyra. Most, hogy meghalt és így halt meg, inkább testvéreinek érezte. Nem látta régen testvéreit, úgy gondolta, ha itt lenne lánytestvére, húga, így érezne iránta, mint Handróné iránt, szegény halott iránt. És most mégis mind azt hiszik... Azt hiszi mind...

Nehéz volt a feje. Nehéz volt Handrónétól, az italtól, a bánattól, de ahogy elment mellette a Csutorék nagyobbik lánya, megint a Titia arca tűnt fel előtte. Hogy lehet az, hogy két nap alatt eszébe se jutott, hisz miatta volt az egész, lámcsak, most megint jön a fehérsége, hajának boldogasszonylevél szaga, rányílik a kislány szeme, és mint egy fehér rózsa, úgy nyílik egyszerre elébe az arca, a bőre vidámsága a nyakán. Vékony, piros szája, piros nyelve, ahogy megnyalja néha a száját, mint egy kis macska. Mi lesz most már? Mi lesz? Máris elkárhozik, a feleségét

kirúgta... így hozta a sors, de most már tudni kell, mi lesz, egy koszos kislány, ilyen semmi, tovább nem mehet ez a dolog, nem mehet tovább így... beleette magát a lány a fejébe, a szívébe, elnehezíti a járását, a vérét... Hazabotorkált, aztán felvette a subáját, hóna alá a kis fejszét, Ozmánra meg a vörösre bízta az istállót. Indult egyenesen Muszájné felé. Kétszer is beleesett a patakba, derékig vizes lett a rövid úton. Nem bánt már semmit. Végre ott volt. Künn tett-vett Muszájné az apró udvarán, tágra nyílt a szeme, mikor meglátta Tamást. Rég nem volt már közük egymáshoz, és Muszájnét a világon senki nem zavarta dolgaiban.

– Gyere csak be egy kicsit.

Muszájné mit tehetett? Kezében volt Tamásnak, bement Tamás után a saját házába, mert ez a Tamás azt se várta, hogy a gazdáné menjen előre. Leült az asztal mellé Tamás, és csak úgy parancsolgatott Muszájnénak.

– Tudod, hogy adósom vagy.

– Tudom, tudom. Csak ne kiabálj, lelkem, meg is teszem, amit kívánsz. Kötök neked rontást, ha akarsz ráolvasást, adhatok babonát, szerelemben, összehozásban vagy szétválasztásban. Ha félsz, megerősítem a szíved, ha bánkódsz, elfújom a bánatod hétszer, hét vereséggel. Ahogy parancsolod, de ha másnak akarsz valamit, nem magadnak, azt is megcsinálom, csak éppen akkor valami darab kell az illető testi ruhájából.

– Összehozást akarok tőled.

– Megcsinálom, kedves. Csak mondd meg, kivel. Úgy összeadlak vele, hogy ásó-kapa választ csak el benneteket. Minden tudományom beleadom, fiam, tudom, hogy adószod vagyok, szeretnék is fizetni már neked.

– Összehozást akarok tőled a bíró lányával, Titiával.

Muszájné összecsapta a kezét, és nagyon titokzatos képet vágott:

– Nahát, fiam, hogy milyen magasra nézel, éppen ezt a gyenge leánykát, éppen ezt a szépséges virágszálat választottad ki magadnak, hogy a hét fekete vízkereszti malac meg ne igézzen, csuda nagyra nézel. Ez aztán nehéz lesz, de, persze, nemsokára itt van Luca éjszakája, én mindent megteszek, biztos is vagyok a dolgomban, csak ne legyenek keresztlépések, mert ez olyan kényes munka,

hogy minden elronthatja. Teszem azt, megtudja valaki, ellenünk dolgozik, nagyobb hatalommal kezd, mint én: vége. Mondjuk, ha az anyja például egyenesen az Erdők Lányával kezd ellenünk, akkor halasztódik a dolog. De én tudom, mivel tartozom neked, csak te ronthatod el, annyit mondhatok, rajtam nem múlik.

– Na, lelkem, most már eleget beszéltél, egy-kettő.

– Jaj, fiam, nem lehet azt egy-kettő, keresztútnál holdtöltekor, húsvéti barkából készült kis seprővel...

– Ha nem hagysz beszélni, egyszeribe hozzád vágom ezt a baltát. Azt mondtam neked, hogy hozz össze Titiával. A babonázás az én dolgom. Te csak eredj Titiához és mondd neki, hogy idehívtam. Azonnal jöjjön. Várom. Hallottad?

– Hallani hallottam, de ezt az egyet ne kívánd tőlem. Ezt ne kívánd, Tamás, mert...

– Most hallgass ide, Muszájné. Van neked egyéb is a fejedben, mint az a kis szemzsír. Pálinkát hozatsz te pároknak, szerelmeskedni járnak hozzád, csak úgy mint Odotiához vagy mint Linkához. Tyúkot meg cipót sütsz te is éjszaka, meg tésztalevest habarsz, meg édes pálinkát tartasz. Takarodsz Titiáért, vagy hagyjalak itt?

Muszájné már nem szólott semmit, szorosabbra kötötte mérgesen a fejkendőjét, csak az ajtóból dohogott vissza:

– Nemcsak az a törpe apja van a háznál, ott van az anyja is, Nuca, ha abba belebotlasz...

Tamás nem válaszolt, otthonosan végigdőlt a hárságyon. Ahogy kitette a lábát Muszájné, elszundított. Csak arra ébredt fel, mikor reccsent az ajtó, és ott állott előtte Titia.

Nem kelt fel, nem ment eléje. Még zavaros volt a feje, pislogott még, és valami nagy, nagy éhség, valami nagy, józan éhség mart bele minden tagjába. De nem ételt kívánt, valami nagy szomjúság szárította a torkát, de nem italra vágyott.

– Hol hagyta Muszájné?

– Künn maradt. Csak úgy odaüzensz nekem? Azt hiszed tán...

– Tedd a reteszt az ajtóra, ülj a lócára. Nem teszed? Nem baj, majd ráteszem én.

Odasántított az ajtóhoz, keresztbe tette a fareteszt. Visszaült az ágyra, a szemébe nézett Titiának. Erősen, komoran, elszántan.

– Azt mondtad, dobjam ki a feleségem. Kidobtam. Azt akarom tudni, látod-e még a sántaságom?

Titia fázósan felelte:

– Nem tehetek róla.

– Na jó. Te nem tehetsz róla. Erről nem tehetsz. Hozzám bújsz, a karom alá dugod a melled, arról sem tehetsz. Hát arról, hogy Handróné felakasztotta magát, ki tehet? Mi?

Titia ijedten ráhullott egy székre, eltakarta az arcát, nagy félelem reszketett végig rajta.

– Mi? Mit csináltam én?

– Azt mondtad, rúgjam ki a feleségemet. Kirúgtam. Kirúgtam a jó asszonyt a porontyával együtt az országútra.

– Az apjához ment.

– Én az országútra rúgtam. Szégyenbe, falu csúfságának. Nem baj. Úgyis elég ronda volt szegény. De ott volt nekem a jó, kedves, bizalmas szeretőm. Ott volt nekem Handróné, Irina szegény, aki subában, bokrétás kalappal akasztotta fel magát. Ott volt nekem...

Tűz futott végig a lány testén, nagy, kíváncsi szemekkel nézte Tamást. Fennakadt szemekkel, ájult és hódoló szemekkel nézte.

Tamás folytatta.

– Ott volt nekem ez a kedves, barna asszony, egész világ tudja. Az ura halálcedulájáért is velem ment. Akkor se eresztett el, akkor se hagyott el, soha egy pillanatra se... az olyan volt... de én nem tekintettem szomorúságát, fájalmát... nekem te azt mondtad, mindenkit küldjek el... még ebben a nagy bánatában is azt mondtam az asszonynak: nem kellesz nekem többet, hiába minden... ezt este mondtam neki, késő este, mielőtt eljöttem tőle, és másnap reggel szegény ott lógott a kötélén...

Titia keresztet vetett, fennakadt a szeme a Tamás zilált arcán, és most kigyúlt benne valami rettegésből, fekete vérből, bujkáló és ismeretlen vágyakozásból sűrűsödött indulat, odaült Tamás mellé. Hirtelen erős lendülettel be-

lekapaszkodott, odatapasztotta magát, mint egy nagyon félős gyerek. Úgy csipogta, vékony, sírós hangon:

– Nem látok semmit... most már nem látok semmit ... akár levághatják a lábad, azt se látom...

35

A Gávris fiú valami hasfájással érkezett haza. A katonaságnál azt mondták, nem lesz ember belőle többé. Úgy beszélte, hogy szemet etettek vele, attól lett olyan csupa csont, csupa bőr. Még be kellett mennie kétszer vagy háromszor vizsgáltatni magát, de az orvosok csak újabb szabadságot adtak neki. Mindig visszaküldték a faluba.

Eleinte úgy volt, hogy csak ült szomorúan a házuk küszöbén, nem volt nős ember, legényember volt, otthon lakott még az apjánál. A lányok nem nagyon kaptak rajta, ki tudja, meddig viszi. Bajos az ilyen legénnyel, még az ilyen időkben is. Mert vagy belehal a bajába, akkor itt marad az özvegy, vagy kigyógyul, akkor még nagyobb baj. Viszik vissza.

Ült szegény feje a küszöbön, fordította azt a rongyos, keshedt testét a nap felé. Apjával, anyjával se igen beszélt. Igazuk lehetett az orvosoknak, nem éri meg a telet. Ősz táján megint be kellett mennie a városba, szegény anyja tette fel a szekérre, dunyha, pokróc közé. Esősre állott az idő, még az hiányzott, hogy betegebbre ázzon. A városban nem sokat teketóriáztak vele, valami cédulát kapott. Azt mondták, most már csak menjen haza, nem zavarja többet senki.

Jó sok szilva volt azon az őszen, nagyra hízott a málszlem, a napraforgó magja is gyönyörűen adta az olajat. Gávriséknak két birkája is megkergült, meg kellett enni. A Mihály fiú, ki részt vett a lakomákban, bőven olajozta a pogácsát is. Hadd egyen szegény, mondta az anyja, de a bánatos apja is. Utoljára eszik, nem sokáig fogyaszt ez már. Nem lett se jobban, se rosszabbul. Bár, ha merné az ember mondani, mintha pirosabb volna, mintha éledne

a szeme. De nem mer az ember az ilyen halálra szántnál remélni se.

Várták az esős napok végét Gávriséknál, számígtatták, ha felfagy a föld, akkor ez is elmegy, szegény fiú. Annyi ereje sincs, hogy az ágyra másszon. Fel kell emelni, akár egy gyereket. Nem sajnálja senki tőle, amit megevett. Egy az, hogy kivette részét a bajból, bár keveset beszél róla. Aztán legnagyobb fiú, hogy sajnálná a szülő a gyermekétől, amit megeszik. És aztán az is számításba jön, hogy szépen fizet érte az állam, tovább is jár a segély. Kell is a kis pénz, még mindig benne vannak: Berdegéknek is jár még birkapénz, jár aztán Nyegrü Pávelnek is a készpénzkölcsön. A kis rét, amit tavaly ragasztottak, az sincs kifizetve, baj volna, ha ez mind a nyakába szakadna az embernek.

De nem fenyegetett semmi veszedelem. A jegyző úr minden elseje táján továbbra is leszámolta a kis pénzt, ami járt a katona után. Úgy vették magasabb helyeken, mintha künn harcolna a háborúban. Ez helyes is, ott szerezte szegény minden baját, így igazságos, hogy megfizetnek érte.

Karácsonykor disznót szúrtak Gávrisék, erre a kosztra aztán nagyon rákapott a beteg. Itta a zsírt, falta a kolbászt, és isten csudájára egy cseppet sem ártott neki. De még inkább azt lehet mondani, hogy használt. Így kell lennie: odavánszorgott az ágyhoz, csak úgy magától végigfeküdt rajta. Ettől kezdve aztán mintha megbabonázták volna: duzzadt a lába, a keze, az arca, mindinkább fénylett a szeme. Már a ház elé is kiment. Egy reggelen fejszét fogott és forgatta a levegőben. Nem kellett azt már féltetni.

Farsangon a Gávris fiú már a legelső táncban ott volt. Forgatta a lányokat, pálinkázott, berúgott derekasan, kurjongatott, egyszóval, egész ember lett. Tökrészenen botorkázott haza, és ami a legszebb, hazamenet egy karót húzott ki a Bercse Tamás kerítéséből. Nem tudott aztán magáról, benn hortyogott, de a karó igaz volt, ott volt elhajítva a ház előtt. Bercse Tamás még dicsekedett vele, hogy az ő kerítéséből húzta ki. Pedig a fagyott földből igen nehéz lehetett, de ahonnan kihúzta, ott maradt a helye, a karó meg oda van lökve a ház elé, ahogy szokás. Ezen ámultak és csodálkoztak, és mindenki szerencsét kívánt Gávrisék-

nak a fiúhoz, aki benn aludt még az ágyon, de a híre már a falu túlsó végére is elszaladt. A boldog szülők arról beszéltek, hogy az égi kegyelemért búzakenyeret visznek a paphoz.

A karó-dolog óta kedvesen csipentettek szemükkel a lányok a Gávris fiúra, ő is mindinkább megfogdosta a lányokat olyankor is, ha nem volt italos. Csak azért egy kicsit furcsa ember lett, azt is elmondom, hogy miképpen.

Tavaly télen nem lehetett szavát hallani, most meg minduntalan prédikált, akár egy pap. Ez az egy, ami nem volt kellemes benne. Mondta, hogy milyen nagy mészárlás van az emberek között, hogy milyen nagy esők vannak Galíciában, és azért mindig künn kell lenni az embereknek a gödrökben, a mezőn meg az erdőn. Megmondta, hogy milyenek azok a verekedések, amikor nem bicskával, hanem puskával meg szuronnyal mennek egymásnak az emberek.

– De azért vigyázzatok magatokra – mérgeskedett –, ne higgyétek, hogy mind ott maradnak. Lám, én is hazajöttem, hazajön a többi is. Aztán úgy elvernek benneteket, mint a kétfenekű dobot.

Nem lett volna baj, ha csak a szája jár, de elment az asszonyokhoz, ahol hadifoglyok voltak, rájuk ripakodott, a hadifoglyokat meg szidta, hogy ne merjenek benn aludni a házban. A Burucék hadifoglyát késő éjszaka kergette ki a házból, hogy takarodjon az istállópadlásra.

Nagyon izgága ember lett, de megerősödött az ördög-fajzat. Nem lehetett vele kezdeni, nem is volt kinek. Meg olyan tények voltak ezek, hogy nemigen volt okos dolog hangosan veszekedni miattuk. Nagy lármát csapott a jegyzőnél is, magánál a jegyző úrnál.

– Majd megtudom, honnan loptad össze a pénzt, amiért kaszálót vettél, meg amiért a belsőséget vetted. Meg ne próbáld, hogy házat építs a pereputtyodnak, azt hallom, boltot akarsz nekik csinálni. Ha már annyi pénzt összeloptál, vigyázz magadra, de ha felépíted a boltot, én leszek az, aki felgyűjtja.

Ilyen izgága volt, tán meghibbant egy kicsit. Persze, nem kellett adni a szavára semmit, a jegyző úr is felépí-

tette a házat. (Egykettőre eloltották a tüzet az emberek, mikor egy éjszaka mégis felgyúlt az egyik sarka.)

Vigyázták a Gávris fiút, veszedelmes ember volt. Ha valamelyik asszonynál hadifoglyot vagy itthon maradt embert sejtett, félóraig huhogott az ablaka alatt. Úgy tudott huhogni, mint egy igazi bagoly. Mint egy igazi halálmadár, úgy kuvikolt. Nem volt kellemes hang, ha megszólalt valamelyik asszony ablaka alatt éjszaka.

A kocsmában sem hagyott békét az embereknek, azaz így nem is helyes, inkább az asszonyoknak nem hagyott békét. De nem úgy zavarta őket, ahogy legényhez illik, csipkedő kezekkel. Hanem a hadba vonult Csorkás Juon feleségét, Mártát, egyszerűen kilökte a kocsmából. Azt mondta: takarodj haza, ne merj többet inni. Hátha most lövik le az urad? Ez igaz lehetett, de azért nem kellett volna az asszonyt kilökní a kocsmából. Ilyen falu réme lett a régi szelíd Gávris fiú, de azért a legnagyobb mégis az volt, hogy elment az öregúrhoz és – ahogy később kitudódott Kati által – nagy hangon azt mondta, hogy beszélni akar valamit, de csak a belső szobában. A többi aztán – ha igaz, ahogy Kati néni mondja – ez volt:

– Ez a Tamás nagyon rontja itt a levegőt. Ez a sánta ember sok disznóságot csinált.

– Hát mit csináljak, fiam? Nincs más. Hadifoglyot nem ültethetek a bakra, az nem mehet ki a faluból.

– Az ilyen parádés kocsisság inkább dukálna annak, aki megszenvedett. Annak, aki künn volt. Aki majd ott hagyta a fogát.

– Én is ezt vallom – hagyta helyben az öregúr.

Kati néni szeretett tódítani, ezt se nagyon hitték. Hogy lehet elhinni, hogy az öregúr, aki másnak oly rövidre fogja a szája gyeplőjét, aki hamar pattog és hamar kiadja a szemtelenkedő útját, most így tűrte ennek a pimasznak a beszédét. Pedig hát mondta Kati néni, hogy az öregúr inkább bánatos volt, mint haragos. Mindenben igazat adott a Gávris fiának, kezelt vele, mikor elment, az volt hozzá az utolsó szava:

– Abban a pillanatban, amikor biztos vagyok benne, hogy nem mégy vissza a katonasághoz, te ülsz fel a bakra.

Kati néni, mikor mindezt elmondta, körülnézett, Tamást kereste a szemével. Hadd lássa, hadd élvezze, hogy töri a frász ezt a hencegő senkit, de Tamás már háttal fordult az utolsó szavaknál, elindult, nem csoda, ha nem szereti hallgatni az ilyet.

A jegyző most kivételesen a belső szobában és nem az irodában hallgatta meg Tamás panaszát. Neki is nagyon a begyében volt a Gávris fiú, jobb helyre nem mehetett volna Tamás, tudta, hogy kihez kell fordulni.

– Hallgass ide, Tamás... én nem kezdek vele, abban igaza van a rühesnek, hogy egyszer hazajönnék a cimborái is, én nem kezdek vele. De ha meggyógyult, akkor nem a bakon a helye... nem a te kenyeredben... akkor ott a helye a katonák között... ezt kellene illetékes helyen... a városban... ha meggyógyult, akkor segély se jár... ha kocsis, akkor nem katona... Kocsis apjának nem adok hadisegélyt.

Tamás a jegyzőtől egyenesen a Gávris-ház felé ment. Szépen megvárta, amíg az öreg Gávris kijött az udvarra, akkor odafütyentett neki, mutatta a kezével, hogy ne sokat beszéljen, csak jöjjön. Mikor jó messze elváltak, csak éppen annyit mondott az öregnek:

– A fiad el akar szegődni a helyemre kocsisnak.

Mohó öröm villant meg az öreg Gávris szemében, de Tamás hamar lehűtötte:

– Hát, szóval, örvendsz. Tudod-e, hogy egészséges ember után nem jár segély? Nincs már semmi adósságod?

Az öreg arca eltorzult, a pipáját kivette a szájából, keservesen sercintett:

– Mi a fenét csináljak evvel a fattyúval? Már egészen elkésérítette az életemet.

Tamás felnézett az égre, ahol hófelhők úsztak, elnézett az erdő felé, melynek szélén az országút kanyarodott, lassan kibökte:

– Van illetékes hely... Be kell jelenteni, hogy meggyógyult. Kérek fel a kocsira szerdán. Az öregúr szívesen bevisz, legjobb szomszédja vagy. Majd én megmutatom a városban, merre menj.

Tényleg felvette az öregúr a vén Gávrist a kocsira. Még azon a héten behívót kapott a Gávris fiú.

Szent György napján Tamás ünneplőbe öltözötten jött ki a házából. Látszat szerint egyedül lakott, de azt mindenki tudta, hogy nem egészen így van. Nappal a bolondos Fuli, a feleszű lány főzött, takarított, mosott a háznál. Éjszakára nem tűrte ott Tamás, évi négy véka málét adott az egyik Bercsének, hogy Fuli nála aludhasson a padláson. Már ez is gyanús volt, meg is lesték, mi az oka. Linka után elsősorban Kati néni tudta meg, aztán Tábori Postától más is: Titia jár hozzá éjszakára, a bíró fehér arcú lánya. A félbolond Fuli mosott, sepregetett neki, vitte utána az ételt a szilkében. Éjszakára eltakarodott, akkor jött a szép fiatal, fehér lány, és avval élte világát. Így volt szépen sulykolt fehér ruhája, volt aki gondját viselje, aztán volt neki takaros fehérszemély szeretője is. Egy ilyennek, aki valamikor a konda mellett túlkölt, szutykosan, rongyosan.

Lehetett hát szép tiszta ruhája Szent György-napkor, reccsenő tüzője, hímzett tarisznyája, akármilyen nagy bokréta a kalapja mellett, és mehetett rátartian Szent György napján az öregúr elébe, hogy mi lesz a jövő évben. Sokan irigykedtek rá, ott lebzseltek a filagória körül, nem alszik az ördög. De az öregúr csak kijött, úgy tíz óra tájt, a belső szobából, nem szólott semmit, akkor sem, mikor Tamás elébe állott és egy kicsit szemtelenül, egy kicsit hengegve is mondta:

– Szent György napja van.

– Tudom – válaszolta az öregúr, leült a filagóriában egy kis asztal mellé. Sokáig ült, az emberek már reménykedtek, de nem történt semmi. Sóhajtott az öregúr, dűnynyögött, aztán bement, kihozta a cselédkönyvet, és elébb Tamással végzett. Röviden, nem valami örömmel.

– Úgy lesz, mint tavaly volt.

Csak nézni kellett Tamást, kihúzta magát, büszkén körülnézett, megigazította a derekán tüzőjét, még úgy tett, mintha gondolkozna, mintha tán még ő gondolkozna rajta, hogy marad-e idén is parádés kocsisnak. Végül is, mintha még neki volna áldozat, bólintott:

– Akkor megihatjuk az áldomást.

Hozták a fél liter pálinkát meg a kis poharakat, Tamás kiosztotta a jó emberei között. Az öregúr is beleivott az egyik kis pohárba, otthagyta a társaságot. Látszott, nehéz a szíve, csak nem lehetett tudni, vajon csakugyan a Tamás uraskodása miatt, vagy esetleg a két fia miatt, akik jól oda vannak messzi. Ez megvolt. Tamás hazatántorgott, útközben még elújságolta egy-két embernek:

– Mit csináljak az öregúrral? Megmaradtam, nem hagyhatom magára.

Az emberek összekacsintottak. Ilyen világ van. Hogy még Tamás henceg.

Otthon behúzta maga után az ajtót, de a reteszt nem tolta rá. Úgyse jön más, majd Titia bezárja az ajtót. Lefeküdt, aludt, csak késő éjszaka ébredt fel, akkor is úgy, hogy Titia felrázta.

– Én nem tudom, mi van, Tamás, kelj már fel. Egy félóra óta rázlak.

– Áldomást ittunk... megmaradtam.

– Tudom, tudom, de valami történt.

Titia még soha nem volt ilyen fehér, a szemei még sohasem tágultak ilyen nagyon kerekre, a lehelete még nem volt ilyen forró, valami nagy ijedtség borzongott az egész lányon. Tamás kijózanodott, magához akarta kapni a lányt, de az rémülten tolta el.

– Én nem tudom, mi van, Tamás... egyszerre hideg lett, tán havazik, nem tudom...

Tamás megdörzsölte a szemét, hogy lehet ez? Szent György-nap éjszakája van, tegnap Szent György napja volt, a Szent György-fáján már ragadós levelek vannak, sárgászöld levelek, a szilvafa virága már lehullott.

Az ablakra esett a tekintete. Csakugyan, mintha fagyna künn. Benn a szobában hűvös van, mi a csodától lehet ilyen hideg, a szél nem is fúj, és didereg az ember... tegnap gyönyörű tavasz volt...

Kiment a pitvarba, ott megütötte a fagyos levegő. Kinyitotta a pitvarajtót, kinézett az éjszakába, csakugyan... fehér minden, mint tél elején, dér van, vagy hó van, világít minden. Éles hideg van, nem tavaszi langyosság. A földszag egyszerre elmúlt, téli szaga van mindennek.

Titia benn a szobában reszketve várta, de nem bújít hozzá, mikor visszajött. Vacogott a foga Titiának, a lócán ült, nem mozdult, csupa rémület volt a lány.

Tamás is meg volt zavarodva, ilyen még nem volt tavasszal, Szent György-nap utáni éjszakában. Egy szem szilva nem lesz, egy szem szőlő, elfagyott a vetés, még ki tudja, mi jön? Titia egyszer csak felugrott, nem nézett Tamásra, kirohant az ajtón, már messze járt, mikor Tamás észre tért és utánaindult.

...Ezt a postát nem kellett az amerikai Szórinak házról házra vinni. A nagykocsmá udvarán, a bádogfedeles ház udvarán, a templom előtt, a községháza előtt gyűltek az emberek reggel. Dideregve állottak, mind ijedten, mind reszketve a belső láztól, mintha négyesztendős álomból ébresztette volna fel őket a késői fagy.

Mintha csakugyan onnan felülről jött volna a nagy intés: Mi lesz, emberek? Mi lesz, asszonyok? Lányok...

Most feléreztek mind, nagy szemrehányással nézték egymást:

– Ezt ugyan jól elaludtuk, szomszéd. Mi volt itt? És mióta? Mióta alszunk?

– Miért pofoz most az Isten bennünket?

– Hát egyszer fel kellett ébredni. Négy éve alszunk, négy éve ringat bennünket az ördög, most az Isten dérral meg faggyal veri ki szemünkből az álmot.

Az emberek, asszonyok ámultan néztek egymásra. Mintha ma látnák egymást először. Mintha a hideg egyszerre kijózanította volna őket. De hogy lehet, hogy így elszaladt, hogy így elmúlt, hogy észre sem vették? Olyanok voltak, mint a részeg, részeg volt az egész falu. Átszaladt felettük az idő: pénz jött, munkaerő jött, ment az élet szekere az országúton, elbóbiskolt a kocsis, és most egyszerre otthon van a részeg gazdával a két fakó.

Most egyszerre beléjük szúrt az eszmélet tövise, egyszerre észrevették, hogy kik nincsenek itt, hogy mennyien hiányoznak, egyszerre hitvány és fájdalmas lett az életük.

Hogy bírták Nyegruek az egyetlen fiúk, Vaszi nélkül, hogy bírta Lea Jakab nélkül, Freszenásné a férje nélkül, Lupuek az apjuk nélkül, hogy túrték Tábori Postát a hí-

rekkel, Linkát a rosszhírű házával, meg Muszájnét, meg Odotiát, meg a babonázásokat, meg a foglyok terpeszkedését a férjek nyoszolyáján, meg a sánta Tamás dolgát Titiával, meg a jegyző két új házát és boltját, meg hogy két gyereke született Koptyinénak, meg hogy gyerek született Bonánénál? Meg hogy a hatujjú új bocskort, meg új tüszőt, meg új szűrűhát kapott a harangozónétól, abból a pénzből, amit a férje szenvedéséért adtak. Meg hogy bírtak lenyelni egy falatot, amikor a fiúk, férjek, apák künn vannak és szuronnyal döfik át a hasukat, milyen isten büntetése volna sok mindezért? Ez rosszabb, mint a kéneső, az legalább mindent elpusztít egyszerre, de itt most mi lesz? Szilva nélkül, málé nélkül, zab nélkül, krumpli nélkül, minden nélkül...

Szemükben gyűlölködés lángolt, félelem dobogtatta a szívüket. Hangtalanul gubbasztottak, várták, összebújva, milyen istencsapása zúdul még rájuk. Legjobb volna, ha itt, most mindjárt lecsapna a kénköves mennykő.

Bonáné jött, a kis fattyú az ölében. A nagygazdáné jól bebugyolálva hozta a fiát, a rámeredő tekintetek előtt egy kicsit lehuntya a szemét, de aztán közel lépett és így szólott:

– Voltak már ilyen fagyok... az igaz, hogy régen.

Erre aztán kitört az emberekből:

– A magadfajtája miatt ver bennünket az Isten... az a gyerek is bűn, ami ott van az öledben... Festitek magatokat, szeretőtök van, kocsmába jártok, hadifoglyokat dédelgettek... a sánta Tamás elkergette a feleségét, fiatal bírólány a szeretője annak a nyomoréknak... még a hatujjúknak is akadt, aki bőségben tartsa.

Bonáné morzsolinszoknyájában, csizmában és fekete seilyemkendőjében tekintélyes jelenség volt, méltósággal felelt:

– A legrongyosabbnak is van gyereke, most már nekem is van. Ezt csak az uram kérheti számon. A sánta Tamást nem itattam, a hatujjút nem öltöztettem, gyerekeim csak úgy van, mint a bibliai ősapának: szolgától. Kocsmába nem jártam, az arcom csak kútvízzel mostam, nem tehetek róla, hogy ilyen rendesre formálta a jó Isten.

Gyerekem, az van, lehet nekem is, apját a háború hozta, az apja az uram lesz, ha úgy tetszik neki, ha vállalja, a háború elvitte a férjem, hozott apát a gyerekemnek, a hadifoglyot ma reggel elküldtem, nálam nincs többet, nekem nem a paráznaság kellett, hanem a gyerek, tegyetek ti is így, üzzétek ki házaikból a bűnt, hogy elmúljon Isten haragja.

Ezen a napon sok asszony ült le otthon a lócájára, és sok asszony hajtotta tenyerébe fejét. Úgy érezték, az ítélet napja következett el, és nem lehet tovább halasztani a nagytakarítást. Sok asszony nem nyitott e napon ajtót a kopogtatásra, és estére innen is, onnan is szállingóztak a faluból a hadifoglyok a nagy batyukkal, melyeket utoljára adtak velük az asszonyok. Jelentkeztek a jegyzőnél a hadifoglyok. Nem kellenek már, küldjék őket a táborba. Csak olyanok jöttek, akik magános asszonyoknál szolgáltak. Az asszonyok nem tudtak az arcukba nézni. Az asszonyok ezen a napon egyszerre megtértek, távoli férjükre, emberükre gondoltak. Sajogni kezdett a szívük, rátették kezüket a mellükre, és azt mondták döbbenettel:

– Istenem... négy éve... négy...

Jártak az asszonyok a faluban, mint az álmokórosok, az emberek pedig igen csekély pálinka mellett ültek a kocsmában. Arról beszéltek, hogy ilyen csapás emberemlékezet óta nem volt. De lehet, hogy a málé azért még rendbe jön. Azt még lehet újból vetni.

Az Antal boltjában egy lélek sem csengetett, Ignác elgondolkozva ült a rizskásás zsákon és megszólalt:

– Most már kevesebb lesz a vevő, magad is ki tudod szolgálni őket, mama. Én a városba megyek és lisztüzletet nyitok, nem merek már a katonahússal trafikálni, egyszer még bezárnak.

Az ember csak most veszi észre, Ignác hogy megnőtt.

Tábori Posta egész nap járta a falut, teli zseb piro sítóval, nem kellett senkinek.

Tamás késő éjszaka ott settenkedett Titiáék körül.. Éjfél tájt kijött a bíróné, Nuca. Csendesen rászólott:

– Eridj haza, Tamás.

Minden elkésett: krumpli, bab, málé, még a kender is. Dolgozni kellett, újból szántani sok helyen. De azért csak kis pofon volt ez. Legfeljebb szilva nem lesz, talán alma sem, aztán, persze, dió egy szem se. Két marokra fogta a munkát, verítékezett a falu népe, nyár táján már úgy valahogy mutatkozott valami. A Mlákán megint nyüzsögtek, de a hadifoglyok közül csak itt-ott mutatkozott egy-egy. Kevés volt a segítség. Bonáné a hatujjúval meg a buckás hátúval dolgoztatott, Beluc egy öreg rokonát vette magához segítségnek. Néptelenek voltak a vásárnapi táncok, a lányok, asszonyok foldoztak vásárnap, megerőltetett lábaikat kenegették keresztfűfőzettel.

Ignác bejárt a városból, nagy pénzeket adott lisztért, tavalyi máléért. Előbb csak, de aztán nem állottak vele szóba, mert Ignác anyja is majd semmit nem adott a pénzért. Megzavarta az embert a pénz. Bement vele a városba, nem hozhatott érte onnan, ami kellett. Kétannyit, háromannyit kértek mindenért, mint azelőtt. Úgy állott az ember, mint a megijesztett állat. Már egyhónapi hadisegélyért két méter kötényre való kartont sem adtak a boltokban. A jegyző most maga ment a pénzért. Azt hiába várták a keresztnél. Nem intett, de nem is osztotta ki a pénzt. Biztosan hazudott: azt mondta, hiába járt a városban. A pereputtyának csakugyan boltot nyitott. Azt beszéltek: nem osztja ki, elvásárolja a pénzt. Teli volt a szekérében a kas portékával. Akik lehordták, azok beszéltek. Pénzt nem adott az istennek se. Hónap végén kezdett adogatni valamit, de akkor már megint kevesebbet ért.

Meg kellett fogni a kapát, a favillát, csak ebben lehetett már bízni. Valami készült, nem lehetett tudni, mi, de azt beszéltek: fogytán a kenyér a városban. Igaz lehetett, mert Ignác, hogy nem adtak neki pénzért zabot, búzát, málét, hivatalos emberekkel jött. Azoknak fel kellett nyitni a kamarát, meg kellett mutatni a padlást, górért. Szekereket fogadtak a faluban, Ignác meg a hivatalos emberek, és mindent elvittek. Legtöbbet Boldétól, Strán-

gu Tamástól, Bura Gábortól. A többitől kevésbé, mert elment a híre, és mikorára a hivatalosok odaértek, már künn volt, amit menteni kellett, a bokrok között, kiszáradt kutakban, szalmakazlakban. Valami cédulát hagytak ott a télire szánt eleség helyett. Evvel nem lehetett kezdeni semmit, olajos pogácsát nem lehetett sütni belőle. (A jegyzőcsalád fifikája az lehetett, hogy a falu pénzén bevásároltak, aztán a jegyző csak cseppenkint és sokára fizetett. Közben meg teli lettek a pultok a családi boltban, de ez ellen nem lehetett tenni semmit.) A kendők csücskébe csavart pénzek ereje elszállt, ami pénzért azelőtt tíz liter pálinkát adtak, azért most annyit kaptál, hogy reggeli előtt fel lehetett hörpinteni egy hajtásra.

Falun megszokja az ember, hogy égiháború előtt felhők vannak. A havazás vagy még a mennykő is megmutatja magát előbb. Van valami sötétség, dörög az ég, lehet készülni rá. Ezek a dolgok mostan is jelek voltak, csak senki nem értette a nyelvüket. Hogy mit akarnak mondani. Csak rettegést hoztak, félelmet, várakozást. Valaminek jönni kell. Ki tudhatja, mit akarnak mondani? Eresz alá kell-e szaladni az elől, ami jön, ablakot kell-e becsukni előle? Boglyát kell-e megerősíteni ágakkal, új karókat kell-e beverni a gátakba, nem lehetett kitalálni. Csak félelem lappangott és bujkált, de hogy mitől, azt senki nem tudta.

Vége felé tartott a nyári munka, a málé második kapálásán még a Pálna alatti kertes gazdák is régen túl voltak, pedig ezeknél minden későbben érik. A boltokban nem lehetett már megfizetni semmit, a jegyző egészen elhagyta a pénzosztást. Azt suttogták, nagy bajban van a világ. Kergüljön meg egészen, most már vége lehetne, nem ártana, ha éhen dögölnének a városiak. Azok csinálták az egészszet. A hetivárosok csak azért mennek néha, hogy hallják, mi készül. De csak annyit tudnak, hogy málékenyérre fanyalodtak a városiak. Az baj, akkor elviszik a málét is, legalább azt nem ették el eddig. Ha egyszer megszokják, biztosan nem hagyják abba.

Tamás mindezzel nem sokat bajolt, azazhogy nem esett éppen rosszul szívének a szemekben bujkáló félelem, a szavak remegéséből kibújó ijedtség. Csak hadd reszkessenek, eleget eldugtak. Lesz mit zabálni nekik, de a

parádés kocsisnak ennyi gondja sincs, ott a komenció, ha nem is ér a pénz semmit. Fújt Tamás gögösen, pöf-feszkedve beszélt. Legalább ennyi vigasztalása legyen. Mert az a lány úgy megijedt a tavasszal, hogy azóta nem lehet beszélni vele. Legfeljebb vasárnap ha mutatkozik, akkor is az anyja szoknyája mellett. Beszélnek valamit: az amerikai Szóri mondta, hogy majd ráment a lány, ha nincs a bába, akkor szép halott a szuszáni temetőben – mert ezek a Kosztánok oda temetkeznek. Az amerikai Szóri így célozgatott. Mindegy, segíteni már nem lehet ezen. Tán télen, ha jön mégis valami éhség... ez ugyan számárság ... van azoknak... nekik ugyan terem... a munkát meg tudják fizetni a tavalyi góréból... náluk dolgozik a szegénység, akiknek se földje, se segélypénze... most még csak ezekre nehezedik a csapás, elmúlt a jó idő, mikor a napszámosnak pénzt meg teli tarisznyát adtak.

Lehet, hogy télen... az nemigen lehet... igen, a kol-dusok fel fognak fordulni, az inkább lehet... falopásból nem tudnak megélni, napszám se lesz... ott volna a Kádárné két lánya, esetleg a Bicuék Parázkája... brrr... ez nem kell... mindhárom együtt se ér semmit... most jó volna Handróné... vagy akár Csomnye Titia... vagy a régiek közül esetleg Márta.

Tamás összerezzent, azt hitte, kísértetet lát besurranni az istállóajtón. Máskor az ilyen katonaféle büszkélkedve nyújtotta feléje a kezét, az ilyen szabadságos katona hírével már két napja tele volt a falu, mikorára megmutatkozott.

Először lelkendezve beszéltek, hogy megjött, aztán kételkedtek, hogy tán mégse igaz, aztán fuvarosok bizonykodtak, hogy de bizony velük érkezett. Meg tudták mondani, kinek a szekeren, de, persze, itthon bebújt a vac-kába, két napig evett, aludt, szeretkezett a feleségével vagy a babájával, aztán szépen kifényesítve, kipucolva állott elő, és hencegve nyújtotta a kezét. Most ez a katona csak bebújt hamarosan, nem is látni az istálló félsötét-jében, ki lehet.

Egykettőre ott termett a katona a szénapadlás fel-járója mellett, és szaporán, de halk szóval szólította Tamást:

– Vigyázz te... felugrok a padlásra... a világért el ne szöld magad... Hogy a fenébe nem ismersz? ... Nem ismersz engem, a Nyegrú Vaszi fiát... Na...

Azzal már fenn is volt a katona a padláson. Tamás megrettenve állott. Nem így szoktak jönni. Ilyen lopva, ilyen titokban. Csak a málék között jöhetett, a hegy felől, vagy az erdő felől, egyenesen. Poros volt, fekete a képe a piszoktól. Nagygazda fia, és most itt húzódik meg az istállóban. Ha tán a babája szeretőjét ütötte agyon, vagy szúrta le...

Megzavarodva ment a dolgára, szöszmötölt az udvaron, jobb híján az öreg Karabával ereszkedett szóba:

– Nem hallottál semmit?

– Mit hallottam volna? Hallottam a kuvikot az erdőn, de azt már négy esztendeje hallom. Hallottam a rigót, a diófán fütyült, de azóta már elszaladhatott.

– A Nyegrú Vaszi fiát?... Hogy hazajött volna? ...

– Azt nem hallottam. Hallottam, hogy elment, de hogy visszajött, arról nincs hírem.

Ezen a napon Tamásnak sok minden megfordult a fejében, de nem tudott kiokosodni. Senki nem tudott semmit, ez biztosan lopva jött, a málék között furakodott ideig, kerülte az embereket. Nem jár jóban, napvilágra nem mer menni... tán éhes lehet.

Felvitt a fiúnak egy nagy darab málékenyeret meg két hagymát. Az igen megköszönte. A gazdag Nyegrú fia köszönte a sánta Tamásnak a puszta kenyeret meg a két hagymát. Mikor zsákszámra van lisztjük, góré tengerijük, egész kert hagymájuk.

A katona szuronyt vett elő a blúzából, megvillogtatta. Mérges volt a katona, dühös, rátámadt Tamásra:

– Estig itt leszek. Akkor megyek haza. De nehogy eljárjon a szád.

– Mi a fenének mondanám meg? Nincs nekem veled semmi bajom. Vigyázz, más is jöhet a padlásra, vannak itt hadifoglyok nálunk.

A Nyegrú fiú nem sokat beszélt. Csak nézett ki a padlásablakon, mohón, édesen. Szívta az otthoni levegőt, mintha valami vékony nyakúból nyelné a fehér, borsos pálinkát. Lefeküdt a szénára, befúrta magát. Ott sírt tovább, nem lehetett vele okosan beszélni.

A jegyző bevitte Tamást az irodából a belső szobába, mikor ez elstutogta neki a nagy titkot, kiabálni kezdett:

– Azonnal küldök a csendőrökért. Megszökött ez a бүdös, annyi eszed nincs, hogy ezt kitaláld? Azonnal küldök a csendőrökért. Lefogatom még az apját is.

Tamás most megijedt egy kicsit.

– Engem venne elő... engem is elővenne... szurony van nála... azt nézegeti. Éles szurony, olyan, mint a beretva... simogatja, a körmén próbálja az élet. Lehet, magamagának szánta, mert sírt is.

– Akkor hagyjuk – mondta megnyugodva a jegyző.
– Ha magának szánta, akkor hagyjuk. Holnapig lehet várni. Hátha...

Ez rendes dolog lett volna, de estére, mikor vacsora után felment Tamás a padlásra, már nem volt sehol a Nyegrú fiú. Csak a helye volt ott, a hagymahéjak, amiket eldobált. Ozmán magyarázott valamit, mutogatta a hagymahéjakat, mutogatta az irányt, arra Nyegrúék felé, de abból nem lehetett tudni biztosan semmit. Az biztos, hogy Ozmán is látta, de az Ozmán nyelvét nemigen értették.

– Hol a fiad? – kérdezte másnap az öreg Nyegrutól Tamás, de az nem akart vele beszédbe ereszkedni. Csak annyit mondott:

– Szégyelld magad, te rongyos, még neked mer járni a szád?

Még aznap csendőrök jöttek a faluba, szökött katonákat kérdeztek, de az emberek ilyesmiről nem hallottak semmit. Nem is láttak katonát.

– Pedig itt vannak – mondta az őrmester –, azt is tudom, hol.

De nem volt igaz, nem tudott semmit. Este káromkodott, elment a faluból.

Ez aztán elmúlt. Napok teltek, Tamás el is felejtette. Ám ott áll az öregúr a filagórián ötöd- vagy hatodnap, néz erősen a Kopasz-hegy felé a kétsövű messzelátóval, amit még az úrfi hagyott itthon. Tábori Posta áll mellette, néz ő is, de egyszerre leteszik a messzelátót, ahogy odajön Tamás.

Ez furcsa volt. A szőlő még nem érik, kapálás rég volt. A szőlőtolvajokat meg a kapásokat figyeli máskor az öregúr messzelátójával. Most mit nézhet?

Eloldalgott Tamás, s a filagória mellé hasalt. Sokáig várt, míg egyszerre megszólalt az öregúr:

– Fáradt már a szemem, nem nagyon látom.

Akkor Tábori Posta vehette el a kétcsövűt, mert ő szólott:

– Dehogynem... öten vannak... öten... leüzentek a faluba cigányért, vasárnap bált akarnak a hegyen... feljárnak a lányok, már mindnek van valakije...

Az öregúr mérges lett, rászólt Szórirra:

– Sokat jár a szád. Még beleesel a szádba, ha olyan nagyon kitátod. Ha én nem látom, neked se muszáj látni.

Az öregúr bement a szobába, Tábori Posta meg elindult Kati nénihez a konyhába. De meg lehetett sértve, mert mormogott valamit.

38

Mihály cigány nem akart ellentmondani. Azt mondta a katonának, aki éjszaka felkereste a putrijában:

– Rendben van, elmegyek, csak aztán valami baj ne legyen, lelketek rajta.

El is indult vasárnap hajnalban. A kerek szőlő felé került meg a falut, átvágott a túlsó kereszt felé, aztán fel a fiatal bükkösben. Így kevésbé járt helyeken át érkezett a Kopasz-hegy tiszta homlokára. Javában erőlködött, hogy meglássa a szíves vendéglátó házigazdát, a bálrendezőket, de csak a kaszálatlan, kiégett fű zizegett a hegyen. Rászánta magát, füttyült, kiáltott, aztán cincogni kezdett a hegedűvel. Erre innen is, onnan is előbújtak a katonaruhás legények, körülvették, kezeltek vele. Bizony, olyanok is, kiknek legalább négy esztendeje nem muzsikált.

– Lányok, menyecskék nem jöttek? – kérdezték Mihályt.

– Én is csak úgy jöttem, lopózkodva a falu alatt.

A legények tanácskoztak egymás között, aztán azt mondták Mihálynak:

– Na most eridj szépen haza. Vissza, egészen a kuny-

hódig. Ott aztán még a küszöbön kezdj el hegedülni. Szépen rendesen csináld, úgy, ahogy szoktad, mikor lakodalomba vagy bálba mégy. Hallod? Már a küszöbödön gyanázz, aztán végig, amerre mégy az utcán, az utakon, a kerteken át, szóljon a hegedúd. Egészen, amíg ide nem érsz. Idő van elég, ha délbe indulsz hazulról.

Mihály nem tudta, törvényes dolog-e a katonák kívánsága. De azt látta, hogy bajonét van mindegyiknél. Csillogott a szemük, mintha máris bepálinkáztak volna. Nem jó ezekkel ujjat húzni. Indult hazafelé. Úgy csinálta, ahogy rendelték. Bár nagyon nehéz volt a szíve, nem tudta, hova lyukad ki a dolog. Álla alá vette a hegedút, elkezdte a rendes táncmuzsikát, aztán ment végig az úton, hegedülve.

Hamarosan gyerekek ugrándoztak körülötte, lányok kísérték, szép vasárnapi virágkoszorúval a fejükön. Selyemkendős asszonyok szegődtek nyomába, meg egypár férfiember is. Nem kérdezték Mihályt, hova megy, merre megy, majd csak kilyukad valahol. Mihály tudja legjobban, hol a bál. Most már nem került a falu túlsó végére, a községháza előtt ment el. Hátha lefogja a jegyző, hátha akad valami istenverte csendőr és bezárja a jegyző faskamrájába. Ez volna a legjobb. De nem akadt semmi, csak nőtt, szaporodott a kíséret, szaporodott a lányok, menyecskék száma, kik szemlesütve haladtak utána. Pipás emberek is mind többen voltak a menetben, mely haladt, haladt, hegedűszó mellett baktatott. Udvarból udvarba, egyik gyalogútról a másikra. Csak mikor a Bolde udvarát is elhagyták, akkor kezdtek valamit nem érteni. Azonban nagyon hamar megértettek mindent. Mentek szép kezesen Mihály után, a fiatal bükkösön meg a vízmosáson át, fel a Kopasz-hegyre.

Messziről olyan volt a Kopasz-hegy szép tiszta homloka, mintha színes, csillogó legyek lepték volna el. Ilyennek látszott a bádofedelű ház udvaráról, ilyennek látta a jegyző úr, a csendőrőrmester a két emberével, sőt Tamás is, meg Kati néni is, az amerikás Szóri is, mind a bámulók. Nem szólott senki semmit, csak bámultak fel a Kopasz-hegyre. Mindenki magának tartotta, amit gondolt. A pocakos csendőrőrmester vakarta a fejét, megszólalt:

– Nem biztos, hogy katonák is vannak köztük.

– Az öregúr messzelátójával meg lehetne nézni –
bökte ki mohón Tamás.

De az már nem ízlett neki, mikor a csendőrőrmester
rászólott:

– Eregy be, hozd ki.

Összefutott a nyál a Tamás szájában, úgy megijedt,
de be kellett menni. Avval jött ki, hogy az öregúr nem
leli, azt mondja, nem tudja, hová tette. A pocakos maga
ment be. Izzadt a homloka, szépen összecsapta a csizmája
sarkát, szalutált, körülnézett a szobában. Ott volt a mesz-
szelátó a kasszán. Az öregúr kinézett az ablakon. A po-
cakos nem mondott semmit, levette a kétcsövű messze-
látót, kivitte az udvarra, nézte vele a Kopasz-hegy tetejét.
Nézte egy kicsit, aztán odaadta a kétcsövűt a jegyző úr-
nak. Az meg egészen hangosan, mérgesen kiáltotta:

– Persze hogy ott vannak, a bitangok. Közéjük kell
lőni, őrmester úr.

Az őrmester dörmögött.

– Hogy beszélhet ilyet, jegyző úr? Háromezer lépés
az ide, mit pufogtassak hiába muníciót? Majd felmegyek
személyesen, ott majd elfogjuk őket. Ezerötszázra se visz
a karabélyom. Mit károsítam az államot?

Elindult a három csendőr a hegy felé. Persze, sietve
egy kicsit. A jegyző azt mondta:

– Én is mennék, de dolgom van az irodában, majd oda
kell őket hozni. De rendesen megkötözve, különben tudják
azt a csendőr urak, hogy kell.

A csendőrök után nem ment senki. Nem úgy, mint
Mihály cigány után. Tanácstalanul, szótlanul álltak ott
tovább mind, nem volt mit beszélni. Majd mindjárt meg-
láttni úgyis, mi lesz. Jó félóra telt el. Tamás sem mozdult.
Így még ott találta őt is az öregúr, mikor kijött a belső
szobából. Tamás kezében ott volt a kétcsövű messzelátó,
mert az ő kezébe nyomta a jegyző úr. Az öregúr kivette
a kezéből, felnézett a hegyre, most már ő is nézte, aztán
csak annyit mondott Tamásnak:

– Amellett még nagy marha is vagy.

Csodálkozott mindenki az öregúron, hogy így ráhibá-
zott. Hogy éppen Tamást vette elő. De aztán tovább me-

resztették a szemüket. Körülbelül tudni lehetett: most érték Valjeanékhoz, most a megcsapolt diófa mellett lehetnek, most már túl járnak a mogyoróson.

Az öregúr megint felnézett a Kopasz-hegyre, szépen kigömbölyödött az arca, nevetett is egy kicsit.

– Na, hiába... katonák azok... este lesz, mikorára a pocakos felér... azok meg már mennek széjjel.

Aki csak úgy nézte szabad szemmel, az csak annyit látott, hogy szélednek a hegy tiszta szép homlokán a színes legyek. Vonulnak a Kopasz-hegy homlokának a két halántéka felé, ahol még van egy kis erdő, mint ahogy öreg embernek is van a füle körül egy kis hajzat.

Csak estefelé kerültek vissza a pocakos meg a másik kettő. Az őrmester azt mondta:

– Így nem lehet ezt csinálni. Semmi nem volt, mikorára odaértünk, őrszemeket állítottak, a fű is le volt taposva alaposan... ugyan megforgatták a lányokat, menyecskéket a bitangok... hanem majd eljövünk máskor is. Evvel a szégyennel nem fogunk eldicsekedni.

Avval el is mentek a faluból. Csak előbb még ettek egy kis rántottát, fehér kenyérrel meg ecetes uborkával. Ezt Kati néni készítette nekik. Úgy, ahogy szokta csendőr vendégeknek. Fejenkint hét tojásból.

Mindenki lefeküdt már az udvaron, Tamás is ment az istálló felé. Nem ment ki a fejéből, a fene egye meg, kibökte azt a messzelátót, arra nem volt semmi szükség, úgylis rendben ment volna a dolog. Hiába, kiesett belőle a szó. Legszívesebben a föld alá dugná ezeket a szökött nyavalyásokat, háború van, itthon lebzselnek, táncolnak, szerencse, hogy a faluba nem merészkednek.

– Hé!

A kerítés mellől szólott valaki. Nem ijedt meg Tamás, ment a hang felé. Amonnan jön a labdarózsaifa mellől. Ki bolondozik?

Elkapták a torkát, egyet sem szólhatott, már a földön volt. Ketten cipelték, a szájába valami zsákdarabot dugtak, és a kezét is száján tartotta valami zshivány.

A Krumpó máléjában tették le a földre. Öten állottak körülötte, úgy vette ki a holdvilágnál. Annyit látott, hogy itt van a Bura Grigor máléjában, akit Krumpónak hívnak. De nem értett az egészszéből semmit.

– Kivesszük a szádból a kendőt, hogy meg ne fülj, de ha egy szót mersz ugatni, akkor beléd döfjük ezt a kis kést.

Ezt az Onuc fia mondta, nem is tudta eddig, hogy ez is itthon van. Hát ezt hogy vették maguk közé a rendes emberek, ezt a cigányt?

– Hát szeretted élni, amíg mi oda voltunk, jó volt a bíró lányával, meg Mártával, meg Boncse Marikával.

Most mert szólni először Tamás:

– Boncse Marika hazugság, ahhoz semmi közöm.

Kár volt szólnia, mert most egyszerre kétfelől is oldalba nyomták. Ökleikkel az arcába másztak, egypár rúgás érte a hasát. Aki tehette, ütötte:

– Tudjuk a kétsövű messzelátót, tudjuk. A fene a gazember sántáját. Élted világodat, itt döglesz meg.

Most már orrán, száján eleredt a vér, de azért nem szólott. Még jobban méregbe jöttek. Valaki rossz helyre ütött az oldalán, ez rettenetesen nyilallott. Fogta az oldalát, végre egészen szépen csak annyit mondott nekik:

– A messzelátóval igazatok van. De azért már eleget kaptam. A Nyegrú fiát nem árultam el.

– Halt! – kiáltotta a Nyegrú fiú. – Eleget kapott. Hallgass ide! Jól hallgass ide, mert ha ezt a leckét sem tanulod meg, akkor véged van. Künn is katonák ítélkeznek, itt is. Úgy ítélkeztünk, hogy holnap otthagysz a helyed. Holnap bemégy, szépen felmondasz a gazdának, otthagysz. Ha nem, akkor kipofozunk ebből a világból. A házadban lakhatsz, de csak a feleségeddel. Van neked feleséged. Titia kell neked?

Erre a névre mintha megint mind megvadultak volna. Megint rárontottak Tamásra, megint éppen a fájós oldalába kapta a rúgást. Még a szemébe is belecsaphattak, az is nyilallni kezdett, mind a kettő. Csak éppen annyit tudott még gondolni: ez hiányzik nekem, hogy meg is vakuljak. Aztán az jutott még eszébe: szerencsém, hogy nem bicskával, karóval vagy késsel csinálják, már régen végem volna. Ezt aztán bepanaszolom a csendőröknek. Panaszolja a nehézség, még holtra vernek.

Többre nem emlékezett, csak annyit tudott, hogy reggel ott ébredt fel a padláson, sajgott az egész teste. Végigtapogatta magát, de nem volt eltörve egy csontja sem.

Még ez a szerencse, nagy szerencse. Világos nappal csak nevetne az ember rajtuk. Ha nem fájna úgy a belső részem... ég belül... azért kívánom így a vizet... nappal csendőrség van... nappal törvény van.

Estig csak éppen vonszolta magát.

– Mi van veled, Tamás? – kérdezte az öregúr. Nem mondhatott semmit. Mindent megtudnak ezek.

– Mi lenne?... el vagyok fáradva... vagy lehet, valami hideglelés szilvát ettem... – Tán elég nekik ez a szenvedés... süllyedjen el alattuk a föld.

Este lefeküdt, de egy órácskát sem aludt, felcibálta valaki. A sötétben nem látta, melyik, de azok közül való volt. Megrázta éktelenül:

– Mi lesz? Felmondtál?

– Holnap – dadogta Tamás.

Valaki járkált az udvaron, erre a katona megfutmodott.

De Tamás másnap bement az öregúrhoz.

Az is furcsa volt, hogy az öregúr nem kérdett semmit, meghallgatta Tamást, kiadta a kommenciót még egy hónapra, aztán azt mondta:

– Na látod, négy esztendő alatt gyűjthetél volna, most úgy állsz, mint az ujjam.

39

Egyszer, tán kétszer is kijöttek még a csendőrök a pohossal, vasárnaponkint. Mindig látták a táncot, mindig megpróbálták a marsot a hegyre. Egyszer lövöldöztek is, de aztán elmaradtak. Most már egészen szabadon csinálták a kalákákat a katonák, hétköznapi faluba is lejöttek, kiabáltak, kurjongattak, fenyegették a jegyzőt, de az nem mutatkozott. Bezárkózott az irodába. A két bakter meg a kisbíró állottak a gangon puskával. Így strázsálták a jegyzőt.

Tamás két hét alatt megfont egy hálót, tapogatót is csinált hozzá. Ki tudja, hol tanulta? Lehet, hogy a régi vándorlásban. Az itteniek nem értenek a hálófónáshoz.

Más faluból cserélik dióért. (Azt tartják, hogy az itteni dió jobb, mint a másfajta, szívesen adnak érte hálót.) Kiment a Túrra a hálóval. Már hideg volt a víz, de azért csak járta a mellig érő folyót, döfködött a tapogatóval. Bár halat nemigen zavart. Egyszer fogott két csukát, azért kapott valami sót meg petróleumot az Antal boltjában. A halászat hát nem volt kiadós, de hogy esett az eső vagy négy napig, gombászással próbálkozott. Az jobb volt. Szedett fél nap alatt majd egy zsákkal. Ezt is az Antal boltjába vitte, de elállott a lélegzete: otthon volt már Antal, a boltos is. Mégpedig nagyon is rózsás kedvvel. Megölelte Tamást, könny jött a szemébe az örömtől. Tamás csak nézte dermedve:

– Hát most már mind hazajösztek?

– Hát nem éppen mind – lógatta szomorúan a fejét a boltos. – Az öregúr kisebbik fia, az sose jön haza többet. A Tréger fia se jön haza többet ebben az életben. A Csomnye Titia ura se, a Bercse Stefán Vaszija se, Bene Juon se, Drongos Tamás se. De a fütyülős Jakab, az már itthon van, a Nyegrú Vaszi fia már rég itthon van. Akik szöktek, azok már itthon vannak. Az öregebbek közül máris hazaengednek egyet-kettőt... lassan-lassan csak hazajönnek, aki megérte... Hallom, téged elintéztek. Ne bánd, így is jobban jártál, mintha ki kellett volna mened.

Egy bicskát kapott a gombáért, meg másfél kiló korpás lisztet, két tojást is kért, de azt nem adtak. Ő is elszégyellte magát. Hogy is juthatott eszébe tojást kérni, azt csak veszi, de nem árulja a boltos.

Elindult a portékával hazafelé. A lisztet a tarisznyájába tette, hogy szabad legyen a keze, mert a bicskát akarta kipróbálni. Pattintgatta a körmével az élet. Elég szépen csengett. Kovakövön is kipróbálta, mikor a patakhoz ért, ahol voltak efféle kövek, szikrát vetett a bicska, biztosan acél. Ebben megnyugodott. A halászat nem valami jó, a gombaszedés is több, de csak szomorú élet az azért, hogy az ember gombát járjon szedni, mint a koldusok, vagy mint a hatujjú csinálta a háború előtt. Szegény nyomoréknak való ez, nem olyannak, aki már parádés kocsis is volt.

Az eső megint megeredt. Hamar jött az idén az őszi eső. Máskor csak szüret után kezdi... de hát jöhet, az idén csak éppen a málé miatt kár, szilva nincs, az a pár girhes szőlőfűrt... De mit bánja ő a más termését? Neki nem terem az idén a föld, vége a parádés kocsisságnak, parádés kommciónak, vége... csak a gombaszedés maradt, mint valami rongyos... mint valami rongyos kondásnak... persze...

Azt nem teszi. A kondához nem megy többet. Ha beledöglük, akkor sem megy a kondához. Künn állani a falu szélén, pocsolyában, sárban... a nyári libalegelőn állani, búsulni a fűzfákkal meg az ázott bojtortjánokkal... állani a rőfögő, bűdös disznók között, csak avval a kis pálinkával melegíteni az embernek magát napközben... túlkölni a ronda tülökkel... még ha legalább furulyázni lehetne... a kondához nem megy többet.

Hazavitte a lisztet, letette a tarisznyáját, egy kis száraz ággal tüzet gerjesztett. Leült a tűz mellé, keserűen nézett a lisztre. Az a félbolond Fuli sem jár már hozzá... Az a bolond elszaladt... egy este megmondta neki, nem adhat már kommción. Azt mondta Fuli: Tudtam, hogy már nem adhatod, de azért eljövök, mert sajnállak... mosok is neked. Gondolta, megköszöni neki a szívességét, bár undorodott az apró, fekete, félbolond lánytól, azért az ölébe vette. De az roppantul elkezdett sivalkodni. Hál'istennek, nem kellett neki a hálálkodás. De nem elég, hanem örökre elszaladt, most már két hete nem mossa az inget vasárnapra. Azt kiabálta Fuli: Hagyj békén, elég nekem az az egy fattyúm, így is alig döglődök... bolondabb vagy nálamnál... azt kiabálta a félbolond Fuli. De hogy is lehetett a szemének ez a vak-sága, hogy még Fulihoz is ilyen szíves volt?

Utálta az életét, ha eszébe jutott, hogy még Fuli is, még Fuli is... egy bolond órájában majdnem jó volt neki, már akkor inkább...

Hát ez nagy szerencse, hogy eszébe jutott. Hogy is nem gondolt erre? Márta boldog lesz, ha jó szívvel közelodik hozzá. Meg lehet azt csinálni. Mire pap meg vőfély? Parászka nem mer jelentkezni többet, szépen idetelepszik Márta. Más világ lesz.

Elment a jegyzőhöz, de azt mondták, már majd egy hónapja nem szolgál ott Márta. Megrázta a nedves subát magán. Mindegy, felmegy Boldéékhoz. Ment is, bár nehezen vonszolta magát a barázdákon. Belesüllyedt a nedves földbe még a bocskor is.

Márta otthon volt, meghallgatta a sánta Tamást, de nem mutatott semmi hajlandóságot.

– Azért, mert nem lehetsz a hites feleségem?

– Azért is, de nemcsak azért. A Glodán fiúval vagyok.

Ült még egy kicsit. Nem adtak neki még egy pohár pálinkát sem. Egy pohár tejet nem tettek az asztalra. Egy kis málépogácsát sem. Semmit. Csak elmentek mellette az öreg Bolde, meg a felesége is. Szúrósan, rosszindulattal néztek rá. Miért? Soha nem bántotta őket.

– Na eridj – mondta Márta –, nem akarom, hogy Glodán itt találjon. Nem akarok verekedést.

Innen már nagyon nehéz szívvel ment haza. Akkor csakugyan nincs más, csak a gombaszedés. Ha nagy szerencséje lesz, foghat egy vidrát meg vagy két nyestet a télen. De az inkább szerencse dolga. Nemcsak az ügyesség számít, meg nemcsak a ravaszság. Nincs más, csak a gombaszedés vagy a konda. Hacsak oda is nem olyat tesznek, aki a katonaságtól érkezett. Mint ez a Glodán is. Most minden helyet ezek foglalnak el. Mindenhová ezek ülnek. Hogy engedi ezt a törvény, mikor vége sincs még a háborúnak?

Hazaért, hagyta elaludni a tüzet, nem volt kedve a főzéssel bíbelődni. Lefeküdt a vackára, pokrócokkal takarta be magát. (Ez is lopott az egyik, amilyen szerencséje van ma, még ezt is megtudja az öregúr.) Nem kellett étel, se ital, de aludni se hagyták. Az öreg Iszákne botorkált be hozzá. Ez jókor jött, belebújhatna az ördög.

– Hát, fiam, Tamás, most már nem tudom, hogy állsz, adhatod-e a házért a bért tovább is? Nem tudom, hogy állsz?

Eddig úgy vette, hogy ez a ház előbb-utóbb csak az övé lesz. Meg is alkudtak rá, és úgy csinálta a kerítést is, mintha magának csinálná. Úgy ásott és dolgozott a kertben is... még két úrikörtefát is oltott... persze akkoriban semmi lett volna ezt kifizetni... meg is alkud-

tak... a bér addig: rongyos pár véka málé... de ha most nincs az a rongyos pár véka sem...

– Kondás leszek, a bért még meg tudom fizetni neked.

Hallani sem akart róla Iszákné. Csak lakjon szépen, még egy hónapig. Ne fizessen semmit, de aztán keressen magának más helyet. Ezt a Glodán fiú veszi meg. Még nem szabad neki lejönni a hegyről, még katona, ott kell neki bujkálni. Bár szegényeknek rossz lehet most a barlangokban meg a kunyhókban, de rövidesen lejönnek már rendesen a faluba. Az öregúr parádés kocsisa lesz Glodán... nem hallottad?... Mártát veszi el. Az öregúr aznap kifizeti a házat a kerttel, mikor lejöhet a fiú a hegyről. Ahogy elmúlik a katonasága. Majd leszolgálja az öregúrnál, már meg is egyeztek. Nem élsz te ebben a faluban, hogy nem tudsz semmit?

– Hát, szóval, nem adod? Menjek ki a sárba, az esőbe, elveszed fejem fölül a fedelet? Hogy megjavítottam pedig a házad fedelét új szalmával, úrikörtét oltottam a két vackor helyére, parádés kerítést fontam ide, a kertedbe négy évig loptam éjszaka a hátamon a trágyát, a kemen-céd kitapasztottuk, a lócád is az én deszkámból van. Ez mind semmi?

Az öregasszony megijedt egy kicsit.

Persze, nincs szó a háztetőről, onnan nem húzhatja ki a szalmát... tán nem olyan pogány... ahhoz se lesz tán szíve, hogy a körtefákat kivágja... de bizony a kerítést megronthatja... a trágya is lopott volt...

Zavarában és kínjában Tamás mellé húzódott, kérlelő hangon kezdte:

– Isten ments, fiam, nálam is ellehetsz pár hónapig, odaadom neked egész télire a padlást, elfekhetsz ott a jó meleg szénában, de mi a fenét makacsolod így meg magad? Volna neked rendes ágyad, rendes vackod. Mit kell neked a sánta lábaddal megint nekivágni a világnak? Nem élsz te ebben a faluban? Nem tudod, hogy az apósod új kamarát ragasztott a régi házához? Parászka...

Elhallgatott az öregasszony, mert Tamásnak elkékült az ábrázata. Nézte hirtelen indulatában, mit vághatna az öregasszony fejéhez. De nem csinált semmit, csak nézett maga elé kidagadt szemekkel.

Az öregasszony elkotródott, de Tamás már nem tudott elaludni. Pedig jó későre járhatott. Messziről már valami kakas is kukorékolt, túl van éjfélen. Jól elkínózta itt az öregasszony. Ma már nem fog aludni, az biztos.

Valaki megint járt az ablak alatt, de igen csendesen. Tamás kiment a házból, ki a fene járhat itt késő éjszakán, majdnem hajnaltájt?

Csak homályosan látta. Imbolygó alakok, vagy hatan is lehetnek. De nem a katonák, azok bátrabban lépnek... lehet, lopni mennek...

Az öregúr udvarán állottak meg, a magazin mellé húzódtak. Tamás közelebb ment hozzájuk. Már nem esett, de a felhők örökkön a hold előtt sétáltak, csak pillanatra lehetett látni őket. Megállottak a magazin eresze alatt, ott sugdolóztak. Egyszerre kijött Ozmán az istállóból, azt mindjárt megismerte Tamás. A hosszú Ozmán volt, kétségtelenül az, odavegyült a többiek közé. Úgy látszik, Petár vezette őket az udvarra. Azt kívánta Tamás, bárcsak rabolni akarnának, majd nagy lármát csapna... tán még jóra fordulhatna, ha megmentené az öregurat.

De azok nem csaptak lármát, olyanféle emberek lehetnek, mint Ozmán. Más faluból való szökött hadifoglyok lehetnek. Itt szőnek valami tervet a fajtájukbelivel, de ki tudhatja, mit?

Mégis meghallhatták a bádogfedeles házban a pusmogásukat, kijött először Kati néni, aztán a fiatal nagysága, az öregúr idősebb fiának a felesége. Mind a ketten nagy kenyeret cipeltek, szétszórták az emberek között. Valamit beszéltek velük, de azok csak rázták a fejüket. A fiatal nagyságának Ozmán megcsókolta a kezét, aztán Ozmánnal meg Petárral együtt mind megindultak a Krumpó kertje felé. Hamar eltűntek a sötétben. Kati néni meg a fiatal nagysága bementek a házba, Tamás odament arra a helyre, ahol állottak. Vizsgálódott. Valami friss szemetet látott meg, mikor előjött kicsit a hold. Megtapogatta, mi lehet az, milyen maradék? Akkor egyszerre megtudta, mi az a koldusság.

Csupa letisztított szőlőgerezd volt. Hát ezen éltek szegények, az éretlen szőlőt lopkodták, avval volt tele a tarisznyájuk, az volt nekik az útra, az éretlen szőlő. Avval

táplálkoztak, amíg a fiatal nagysága most meg nem szánta őket. Avval a pár falat kenyérral szöknek hazafelé. Mind-egy, akárhogy, csak hazafelé, ahol vagy valami foltos Parászka, vagy valami Fuli, vagy akármilyen várja őket, csak valaki... valami...

Nem is ment vissza. Ment egyenesen a felvégre, a félcigány kovács háza felé. Kicsit még büszkén is, új kamarát ragasztott a házához a kovács. Ejha, új kamara... Csak ne volna zöld a foltja, legalább volna veres... az mégsem olyan utálatos.

Másnap két hírtől zúgott a falu. Egyik az, hogy Tamás reggel a félcigány házából jött ki, a másik meg az, hogy az éjszaka elszöktek a hadifoglyok. Ozmán is, Petár is, de a többi is. Az is, akinek a legjobb dolga volt, aki gazda nélküli menyecskés házban szolgált, még az is.

Kovács, az csak egy van a faluban, majdnem szent hely a műhelye. Le kellett nyelni mindenkinek, hogy Tamás ott áll a fűjtatónál, és majdnem szentelően néz az emberekre. Pipázott Tamás, és a fűjtatót kezelte. Dél-tájban kiültek a félcigány kováccsal a műhely küszöbére. Az embereknek várni kellett a patkolással, ekevasforrasztással, amíg a félcigány kovács meg Tamás nagy békeséggel megitták a négy deci borsos pálinkát, meg elfogyasztották a szilke krumplis paszulyt, amit a foltos Parászka tett eléjük.

Szégyentelen asszony volt ez a Parászka. Odakuporodott melléjük, amíg ettek. Kenyeret szelt Tamásnak, azt mondta:

– Olyan jól húzod, fél év alatt jobb kovács leszel, mint az apám, olyan jól húzod a fűjtatót.

A félcigány kovács nem is ellenkezett, csak éppen annyit tett hozzá:

– Kell ahhoz egy esztendő is, de kitelik az időnkből.

Késő este volt, mikor szívszakadva érkezett a kovácsműhelybe Muszájnő, újságolta, hogy a legények lejöttek a hegyről, nekiestek a jegyzőnek, összeszurkálták. Meg is halt azon minutumban.

– Akkor vége van a háborúnak, itt a béke – mondta Tamás egy kicsit álmosan. Álmos volt, el volt fáradva, sok volt egy napra a fűjtató kezelése is, meg a változás is az életében.

UTÓHANG

...Tavasza volt, és egy felfordított ekén ült a fél-cigány kovács udvarában a foltos Parászka. Kezei szorgalmasan kutattak a fattyú sűrű hajában, de fél szemmel oda ügyelt, hogy ébrednek-e már a férfiak. Aztán arra is vigyázott, hogy a ficánkoló kölyök meg ne nyomja a hasát, mely már erősen gömbölyödött.

...tavasz volt, a hársfák ismét virágoztak, és a Kopasz-hegy homloka bölcsebben nézett le a falura, mint valaha. Két halántéka már zöld gyapjas bokroktól volt ékes. A szilvafákon kukusbé sárgult. Indultak az illatok is a hajnallal a falu felé, apró bársonyhintóikon. A patakban már apró békafiókák cikáztak. A hegyekről estidőn hosszú fakürtök danája ömlött a szalmatető házak felé.

...tavasz volt, és hosszú fehér vásznak terültek a diófák meg az almafák és a szilvafák alatt, és aki asszony-nak még nem volt megfónva a kendere, nem számított rendes fehérszemélynek.

...tavasz volt, és a pamut már elfogyott a boltokban, a fejtőt már mind ráhímezték az asszonyok, lányok az ünnepi tarisznyákra, tavasz volt, és a Mlaka mellett a szűzföldeket már málé alá törte az eke.

...tavasz volt, és Tamás nyújtózkodva ébredt mély álmából. Arcát, kezét megmosta meleg vízben a vasárnap tiszteletére. Majd aztán – az ünnep okán – vajjal is bekente hosszú, göndör haját, és leült az ablak alá, a falócára, melyet saját kezével hozott össze a télen.

...tavasz volt, és már mentek a templomba a felvégiek, Bona Gyorgyi lépkedett elől rangosan, karján büszkén hordozta a kisfiút, kit törvényesen is neki matriculázott a hivatal. Utána a felesége jött, rojtos selyemkendővel a fején. Aztán jöttek mások, új házasok is. Férfiak, kik tavaly még a Kopasz-hegyen táncoltak, most feleségük előtt mentek. Felvetett fővel, hímzett tarisznyával, nyikorgó csizmában.

...tavasz volt, és Tamásnak elszorult a szíve, mikor meglátta a Csomnye leányt, mikor ellépkedett az ablak előtt, aztán Glodán, aztán utána Márta, aztán...

Sóhajtott Tamás, és mert tavasz volt, belenyúlt a va-

cakkal teli, régi girhes ládájába. Előhalászta a furulyáját, és kinyitotta az ablakot, és megfújta a furulyát. És ujjai reszketve táncoltak a furulya likain, és a szíve megtelt emlékezéssel, és a hang remegve ömlött a furulyából.

A félcigány kovács jött be az udvarról a szobába. Megállott Tamás előtt, nézte Tamást. De Tamás nem hallott, nem látott.

A félcigány kovács most nagy, barázdás tenyerét Tamás vállára tette. A hangjában ijedtség volt és szégyenkezés:

– Mit csinálsz, Tamás? Mi van veled? Az egész falu előtt csúffá teszed magad? Mit furulyázol?

Tamás összerezett. Most felébredt, és ő is elkezdett reszketni.

A félcigány kovács erősen szólott Tamásra:

– Már majdnem kész kovács vagy. És most akarsz magadra venni a nagy szégyent? Hol hallottad azt, hogy egy kovács furulyázzon? Hol hallottál ilyet?

– Szeretek furulyázni – mondta Tamás erőtlenül.

A félcigány kovács ünnepélyesen válaszolta:

– Kovács, az szerethet inni, kovács, az szerethet verekedni is. De kovács, az nem furulyázhat.

Tamás felállott, az ablakpárkányhoz vágta a furulyáját. Aztán kidobta a furulya forgácsait az ablakon.

A félcigány kovács boldogan kapaszkodott Tamásba, kivitte a műhely elé, ahol már ott volt a nyírfalábú asztalon a vékonynyakú, teli fehérborsos pálinkával. És ott volt az olajos málépogácsa is. Forrón.

A foltos Parászka akkor eleresztette a fattyút – most egész jól látszott, milyen nagy már a hasa, legfeljebb két hónapja van a szülésig –, odakuporodott az asztal mellé, és nézte, hogy isznak és falnak a férfiak.

Nem tudni, mi ütött beléje, egyszerre csak megszólalt:

– Vajon a háborút ki nyerte meg?

Tamás válaszolt az asszonynak, de meglehetősen gögösen:

– Az ilyen dolgot kérdezd meg valami volt katonától... az ő dolguk...

Tavasza is volt, vasárnap is volt, a fattyúnak is adtak egy korty pálinkát. Meg törtek neki az olajos lepényből is.

ISMÉT TALÁLKOZOM BALTHAZÁRRAL

ISMÉT TALÁLKOZOM BALTHAZÁRRAL

Balthazarhoz végleg hűtlen lettem.

Szakítottam Balthazárral, más pályára léptem, és egészen más, Balthazártól teljesen távol álló dolgokkal foglalkoztam.

Kibékültem az egyházzal, legalábbis volt egy esetem, amikor nem bántottuk egymást, az uralkodó osztálynak bizonyos engedményeket biztosítottam, sőt, voltak perceim, amikor a Kiáltvány hangját lelkiismeretlennek tartottam.

Baskircsev Mária és Iszkuljev doktor testvéreimre kezdtem csak egészen homályosan emlékezni.

Minek tagadjam tovább? Nyilvánvaló ugyebár, hogy a kislány miatt kellett mindennek így történnie...

Elárulni kissé a forradalmat, távolodni a párás hajnalok önfeledt leányaitól, kik ruf máriást játszottak velem filléres alapon a gyönyörű nevű Louvre kávéházban, felednem kissé a tátongó úrt, mely a szindikalistáktól elválaszt, miatta kellett. És elővennem ismét, sőt fennhangon és többször elolvasnom a nyárspolgárok nevetséges szabályait, melyeket nem átallanak törvényeknek nevezni, szintén a kislány miatt volt szükséges.

Most azonban nevetni fogsz, nyájas olvasó. Keserűen fogsz felkacagni, mert, hogy mindent tudj: vidékre mentem lakni!

A Narcissus aforizmái után, a Beardsley mitológiája után, és mondhatnám, hogy jóformán a Carlyle íróasztalától egyenest – mely egy barátom lakásán tündökölt, amelyhez Oscarnak Janus-arcú botja volt támasztva, s melyen a lord Alfred Douglas csodálatos arcképe pompázott –, innen és ezek után mentem én vidékre.

És nem volt szabad boldogtalannak lennem, mert az erkélyen állottam, és letről a kisfiam nézett fel hozzám, és megismert és integetett a kis kezeivel, és a nap a szemeibe sütött, pillogott és megbotlott a drága kis fiam.

De nem is volt semmi szükségem sem a boldogtalanságra, sem a forradalomra, sem a többi díszletekre. Nem is vehettem volna semmi hasznát ez idő tájt még az érzelmes és bolondos Balthazárnak sem. Távolabb állott tőlem kedvelt barátom, mint valaha, és az utolsó szimbolista novellával, melyet róla és az ő bukásáról és a nagy szőke nőről írtam: elbúcsúztam az irodalomtól és a jelen ifjútól egyaránt.

Ő balra ment, én meg valószínűleg jobbra, pontosan úgyse lehet soha megállapítani az ilyesmit.

Voltak ez idő tájt törzsasztalok a fővárosban, ahol irodalmi öngyilkosságnak tartották szakításunkat, azonban mindhiába. Igyekeztem elfelejteni őt, groteszk és bizarr barátomat, kinek színes életét oly izgatottan vigyáztam.

Nem lehetett barátom többé a rendes élet miatt, melyet folytattam, és ha keresett, ki kellett üzennem, hogy nem vagyok idehaza, hogy nem érek rá, hogy nem mutathatom vele magam az emberek előtt.

Nagyon fáj, nyájas olvasó.

A kiképzés alatt sem lehetett, a tiszti iskolában sem lehetett. Nagyon fáradt voltam. A penna kiesett a kezemből, olyan fáradt voltam, a puskát alig bírtam, és a szöges bakancsaimat is alig bírtam. A szívem is fáj. Rendszerint jó az, ha az embernek a szíve fáj és boldogtalan, de amennyire nekem fáj, az már sok volt. Nem, később sem fogadhattam Balthazárt, kiüzentem neki, hogy nagyon fáj a szívem, ezt először meg kell szoknom.

A harctéren sem beszélhettem vele, el voltam foglalva. Leveleket vártam hazulról, minden testi és lelki erőmet meg kellett feszítenem, annyira vártam a leveleket hazulról. És azután is, sehogy sem lehetett, mindig dolgom volt. Gyalogolnom kellett Rovnóba a kozákokkal, és utaznom kellett Moszkvába a mezítlásas Sulkovszkij herceggel a fehérenemük miatt, amelyeket az amerikai magyarok küldtek részünkre.

És aztán innen is el kellett utaznom a Volgán és az Undsán túl, egy orosz faluba, hogy a fogaimat megcsináltassam. Ezért kellett odamennem.

Mindig, mindig dolgom volt, Balthazárra nem jutott időm.

Ősz lett azonban, és én is útra keltem, és a lapomba, melyet tintaceruzával és indigópapírral csináltam, vezércikket írtam, és azt írtam a vezércikkbe, hogy: „Fel magyarok borús csapatja!...”

A vonatot, amelyre ültünk, „gorkij maxim”-nak nevezik az oroszok, és azért hívják így, mert „gorkij”, az annyit jelent oroszul hogy keserű, de „gorkij maxim”, az még ennél is keservebbet jelent. Egy tatár őrt jelent a kocsi egyik végében, és egy cseremiszt őrt a kocsi másik végében. És azt jelenti, hogy a foglyok egymás felett fekszenek a deszkapalczokon, harminc napig. És hogy a derék Kantinovics Musztafimovok legfelül fekszenek, és hogy mikor felmennek, akkor lehull a csizmájukról a sár a kenyérzsákokra, és hogyha lejönnek, akkor is. És ha híd jön, bejönnek az örök és öröködnék felettem, hogy fel ne robbantsam a hidat, pedig az ablak olyan piszkos, hogy nem is lehet észrevenni a hidat az ablakon át. Még az Urál hegységet se lehetett észrevenni az ablakon át, olyan piszkos volt.

És nem lehet kinyújtózkodni, de összehúzódni se, nem lehet betakarózni, se kitakarózni, nem lehet fázni, nem lehet megmelegedni, nem lehet csak kizárólag meggémberedni, esetleg elhalálozni arra a rövid időre.

Ilyen vonat ez a gorkij maxim vonat, melyről azt írtam a vezércikkemben az orosz kormány ellen, hogy:

„... át a rettenetes Szibérián, el a szamojéd tanyák és a kirgiz jurták mellett, a legendás Amur partjai felé...”

Ilyen vonat ez a gorkij maxim vonat, ahol egy bizonytalanul télies szeptemberi reggelen ismét találkoztam Balthazárral...

Istenem! Egészen más volt... Kopasz volt és szemüveges, és kereskedelmi tudományokkal rendelkezett. Nem beszélt velem, nem bizalmaskodott velem, kellemetlen, magába zárkózott, begombolkozott, titkolózó ember lett Balthazár, úgy látszik, nem voltak többé titkai. Rendes ember lett, látszott rajta, hogy nem is fog és nem is akar

már nőni, és az volt az impresszióm, hogy odahaza bélyeggyűjteménye vagy más efféle szenvedélye van. Hiába néztem reá könyörögve, hogy tárja ki a lelkét, mondja, mondja meg, miért utálja a barokkot, miért nem érti a futuristákat, és miért nem volt igaza Hegelnek, és miért kellett a cikket abbahagynom, és a háború után vajon... Semmit, semmit nem mondott, szigorúan nézett rám, mintha azt mondaná: Az ember nem tacsó többé, ezt tudhatná ön, és tudhatná, hogy most már ebben a korban az embernek nincsenek egyezményes jelei arra nézve, hogy: kérek kávé t dupla habbal, négy kiflivel, felírni...

Néha beszélgettünk, de reménytelenül hagytam őt ott mindig. Csak a pozitív dolgok iránt volt érzéke, a szívét, azt nem tárta ki, az érzelmeit nem közölte velem, katonaságról és más számtani dolgokról beszélt és arról, hogy hogyan fogták el, de erre nem voltam kíváncsi.

A bizonytalan és rajongó Balthazár, a feldúlt és zilált Balthazár orosz nyelvtant tanult naphosszat a bokszában, és pontosan és szigorúan étkezett.

Óvatosan takarózott, és oly ember benyomását keltette, kivel már semmi rendkívüli nem történhetik, és akivel ennél fogva most már céltalan barátkoznom. Míg nem egy napon...

Mígnem egy napon eltűnt Balthazár.

Semmi, egészen semmi, egyáltalában oly egyszerű és kézenfekvő volt Balthazár eltűnése. Egy állomáson olcsó cukrot árultak, Balthazár leszállt venni, a szuro nyos ő is vele ment. A vonat elindult, és Balthazár ottmaradt az egyik mandzsu állomáson az őrrrel együtt.

Olcsó és kellemetlen szenzáció volt a Balthazár eltűnése, fáradtan és aléltan szálltak fel hozzám a polcra a hírek és tudósítások és a fordulatok, hogy Balthazár már telefonált, hogy a legközelebbi személyvonattal jön utánunk, és hogy holnap utolér bennünket, hogy vigyázzunk a kosarára, hogy a csizmájában tizenöt rubel van...

Nem, Balthazár... – gondoltam mosolyogva –, ezek nagyon naiv kis dolgok. Igazán nem érdekel sz most már.

Mikor pedig megérkezett, egész kicsi ember lett előttem Balthazár, és szinte dühösen néztem őt a polcra.

Lenn állott a földszinten, gesztikulálva és élénken beszélt és mesélt, és körülötte mosdatlanul érdeklődtek a szabadság országának álmos és gyötrődő száműzöttjei.

Hápagott, integetett és kacérkodott Balthazár, francia szavakat mondott és részletezett. Az állomásfőnökről beszélt, akit vonatkisiklás miatt helyeztek el Ázsiába, a felesége most odahaza van Szentpétervárott, a leány, a sógornője vigyáz a házra, nyolcadik gimnazista, felírta a címét a Balthazár noteszába, és Balthazár is felírta és odaadta neki a béke-címét. Künn a lugasban ültek, és franciául beszélgettek, és dicsérték egymás országát. Aztán az orosz katonát mesélte Balthazár, aki tiszt volt, de lefokozták, és aki sört fizetett neki és cigarettát a mandzsu állomáson. És muszáj volt elfogadni, sőt tegeződni kellett vele, mert egy kicsit be volt rúgva. Aztán a vonatot mesélte Balthazár – aki egy éjszakán át majdnem szabad volt –, a vonatot mesélte aztán, mely végre is megérkezett, és amelyben szabad civil halandókkal utazott tovább. A szabad civil utasokat beszélte aztán, kik köréje gyűltek és szagolták és tapogatták. Az asztalfőre ültették, a kis billenőasztal mellé, a kupé ablakánál, és egy paplant tettek alája, és csájával kínálták, és tábornokokról és hadvezérekről kérdezték Balthazárt. A békéről és a győzelemről beszéltek neki, de ő gúnyosan mosolygott. Aztán az éjszakát beszélte Balthazár, melyben szikrázva robogott a vonat a szibériai sztyeppén. Fönt és lent a polcokon és a közbülső polcon is elhelyezkedtek az utasok, keresztet vetettek, és csendesség lett a gorkij maxim egyszerű emberei között.

...És a nő – aki eddig nem szerepelt – szintén lefeküdt.

Balthazár körül e pillanatban életveszélyesen tolongtak a száműzöttek, az arcokra kétségbeesett irigység ült, hallatlan kíváncsiság továbbá, hallani, amit úgyis tudunk, ami természetes is volt, hiszen Balthazár ez éjszaka majdnem szabad volt...

Nem lehetett visszavonulnia – ezt magam is beláttam –, és Balthazár – mit tehetett? – illetlenül nyilatkozott a nőről...

Most aztán igazán lemondtam Balthazárról. Végleg lemondtam róla, és enyhe bánattal gondoltam a fiú züllésére. A polcomról lekeféltam a sarat és a kenyérmorzszákat, egy kerek fát tettem a fejem alá, és szomorúan készültem az éjszakára, mert már este volt. A nap hamar telt el, még egy esztendeig sem tartott, mint máskor. Este volt nyilvánvalóan, sőt már éjszaka, a tunguz örök már számoltak bennünket, és megfogták lábunkon a hüvelykujjunkt, hogy biztos-e.

Nekem ez is mindegy volt, csak a fiú züllésére gondoltam, ki valamikor parfümmel itta a teát, ki ama csodálatos sárga rózsákból, melyeket a kedves lánytól néha kapott, egzotikus salátákat csináltatott, és ezeket könnyes megindultsággal fogyasztotta, ki a nővéreinek éjfél után vásárolt harisnyát Komárominénál, a kedves Meteor kávéházban... Balthazár züllésére gondoltam, rendszeretlen és tartalmas barátomra és filozófiai rendszereire gondoltam. Egy Csengery utcai kávémérésre gondoltam, ahol Ptolemaioszt magyarázta a Pállfy Nina növendékeinek...

Arra gondoltam, hogy Balthazár milyen hűtlen lett és milyen groteszk lett. Miért bántja a nőt, akit amúgy sem értett meg soha? Mily rosszul áll ez neki, mily kevéssé...

– Nem szabad rám ennyire haragudnia – szólott ekkor hozzám csendesen Balthazár. Mellettem ült, mint a régi, boldog mámorok perceiben. És egészen természetesen a lábait keresztbe tette, a cvikkerét levette a szeméről, kényelmesen ült mellettem és ismételte:

– Nem szabad rám ennyire haragudnia. És nem szabad engem megvetnie, mert ezt nem bírnám ki.

– Ön igen illetlenül nyilatkozott a nőről – mondtam szigorúan.

– Óh!... – mosolygott Balthazár. – Én csak természetesen nyilatkoztam a nőről. Én a nőről csak a valóságot mondtam.

– Már megint kezdi?

– A valóságot, de nem az igazat... (Így folytatta rejtélyesen Balthazár.) És ön azért csalódott bennem, mert hitt az érzékeinek. Azért jöttem ide, hogy megvédjem a nőt.

Elragadtatással nyújtottam kezét Balthazárnak.

– Ismét a régi ön, kedves Balthazár.

Tompán és keserűen motyogott, alig értettem, szipá-kolt kissé, nehezen és nagyon a szívéből nyögte ki végre, kérően és esengve:

– Mert Ignatyevna Anasztazjáról nem szabad rosszat gondolnia. Mert tudnia kell önnek először, hogy volt az egész, és csak azután szabad véleményt mondania. És ha ön is a régi, akkor azt sem hangosan, mert nem az alakos szó a fontos, és nem az, amit a közönségnek várakozásához képest és a tömegnek ízlése szerint nyújtunk. Nem az a fontos, hanem a szív legmélye. Ismétlem önnek, szíves barátom, a legtermészetesebbet mondtam Ignatyevna Anasztazjáról, és – higgye meg – illet róla ezúttal a legilletlenebbet mondanom. Lássá be, stílus dolga volt az egész, tisztára stílus dolga volt, hogy bántottam őt, bántanom kellett. De önnek meg kell mondanom az egész dolgot. Belülről is meg kell világítanom szabadságom éjszakáját, és tisztáznom kell ez ügyben a szerencsétlen Ignatyevna Anasztazját főképpen. Úgy képzelje ön, hogy a férje is ott volt a vonaton, és figyelmeztetem önt a dohos levegőre, a forró csájára, melyet velük ittam, gondoljon a kínai napszámosokra, kik velünk utaztak, a furcsa, egészen primitív szibériai bennlakókra, kik között talán osztjások és votjások is voltak, de burjátok és kirgizek egészen biztosan. Az éjjeli menedékhely egy különösen sűrített kiadásának képzelje ön az egészet, a hangok bizonytalan zúrével, ahol két vezérmotívum uralodik: az Anasztazja férjének csámcsogása és egy balalajka pendülése. Az ablaknál egy kis billenőasztal, és itt ülök én. Itt ülök én, vele és a férjével. Kézzel és lábbal beszélünk, jelekkel és állati hangokkal. Először azt hittem, könnyen fog menni, a moziban egész nagyszerű az ilyesmi, azonban politikáról így beszélni nagyon nehéz.

A homlokomról csurgott az izzadság, mikorára meg tudtam magyarázni, hogy hibáztatom Bruszilov generális taktikáját.

...Túl a Bajkálon robogott a végtelen ázsiai síkon a furcsa vonat, egy fülkéjében egy kis asztallal, és az asztal mellett egy hosszú hajú tatár és egy bánatos késői asszony, meg egy cingár, kopasz, pesti könyvelő, ron-

gyos hadifogoly, főhadnagy: évszázadok kultúrája a szemei sarkában, a kisujja körmében, korok műveltsége a hangja emelésében és ejtésében és a mozdulataiban, mikor a zsebkendőjét kiveszi a bal zsebéből és homályos szemüvegét törli vele. Későre járt, és aludni tértünk. A tatár feltornászott a legfelső polcra, szuszogott, csámcsogott és megnyugodott végre. Az asszony elnyúlt, végigalélt a közbülső polcon, az ön barátja pedig a piszkos ablaküveghez támasztotta lüktető halántékát. De a kabátom és a takaróm, az, ugyebár, nem volt velem, az önökkel maradt, fáztam és dideregtem tehát a paplanba burkolózott alvó félvadak között, és arról lehetett szó, hogy a kultúra itteni egyetlen képviselője meg fog fagyni. Reszkettem és remegtem, az ablakhoz tántorogtam, aztán visszacsoszogtam, dörzsöltem kezeimet, kopogtam és nyújtózkodtam. Nyújtózkodtam és nyújtóztattam meggémberedett tagjaimat, nem ért semmit. Felhajtottam a blúzom gallérját, lehúztam a sapkám, pislogtam és a noteszemplé babráltam, hogy múljék a rettenetes idő, kétségbeesetten imádkoztam az Odisszea első sorait, minden hiába. Pesti meleg gesztenyékre gondoltam, vastag piros hárászkenőkre, egy nagy lóra, amely elgázol és rám fekszik az Oktogonon, melegít és agyonnyom... Istenem, egy biliárdparti, egy füledt külvárosi mozi, egy zsúfolt villamos. Könnyeim melegen folytak végig arcomon és hidegen hullottak kezeimre, mikor észrevettem, hogy Ignatyevna Anasztazja tágra nyitott szemekkel néz rám. Lelkével bámul, és szeméit függeszti rám, mindent lát, tud és érez...

Vasalt ingemet odahaza és a szennyes rongyot, melybe most beteg lábaim vannak csavarva...

Keménykalapomat odahaza, és zöld ernyővel letakart villamoslámpáimat, és a kávéházam bronz szélfogóját...

Tudja a légnyomást, mely süketté tett, a kis szakadást a gamásnimon, amelyet a halál piszkált rajta, a szívem rettenetes ijedtségét a nagy vasak sikoltása miatt, és tudja a sleppet, mely bizonytalanul úszott velem az Undsán, a leveleket, melyek nem jöttek meg, a könyveket, melyeket nem olvashattam, a lapokat és képeket, melyeket nem láthattam, a hideg homokot, melybe Kijev mellett feküdtem, a tésztát, mely ragacsos és nyúlós volt,

s melyet piszkos kézzel habzsoltam, a beszakadt kemen-
cét, melyben nedvesen megpihentem, az orosz hideg kezét,
mellyel az arannyal plombált fogamat rángatta, az új ősz
hajszálaimat, melyek mindig fáznak, a szívemet, melyet
meg kellene rendesen csináltatnom... Tudja az öreg
népfelkelőket, kik most jelszavakat és jelhangokat mor-
molnak és arcra buknak és elbúcsúznak. És tudja a hideg-
get, mely hidegen szánkázik és reszketve korcsolyáz föl
ujjaimon, át a nyakam alatt, el füleim mellett, könnyező
agyamon által... Láta és tudta Ignatyevna Anasztazja
mindezt, és a meggyötört emberiség vonagló kínja siklott
feléje csillogó cvikkerem felől... Könyörgő és kétségbe-
esett alázata és térdelése.

...Láta, tudta és megérezte, és nem tehetett másként,
nem cselekedhetett másként, és ön nem jó ember, ha el-
ítéli őt.

De ön nem ítéli el ugyebár? Hanem megérti őt, sőt
felemelkedik hozzája, Ignatyevna Anasztazjához? – kér-
dezte hirtelen izgatottan, szinte esengve Balthazár.

Mindkét kezemet nyújtottam feléje, keblemre akartam
ölelni őt, de a vonat megállott, és künn valaki ezt kiál-
totta élesen:

– Kuenga!...

– Kuenga... – visszhangozta az állomás nevét
Balthazár, mint egy távoli gong zsibbadt, zilált és bátorta-
lan kondulása, melynek hangja szelíden, megértőn, bé-
kélten türemlik felénk.

BALTHAZÁR BUKÁSA

Furcsa történet következik itt, emberek. A cinikusoknak írom, és a méláknak is írom. De a mélák, azok Balthazár helyett Ivánt olvassanak mindenütt. Ennyi az egész.

I

Balthazár tehát Máriát szerette és Máriát magyarázta magának, titkos éjjeleken, egy igen eredeti és rendszeretlen bölcseséggel. Mária mellett ült, és Máriával sétált, és Máriával evett. Nemcsak hogy emlékezett reá, vagy gondolt reá, vagy szimplán hű volt hozzá. Ez semmi. De: Mária, Mária, Mária, ez kiabált ki minden zshivajból, minden csendből, és minden megpercenése, minden kis világozása az agyának Mária volt.

Ez a tökéletesség... – így gondolkozott, meglehetősen homályosan, Balthazár.

II

Ezt, ami most jön, külön fejezetbe kellett írnom, ez leírása annak, hogy tulajdonképpen Balthazár egészséges és széles hátú legény volt. Amikor még nem ismerte Máriát, mohón szippantotta föl az utca mindenféle gyönyörűségét, és a kis lehetetlen, olcsó lányoknak vérbe borult szemekkel csókolta a nyakát.

És Balthazár belemerült a föltétlen piszokba, mert várta percről percre idegesen, félénken és reszketve a föltétlen fehérséget, a tökéletességet, de aki, íme, csakugyan

eljött, várta Máriát. Ezért merült a pizsokba, ezért nem kellett neki soha a sunyi és gyalázatos fehérség. Ama megalkuvó tisztaság tudniillik, amelyet kétlaki polgárasszonyok föl-fölkínáltak neki. (Pedig egészséges és széles hátú legény volt.)

III

Amikor végre puhán és kövérkésen megérkezett Mária, ezt gondolta Balthazár csöndesen:

Íme, megjött. Vége örökre, vége most már a pizsoknak, a fetregésnek, a szertelenségnek. Milyen jó lesz nekem a tökéletességben élni és a tökéletesség által. Milyen más világ jön most.

Ez, persze, január havában történt.

IV

És a kis lehetetlen nőket meg se látta most már Balthazár, a szemérmes fölkínálkozókát pedig lesajnálta.

Az éjszakák kicsit hosszúak még januárban, de Balthazár szigorúan, nyugodtan aludt, csak néha lelkesedett:

– Júniusban szigorlat, azután praxis, azután diploma, azután Mária.

És elaludt Balthazár.

Aztán jött február, és Balthazár élénken, ragyogó szemekkel lehelte a párnák közé:

– Szigorlat, praxis, diploma, Mária.

Aztán márciusban, sőt áprilisban is még így beszélt a sötétségnek Balthazár, de beleharapott a párnákba.

Májusban – persze, májusban – egyszer egy délután írni akart és elfelejtette a nagy gé betűt, és kiejtette a tollat a kezéből.

Veritékes zsibbadással, reszkette gondolkozott Balthazár, és a fogai összeverődtek.

Kint május volt, becsületes, egyszerű ásítás, nyújtózkodás, ébredés. És kinézett sápadtan, és megijedt Balthazár.

Egy szőke, vastag lány feküdt az ágyon, és furcsán nézte Balthazárt.

Mert Balthazár a földön térdelt, és a szeméből könnyek peregtek. Könnyek: nagy, nehéz, csillogó könnyek; gyerekes, bolondos, gyilkos könnyek. És a kezeit összetette, és a fogait csikorgatta. Imádkozott Balthazár:

– Mária, Mária... Nézd az én nyomorúságom, egyetlen Máriám. Már a füleimmel néztem és a szemeimmel hallgatóztam, már reszketett a nyavalyás lábam, már elfelejtettem a nagy gé betűt, már te voltál piszkos álmaimban Lulu, egyetlen Máriám. De csak volna valami bajom, csak volna legalább valami bajom, akkor talán nem vágatna így a vérem, nem volna ilyen ruganyos a csontom, nem volna ilyen forró a mellem, nem volnék ilyen szárnalmas, nyomorult, Máriám.

...A fogait csikorgatta és sírt – így imádkozott Balthazár május havában.

A SÍRON TÚL

Nem tudom, hogy meddig, de bizonyára nagyon sokáig, nyugodtan pihentem egy domb oldalában. Egyszer aztán emberek jöttek, és én végtelen egykedvűen türtem, hogy az ásókkal egy szekérre hányjanak. A szekérnek deszkaoldalai voltak, egészen olyan volt, amilyenekben a sárt, az agyagot, a homokot szállítják. Aztán eldöcögtek velem. A fák zöldek voltak, amerre mentünk, a hegyek szabálytalan kúp alakúak, az eső permetezett. A lovakat ostorral ütötték, s a lovak a farkukkal csapdostak.

Egy városba értünk, és egy nagy udvaron megállott a szekér. Két kerekét kivették, és engem kiborítottak a nedves földre. Az udvaron bokrok, fák voltak, de egy ház is. A házat korinthuszi oszlopok tartották, de az akantuszlevelek meg voltak repedezve.

Apró magaslatokon csinált romok pironkodtak, a bokrok közül előfeketéllett Praxitelész Hermésze. Minden, minden olyan, mint amikor én is kenyérért véreztem és gondolatoknál melegedtem. Íme, az ostor, és a lovak csak a farkukkal csapdosnak... Romcsinálmányok uralkodnak a magaslatokon, az ízlés papjának udvarán. Már jött is a szobrász. Bársonykezében, persze, széles kalappal, persze. Pénzt adott a szekereseknek, akik szalonnát ettek fekete kenyérrel, és az eső a kalapjukról rácsurgott a fekete kenyérré és szalonnára.

A szobrász babrált velem, gyúrt, piszkált, simított, de én nem bántam semmit. Ezt én így hittem, amíg éltem és hittem. Burgonyát vetnek belém, vagy téglát égetnek belőlem: mindegy. Evoé! éljen tehát az élet, és mamlaszkodtam. Igen, ezért a langyos óvatosságért megérdemel-

nék most valami büntetést. Legalább, hogy furdaljon a lelkiismeret vagy mi. De úgy látom, igazságom volt. Semmit sem érzek. Ez az ember babrál velem, és ismerős zsinórokat formál belőlem, rajtam. Csizmát, a csizmára sarkantyút. Ha nagy ember lettem volna, most az a szerencse érhetne, hogy saját magamat formálná belőlem. De nem. Nem is voltam még bátor sem. Mitől félttem?... Most bajuszt csinál nekem... Mi leszek?... Már ló nem leszek, se Cicero. Nagyon gyáva voltam. Mitől félttem?... Kinyílt egy ablak a műteremben, és én láttam magam az ablaküvegben.

És amióta künn feküdtem és elporladtam, amióta kiástak és a szekéren idehoztak, most éreztem igazán szégyent és keserves indulatot.

Láttam magam az ablaküvegben.

Büszke, gögös pózban tartottam akadémiás merevségű kezem, a lábam csodálatos félszegen lépett a dobogóra. És láttam az arcomat, és végignyilallott rajtam a szégyen.

Én, én kell hogy hirdessem ennek az üres fejű kortesnek a dicsőségét? Énrajtam keresztül kell hogy az izléstelenség a bárányfelhőkre böggjön? Ez a hazaparcellázó, ez az agyvelőuzsorás, hisz ismerem jól ezt a paragrafus-szédelgőt. És éppen én?!

És leleplezték a kitűnő államférfiút, a humánus és nagyszívű embert. Újságíró koromban utálattal írtam az uzsoráiról, a kis és nagy panamáiról, nyomorúságos áldozatairól és fekete májáról, most meg: felmagasztosult ábrázattal, lelkes pátosszal, a hazaszeretet nemes zsinórai-val feszülő nadrágomon, hallgattam gaz és vak rabszolgák himnuszait róla.

Nagyon, nagyon gyáván éltem, megérdemeltem ezt a büntetést.

Állottam a térségen fagyott büszkeséggel, nevetséges pózzal, érthetetlen lelkesedéssel. Meddig lesz ez így? Meddig állanak elibém híg velejű turisták a kodakjaikkal, meddig mutatnak rám felmagasztosult ábrázattal az ember-aklok csordásai?

Mikor fogják már látni, hogy a pofám hazug, hogy a zsinórom nem eszme, és nincs semmi értelme és nincs

semmi jogosultsága a nagy lelkesedésnek? És hogy nem vagyok szép, hanem modoros, hogy nem élet lüktet ruháim redőiben, az arcom ráncaiban, hanem iskola? Meddig lesz ez így? Meddig fog borsózni a hátam ettől a mélységes szégyenpokoltól? Hiszen néha, néha volt egy-egy bátor káromkodásom, egy-egy nyílt rúgásom. Öklelőztem, sírtam, csapkodtam én is. Igen, most a mamlaszkodásomért bűnhődöm, de akkor a rúgásaimért még el kell jöjjön valami.

Egyszer friss, egészséges emberek a derekam köré láncot csavartak, egy gőzdaru könnyedén emelt a levegőbe és egy stráfmotorra tett. Egy ember hátrafordult, rám szólott vidáman:

– Mehetünk, kegyelmes uram?

Aztán megindította az áramot, és vígan perdült a stráfmotor.

A múzeumban megállott előttem egy csomó nyílt tekintetű, bő ruhájú, egészséges fiatalember. Furcsán néztek rám, és aztán az egyikük ezt mondta:

– A múltnak ledőlt, otromba bálványai közül, íme, egy. Íme, a rablólovag mint a hazaszeretet és áldozatkészség önzetlen apostola! Hazugság az egész élete, és egy nagy hazugság ennek a szobornak minden idealizált plasztikussága. Nézzétek ezt a modoros követ, ezt a terméketlen erőlködést, ezt az iskolás redőszörnyet, ezt az ostoba fajankót.

...A karom még merevebben tartottam, a szemeim még lelkesebben fordítottam fölfelé, és a pofám valósággal eltorzult a nagy felmagasztosultságtól.

...Mennyei boldogságot éreztem és tudtam, hogy ez most már tartani fog az idők végeiglen.

BÚNBEESÉS

I

A combjában, a mellében Löwy Izidornak tizennyolc éves vágyak keringtek. Határozott, egyszerű, de félénk vágyak.

A magasabb fiú- és leányiskolában igen furfangos védekezések vannak a tizennyolc éves tüzek ezen kalandos lobogásai ellen. Magas röptű olvasmányok például. Az argoszi Danaéről például, akinek gyönyörű keblére aranyeső képében hullott Zeusz, és így született Perzszeusz. Ezen furfangos védekezések – emlékszem rá – hatásosak is voltak. A földi vágyak ugyan letepertek mindünket, és rohamosan görbültek a gerinccsontjaink, de így, ilyen leplezetlenül, ilyen egyszerűen – mint most Löwy Izidor – nem égtünk.

Az éjszakában ugyan fuldokolva, titkosan vártuk Danaét, hősi pózban, beteg lihegéssel, és mert nem jött sem ő, sem az álom, jött a reszketés az inainkba és a görbülés száradó csontjainkba.

Összeszorítottuk azonban a fogainkat, és lesütöttük szemeinket, és eldugtuk fehérneműinket – ezt tette velünk az argoszi Danaé.

A fűszer-szakmában is felette hatalmasak ezek a vágyak, és gyötrőek is, de határozottak és egyszerűek.

Löwy Izidor tehát nagyon világosan és egyszerűen óhajtotta a puhaságot, az asszonyi meleget.

Ez a szemérmetlen bizonyosság üzte őt most a Dancs Róza ágya felé. Dancs Róza bizonyára nem várta sem Zeuszt, sem az aranyesőt, hogy Izidor mégis jött, egy darab szagos szappant óhajtott.

Ezt Löwy Izidor megígérte.

II

Muth Szilárd volt a főnök úr. De a lopást Muth Marci fedezte fel. Azaz Muth Margitka, aki gyakran látott éjszakánként hadnagyi ruhákat, melyek rokonszenvesen feszültek, de sajnos, mindannyiszor csak a Lőwy Izidor segéd volt ezen ruhákban. Ilyenkor felébredt, és iskolába menet egy-egy férfiarcot mohón ivott fel a tekintetével, de hamar elpárolgott az egész, és az illatos álmokban, sajnos, megint csak Lőwy volt a hadnagyi mezben.

Muth Margitka látta Dancs Rózánál a szappant és a cégnyomást a skatulyán tisztán. Így: Muth Szilárd fűszer- és norimbergi...

Dancs Róza azonban ezt mondta óvatosan:

– Nekem Izidor úr vette. Vette...

A lopás megtörtént, az kétségtelen. Bár az Izidor szimpla lelkében ez nem volt sikkasztás, rút hálátlanság és rablás. Magát a lopást sem előzték meg nála szokásos lelki tusák és a felébredt lelkiismeret küzdelmes csatározásai a szennyes indulatokkal. Nem. Lőwy Izidor sokkal megátalkodottabb gonosztevő volt. Nem tusakodott, nem borsózott végig a hátán gondolatban a bukás örvénye és az akasztófa réme, csak zsebre dugta a szappant. És a nyomorult még fütyült, nem gondolt egy pillanatig sem az izzadság- és verejtékcseppekre, amelyeknek keserves eredményét ő most elharácsolja. Fásult volt ez a Lőwy Izidor a nemes érzeményeket illetőleg, azt látjuk. Fütyült a nyomorult, és könnyelműen adta oda Dancs Rózának a szappant, mondván:

– Nesze szappan.

Jöjjön be hát ez az Izidor.

III

– Lopod, rabolod évek óta a keserves pár összekuporgatott krajcáromat, és én úgy bíztam benned, mintha csak a fiam volnál. Hát ez a hála? Ez a becsület? És nem mondhatod, hogy kenyérre kellett, hogy a nyomor vitt a züllés útjára. Miért nem kértél? Vagy miért nem vallottad be legalább utólag?

Muth Szilárdné így szólott:

– Hadd vallja be, hogy mennyit lopott. Mennyit loptál, te? Elment valaki az apjáért?

Igen, az apja már bejött, egyenesen nekiment Lőwy Izidornak szegénynek, és adott neki Muth Margitka, sőt Dancs Róza személyes jelenlétében két pofont. Nagyot, hatalmasat, kettőt. És megjegyezte:

– Te bitang! Ilyen szerencsétlenség, bocsánatot kérek, Muth úr... és kedves neje, kezét csókolom... Ilyen szerencsétlenség...

Azt hiszem, Lőwy Izidorban most végre-valahára derengett a bűnnek valamelyes halvány megsejtése.

– Hadd vallja be, hogy mennyit rabolt.

– Hallod, te bitang, mit mond a nagysága, kezét csókolom... Mennyit loptál? És hova tetted? Én, kérem, nem tudom, hova tehetete... Ha nekem hazahozta volna, én kitekertem volna a nyakát... Itt kosztolnak, itt befogadnak, és nincs bajom veled, és te lopsz?... Mire kellett neked, te rabló?...

IV

Lőwy Samu, az Izidor apja, másnap megint eljött.

– Összevertem, kérem, csúnyán... És nagyon szépen köszönöm, hogy nem tetszett nagy dolgot csinálni az esetből... Alázatosan köszönöm, hogy nem tetszett följelenteni... És a pénzt elhoztam. Háromezer...

– Ez kevés, Lőwy. Én csak a maga iránt való tekintetből elégedtem meg ötezerrel. Mit gondol, annyi éven át mennyit rabolhatott, amíg rajtakaptuk. A maga fia ezt se érdemelte tőlem. Hát mondjuk, akármilyen keveset is számítok, vagy százezer árát elcipelt úgy apródonként. De én megelégszem már ötezerrel is. Maga iránt való tekintetből. Nem vall a fiú semmit?

– Nem, kérem szépen. Nagyon megátalkodott...

– Látja. Nőkre költötte a többit is. Tudja, ez nagyon veszedelmes. És az ő korában.

– Nagyon megverem, kérem szépen...

– De háromezer, az kevés. Holnapig nem csinálok semmi bajt. Hanem...

– Elhozom, kérem szépen, azt is... Összetöröm a csontjait...

Muth Szilárd bólintott:

– Jól teszi, Lőwy. Meg kell tanítani. Holnapig várok. Beláthatja, hogy nagyon méltányos vagyok, és hogy háromezer, az nagyon kevés.

A MÁSÉ...

Ziháló mellel, a fájdalomnak keservét sírván, Nagy Zsuzsanna a padra borult, a hideg és kietlen kőpadra, börtönben levőre.

Keze, melyet csuklóban vaspánt ölelt, megrázkódott és felemelkedett.

Felemelkedett pedig a láthatatlan eget fenyegető módon.

A megpróbáltatás éje lomhán és sötéten borult a város csatornáira, és ráborult félelmetes és fojtó csendességével a börtönök Nagy Zsuzsannáira is.

Mely Nagy Zsuzsannák emez egyike, életének ő nagy botlásán végiggondolkozott még egyszer.

Holott torkát jobban szorította valami láthatatlan, mint csuklóját ama vas.

– Csakhogy valamikor ölelő karok lágyan is tapadtak hozzám.

Csók is égette az ajkam.

Szerelemnek fáján kizöldült az ág, ágon gyümölcs piroslott, és arcomon szégyenfolt.

János vagy Géza!... vagy hogy is hívtak téged, te legelső, te legnyomorultabb, te legédesebb?

Hívlak a szennyből, a pokolból, vagy talán éppen se-lyempárnákról hívlak, habtestű feleséged mellől.

Jöjj, mint jöttél akkor és beszélj, mint beszéltél akkor, cselekedj velem úgy, mint cselekedtél akkor a fiaddal, a meg sem születettel.

Fojts meg engem!

Morajlik a nagy víz, loccsan valami.

– Sándor vagy Pál, te legelső, te legnyomorultabb, az arcodra se emlékszem már.

Csak a nézésedre emlékszem.

A hangodra is emlékszem.

Sziszegő és megejtő hangodra.

A becsület... a becsület... A habok némák... a szégyen... majd meg kenyér. Vigyázz!... kettőnek kenyér.

Ez az: kettőnek kenyér.

És megejtettél engem, másodszor, fülembe sziszegett szókkal.

Aztán... aztán... egyszer csak vitted a gyermekemet, ó, a fiadat, aki meghalt, mielőtt élt volna.

Morajlik a nagy víz, és loccsan valami.

– A víznek partján talán még megvártad a reggelt, és akkor aztán, nyomorult, elmentél hozzá, aki mellett talán selyempárnán fekszel.

Vagy talán ketten temetkeztetek?

Vagy csak nagy sokára támadt kedved a fiad meglátogatni?

Az idők felettem szálltak, szálltak.

Csapkodott engem az emberi nyomorúság ezer fajtája.

Elvitt az utam valami gyermekcsapat előtt nemrég.

Talán színház... talán iskola?... nem tudom, merre jártam.

Csak sok-sok gyermekszem bámult rám.

Kicsik, gömbölyűek és piros arcúak.

Véznök, vértelenek és réveteg tekintetűek.

Bús, komoly, ifjonti vének.

Víg, kergetőző apróságok.

És ezeknek mindnek jutott levegő.

És ezeknek mindnek jutott becsület.

És ezeknek mindnek jutott étel.

Ez az: étel.

Csak annak hullámsír.

Ezeknek: család, anya, testvér, iskola, irka, játék és palatábla.

Annak hullámsír.

És akkor...

– Hallod-e, te legelső, aki csak másodszor rontottál meg először, hallod-e, mit csináltam?

A kicsik, a gömbölyűek és a piros arcúak közül kiválasztottam egyet.

Felkaptam az ölembe és összeszorítottam a torkát.

Aztán rohantam féktelen iramodással a vízhez.

Behunytam szemem és elhajítottam jó mélyen, be az árba azt a kicsiny, piros arcút.

Morajlott a nagy víz és loccsant.

A megpróbáltatás éje oszladozóban volt.

Jött a nap.

A megpróbáltatás napja.

A KEGYELETLEN GYERMEK

Élt egyszer, egészen fõnt északon, a messzi Vologdában, élt egyszer egy öreg orosz. És volt ennek az öreg orosznak egy nagy behemót fia. Volt neki egy nagy melák fia, aki szintén ott élt vele egy házban. Nagy vörös szakálla volt neki is, mint az apjának, és miként valamikor az apja, úgy egyszer csak õ is feleséget hozott a házhoz. És habár nemigen gyarapodott, de legalább szaporodott ettõl kezdve. Fehér fogai voltak, mint valamikor az apjának, és bagariaszaga volt, mint az egész szent birodalomnak. Egészen úgy élt, mint valamikor az apja, a nagyapja, az ükapja, holmi egészen csekély változtatásokkal mégis. Így például: a mahorka nevû dohányt nem répalevelekbe sodorta, hanem elegánsan és városiasan újságpapirosból szívta. Azonkívül divatos, hegyes orrú bocskorokat font magának, és hozzá még kaptafán, nem csak úgy szabad kézbõl, mint a régiek szokták. Továbbá a feleségének is vett egyszer egy pár mamuszt télire, pedig az asszonyokat nemigen volt szokás elkapatni ez idõ tájt Vologdában.

Általában azonban derék, istenfélõ és jámbor ember volt ez a Nyikolaj Nyikolajevics Sézer, kit el is felejtettem eddig nevérol is bemutatni a nyájas közönségnek.

Persze, teljesen hiba nélkül nem lehet az ember, és egyes gyöngeségek ugyan kiben nem találatnának? Elfagy az ember körme, kettõt ellopnak a kis malacok közül, az asszony régi szeretõje szabadságra jön a katonaságtól, avagy nyilallás áll az ember derekába, szóval: nem alszik az ördög, és hát ilyenkor elveszti az ember a jámbor esztét, és gonoszul cselekszik. Van ember, aki ilyenkor iszik, van más, aki a feleségét veri meg, és így csilapítja lelke háborgó hullámain. Sokféle ember van.

Olyan is van, aki ilyenkor a kútba ugrik, aki dühében adósságot csinál, vagy aki ilyenkor a falba veri a fejét. Van, aki búvában megházasodik, aki vaktában fejszét ragad, és olyan is van, akinek felháborodásában elakad a szava. Mert ilyenkor – mindnyájan tudjuk – az ördög cselekszik az emberben. De hát ezt is az Isten bocsátja ránk, mint a többi nyavalyákat és megpróbáltatásokat. Zúgolódnunk nem szabad, csak békességgel követnünk a gondviselés útját.

Így tett a mi emberünk is, Nyikolaj Nyikolajevics Sézer.

Ha jöttek a megpróbáltatás percei, az ördög incselkedései és fifikái: követte azt az utat, melyet már megszokott volt, nem próbált ellene semmit, hiszen az úgysis hiábavaló.

Egy kicsit talán furcsállni fogod, tiszteletre méltó hallgató, és talán mindjárt nem is érted egészen, miért legjobb azt úgy elintézni: követni a természet szavát, az ördögi bolondozásnak megadni azt, ami az övé, és aztán tovább élni békességgel, megnyugodott, elszelídült lélekkel. Legislegjobb túlesni rajta és utat mutatni az ördögnek, hogy merrefelé bújjon ki belőlünk.

Ne csodálkozz rajta tehát, jámbor felebarátom, hogy a mi emberünknek is megvolt a pokol praktikáinak elintézésére az ő régi módszere, és ha ezen túl volt, minden rendbe jött és elsimult.

És az volt az ő szokása – ahány ház, annyi szokás, kérlek –, hogy megtépázta ilyenkor egy kicsit atyjaurát, az öreg Nyikolajevics Sézert. Hol gyengébben, hol erősebben, már az ördög incselkedéseire képest.

De ezzel aztán – sietlek felvilágosítani, atyámfia –, ezzel aztán el is simultak mindenkoron lelkének ráncai, elmúltak lelkiismeretének foltjai és kedvének szeplői és szívének viharai.

És az öreg Nyikolaj Nyikolajevics Sézer is megnyugodott mindenkoron ebben, mert okos ember volt és tudta, hogy az öregségnek is megvannak a maga örömei, de a fiatalságnak is megvannak a maga jogai. Az öreghez a megnyugvás illik, a fiatalnak a harc az eleme. Olyan dolog volt ez már ebben a házban, mint az, hogy ünnepnapkor tisztát váltunk, avagy más ilyen rendes és

közönséges dolog. És mondom, hogy ezek a cibálások csak annyiban változtak, hogy lassanként távozott-e az ördög a fiúból, elegendő volt-e egy-két rúgás az elszelídüléséhez és haragja elmúlásához, avagy szükséges volt-e erősebben kifűjnia magát. A szitkok, azok természetesen hozzátartoztak ehhez a dologhoz, mint a húsvéti szent kálácshoz a mazsolaszőlő, és hozzátartozott a kancsuka is, továbbá, míg meg nem kopaszodott az öreg, addig a haja is szorosan ide tartozott, mert ennél fogva szokta az ifjú Sézer őt a kerekés kútig húzni.

Egy-két vödör hideg víz után rendesen vége volt mindennek. A fiatalabbik Sézer haragja lassanként elült, a rossz kielégítve pihent el és emésztett benne. Ezt az áldozatot bizony meg kellett hozni, és ezt az öreg Nyikolaj Nyikolajevicsnek be kellett látnia. Amióta a haja kihullott, és a szakállánál fogva rángatta a kúthoz a fiú, egy kicsit nehezebbre esett ugyan a dolog, de mit lehetett tenni? Más mód nem volt.

Túrte tehát és szenvedte a dolgot hangtalanul, sőt békében, nem lázadozott és nem könyörgött és nem tett semmit, amint hiába is tennénk bármit a természet rendje ellen.

Még csak nem is sírt és nem is káromkodott, szinte mindegy volt neki az egész – annyira megszokott, annyira természetes és biztos volt a kancsuka, a szitkok, a rúgások, a pofonok, és azután a vége: egy-két vödör víz.

És az, hogy aztán csend lett, nyugalom és békesség.

És most már vége is lehetne a mesémnek, ha ez mindig így lett volna.

De nem volt így végig, és nem az öregen múlt, hogy nem így volt, mert az öregség szeret a kitaposott és próbált utakon járni, hanem a fiatalság, az törekszik mindig az újításokra.

Úgy volt ez, hogy az ifjú Nyikolaj Nyikolajevics Sézer egyszer túlságosan is megbolondult.

Miért, miért nem, nem kutathatom most már, de a rúgások is súlyosabbak, a kancsuka szaporább, a pofonok hevesebbek, a szitkok gyalázatosabbak voltak ez egyszer, mint rendesen.

Hanem az öreg Nyikolaj még ezt is csak bírta valahogy. És a szakállát is már nyújtotta engedelmesen, mert

szeretett volna túl lenni rajta, és szinte vágyta már a két vödör vizet, mely hűsíti a sebeket és befejezi az egészet, mint a felkiáltójel a heves mondatot.

Nyújtotta, mondom, engedelmesen a szakállát, és amikor a fia beleragadt és húzta őt az udvaron a kút felé, titokban egyet-egyét segített magán a kezével, a lábával, ahogy lehetett, hogy hamarabb érjenek oda.

Hanem aztán furcsa dolog történt a kútnál és egészen szokatlan. Amire eddig példa nem volt, olyan eset történt.

Mert a fia még itt sem eresztette el az öreget, hanem csak húzta elvakultan tovább és rúgta és káromolta tovább.

Furcsa és szokatlan dolog történt ekkor, tisztelt publikum. Mert a türelmes és hangtalan öreg egyszerre csak felugrott és hatalmas ordítással tette kezét a fia torkára.

– Megállj, te becsstelen gazember! Megállj, te elvakult fajzat! Te megbolondult lélek, te szentségtörő bolondóra!

Az ifjabb Nyikolaj nem tudta hirtelen, hogy ébren van-e vagy álmodik. Egyszerre kijózanodott az öreg markának a szorítása alatt és ijedten dadogta:

– Eddig sohasem tiltakoztál, kedves atyám, és eddig sohasem volt semmi kifogásod a leckéztetéseim ellen. Mi a szösz ütött most egyszerre beléd? Őszintén megvallva, azt hittem, hogy jár ez neked, hogy illetékes.

– Hát tudd meg, te senki fia, te pokol szülötte, hogy ami eddig történt, az járt neked, igen, az illetékes volt. A te istenben boldogult, szegény jó nagyapádat, az én atyámat is egészen ilyenformán láttam el magam is a régi jó időkben. És a dédapáink és ükapáink is megkapták ezt. Így, vagy legalábbis ilyenformán kapta ezt minden családfő az összes Sézereknél. A pofonokat, a szitkokat, a kancsukát és a rúgásokat és az utat a háztól a kútig; így csinálták ezt a mi családukban mindenkor, és, mondom, az én szegény jó apámat is így húztam én a szakállánál fogva a kútig. A kútig, te gazember, te pokol fajzatja, de csakis a kútig! Mert itt a határ, itt a mezsgye: a kútnál. Itt az utolsó stáció. És te, csakis te vagy az első szentségtörő a családban, aki a kútnál is tovább akartál cibálni, aki nem tiszteled az ősök szokásait, a kegyeletet hagyományt. Te! Te istentől elrugaszkodott, becsstelen ördögfi!

REB ÁNCSLI
ÉS MÁS AVASI ZSIDÓKRÓL
SZÓLÓ SZÉPHISTÓRIÁK

ELŐHANG

Határozottan lámpalázam van.

De nemcsak nekem, hanem a könyvemnek is.

Érzem, hogy remeg, amint a gyülekezet elé vezetem, hogy hallassa szavát és a betű erejével tegyen tanúságot: lelkéről, lelkünkről. Barmicvá* -hangulat hatalmasodik el rajtunk: a Tóra félelme ez, a szentség miatti áhítat és megdöbbenés. A zsidók ugyanis, kikről itt szó lesz, e szent remegésben élnek minden tettükben, és e sorok írója a gyermekkori emlékek magvából csíráztatta és nevelte jelen írását.

...Ő istenem, hiszen mikor a barmicvám a második brochiban eltévesztettem egy szót, elsötétült előttem a világ, apám szegény elsápadt, a minyen pedig vészjóslóan felszisszent. Ma is vigasztalhatatlan vagyok, ha erre gondolok. Pedig olyan szépen és hibátlanul lájnjoltam utána a maftirt: Kaj umár' esz Jánkajv...

Holott vizsgáztam én a barmicvám előtt is már nyilvánosságnál néhányszor, de legfeljebb kijavítottam, ha elvitettem. Kijavította a tanító, a tanár, átsiklottunk rajta. Pillanatok alatt elfelejtettük. Csak ez a barmicvai nyelvbötlés, csak ez hagyott mély nyomot a lelkemben.

És vizsgáztam én már írásból is, egészen nagy és bizonyára hozzáértő közönség előtt. Gyanútlanul és fölényesen és sikeresen vizsgáztam. Még egy kis hányavettség, egy kis legénykedés is volt bennem, irodalmi szü-

* A ciklusban előforduló héber és zsargon kifejezések magyarázata a könyv végén, a szójegyzékben található. A szerző e szavakat népies kiejtésben, avasi tájszólásban használja, s így ezek nem mindig fedik sem a hiteles szöveget, sem az igazi értelmet.

löttem meg éppen büszke magabízással állta a kritikus tekinteteket.

De most mind a ketten remegünk: én is, a könyvem is.

Most lámpalázunk van.

Mert a khile előtt vizsgázunk, és barmicvai szorongás vesz erőt rajtunk.

A barmicva ugyanis nemcsak vizsga, hanem avatás elsősorban. Amellett, a jelenlevőkön és eljövendőkön kívül, az elköltözöttekhez is köze van.

Ezért van lámpalázunk.

Avasi zsidókról szólanak e históriák. Avasi zsidókról, kik mi is voltunk, a mi családunk is.

Ott van ez az Avas, sőt Avasországnak nevezett világrész, a Túr felső folyása körül, az országnak majdnem az északi részén. Ott hullámszánk dombjai, ott szaladgálnak patakjai, ott zúgnak tölgy- és bükkerdői, ott bujkálnak, a magas kukoricaszárak között, szalmafedeles viskói.

Ott élnek ezek a zsidók, akikről itt szó lesz. Ott torpannak meg, még északabbról vagy keletről jövet. Ott élik a mélyen vallásos életüket, többnyire már nem alapos tudásában, hanem inkább rajongásában a szent tannak. Ott vetkőzik le a kaftánt és indulnak – ha elindulhatnak – a kis és nagy városok ritkán teljesülő, vajmi sokszor életemésztő üzletábrándjai, életábrándjai felé.

Hozzájuk tartozom, közülük indultam; e sorokban pedig hozzájuk térek meg.

És szólok róluk, izgalomtól rekedt és elfúló hangon.

Szólok, elnézést esengve, ha netalán megint elvéteném, mint ama régi barmicván.

NAGYAPÁM – NAGYANYÁM

Szegény tata mindig könnyezett, mikor rég elköltözött nagyanyám szoba került. Halottakról való megemlékezés idején, meg a nagy ünnepek előtt, mikor elment Halmiba a sírjához, felújult benne az emlék, sóhajtott és fájdalmasan mondta:

– Nagyon szép volt, nagyon fiatalon halt meg. Mindig gyászolni fogom.

Egyszer, egy régi nyáron, behívott szegény tata az ebédlőbe. Reggeli imádság után volt, de az imaszíjak még karján, fején voltak.

Előtte volt kinyitva a nagy imádságoskönyv, és sokáig nem bírt szólani, fojtogatta a sírás.

Aztán igen mélyről, igen nehezen megszólalt:

– Negyvenéves volt anyám, nagyanyád, mikor meghalt. Én húsz. Ötven éve gyászolom. Fájt, hogy olyan fiatalon halt meg. De most már kilencvenéves volna, ha élne. Hát istenem... kilencven év, az szép. Szép életkor. Én is hetven lettem. Most már nem fog úgy fájni, mert a mai napig kilencven évet élt. Szép, igen szép életkor. Ma halt meg... kilencvenéves korában. Ebbe bele kell nyugodni.

Erről a kilencvenéves nagyanyámról akarok írni, aki negyvenéves korában halt meg, fiatalon. Meg a nagyapámról is, akivel ott élték életüket a hegyek között, a kis faluban, ahol én is születtem.

Nagyapám – ahogy tata mesélte – Miskolc vidékéről került a színérváraljai híres Horovitz rabbihoz. Jófejű gyerek volt, és a híres rabbi azt írta dédapámnak, hogy ne legyen rá gondja. Ott tartja magánál, amíg megembe-

resedik, míg kinől a szakálla meg a bajusza, aztán majd meg is nősíti. Gondoskodik valami rendes családról, ahova benősülhet.

Dédapám azt írta a rabbinak, hogy cselekedjen úgy, ahogy az isteni sugallat parancsolja.

Nagyapám szakállá még ki sem serkedt rendesen, mikor a szent tudományokban már ősz szakállú tudósokkal is felvehette a versenyt. Mondta is a nagy rabbi neki:

– Na fiam, veled már nem vallanék szégyent, ha a reménybeni apósod felkérdezne.

Mert hiszen az nagyon szép, hogy a nagy rabbi ajánlja a fiatalembert, de azért úgy illik, hogy az após is vizsgáztassa kissé a férjjelöltet.

Hát aztán elkövetkezett ez is egyszer. A batarcsi reb Rivn írta a rabbinak, hogy válasszon ki neki egy jófejű, rendes fiút, aztán küldje el hozzá, mert Mirjam leánykája immáron tizenöt esztendő, és nincs értelme tovább halogatni a dolgokat. Két évig tartja a vejét, hadd tanuljon tovább, aztán beveszi az üzletbe. De kétezer tallért külön is ad neki.

Ez fényes ajánlat volt. A rabbi csak annyit mondott a fiatal jelöltnek – mármint nagyapámnak, mert neki szánta a fényes partit –, hogy pénteken reggel indulnak. Azt már illett tudni, hogy hová.

Fel is ültek azon a régi pénteken egy löcsösszekérre, és poroszkáltak szépen, lassacskán a lovak az úttalan avasi dombokon, át a községeken, amíg csak...

...amíg csak a falunk határába nem érkeztek, úgy déltájban. Már éppen le akartak szállani, etetni a lovakat meg elemózsiázni, mikor az egyik kottyanónál nagyot zök-kent a szekér, és szétment az egyik kerék.

Jámbor emberek voltak, belenyugodtak az Isten rendelésébe, leheveredtek a fűbe a község határában. A kocsist meg beküldték a faluba, csináljon valamit a kerékkel.

Aggasztóan múlt az idő, a kocsis nem jött. Késő délután lett, közeledett a szombat. A kocsis nem jött. Kétségbe voltak esve – már amennyire szabad istenes embernek kétségbeesni. De mi lesz a szombattal? Itt a szombat, és a színérváraljai nagy rabbi meg egy istenfélő talmudista ott vannak egy ismeretlen falu határában, hegyi ösvényen, erdő szélén.

Na végre megjött a kocsis, hozta is a kereket, de már alkonyodott, lement a nap. Istenkísértésnél is több elindulni, hiszen biztosan beleutaznak a szombatba, amit mégsem lehet.

A nagy rabbi úgy döntött, hogy nem lehet továbbutazni. Be kell menni a faluba. De oda is már csak gyalog szabad.

Felkerekedtek, a rabbi meg nagyapám, és mentek le a dombról, be a faluba. A szekér meg utánuk a kocsissal.

Beérnek a faluba. Kérik az embereket: merre lehet itt egy jó zsidó családot találni? Azt mondják az emberek: válogatni nemigen lehet, mert csak egyetlen zsidó gazda lakik a faluban. Már ez is gyanús volt a rabbinak. Mi az, hogy zsidó gazda? Talán boltost vagy kocsmárost akartak mondani? Miért mondták, hogy gazda?

Megmutatták az emberek: amott az a zsidó ház, ott lakik az egyetlen zsidó gazda.

Bemegy a rabbi nagyapámmal a tágas udvarra, lát ott teheneket, lovakat, aprójószágot az udvaron. Lát egy fehér inges, fehér alsónadrágos embert is, mokány pipával a szájában, leborotvált szépen, csak éppen zsidót nem lát egyet sem.

Megszólítja a rabbi a hajadonfős, őszbe csavarodott hajú, csizmás, fehér alsónadrágos béresgazda formáját, hogy ugyan mutassa meg a zsidót, mert azt keresik.

Igen barátságosan válaszol a gazda, hogy ő volna a zsidó, mindjárt fel is veszi a szürnadrágját, mert szombaton ünneplőbe szokott öltözni.

Elképed a rabbi, és jókedvre hangolódik nagyapám. Ilyen zsidót még nem láttak.

Kiderült aztán, hogy se boltja, se kocsmája. Még csak bőrökkel sem kereskedik. Szánt, vet, gyümölcsöskertje van. Hát bizony: jártassága a szent tanban a lehető legfogyatékosabb. Egyre-másra még emlékezik homályosan, valahogy csak ünnepel szombaton... csak akkor megy szombaton a mezőre, szántóra, ha nagyon körmére ég a munka.

Rettenetes dolgok derültek ki.

Még a gyertyagyújtást sem csinálta senki a házban. Már sötét volt, a rabbi csak faggatta a zsidót, aki igazán gazda volt.

– Hát a feleséged is ilyen... ilyen zsidó?

– Már régen meghalt a jó asszony. Akkoriban, persze, más volt.

Áll tanácstalanul az éjszakában, a szombati éjszakában a rabbi, meg áll nagyapám is. Most már ő is megszorodva.

Derék fiatal fehérnép jön oda hozzájuk. Tessékeli őket a házba, ahol már ég a fagygyertya. Nem az ünnepi, megáldott gyertya, hanem csak ami éppen a világosság miatt van.

Bemennek a házba. A paraszti öltözetű lány igen szép. Nagyapám minden szabály ellenére is rajta felejtí a szemét. De hát most mégsem erről van szó.

– Ez a lányom – jegyzi meg a tagbaszakadt zsidó gazda, éppen csak hogy megbontsa a nagy csendet.

Ilyen szombatja sem volt még a híres színérváraljai nagy Horovitz rabbinak.

Ételhez nem nyúl, sem ő, sem a fiú. Hogy volna szabad enni abból, amit most főzött ez az Istentől elszakadt lány. Meg is parancsolja a rabbi, hogy ne merjenek dolgozni, főzni, tüzelni szombaton.

Azok szegények a lelküket odaadnák: a zsidó gazda is, a lánya is. Szörnyen szégyellik magukat.

– Itt mindent előlről kellene kezdeni – mondja a rabbi rettentően elkeseredve.

Csak pénteken leszakított gyümölcsöt esznek, aludt-tejet fogyasztanak, a többi minden bűnben fogant ebben a házban. Semmihez sem szabad hozzányúlani egyébhez.

Meg van zavarodva a gazda. Roppant restelli a dolgot a gyönyörű, nagydarab leány. De hát mit lehet itt tenni?

És másnap, a szombat, a szent szombat délelőttjén egyedül imádkozik a nagy rabbi, csupán éppen a fiatal talmudistával, Tóra nélkül, gyülekezet nélkül. Rettenetes.

Valamit csinálni kell, meg kell menteni ezeknek a szerencsétlen elkárhozóknak a lelkét – ezt beszélík egész szombat délután a fiatal talmudistával.

– Talán ide kellene küldeni egy öreg, szegény talmudistát, hadd tanítsa őket... igen, de mi lesz a vágatással?

– Talán olyat, aki vágni is tud? Olyat kell. Persze. Hiszen ezek tisztátalan ételeken élnek.

A két bűnös, az apa meg a leánya, mint akiket tetten értek, megszeppenve és lesütött szemekkel járkálnak ide-oda.

Már megtennének mindent, le vannak leplezve. Lesik, mit dönt felőlük az öreg, meg a fiatal tudós.

– Majd én beszélek velük – mondja a fiatal tudós, és félrehívja a zsidó gazdát, és beszél vele. A lánnyal nemigen illik beszélni, azzal az apja vált néhány szót, biztosan a fiatal tudós üzenetét viszi neki.

És hát szombat eltávoztása után még mindig teli van a rabbi lelke aggodalommal és bánattal.

Szomorúan és fejcsóválva búcsúzik a szerencsétlen eltávolodott gazdától.

A fiatal tudós arcán azonban keménység és határozottság és mégis égi nyugalom ül.

– Talán te is gondolkoztál valami megoldáson? – kérdi a rabbinus a fiatal talmudistát.

– Gondolkoztam – feleli nagyapám.

– És mit gondoltál?

– Azt gondoltam, amit a rabbi, hogy meg kell menteni őket.

– Ez biztos – mondja ősz szakállába a nagy rabbi.

– A dolog igen egyszerű.

– Éspedig?

– Éspedig az, hogy elveszem a zsidó gazda lányát. Batarcsra, reb Rivnhez most már más fiatalemberrel menjen a rebbe.

Ezen nem lehet változtatni.

Nagyapám pár hét múlva tíz zsidóval érkezett a gazda udvarára, és rendesen, zsidósan elvette a gazda lányát.

Nagyanyámat, az én szép, derék, fehér nagyanyámat, aki negyvenéves korában halt meg, és mégis kilencvenéves lett drága apám szívében.

A TÓRA VŐLEGÉNYE

Most a mi zsidóinkról kell szólanom, a falubeli kis zsidócskákról, akik ott éltek a kárpátaljai falucskában, szülőfalumban. Persze, többnyire rongyszedők voltak ezek is, mint általában az avasi kis falvak többi zsidói akkoriban. Rongyszedők voltak, de:

– Párizsi rongyszedők – mondta édesanyám, egy akkoriban olvasott régi francia regény címe nyomán.

Elsősorban is az előkelőségük miatt adta nekik ezt a címet édesanyám, aki alföldről jött oda, és azt mesélte, hogy arrafelé ilyen büszke rongyosokat egyáltalán nem látni.

Egész héten, meggörnyedve a hátikasok súlya alatt, nyögtek és füttyültek az avasi bércek apró házikói között, egész héten cipelték az üveggyöngyöt, fejtőt, bicskát, a csereportékát, amelyért a rongyot, gubadarabot kapták. Minél inkább fogyott a csereportéka, annál nehezebb lett a hátikas, míg végre, pénteken délelőtt, magasra tornyosodott rongy- és hulladékteherrel hátukon és vállukon, lihegve érkeztek Szombat hercegnő fogadására.

Hátikasukhoz ragadt, kunyhójukhoz tapadt, szörnyen szegény emberek voltak ezek. De például reb Áncsel, mikor pénteken déltájt megjött, és szuszogva leoldotta magáról a rongytartó köteléket, úgy dobta földes szobája sárga homokjára az üveggyöngyökért kapott és a turci sakternél útközben megvágatott sovány kacsát, mint valami fejedelmi vadászsákmányt.

Más falukban a szegény zsidók gyermekei elmentek iparra, elmentek üzletkebe inasnak, a lányok el-elmentek a városokba szolgálni, de ezek a párizsi rongyszedők még büszkék voltak a mesterségükre.

Hencegtek.

Reb Ávrom Jichak jött egyszer haza azzal a vásárból, hogy a híres Káhán-féle nagy vegyeskereskedésbe kérték az egyik fiát, mondták, majd ott kitanul.

Magának Káhánnak mondtam a szemébe: még maga tanulhatna nálam, hol van még olyan iskola, mint az avasi rongyszeredés? Ezt próbálja meg télen két hétig, itt tanulhat kereskedést.

Ilyen büszkék voltak ezek a rongyosok, ezek a koldusok.

Nagyon nehéz volt velük boldogulni.

Apám imaházat adott nekik, Tórát íratott nekik, Megiláht vásárolt, és azt is nekik adta, mármint a khilének. Viszont ősszel, mikor a Tóra vőlegényének címével ékesítik az egyik érdekes, a legérdemesebb tagját a közösségnek, ezt a rangot mindig édesapám kapta.

Hosszú ideig ez a legtermészetesebb dolog volt, csak akkor tört ki a botrány a Tóra vőlegényének rangja körül, mikor mi fiúk a gimnáziumba kerültünk.

Ugyanis apám nemcsak imaházat, Tórát, Megiláht és a többi fontos dolgokat adta a falu zsidóinak, hanem mind ez ideig még melamedet is.

Nekünk, a két fiúnak, nevelőnőnk volt, és a városba jártunk az elemiből levizsgázni. De hogy mégis tanuljunk valami zsidóságot, apánk melamedet is tartott. Ez a zsidó tanító aztán úgy foglalkozott velünk, hogy egyúttal a többi apró zsidókat is oktatta.

Persze, nem lett volna szép, ha a gazdag reb Sije a szegény zsidóktól hozzájárulást kér, mikor a két fiának ügyis tartani kell egy tanítót. Az meg éppenséggel istentelenség lett volna, ha nem engedi meg, hogy a melamed a többi apró zsidókat is tanítsa.

Hát ez így rendben is volt, de egyszerre csak megnőtünk az öcsémmel, és gimnáziumba írtak bennünket egy őszön, és tata nem fogadott melamedet.

A küszöbön voltak a nagy ünnepek, és apám nem is gondolt melamedre.

A falubeliek szombatokint, az ima után, erősen célozgatnak rá, hogy már megélénkült a melamed-piac, el fogják kapkodni a jobbakat, a végén még egy bóchert sem lehet majd kapni.

Végre is apám megunta a célozgatásokat és nyíltan megmondta:

– Ahogy gondoljátok, ez most már a ti dolgotok. A fiaim a városban vannak, én pedig már a Chszám Szófer keze alól is kikerültem, nekem nincs szükségem chéderre.

A zsidók elképedtek. Reb Duved Hers – az, aki Bécsben szolgált a gárdánál – egész arcátlanul odavágta:

– Így beszél a kötelességéről egy reb Sije!

A többi aztán apám és a zsidók kölcsönös méltatlankodásába fulladt. Végre is a rongyszerűk visszautasították a szombat reggeli kiddust, a tejes kaláccsal, amit pedig bent az ebédlőnkben szoktak elfogyasztani.

Apám egész éjszaka nem aludt, és folyton emlegette, hogy installációkor selyemsapkában ült az ünnepi asztalnál, és hogy neki meg a szőlősi Guttmann Emánuelnek külön tojástartókat adtak, itt meg ezek a rongyosok így terrorizálják. Majd ő megmutatja. Mit tehetnek neki?

Másnap megjelent a rongyszerűk küldöttsége. Mind ott voltak, nemcsak a férfiak, hanem az asszonyok meg a gyerekek is. A legöregebb, reb Icig, akinek két fia volt, azt kérdezte apámtól, hogy tényleg szembeszáll-e a faluval? Mert ha igen, úgy a falu is tudja, hogy mit kell tennie.

Apám egészen kipirosodott a dühtől, és bizonyára eszébe jutott az installációs ebéd, aztán szőlője, földjei, faüzletei, szeszüzletei, fitymálva kérdezte:

– Ugyan mit tehetek ti nekem, ti rongyosok? Ti rongyos rongyszerűk, ti koldusok!

Reb Icig ekkor kiegyenesedett, és mint valami rettentő csapást, mint valami jóvá nem tehető katasztrófát, úgy dörögte bőszejóslatát:

– Mit tehetünk? Nem te leszel a choszen Tajre, a Tóra vőlegénye.

– De hiszen a Tóra az enyém.

– A Tóra a zsidóságé. A tied is, de a mienk is... és a zsidó porontyok tudatlanságának bűne is közös lesz.

Apám lehiggadt, megtörölte nagy kék zsebkeendővel verejtékes homlokát, és közelebb ment az izgatott zsidókhoz.

– Mindjárt így kellett volna beszélni – mondta megnyugtatóan. Majd így folytatta:

A nagy ünnepek küszöbén állunk, és rettentő ítéletet írnak most az égben. Elsősorban is vegyétek a kidust, ami elől tegnap nevetlenül elszaladtatok, aztán majd utána néztek szerdán valami rendes melamednek.

– Skajach chosen Tajre! – kiáltották a kis zsidók, a rongyszerzők.

Pedig nem is volt még a Tóra örömnépe.

ŐSZI ÜNNEPEK – ŐSZI IZGALMAK

Annai harsogó és halk, nehéz és finom, szárnyaló és andalító illata, színe és hangja, mélysége és szépsége van az ünnepek alatti időknek. Tulajdonképpen már Tammuz havában kezdődik a hangulat, aztán mind forróbb lesz a levegő, míg végre felharsan a sófár felszabadító, emlékeztető, megrendítő hangja.

Szóval a Tammuz havi böjt előhangja a nagy időknek, apró próba a három tejes hét. Av hó kilencedikén már benne élünk a nagy hangulatban. Fenn a domboldalon, Jankev Lájbéknál, a vasárnapi veszekedést Láji asszony egy szemrehányó mondattal vágja el. Nem válaszol a férje szidására, csendesen leteszi a szitát, megindulva és esedezve néz a férjére:

– Jankev Lájb! Di hájlige Tég kimen.

Amire aztán reb Jankev Lájbnak tényleg magába kellett szállania, hogyne: jönnek a szent napok. Jönnek a szlichesz napjai, mikor felkerekedik már hajnalban a falu zsidósága, és megy át Turcra, ahol a rabbi vezetésével készülnek az emberek a nagy áhítatra.

Ámde ne vágjunk elébe a dolgoknak.

Túl vagyunk már a szent templom lerombolásának emlékeztére rendelt nagy böjten, kiszedegették már a szakállakból a böjti napon rendezett bojtorjánhajigálás töviseit, és némely zsidó már aggódva nézegeti a szilvafákat.

Mert erről van szó főképpen nálunk a hegyek között. Ez a nagy lehetőség, ez a minden évi sorsjegy, főnyeremény, bukás vagy áldás – a szilva.

Av hó kilencedike után levetik az emberek – persze, a zsidó emberek – a hátikast, elszámolnak a maradék ronggyal, felviszik a padlásra a porcelántányérokat a ma-

radék fejtőt, a színes üveggyöngyöket. Felviszik a padlásra a zöld-piros-kék bicskákat, a piros cukrot, a tucat varró-tűt és mind a cseretárgyat, ami a szegény fűtyülő zsidó nagy hátikasában található. Odateszik a holmi tetejére a fűtyülőt is, és aztán ha lejönnek a padlásról, egyszerre ki-egyenessednek, büszkén és rátartian indulnak el a gyalog-ösvényen, kihúzzák magukat, s alázatos, megroggyant házalókból egyszerre fennhéjázó kereskedők lesznek.

Ugyanis közeledik a szilva.

A szilva: minden év visszatérő reménysége. A szilva: szerencsejáték és a boldogság útja, és nyitva van minden rongyos előtt. Lehet lekvárra venni, lehet szilvóriumra szálni. Voltak már olyan esetek is – persze, csak elvétve, csak igen elszánt emberek részéről történt az meg –, hogy a hordós ruténnel szövetkeztek, és azoknak szállították a szilvát.

A szilva Av hó kilencedike után már megmutatja magát. A zsidók fel-felkacsintanak a fákra, megborzonganak, és mincha után titokzatosan össze-összesúgnak. A szilva még elszáradhat, még jégeső verheti, még megvehetik idegenek, de már lehet beszélni róla, már lehet terveket szőni, már lehet kidülesztetni a mellett. Sőt, már lehet gőgösen alkudni reá.

Jövő héten Ros Chajdes Elul. Következik a sorsdöntő hónap.

Ma szombat van, és ma nem szabad szilváról beszélni, sőt, még célozgatni sem igen szabad rá. Reb Smiel Mordche elszólja magát mégis imádkozás előtti tereferében, amikor a tizedik balbószra várnak.

– Valamit hallottam... Holnap kimegyek Kelinestre...

Mely megbotránkozással mondja Reb Jumen:

– Mondd legalább bli néder Sábesz.

Reb Smiel Mordche engedelmesen utána mondja:

– Persze. Bli néder Sábesz.

Mert az ember hétköznapi még csak elfelejti, hogy nem szabad felelőtlen ígéreteket tenni, de legalább szombaton okvetlen hozzá kell mondani, hogy: jó Istenem, ezt ne vedd komoly fogadalomnak.

Aztán megkezdődik az ima, és jön a lájnlás, és aztán következik az újhold, az új hónap áldása, amit emberemlékezet óta jó apám végez.

Magasra emeli a Tórát, és emeltebben, mint más, közönséges hónapokban, teli titokzatossággal, bensőséggel, lendülettel, fenyegelve, felrázva és dédelgetve mondja:

– Ros Chajdes Elul.

Az emberek szeme összevillan, reb Avrom Jichak, a nagyszakállú, mellére teszi a kezeit, hogy meg ne szakadjon a szíve, az égre emeli a szemeit, és öblösen fakad ki száján a nagy sóhaj:

– Elul! Váj májne zindige Joren.

Amit esetleg úgy is lehetne fordítani: Jaj szegény bűnös fejemnek.

Hájlige Tég valóban, de addig is megindul a hajrá. Úgy beszélnek, mintha nem is Rotschild állana a hátuk mögött, hanem mindegyik maga volna a legendás pénzkirály. Egy rézkrajcárja nincs az egész khilénak, izzadva kuporgatják össze a szombati kalácsravalót, de fennhéjázva törtetnek a hatalmas szilvásokban, s fitymálva alkudoznak a termésre. Most minden este van mincha, s van mááriv is.

Egyrészt, szemmel kell tartani mindenkit, másrészt, hátha megtud az ember valamit. Végül tényleg közelednek a nagy ítélet napjai, a magunkbaszállás szent idejét éljük. Néha van egy hír, ami felrázza a lelkeket és kihívja az indulatot.

A harangozó fiát egy más falubeli emberrel látták alkudni a szilvásában. Meg kell tudni, mi igaz a hírből. Senki be ne tegye a lábát a portájára, ha tényleg igaz.

Úgy tesznek, mintha már mindenkinek megvolna a bankja, az üzlettársa, a tőkéje.

– Mi az, mi az – kérdi apám nagy szerényen –, idén kihagytok az üzletből?

Nála a pénz, neki van bankja, hitele, neki van ezer kádja, neki van három szeszfőző kazánja, neki van negyven lekvárfőző üstje, nála nélkül nincs szilvakaláka. De hát ez már ősrégi szokás, hogy ő olyan alázatosan és szelíden megkérdezi: vajon remélhet-e?

Miután reb Áncsel a lehangosabb, ő válaszol a többiek nevében:

– Hát mi bizony már többen megalakultunk. Ilyenformán felborul minden, de persze, nem hagyhatjuk ki reb Sijét. Ugye nem hagyhatjuk ki?

A zsidók, a fennhéjázó, büszke kereskedő hercegek és grófok némi habozás után kimondják a határozatot:

– Nem fogjuk kihagyni!

Persze, a habrinkós Sráge elébe vág a dolognak:

– Nekem nyolc percent kell.

Azonban leintik:

– Arra még ráérünk.

A legközelebbi szombaton, avdoli után van a nagy tanácskozás. Hajnalig tart, amíg végre izzadtan, a szóharc-tól rekedten, a kivívott diadal büszke mámorával mondhatják:

– Glajb zi Gatt.

Már tudniillik, hogy hál'istennek sikerült. Sikerült megegyezni az öreggel. Hogy hogyan? Nem rosszabbul, semmivel sem rosszabbul, mint tavaly. Pontosan úgy, mint tavaly, mint tavalyelőtt, mint tíz vagy húsz év előtt.

Csak a szombatok és az ünnepek hoznak megállást a csatazajban és a lélekemésztő izgalomban. Csak a sófár hangja parancsol megállást a vad iramban: ítélet fenn az égben, és ítélet lenn a földön. Usámni, bugádni, nem szabad gondolni csak a bűnökre, melyek sötét szárnyalással mennek most vádaskodni a trónus elé. Nem szabad, nem szabad csak a fehér halotti köntöst érezni, melyben itt állunk előtted, hogy irgalmazz.

Száll a sófár hangja, és talán már itt jár valahol a kertek alatt a Messiás, akinek jöttén a föld alatt gurulnak majd a holtak a szent város felé, ahol feltámadnak és velünk együtt örvendenek.

Elul szép reménységei egy kicsit megfakultak. A szárazság sokat ártott, kicsinyek a szemek, sok a lehullott szilva. Vagy bő esőzés repesztette meg, nincs íze. Nagy csalódás. Az erdőszélen mindenütt rossz volt a becslés. Éppen ide küldték ezt a hülye Mendelt, erre a fontos helyre. Elul szép reménységei porba hullottak már azon a napon, amikor megérkeztek a turciak, és felverték a szilváskertek árát. Hol van már Elul büszke ígérete. Csak lehetne kimászni a dologból.

Szerencse, hogy most már csupa mézízű a Ros Hasono a mézes barchesztól, és édes a hagyományos almafőzelék-től, szerencse, hogy baj nélkül múlt el Jom Kippur, hál'istennek igen jól böjtöltünk.

Aztán ez a nagyszerű baltfile, az ő égi hangjával, biztosan javunkra fordította az ítéletet.

Szerencse, hogy már itt a sátoros ünnep, és az ember könnyű szívvel akasztja a pulykavirágkoszorút meg a birsalmákat a sátor gyékényfalaira.

Sánu Rábu napján meg lehet ejteni az elszámolást.

Előbb azonban meg kell szabadulni lehetőség szerint a tavalyi vétkektől. Korán reggel nekiesik a fiatalabb nemzedék a parti fűzfáknak, és szaporán készülnek a csokrok az apró fűzfaágacskákból. Négy ágacskából készül minden csokor, s minden ágon legalább hét levelecskének kell lennie.

Aztán jön az ima, majd a bűnök levetkezése: csapkodják a kis csokrokat székhez, asztalhoz. Így távoznak el bűneim, amint a levelecskék tűnnek az ágakról – hitték a régi Avasban.

Avasi hagyomány szerint vashoz nem szabad odacsapni, ezt meg is mondják reb Mendelnek, aki dicsekszik, hogy bűnei nem lehetnek oly nagyok, mert két csapásra végzett velük.

Ennek is vége, következik az elszámolás.

Haszon, sajnos, nincs semmi, pedig az idén igazán meg lehetett volna gazdagodni. De mi lesz a ráfizetéssel?

Mindenki várja, hátha még történik valami.

És, persze, történik. Reb Sije szól:

– Azt gondoltam, emberek, hogy talán átveszem az egész üzletet tőletek, így ahogy van. Mindenki munkabért kap.

Így hát mégis nagy baj nincsen. Napszámba, persze, nem megy az ember, de hát vállalkozók voltak, kereskedők voltak Ros Chajdes Elultól kezdve – csak ma, csak egy napig napszámosok.

A dicső és rettentő napok múltával, sátoros ünnep múltával lekerül a hátikas a padlásról, és a fennhéjázó kereskedő-hercegek, grófok megint batyus zsidókká, füttyülő zsidócskákká, alázatos házalókká vedlenek.

Ezidén sajnos nem sikerült. Pedig ahogy Ros Chajdes Elulkor mutatkozott...

Mindegy, na.

Két hónapig sófárt hallgató, lilevet rázó, eszrogot szagoló, mézet lakmározó, sátorban lakó, Isten előtt hódoló

kereskedők voltak: izgalomban, rettenetben, reményben, félelemben, megalázkodva, felemelkedve.

Nagy idők voltak.

Nagy emlékek ezek.

És most, mikor az ember megint hegyről völgyre, házról házra jár, gyöngyökkel, bicskával, rongyért, ruhadarabért, máléért, nevet a legkeserűbb szív is, ha erre gondol.

Gat vet sajn helfn...

Iesono habuu...

Talán majd jövőre.

Az üzlet megbukott, de az ünnepek íze nagy boldogság.

SZÚNYOGKIRÁLY ÉS TÁRSAI

A legszebb csúfnevek az Avasban nem az én falumban, Kisgércén voltak, ebben a nagygérciek vezettek. Nálunk csak ilyen gúnynevek voltak: Pinkler – így hívták a pislogó reb Jankev Lájbot; Kucsa – így csúfolták reb Ávrom Jichakot; Szerekuc családnak nevezték a hátuk mögött Ávrom bácsiékat. Ezeket a neveket nem is igen értettem, de a nagygérciek, azok mesterek voltak a gúnynevek ragasztásában. Volt egy szép, fekete zsidó lány a faluban, ezt Fufának titulálták, ami nyilvánvalóan cigány név, aztán az öreg Kártyás Makszit Tökalsónak keresztelték. De a legszebb és legtalálóbbs csúfnév mégis a reb Jaszélé volt, ezé a hosszú, szikár rongyszerű, akit Szúnyogkirály néven emlegettek hétköznapiakon. Az volt ugyanis az általános szabály, hogy a csúfnevet szombaton és ünnepeken nem szabad használni, ilyenkor a rendes nevükön szólították egymást az emberek, úgy ahogy a Tórához hívják.

Sok szép csúfnevet tudnék még elsorolni a falumból meg a szomszéd községekből, amit mind afféle kis zsidók viseltek, amíg éltek, és ha emléküik fennmaradt, úgy még haláluk után is. De hát egészen másról akarok most beszélni. Ez a Szúnyogkirály csak azért tartozik ide, mert ő volt a nagygérciek esze, és éppen a nagygérciek dolgát akarom feleleveníteni.

A szomszédos falunk zsidói egészen mások voltak, mint a mieink. A járatlan embernek nem tűnt fel a különbség, kisgérci-nagygérci zsidó, azt hitte, egyforma. Holott ez óriási tévedés, mert a kisgérci rongyszerű, házaló, drótos, tojásszerű, zugkocsmáros, bőrkupec egész más fából volt faragva, mint a nagygérci. A kisgérciek egész egyszerűen

egyetemi professzorok voltak a nagygérci amhórecekhez képest. Apám minden szombaton reggel a sáchrisz előtt valóságos előadást tartott Bismarckról, a Rotschildokról, Hirsch Móric báróról, Eötvös Károlyról. A világpolitikáról beszélt nekik, és még egy kis Tóra-magyarázatot is mondott néha. Ezek a mieink úgyszólván a pozsonyi jesiva tudományát és iskoláját kapták apámtól sáchrisz előtt, és szinte a fővárosi lapok vezércikkeinek gyönyörét élvezhették. Hol voltak ehhez képest a nagygérciek, akik csak Turcon hallhattak valami zsidóságot, és világi műveltséget legfeljebb a szatmári piacon nyerhettek. Elég, ha anynyit mond az ember, hogy még a legokosabb emberük is csak a Szúnyogkirály volt, a zugkocsmáros, aki talán Rásit sem tudott rendesen, Gemorát pedig legfeljebb ha két lapot tudott, azt is Bájcát, a Tojások Könyvének első két lapját.

Nem, egy ilyen tudatlan társaság nem vehette fel a versenyt a kisérciekkel, akiket nem egészen alaptalanul „falramász” népeknek csúfoltak tehetetlen dühükben.

De aztán volt még valami, egészen súlyos különbség a két falu zsidósága között. Kisércen mindenki tarsolyában vagy lehávdél táleszbájtlijában hordta a meggazdagodás marsallbotját. Tiso Beav böjtje után megkezdődött nálunk a szilvakampány, és abba apám belevette a legkisebb zsidót is. Nem napszámosnak, nem bérelt embernek, hanem társnak.

A kisérci emberek átmentek Turcra, Nagygércére, Halmiba, sőt Szatmárra is, és azt mondták:

– Aztán, remélem, most utoljára hoztam ezeket a dögböröket, mert nagy üzletbe fogtam, és ha az Ájberster megsegít, akkor ilyen csipi-csupi dolgokkal nem foglalkozom többé.

– És milyen üzlet legyen az, reb Áncsel?

– Milyen üzlet? Csekélység. Reb Sije gércerrel vagyok közös társ szilvaüzletben.

Az azután mellékes, hogy meggazdagodtak-e vagy sem a kisérciek ezeken az üzleteken, de el lehet képzelni azt a büszkeséget, azt a reményt, ami kebleiket az őszi ünnepeken át, sőt, azon is túl, egészen a leszámolásig dagasztotta. Tessék elképzelni, hogy egyszer mégis beüt az üzlet. Hogy a szilva nem szárad le, hogy a lekvár nem kap oda,

hogy a szilvóriumból egy liter sem kozmásodik el, hogy a gazdák olcsón adják a szilvát, hogy megbolondul a lekvár vagy a szesz ára és felszalad: íme, mennyi lehetőség és mennyi boldog izgalom, amit igazán csak a pénzes kereskedő és vállalkozó érezhet.

És ezekben a gyönyörökben minden kisdérci zsidónak része volt jóformán, Tiso Beavtól egészen Sánu Rábuig.

Hát ez az főként, ami rájuk az előkelőség bélyegét sütötte, ezért hordták fenn az orrukat, ezért beszéltek félvállról a lekinceikkel, a nagydércikkel, sőt még a kánya-háziakkal is.

Ősszel az egész Avas apró zsidósága irigyelte a kisdérciket azért a szerencséért, ami, ha nem is lépett be hozzájuk, de szilvapirosodástól kezdve egészen az első füstölt húsos paszulyig ott ólalkodott, ott vigyázott, ott állott őrt a küszöbökön, mint Eljenuvi Pészáchkor a pitvarban.

Na és most rátérek Szúnyogkirály szerepére. Az előrelátható volt, hogy a szomszéd községek nem maradnak az irigységnél, és egyszer mégis megpróbálnak valamit.

Hát meg is próbálták.

Egy szép szlichesz napon átjön hozzánk Szúnyogkirály, a nagydérciek esze. Szépen sólemet köszön apámnak, és nagyon alázatosan, nagyon meghatva kezdi mondani, hogy milyen remek szilvatermés van Nagydeercén. Micsoda nagyszerű dolgokat lehetne csinálni. Milyen biztos üzlet. A nagydeerci zsidóságnak végre egyszer egy életben alkalma volna fellendülni. Mentse meg reb Sije a községet. Ilyen micvije nem lehet soha többé. Adasson a bankjából a zsidóknak egy kis pénzt, jótáll érte az egész falu zsidósága, három vagy négy hónap múlva vissza lesz az egész pénz kamatostól, és reb Sijét áldani fogja az egész khile.

– Na és ha belebuktok? – kérdezte apám, nem is annyira aggódva, mint elérzékenyülve, mert a nagy alázatosság mindég a gyöngéje volt.

Szúnyogkirály dicsérni kezdte a nagydeerci fákat, hogy milyen egészségesek, nem engedik lehullani a szilvát, míg bottal le nem verik róla. Dicsérte a nagydeerci gazdákat, hogy majdnem ingyen adják a szilvát, végre is apám enged:

– Hát jól van. Egyetek ti is abból, amiről azt hiszitek, hogy csupa méz. Hanem aztán, ha morajr lesz, keserű

torma, akkor magatokat okoljátok. Vegyetek három váltót, mind a társak írják alá. Így csináljuk itt is. Szerdán hajnalban legyetek a Népbank előtt Halmiban. Megkapjátok a pénzt. Bli néder, és ha valami közbe nem jön...

Nem mondom, a kiscigancok körében némi lehangoltságot keltett az eset. Most már ezek a nagyigancok is szilva-vállalkozók lesznek? Hogy fognak ezek hencegni... és mivel érdemelték meg ezek a faragatlan senkik azt, hogy így felemelkedjenek? Ha legalább egy rendes ember volna köztük, egy igaz ember... egy olyan, aki vagy tudós, vagy jámbor, vagy igaz... aki miatt például elhárult volna a vész Szodomáról és Gomorráról. Talán köztük él egy Lamed Vuvok, a harminchat világfenntartó közül, akit, persze, nem lehet tudni...

Szerdán hajnalban, mikor megérkezett apám fekete kocsijával, már ott guggoltak a nagyiganci zsidók a Népbank előtt. A kiscigancok részéről reb Áncsli ült apám kocsiján a bakon, a kocsis mellett, hogy tanúja legyen a történelmi pillanatnak.

Leszáll apám a kocsiról, bemegy a bankba, utána tódulnak remegve és lázasan a nagyiganci zsidók. Hamar előkerül a pénztáros meg a könyvelő, és elfoglalják helyüket a rácson túl. Apám is ünnepélyesen bemegy a rács mögé, és azt mondja a helyzethez illő komolysággal:

– Lássuk a váltókat.

Reb Áncsli a sarokban lélegzetét visszafojtva izgul, a nagyigancok a döbbenetes pillanatok félelmét élik.

Szúnyogkirály kiveszi a váltókat.

Apám vizsgálja őket. Megrázza, ablak felé tartja, kismítja, aztán bólint.

– Kapjátok a pénzt.

Felszabadult sóhaj. Apám kezében már zizegnek az ezresek, mikor egyszerre a gonosz angyal, a halálangyal, vagy talán a sátáni fajzatok egész csapata, mely ott leskelődik minden ember válla mögött, hogy lecsaphasson, egyszerre arra csábítja a Szúnyogkirályt, hogy megszólaljon:

– És mondja csak, reb Sije, milyen kamatot fogunk fizetni?

Apám arcát vérhullám önti el. Megsértve felel, a bankókkal a kezében:

– Milyen kamatot? Te rongyos! Te senki! Te éhenkórász! Ti koldusok! Kamat? Hát a ti firkantásotok, a ti macskakaparásotok talán jó valamire? Hát lehet rajtatok behajtani valamit? Te hatökör!

Aztán erőt vesz magán. Abbahagyja a mérgeledést, Meghiggad. Megy a vonat, végezzünk.

– Nyolc percentet fizettek.

De hát a gonosz ott ül a Szúnyogkirály nyakán. Már megfogta a nyakát, csavarja, nem ereszti. Csiklandja és uszítja, és a szerencsétlen Szúnyogkirály még egyszer megszólal:

– Azt hallottam, hogy a Vármegyeinél hét és fél percent a pénz.

Apám először ki akar rohanni a rácsok mellől, hogy agyonüsse ezt a vakmerőt. Ezt a barmot.

De aztán megtorpan, és vészes nyugalommal visszateszi a pénzt a pénztáros elé, visszanyújtja a váltókat a kis ablakon:

– Lehet, fiam. Hanem hát akkor menjetek a váltóitokkal a Vármegyeihez.

És már jön is kifelé, már elköszönt a hajnalban felkeltett pénztárostól, főkönyvelőtől, már fenn ül ridegen a fekete kocsin. Reb Áncsli könnyedén szökik fel elől a bakra, nagy, kaján káröröm villan gúnyos mosolyában, melyet a nagygérciek felé küld, akik letörve sompolyognak ki a bankból, és akik között, úgy látszik, még sincs ott a harminchat világfenntartó közül egy sem.

Ez a szomorú története annak, hogy a nagygérciek ma is szegény emberek, hogy még csak őszi reményeik sincsenek, hogy a kispérciek hordozzák egyedül táleszbájtlijukban továbbra is, talán még ma is, a meggazdagodás marsallbotját.

AZ UTOLSÓ ROS HASONO APÁMMAL

Apám akkor már nagyon elerőtlenedett. Nyolcvannégy esztendő volt, és már négy esztendő óta nem fűzte reggeli imájába a hosszú életért való fohászatát. Ezt ő maga mondotta nekem, mikor nyolcvanesztendő lett. Úgy volt az nálunk, hogy reggelente Kati szakácsnőnk háromszor-négyszer is jelentkezett zsörtölődve:

– Mikor imádkozik már az úr?

Végre apám belátta, hogy a nap nem várja meg, amíg minden dolgát elintézi, hanem rohamosan száll fel az égboltozaton, bement tehát az ebédlőbe és leemelte a táleszbájtlit a kasszáról. Két kedvenc kutyája mindig ott lebzelt az ebédlőben, de amikor látták, hogy apám leemeli a kasszáról a táleszbájtlit, egymásra nézett a két kutya, és fejüket lehajtva kimentek a szobából. Nem is jöttek vissza, amíg apám táleszben és tfilemben el nem végezte a reggeli imádságát. Zsidó háznál, nálunk nevelkedtek ezek a kutyák, annyit ők is tudtak, hogy nem szabad jelenlétükben imádkozni. Abban az időben zsidó háznál a kutyáknak is illett egy kis zsidóságot tudni. Az ima vége felé – azt hiszem, valahol már a tizenhárom hitágazat vagy az Uléni körül –, de mindenesetre a Simenezsre után kellett lenni annak a fohásznak, mely a hosszú életet kéri az Egek Urától. Én nem értettem a szent nyelven írott imákat, és ezért apám sokszor megmagyarázott egyet-mást. Így egy régi napon – emlékszem – behívott ima közben és azt mondta:

– Ma lettem, fiam, nyolcvanéves... Eddig minden nap kértem az örökkévalót, hogy adjon nyolcvan esztendőt. Most már nem leszek telhetetlen, és a szavamat sem változtatom meg. Megadta, amit kértem, dicsértessék szent neve. Most ha még kapok valamit, az már ráadás.

Itt aztán mindketten könnyeztünk, megöleltük egymást, és apám, mikor néha figyelmeztettem, hogy vigyázzon magára, mosolygott, ujját a szája elé tette, mintha valami közös titkunk volna, és halkán mondta:

– Rádás.

Még négy Ros Hasonót töltöttünk együtt ezután. Mert újesztendőre mindig hazamentem. Akárhol voltam, Erev Ros Hasonókor hazaérkeztem. De nemhiába édesítettem az újesztendőt mézeskaláccsal a szentnapokon, igazán szép és édes napjaim voltak akkoriban. És ha el is múltak: a Ros Hasonó-i mézbe mártott kalács édességét most is az inyemen érzem, vigasznak és soha el nem múló boldogságnak, ha emlékezem.

És érzem akárhányszor az Erev Ros Hasonó-i áldást is: fehér halotti ingébe öltözötten fejemre tette két kezét, és megáldott az ősatyák nevében.

Az utolsó Ros Hasonót azonban már ágyban töltötte. Felöltöztették, felvette halotti köntösét is, forgatta a Machzor lapjait, és állandóan érdeklődött: hol tartanak, hogy imádkozik a baltfile, kit hívtak fel a Tórához, mennyit snóderoltak az emberek? Ott volt a templom akkor még az udvarunkon, a mi házunkban, de apám már nem mehetett be imádkozni. Azt azonban nem engedte el, hogy a kiddust az ő ágya körül tartsák. (Érdekes, hogy nálunk a kiddust überbájszolásnak is hívták, mert ez volt az első falat, amit aznap az ima után magukhoz vettek az emberek, ima előtt nem volt szabad enni.)

Az ebéd is megvolt, és ebéd után, mikor elcsendesedett a ház, leültem apám mellé az ágyhoz.

Csak a lába volt erőtlen, meg a keze, meg a gyomra, de a szép, okos, drága feje, az nagyon erős volt.

Csak akkor láttam, hogy milyen erős az ő szép, drága, okos feje, mikor elkezdett velem beszélni, fehér feje a fehér párnán:

– Hozzá kell szokni, fiam, hogy elmegyek... Én már hozzászoktam... És ha jön a parancs, hogy pihenni kell, akkor én engedelmeskedni fogok a parancsnak... Nem tudom, mikor kezdenek a gondolataim engedetlenné válni, de most még fegyelmeztetek... Most még parancsolok a gondolataimnak, és azok meg engedelmeskednek nekem... Lehet, holnap már nem bírok velük, és összega-

balyodnak, felbomlanak a sorok. Azért nem várok addig, hanem még most, amikor irányíthatom őket, most mondom el néked, fiam, amit még akarok... Öregségemre szép ajándékot adott nekem. Itt simogattam a könyved angol, német, magyar, francia meg a többi kiadását...

Ez nagyon szép volt tőled, hogy apádnak ezt a nagy örömet szerezted... Hogy fog örvesteni szegény mama, milyen boldog lesz, ha én ezt neki elmondom... Mert most már rövidesen találkozunk, és beszámolok neki mindenről, ami itt a földön a gyermekeivel történt, amióta elment... és ha tudja már, akkor sokat fogunk erről beszélgetni... de most ebben az ágyban, melyben nagyanyád megszült, és amelyben első lélegzetemet vettem, és amelyben kiadom majd utolsó lélegzetem – nem a holland, meg a finn, meg a lengyel kiadás miatt vagyok a legboldogabb... azért vagyok boldog, fiam, mert megjelentél a *Vossische Zeitung*ban. Ha nem tudnád: ebbe a lapba írt Heinrich Heine. A legnagyobb zsidók közül való volt ő... És roppant büszke és talán fennhéjázó vagyok, de én mégis utolsó pillanatban megengedem magamnak azt, hogy így kérkedjek: Heinrich Heine letette a pennát, egy másik zsidó felvette, és ugyanannál a lapnál, ugyanazokon a lapokon tovább folytatta a szellem munkáját... Evvel a csillaggal megyek én el büszkén...

Akkor kopogtattak az ajtón.

A görög katolikus esperes jött át meglátogatni nagybeteg édesapámat, akivel annyi hosszú esztendőn át együtt élt a faluban. Ő is öreg ember volt már, lehet, búcsúzni jött. De persze, leplezte meghatottságát, és vígan mondta:

– Boldog újesztendőt jöttem kívánni.

Apám megtörölte nedves szemeit, és aztán válaszolt:

– Köszönöm szépen, de én még nem köszöntöm esperes urat, ha élünk, hát majd a télen kívánok boldog újévet.

– Élünk, persze hogy élünk. Meglátja, együtt szüretelünk jövőre.

– Nem biztos, esperes úr... és ha meg is halunk? Feltámadunk.

Dobossy esperes úr elkomorodott.

– Hát persze. Feltámadunk... De mikor? Vajon mikor?

– Esperes úr nem tudja?

Ezt apám olyan finom mosollyal, olyan fölényel mondta, hogy Dobossy esperes úr egészen megrendülve kérdezte:

– Hogyan? Markovits úr talán tudja?

Apám szemében felvillant a régi, örökkön éber szellem tüze, és kicsit felemelte fejét a párnán, aztán határozottan mondta:

– Pontosan tudom, esperes úr.

Visszahanyatlott feje a párnára, és míg mindnyájan feszülten lestük szavait, már majdnem a végtelenségbe kapcsolódva, látnoki erővel szólott:

– Pontosan tudom, esperes úr... Annyit kell várunk a feltámadásra, mint amennyit a megszületésünkre vártunk...

.....

Aztán elmúlt a nagy ünnep és a még nagyobb is, meglaktuk a sivatagi vándorlás emlékére emelt sátrakat is, és már hófelhők keringtek udvarunk felett, és már közeledett a Jeruzsálem hős védőinek ünnepe, mikor egy zimankós hajnalon elindult édesapám a végtelenség országútján, melyet bizonyára megszületésünk előtt is jártunk.

Itthagya azonban kezének érintését fejemen, szavainak bölcsességét és mélységét. Ros Hasonó ünnepén most is eljön mindig, és látom a fejére borított táleszt, látom villanni hófehér halotti köntösét, és hallom a sófárt, melyet, amíg csak bírta erővel, mindig ő fűjt a régi falukbéli ünnepi gyülekezetben.

Ő, Chszám Szófernek és Heinének és Spinozának egyként tanítványa és rajongója, egykori pozsonyi jesiva bócher.

...és nagy ünnepeken, nehéz pillanatokban, keserű napokon mindig eljön.

...eljön és elhozza a nagy ünnepek áhítatát, elhozza nehéz pillanatokban a szív megkönnyebbülését, elhozza keserű napokon a régi Ros Hasonók sötétsárga mézének el nem múló édességét, és itt harsonáz fülemben a kos szarvának harsány biztatása, hirdelve a reményt és a lélek erejét a szép és bensőséges őszi ünnepekre.

A SZÜLŐK SÍRJA

Apai nagyszüleim a halmi temetőben nyugszanak, anyai nagyszüleim szamoszegi sírdombok alatt pihennek. Ilyenkor – Jeruzsálem pusztulásának böjtje és Ros Hasonó között – minden évben elment édesapám, meg szegény mama is, a szülők sírjához, úgy, ahogy azt minden érző és rendes zsidó cselekszi. A szamoszegi utazás volt a szebb, mi gyerekek egész évben versenyeztünk, hogy ki kísérje el mamát Szamoszegre. Hajnalban indultunk a kis fekete kocsival, útközben kétszer állottunk meg etetni. Egyszer a Vörös-kocsmánál, Szatmár előtt, egyszer meg Mátészalka határában. Mi gyerekek hideg csirkehúst kaptunk és dinnyét, a kocsis még pálinkát is, a lovaknak meg leakasztották a lepedő szénát, ami hátul duzzadt a kocsiláda helyén. Estefelé befutottunk Panyolára, onnan már csak egy puskalövés volt Szamoszeg. (Szegény mama szokása volt, hogy mindig puskalövéssel mérte a távolságokat.)

Útközben kétszer mentünk át a Szamoson, mégpedig hidason, amit ma már inkább kompnak neveznek. Ez is nagy szórakozás volt nekünk, gyerekeknek. Estére megérkeztünk Béni bácsiékhoz, ahol nagy öröm lett, mikor berobogott a kocsink. Másnap reggel szegény mama igen elszomorodott, és bátyjával, Béni bácsival elmentek a szüleik sírjához. Minket, gyerekeket, nem vittek, így mi nem tudhattuk, mi történt a temetőben. Nekünk, gyerekeknek, az egész nagy, szép kirándulás volt, de mama igen szomorú volt egész idő alatt, és mikor hazatértünk megint, apánk nagyon gyöngéden megölelte mamát, simogatta és azt kérdezte:

– Beszéltél velük?

Mama csak intette, hogy igen, szólni nem tudott a sírástól, apánk pedig picit könnyezve annyit mondott:

– Akkor minden jól van.

A tata szülei Halmiban pihennek. Láttam is egyszer szép, rózsaszínű márványsírköveket. Ide meg apánk ment el minden évben, úgy, ahogy szokás és illendő. Av hó kilencedik napja és az újesztendő ünnepe között.

Nagyapáék az én szülőfalumban éltek, Kisgércén, de nem voltak ott eltemetve, mert akkoriban ők voltak az egyetlen zsidó család a faluban, és ezért zsidó temető nem volt. Mesélte is egyszer édesapa, hogy nagyanyámat még szabad volt átvinni Halmiba, mikor meghalt, de aztán valami törvényt hoztak, vagy valami ragály volt – lehet, hogy a nagy kolera –, és nagyapám koporsóját egy szé-násszekérbe rejtették, mikor temetni vitték. Akárhogy, de mégis sikerült szegény nagyszüleimnek, és egymás mellett maradhattak holtukban is.

Később aztán a falunkban telepedett le a három Tréger testvér, Ávrom Jichak, Salamon és Jankev Lájb, vagy ahogy kissé gúnyosan elferdítették a nevét: Jákefráke. Aztán a drótos reb Icíg meg egy bizonyos Makszi nevű kártyás ember. Ezeknek egész sereg gyermekük született, meg sok gyerek volt Ávrom bácsiéknál is, nálunk is volt két gyerek.

Egyszer, mikor apám felült nyár végén a kis fekete kocsira, és indult kéveruveszra a szülők sírjához, és körülgyűlték a zsidók, és kívántak mindenfélét, és megkérték apámat, hogy adassa át az üzenetüket szüleivel – akikkel ma találkozni fog – az ő halottaiknak, egyszerre azt mondja reb Icíg:

– Reméljük és bízunk benne, hogy a mi gyermekeink már mehetnek kéveruveszra.

Apánk szeme megnedvesedett, leszállott a kocsiról, megrázta Icíg kezét, és azt mondta biztatva:

– Isten hallgasson meg. Reméljük, hogy így lesz, és itt, ezen a napon, mikor szüleimhez megyek, ígérem, hogy hozzásegítlek benneteket.

Ismét felült a kocsira, és mikor kigördült a kis fekete „hintó”, s az egész zsidóság felszabadultan kiáltotta utána: – Kérje nekünk is bocsánatukat! –, megérezte, hogy valami nagy kő esett le a szívükről.

Apámat, anyámat kivéve ugyanis, a mi falunk zsidóságában senki sem gyakorolhatta a szülők sírjánál való imádkozásnak, a szülők sírja látogatásának erényét. Senki, apámon, anyámon kívül, nem sírhatta ki magát a szülők sírjánál, nem meríthetett erőt és vigaszt a szülők sírjának kegyelméből. Mert messziről jött koldusok voltak ők, mikor odakerültek. Ki tudja, hol, mely távoli megyében vagy talán külföldön maradtak el apjuktól, anyjuktól? Ki tudja, hol, mily irtó távolságban, elérhetetlen messzeségben domborultak a hantok, melyek mellől elúzták őket, melyek alatt szüleik nyugodtak? Talán már kisgyermekkorukban szakadtak el szüleiktől, talán nem is tudták, hol nyugszanak a szülők.

És így nem mehetek kéveruveszra, nem hullathattak tisztító, felszabadító könnyeket a szülők sírja fölé. Ha talán tudták is, merre vannak a drága hantok, de hogy juthattak el oly messzire a bőrökhöz, a gubadarabokhoz, a repedt fazekakhoz, a hátikashoz, a füttyülőhöz, a csekély napszámhoz ragadt koldusok?

De talán majd a gyermekek.

Igen, a gyermekek, azok most már egészen biztosan. Reb Icig kivette a tehetős reb Sijéből a szent ígéretet, hogy temetőhöz juttatja őket.

Akkor aztán itt fognak pihenni ők valahol a határban, gyermekeik között, és ha a Rabajnaselajlam megadja, hogy elnyughatnak: a gyermekek már jöhetnek sírjukhoz kéveruveszra.

És boldogan ragyogtak fel a szemek a barázdás és szakállal benőtt arcokon, az asszonyok főköttös homloka alatt, gyönyörű volt elgondolni: gyermekeink részesei lesznek a kéveruvesz malasztjának; ott fogunk pihenni a négy szál deszka között, és minden évben eljönnek hozzánk a gyermekek, és kezükben a Mane losn nevű imagyűjtemény, és körüljárják a temetőt, és megállanak sírunk mellett, és szólnak az Égi Atyához miattunk, és szólnak hozzánk, és mi szívükhöz küldjük szülői szeretetünk túlvilági sugarát.

Máris büszkén, egyenesen, igen peckesen jártak a falu gyalogútjain a kiscigerci zsidók, szívükön melenggették a nagy reménységet.

És akkor meghalt minálunk a kis Jóska, hathetes korában, és édesapa odatemettette az udvarunkon a nagy kertünkbe, a domboldalra.

Szép domboldal volt ez, szilvafákkal volt beültetve, és egész délután oda sütött a nap.

A temetés után pedig elkezdtek a falubéli idősebb zsidó emberek, zsidó asszonyok oda járni, és tisztogatták a sírt meg a környékét, és kaszálták a fűvet, irtották a gyomot, kivágták a bokrokat nagy helyen. Apámnak jól esett a gondoskodás, és köszönte az embereknek. Azok ragyogva válaszolták:

– Készítjük a jövőendő szállásunkat.

Apám megütközött.

– Hogyhogy? Csak nem akartok ti is ott feküdni? Ez az én udvarom, az én kertem.

– Reb Sije megígérte...

– De nem ígértem a saját udvaromban. Majd kaptok egy szép helyet. Ezt magamnak akarom és a családomnak.

– Ezt meg kell beszélni, reb Sije, nem hagyjuk magunkat kinullázni.

A zsidók meglehetősen felindulva távoztak.

Apám még másnap összehívatta a zsidókat, kivezette őket a falu határába, ott volt egy szép nagy domboldal, és azt mondta:

– No, mit szóltok ehhez? Ez ellen csak nem lehet kifogása senkinek.

Gyönyörű domboldal volt ez a Pinyigaré alatt, egy tölgyfa is volt rajta, de a zsidók csak vonogatták a vállukat.

– Ezt adom – mondta édesapám határozottan, és eljöttek a napszámosok, megvonták az árkot, úgy, ahogy azt édesapám mutatta.

Csak éppen reb Jánkel mert annyit mondani:

– Ilyen messze a családtól...

Elégedetlenül, elkeseredve jöttek vissza a faluba, és egészen szótalanok, komorak lettek. Sötét felhő borult a szemekre, amelyek mélyen benn ültek a szakállas arcokban és a főkötős homlokok alatt. Egyszer egy szombati Tóra-olvasás után reb Ávrom Jichak kifakadt:

– Kár volt minket idecsalni a faluba, ha reb Sije halálunk után kiüldöz bennünket.

Apám csak ennyit mondott indulatosan:

– Engem nem lehet erőszakolni.

Komolyabb lépések is történtek.

Édesapám kihívatta a rabbit, felavattatta a bészájlamot, márminthogy az új zsidó temetőt. És a véletlen is segítségére volt, mert egy hétre rá éppen a falunkban halt meg egy szombati vándor, akit oda is temettetett.

Ez aztán végleg elrontotta a helyzetet. Pár szombaton minyen sem volt, összebeszéltek a zsidók, nem jöttek imádkozni a templomba, melyet apám adott nekik, Tórával, sófárral együtt.

Múltak az évek, a feszültség a temető miatt tartott tovább. Öregedtek már egyesek, de nem halt meg senki. Reb Icig például már egészen öreg lett, és őszintén megmondta apámnak:

– Én már mehetnék, reb Sije. De ha arra gondolok, hogy kimenjek abba a faluvégi temetőbe, elmegy minden kedvem.

Reb Icig azonban mégis meghalt egy napon. Dermedt ijedtség szállta meg a zsidókat. És nincs is sok idő.

Hét gyermeke és az egész zsidóság eljött édesapámhoz. Legidősebb fia, reb Duved Hers, apám elé merészkedett, és mélyen megtörve mondta:

– És hátha reb Sijének a túlvilágon is szüksége lesz ránk? És hátha, mint Lévi törzséből származónak, a túlvilágon majd öntenie kell a vizet a kóhénok kezére, mielőtt dichenolni kezdenek? Miért ne legyünk ott a közelében szolgálatára, ha esetleg szüksége van ránk? És reb Sije meg miért szaladjon a falu túlsó végére táleszban és kitliben, hogy reb Ávrom Jichaknak a vizet a kezére öntse? Illik az egy reb Sijéhez, szaladni a falu egyik végéről a másik végére kitliben?

– Erre, fiam, csakugyan nem gondoltam – mondta apám megrendülve –, menjetek, ássátok meg a sírt, de hagyjatok nekem is helyet a kis Jóska mellett.

...kimentek a zsidók, és tisztos távolban megásták a sírt reb Icignek, ott a kertünk végében, a gyönyörű domboldalon.

...és aztán még sok sírt ástak, mindet tisztos távolban, előbb a kis Jóskától, aztán szegény anyánktól, aztán apámtól, mind ott a kertünk végében, a gyönyörű domboldalon.

...és most mind ott vannak a régiek, és szegény jó apámnak nem kell táleszben, kitliben a falu túlsó végére szaladni, mikor a túlvilágon előáll reb Ávrom Jichak és készül a kohaniták áldását énekelni.

...és így őszidőn mind ott vannak a gyermekek a domboldalon, és kezükben a Mane losn, és körüljárják a temetőt, és beszélnek a szülőkkel, és kisírnak magukat szüleik sírjánál. És panaszkodnak és esedeznek és imádkoznak és tisztító, felszabadító könnyeket hullatnak szüleik sírja felett.

...a gyermekek, íme, mehetnek már kéveruveszra, mehetnek már közöttük, mellettük nyugovó szüleik sírjához, és erőt és vigaszt is meríthetnek a szülők kegyelméből, nem úgy, mint a szegény szülők, akiktől megtagadta ezt a sors.

...és adja Isten, hogy az unokák is mehessenek kéveruveszra.

...és van egy nagy temető a kishárci határban, nagy zsidó temető, ahol nagy kényelemben csupán egyedül alussza örök álmát egy szegény szombati zsidó, egyedül bírja az egész temetőt, a többiek mind odasereglettek a kertünkbe, odagyültek apám, anyám mellé, csakúgy, mint régen.

NYÁRI SÁJLI – TÉLI SÁJLI

Ezt, persze, meg kell először magyaráznom, nem lehet mindenki talmud-tudós ember, akadhatnak olyanok, akik nem tudják, mi az a sájli. A sájli tehát valami olyan vallási aggodalom, amit csak a pászkenolás oszlat el. Lehet, hogy így sem vagyok egészen világos, hát inkább mondok egy ilyen sájlit. Egyszer például Jankev Lájbéknél a Gitli gyereke tejberizskását evett, és még tele volt a szájacskája rizskásával, mikor szájába vette a húsos kanalat. Itt a sájli. Az a kérdés, hogy kell-e kanalat kaserolni? Érthetőbben: kóserrá tenni. Azért mondtam egy ilyen enyhébb esetet, mert ebből azonnal látni való, hogy még az enyhe kilengésnek is milyen sokféle megoldása lehet. Persze, ez nem olyan, amiért kihozza a falu a rabbit. Az ilyesmit házilag is el lehet intézni, nem gondolkozik sokat az ember, egyszerűen megkaserolja a kanalat. A rizs nem forrott a tűzön, ami lényegesen bonyolultabbá tenné az esetet.

A mi falunkban emlékezetes sájlik akadtak, persze, csak a legsúlyosabbaknál hozták ki a rabbit: amikor a község lelkiismeretét csak a bölcs rabbi igazmondása, illetve ítélethirdetése tudta megnyugtatni. A legrégebb és legemlékezetesebb sájlit évtizedekig is emlegették a faluban. A reb Duved Hers esetét én már csak legendákból ismerem.

Színhagyomány őrzi az egyébként tisztességben öregvő reb Duved Hers ifjúkori kilengését, ami majdnem az egész falut bajba sodorta, és méghozzá pont ilyenkor, a nagy ünnepek előtti komoly időkben.

A falumbéliek ma is megborzonganak, ha arra gondolnak, hogy mi történt volna, ha még a nagy leszámolás napja előtt ki nem derül a szörnyűség, és nem sikerül

megfelelő rendszabályokkal elhárítani a falu feje felett tornyosuló veszedelmet.

Pedig reb Duved Hers – a szájhagyomány szerint – volt már vagy tizenöt esztendő is abban az időben. Úgy látszik, valami kisev vagy jájcerhara, ígészés, szemfényvesztés, de lehet, hogy egyenesen valami földalatti hatalom kísértésébe került.

Ugyanis éppen egy késő nyári pénteken történt, hogy a szombati vágandókat vele küldték a szomszéd községben sakterhez. Jobbra már nem is bízhatták volna. Erős, derék és eladdig megbízhatónak elismert fiú volt. Haza is hozta még délire az összes vágandókat, és büszkén jelentette, hogy mind kóserre sikerült. (Mintha csak az ő érdeme lett volna, és nem azé az ügyes sakteré, aki valóban alig vágott valaha valamit tréflire – olyan ügyes keze volt.) Ámde mi történt? Vasárnap kijön a turci sakter, reb Mendel, és szidja a népet:

– Mi az, ti már annyira sem tisztelitek a szent szombatot, hogy bár csak egy csirkét is vágnátok megszentelésére? Vagy talán Lekincére küldtétek a jószágot az ottani sakterhoz? Figyelmeztetek benneteket, hogy ehhez nincs jogotok, sőt, amíg a megegyezésünk tart, addig az ő vágása nektek aszerolva van, és ha így történt, tudjátok meg, hogy tréflit ettetek.

A zsidókon egyszerre végigfutott a hideg: mi történhetett itt, Rabajnaselajlam, mi történhetett? Hiszen a vágni való baromfit levágva hozta haza az a Duved Hers fiú.

Fájdalom, községünk krónikájában eladdig páratlan, tényleg hátborzongató eset történt. Jóézésű zsidó ember még ki sem meri mondani. A fiúban – szerencsére – volt annyi jóézés, hogy töredelmesen bevallotta bűnét, amivel, ha nagy bűnbe is sodorta a falut, de legalább megmentette a lelkeket az örökös elkárhozástól.

Bevallotta a szerencsétlen, hogy lefeküdt az úton aludni a hátikas jószággal, későn ébredt fel, már nem volt idő bemenni a sakterhez, hát ő maga végezte el a nagy vágást.

Még aznap megérkezett reb Chájem, a rabbi, és napokon át tartó kihallgatás után, imák és böjtök után meghozta nagy ítéletét. Duved Hers sok napi böjtöt kapott, böjtöt szenvedtek a községbeliek is, el kellett dobni az

összes edényeket, melyekben a tisztátalan hús főtt, évekig arra volt a falu kárhóztatva, hogy csak sakter és rabbinus pecsétjével ellátott húst ehetett. Nagy iskola volt ez, szomorú és fájdalmas. Sokáig súlyosodott nemcsak a Duved Hers apján és minden rokonságán, de még a többi zsidón is. Vásárokon vagy falukon való átutazáskor mindig akadt egy gonosz tréfálkozó, aki látszólag érdeklődve megkérdezte:

– Aztán igaz-e, amit a falutokról beszélnek, hogy ott minden zsidó evett már tréflit?

Hiszen télen mindez éppúgy megtörténhetett volna, de nálunk azóta a komolyabb sájlikat mind nyári sájlinak nevezik, mert ez a dolog is nyáron történt. A téli sájlik, azok inkább a libák vésetjére vonatkoznak, azokat már úgy szoktuk meg, hogy legfeljebb holmi elmaradt ingyencséget jelentenek, nem ilyen zord és valóban főbenjáró ügyet. A téli sájli, az többnyire csak annyi: le lehet-e kaparni a liba vésetjéről azt a sötét pontot? Ha nem lehet szakítás nélkül, akkor – fájdalom – lényegesen soványabb a szombati ételremek.

Na aztán téli sájli volt az is, amit szegény jó apám pászkenolt az öreg Ávrom Jichaknak, aki már akkor is felül járt a hetvenen.

Apám nagy rabbik tanítványa volt és majre maréne ráv. Rámsik és Chszám Szófer mestereit emlegette, akikről én amhórec és epikajresz már semmi közelebbit nem tudok. Hát eljött apámhoz ez az Ávrom Jichak és azt mondta, hogy nem jön többet szombaton templomba, mert öreg és nem tud bot nélkül járni, szombaton pedig nem szabad botot hordani.

Édesapám szombaton a lájnlás után pászkenolt az egész hitközség színe előtt, és pedig így:

– A törvény tényleg tiltja, hogy szombaton terhet cipeljünk. Botot sem szabad hordani. De reb Ávrom Jichak jöhet szombaton is bottal a templomba. Amíg fiatal volt, ezt nem szabadott, mert valóban ő hordta a botot. Most azonban öreg, és a bot cipeli őt, a botnak pedig szabad szombaton is terhet cipelni.

Ehhez a pszákhhoz tartja magát egyébként ma is az egész Avas zsidósága, emlékezetére a bölcs, okos és tudós majre maréne ráv Sije gércernek, drága jó apámnak.

VÁNDOR NAGYBÁCSI

Máshol mondom el, hogyan is volt az a dolog nagyapámmal és nagyanyámmal, most csak annyit jegyzek meg, hogy nagyapám idejében még nem volt egy minyenre való zsidó Gércén. Nagyapám még átjárt szombatoként Turcra imádkozni, de mikor édesapám hazajött a pozsonyi jesivából, és amikor rövidesen megnősült, hamarosan megváltozott a helyzet. Gonosz emberek úgy magyarázták, hogy kényelmes ember volt, és azért hozott a faluba zsidó családokat, hogy ne kelljen neki szombaton más faluba gyalogolni imádkozni. Most nem foglalkozom e rágalommal, tény az, hogy a falunkban apám gondoskodása folytán később mindig volt annyi zsidó, hogy legalább szombaton volt minyen.

Persze, egy kicsit mindenfelőlről összeszedett zsidók voltak ezek, semmi rokonságuk nem volt közeli és távolabbi falvakban.

Ott volt Kártyás Makszi, két fiával, ott volt Icig hat fiával, de egyik se számított, mert tizenhárom éven innen voltak. Ott volt aztán reb Ávrom Jichak, reb Slajme, reb Jankev Lájb, reb Áncsli, reb Majsi. Hogy aztán ezek a mindenfelől odatelepedett szegény zsidók mégse érezzék magukat olyan árvának és rokonalannak, egymást kezdték feternek, sőt brider ziszernek szólítani. Így már el lehetett viselni ezt a nehéz, sőt némiképpen megalázó állapotot, hogy egyetlen családnak se legyen semmi rokona, hogy ne lehessen hivatkozni egy gazdag vagy tudós családbelire, ne lehessen büszkén mondani soha: az én apám sógorának volt egy huszti jesivát végzett öccse, aki elvette egy cádiknak a lányát, akivel ekkor, így és úgy, bizonyos szent ember lányának lakodalmán...

Hát ezt nem lehetett. Mindenki tudta, hogy ezek, szegények, milyen gyökértelen emberek a nagyvilágban. Pedig, ha már az embernek a lányai is kezdenek felnőni, mégiscsak gondolni kell az ilyesmire. Minden jóra való fiatalember elsőbben is azt nézi: milyen családba nőszül, valami kis rokonságot, akárhogy is, illik felmutatni.

Na és hát egyszer szombaton nagy meglepetésre ébredtünk. Már gyülekeztek a zsidók az imaházunkba, úgy, ahogy szoktak minden szombaton. Elöl haladtak a négy-öt-estendős apróságok, azoknak még szabad vinni szombaton, hát hoztak is táleszbájtlit, benne az imakönyvvel, tálesszal. Akinek nem volt még ilyen aprósága, vagy akinek még apróbb volt a gyereke, az, persze, már otthon a nyakába kanyarította a táleszt, és mint valami hatalmas nyaksálat, úgy viselte, át a falun, egészen az imaházig. Így ugyanis nem számít vivésnek, hanem ruhadarabnak. Lépiük át a rekeszteket a zsidók, ismerős alakjuk felbukkan innen is, onnan is, gázolnak át a patakon, egyszer csak idegen formájú ember látszik reb Áncsli társaságában. Nagy rejtély, nemigen tűnik koldus zsidónak, szombati ajrechnikak.

Hiszen majd kiderül mindjárt, de mégis furcsa egy ilyen rendes szombati vendég reb Áncslinál. Benn az imaházban az idős, szép szakállú, fekete ruhás jövevény mindenkinek kezet ad, apám is parolázik vele, de reb Áncsli már nem bírja, büszkén néz körül, és megszólal fennhéjázóan:

– Rokon, reb Ajser Zvi, rokonom.

Irigység lepi meg a lelkeket. Ilyen szerencse. Egy ilyen rendes, eleven rokon. Reb Áncsli kiélvezi a helyzetet:

– Tegnap délben érkezett a házamhoz. Csak éppen megebédelt nálam, egy kis pénteki tepertőt evett krump-lival, kiveszi a pénztárcáját és fizetni akar. Hogy fogadnék el azért pénzt? – kérdezem, mire ő azt mondja: Nincs szombat, hogy ingyen elfogadhassam. Szóból szó lett, ki-sült, hogy ő az én szilágysági Málki nénimnek...

Senki nem figyel oda, mije reb Ajser Zvi a szilágysági Málki néninek... de ilyen szerencse... És pont most, amikor ennek az Áncslinak már nagyocska férjhez adó

lánya van. Ha jön a fiatalember, mit kell itt sokat beszélni...

– Így hát – fejezi be reb Áncsli a magyarázatot – kiderült, hogy anyai nagybátyám reb Ajser Zvi, persze hogy itt tartottam szombatra.

– Má tajvi ajhulechu... – zendít rá az egyik balbósz, mert már tovább nem lehet hallgatni ezt a hengegést, legalább imádkozzunk.

A helyzet azonban pillanatról pillanatra súlyosbodik. A nagybácsi belenyúl annak a szép fekete kabátjának a belső zsebébe, kivesz egy remek cvikkert, amelyet a városi emberek hordanak. Megtörüli az abroszba, aztán kényesen orrára illeszti és így imádkozik.

Még ez is.

Na hál' istennek már veszik ki a Tórárt a frigyszekrényből, következik a lánolás, a Vájikru következik, pillanatnyi áhítatos csönd.

És ebben a csöndben a fölényes, büszke reb Áncsli előkelő nagybácsija belenyúl a mellényzsebébe, és kivesz egy órát. Egy hatalmas, sárgán villogó, láncon csüngő órát, és felpattintja és azt mondja, mintha mi sem történt volna:

– Hálb cén. Fél tíz.

Nahát!...

Nem zavartatja magát, úgy tesz, mintha kérdésre felelne:

– Ezt szabad hordani, mert ez arany, a lánc is arany.

– Lehetne beszélni róla, hogy szabad-e – kiáltják egyesek, egészen megzavarodva. Senki nem gondol arra, hogy tényleg szabad-e szombaton aranyórát, aranyláncot viselni, hanem arról van szó, hogy egy ilyen reb Áncsli-nak aranyórás, aranyláncos nagybácsija van. És biztos, hogy arany, mert apám, reb Sije is odanézett az órára és az egész szemtelenségre, de nem szólott semmit, biztos, hogy színarany.

Most már csak egy reménység van. Elvégre elmúlik a szombat, továbbmegy ez a reb Ajser Zvi, nem fogja itt a kedélyeket izgatni. De reb Ajser – máshol Osernek mondják – következő szombaton is ott volt, és akkor már ő maga mesélte:

– Öreg ember vagyok én már, mit kóboroljak a világban? Jól vagyok itt az unokaöcsémnél, reb Áncslinál. Eltöltöm nála azt a pár évet, ami még hátra van nekem, aztán maradjon neki a vendéglátásért, ami kis holmim van, meg az aranyórám a láncsal.

Ez már nagy eset volt. Szomszédos falukban is beszéltek. De még mindig semmi ahhoz képest, ami következett. A jegyző úr mesélte el, hogy írást csináltak nála. A nagybácsi a tartásért hitelesen is reb Áncslinak kötelezte aranyóráját a láncsal, meg a láda holmiját, amit időben elhozott egy másik faluból.

Azon már nem is csodálkoztak az emberek, hogy mindjárt az első háztűznéző megragadt reb Áncslinál. Persze, ahol egy ilyen aranyórási nagybácsi van, ott később is lehet számítani valamire. Meg aztán az ilyen család, az sem megvetendő.

A lakodalom után eladó lányos anyák környékezték meg a nagybácsit. Ilyen, sőt talán még jobb feltételek mellett ők is vállalnák... Esetleg egy ilyen idős embernek egy kis aprópénz is kell. És mi az, hogy nagybácsi?... Ki tudja azt itt, hogy honnan jött, miféle rokonság?... Lehet az ember más családnál is nagybácsi... Aztán reb Áncslinak nincs is már eladó lánya, nagy önzés és nagy gonoszság volna, ha magának tartaná.

Hosszas kapacitálások és alkudozások voltak. Reb Áncslit már nyíltan átkozták, mikor végre beadta a derekát. Egy öthetes tehénborjúért átengedte reb Ajser Zvit, a nagybácsit, reb Jankev Lájbnak, amit leginkább a reb Jankev Lájb okos és ügyes feleségének lehetett köszönni, és ahol már nagy szükség volt egy ilyen nagybácsira, mert Cháne már erősen eladósorban volt.

Arról még tudok, hogy Cháne chüpe kediséje után a kis göndör Láne érdekében – Maksziékhoz került a nagybácsi, arról is értesültem, hogy a Láne lakodalma után reb Icig váltotta magához Lotti miatt. További sorsáról azonban nem tudok.

És azt sem tudom, hogyan mennek mostanában férjhez a falumbeli lányok...

MAJSI

I

Van a falunkban egy ember, akinek Majsi a neve. Ilyen nevezettel nem illetnek valami finom urat, Majsi tehát szükségképpen kócos és ezenkívül zsidó.

Sajátságosképpen erős, szép és okos gyerekei voltak. A nevükre csak így emlékszem: Jékli, Icigli, Mánesz, Zsanó. Volt még egy lány, de ennek a nevét elfelejtettem, talán Márjem.

Bizonyára van abban logika, hogy Majsinak ilyen nevű gyerekei voltak. És bizonyára van abban is logika, hogy ez a Majsi némiképpen zavaros. Mert ezek a szép, okos gyerekek elkezdtek át meg átköltözködni arra a másik, csillagvilágra.

A Majsi gyerekei közül most az Iciglivel foglalkozom.

II

És megemlítem ezúttal, hogy a falunkban nincs sakter. Sakter, aki megvágja a tyúkokat, libákat, a kakasokat és kappanokat, de mégis többnyire csak hitvány kakasokat. Szombatra tudniillik, amikor Majsinak is húst muszáj enni. A sakter Turcon van. Ezért aztán felkerekednek csapatosan minden csütörtök délután a zsidó gyerekek, és lóbázzák összemadzagolt lábaiknál fogva ama kakasokat Turcig. Ott aztán reb Chájem Hers az ő széles, egyenes kését végighuzigálja a hitvány kakasocskák torkán. Fölöttébb nevezetes dolgok sülnének ki ilyenkor. Például

a domboldalon, a kántoréktól nem messze lakó Áncsli által küldött kakasnak egy fűszál találtatott a torkában. Szomorú megadással jelenti reb Chájem Hers, hogy ez a kakas tréfli. Bizony ez az ítélet megfellebbezhetetlen.

Elvégre azonban felkerekednek a fiúk, és visszalóbázták a kakaskákat a szalma- meg más, kevésbé fényűző tetők alá. Lóbázták a szombati kakaskákat, vígak a fiúk, itt-ott hátba ütögetik egymást a leendő ebéddel, a szombati kakaskákkal. Mindössze Jumin szomorkás ama lesújtó ítélet miatt. Mindenesetre holnap megint el kell jönni, és az Áncsli szidása, talán rúgása sem fog elmaradni.

A kakast természetesen potom áron kell majd eladni, akár hitelbe is.

III

Ilyen kirándulás után kezdett el Icgli köhögni.

Bár tél vala az időben, sem trikóing, sem jégerharisnya nem volt Icglin. Lehet, hogy ez ártott meg neki, lehet, hogy a többszörös hátbaütések sem használtak.

Akiknek én ezt a történetet írom, azoknak nem kell külön elmondanom, milyen az, mikor valaki elkezd köhögni. Milyen az, mikor az embernek a fia, szép és erős fia, elkezd köhögni.

Hát az történt Icglivel, hogy ő köhögött. Köhögte alig tizenöt éves tüdejét a sávós kanavászvankosok közül a földes szoba egy zugába, mindjárt az ágy mellett. Egy kis tócsa lett ott, ami sár is volt, vér is volt.

És mindezt egy lócáról nézte Majsi. Két fatönkre fektetett, szál deszkalócáról nézte.

Megírom, hogy anyja ennek a gyerekek Láji volt. Így mondják ki ezt a nevet nálunk: Láji. Ennek az asszonynak a fájdalma nem érdekelhet annyira bennünket, miután egyszerű volt és fölöttébb szegény cselekedetekben.

Majsi azonban úgy érezte, ülven ama két fatönkre fektetett szál deszkalócán, hogy ezt a halódást nézni nem lehet tovább. Motyogva szólt ezért és elszorult torokkal.

– Már én, Láji, bemegyek ebbe a Halmiba.

Nem merném bizonyossággal állítani, hogy feleségét, a kiszáradt és csupa csont Lájit is megcsókolta e távozás alkalmával. Mert távozott.

IV

Kicsit tavasz is volt, kicsit nem is. És ment Majsi a mi görbe dombjainkon keresztül Halmi felé, és távol válnak tőle minden vigasságos gondolatok.

Bevallom, az írásom hiányos. Megfeledkeztem a két bornyúbőrről. Mert ezek lógtak a Majsi hátán. Megfeledkeztem ezekről a bornyúbőrökről, talán éppen, mert mindig a hátán lógtak, részint párosan, részint még többben.

V

Így tűnt el Majsi három napra a vidékünkéről.

Nem nagyon kaptak bizonyára Halmiban a bőrökön, alighanem más vidékről is jöttek Majsik, és lógtak ilyen bornyúbőrök a hátukon, amelyeket szombati kakaskára és hétköznapi málékenyérre vált fel az ember.

A három nap múltán mégiscsak jött Majsi. Ezúttal bőrök nélkül jött a falu felé. Éjszaka volt, és beszédes sötétség. Máskor a mindjárt elkövetkezendő meleg vacokról beszélt a sötétség, továbbá arról, hogy holnap veszünk délelőtt málét, délután visszük a malomba Lájival, egy egész vékával, ott várni kell, végre megőrölik, és végre-végre megvámolják... levesznek egy köpécét, talán többet is... ez a falunak... külön két marékkal a molnárnak... a malom zúg, a víz locsog...

A sötétség most csudamód csak Icigliről beszélt. A sok vér egy rakáson, és összevegyül a szoba saráival, és Icigli csak forog és ég, majd-majd meggyúl az ágy... Láji sír, és a gyerek megint forog és megint köp... Egyszer aztán nem köp, nem ég... Ellenben Láji sír...

Majsit fölötte izgatta ez a legutolsó beszéd, és letért az országútról a kertek felé, amely kertek egyikében szilva-

fák alatt fekszenek rövidebb-hosszabb zsidók. Rövidebb-hosszabb zsidók, cserepekkal a szemeiken, pálcikákkal az ujjaik közt, homokvánkosok a fejük alatt...

Majsi úgy gondolta, hogy felkeresi ezen zsidókat.

Három napja kóborol a bőrökkel Halmiban, és a törvény, a megokolásban szűkszavú mózesi törvény egy napon belül eltakaríttatja azokat, akik nem forognak, nem köpnek és nem égnek, bár ha az apjuk, valami vörhenyes szakállú Majsi, Halmiban jár is ezalatt, ama szombati kakaskák és hétköznapi málékenyér-darabkák irányában.

Se hold, se felleg nem volt, csupán sötétség...

Majsit egy sajátságos emberi gyarlóság, a kíváncsiság hozta ilyen közel eme szilvafák alatt pihenő emberekhez. Mindössze azt akarta tudni, van-e új sír. Kétnapos vagy egynapos.

Kicsi volt ez a temető. Alig pár lépésnyi sorban feküdtek itt arccal kelet felé a zsidók.

Egyszerű lett volna gyufát gyújtani. De Majsit nagyon sarkallta a kíváncsiság: Van-e új sír?... Kétnapos vagy egynapos.

Lehajolt és izgatott buzgósággal kapirgált a földön.

Ez a kis Jóska dombja... a birtokos fiáé, selymes a fű rajta... ez a vén Málki dombja, selymes a fű... ez itt Makszi... az öreg Kártyás Makszi, selymes, ez is selymes... ez itt a legutolsó domb.

Majsi a sok selyem után friss, nedves földet markolt

Simogatta, tapogatta.

Domb.

Nedves.

Iciglinél valamivel hosszabb.

VI

Sokáig guggolt még ezután a domb előtt, és fölöttébb furcsa gondolatai támadtak. És mosolygott ezekhez a furcsa gondolatokhoz. Sajátságosnak találta, hogy a fia kijött

elébe. Azután kezdett megbotránkozni az egyszerű, a becsületes sötétségen.

Elképzelte, hogy lehetne a sötétség fehér is, amint-hogy forró az a hideg, ami végiglen borzongatja.

VII

Láji kibontott hajjal ült odahaza, földre szórt szalmán,
és melléje ült Majsi... Odaült melléje...

DIN TÓRA ELŐTT

Nagyon nehezen élt akkoriban arra mifelénk a szegény ember, különösen pedig a szegény zsidó. Nem beszéltek az afféle rendes iparról, mint a rongyszerzés, tojászerzés füttyülő házalás, aztán arról, hogy a lányok elmentek szolgálni a városba. Ezek mind igen rendes és biztos dolgok voltak ahhoz képest, hogy például a turci reb Sráge főjövédelme a hírhozás, lakodalomba hívás és a smire mácesz volt. Ez utóbbiról tudjuk, hogy szentebb pászka, mint a többi, mert Mózes ősatyánk diadalmi himnuszának hangjai mellett készül, és méghozzá sebtében, akár ama bibliai pászkák Erev Pészáchkor, a húsvét előtti napon.

A smire mácesz a rabbi ajándékképpen küldte szét érdemesebb híveinek, ezekkel futotta be reb Srága a vidéket húsvét előnapján. Egész évben csak egyszer, és még egy teljes napig sem tartott ez a kereset. Verítkezve lihegve rohanta be reb Sráge a környéket, hogy kihasználja monopóliumát. Akkoriban az Avasban még nem ismerték az olimpiászt, azt hiszem, reb Sráge eséllyel indult volna a maratoni futásban. Hát ez volt az ő főjövédelme, mert megajándékozták a kitüntetett balbószok, emellett számba sem jöhetett a többi keserves foglalkozása, amikből becsülettel tartotta családját. Nagy mellékjövedelemnek számított a lányoknál a pászkaagyúrás, erre seregestől vonultak be a városba azok, akik történetesen nem szolgáltak éppen akkor.

De volt például egy zsidó özvegyasszony Bikszádon, aki a legjobb libabecslő volt, és ebből nevelte árváit. Ott sündörgött a hetivásárokon, és pontosan meg tudta mondani, melyik libának milyen nagy a mája. Biztos lehetett az ítélete, mert hozzá fordult tanácsért az egész világ.

Az öreg Sentaf Komorzánból, az meg a világ legjobb sólet- és aszalókemencéit építette. Lehet, hogy tudott másfajta kemencéket is építeni, de nem alázta meg a művészetét azzal, hogy ilyesmit is vállaljon. Arra még rá lehetett venni, hogy egy-egy pálinkafőző üstöt körülemencézzon, de ennél lejjebb aztán nem adta. Az apró sóletkemencéknek meg az aszalókészégeknek volt a mestere aggkoráig.

Bizonytalan sorsok voltak ezek, de hát ott volt a reménység, hogy csak addig kell viselni, amíg – talán már holnap – eljön a Messiás, akkor aztán mindenki úgyis megkapja ősi rangját.

Talán nem is szabad azt mondani, hogy bizonytalanság volt, inkább azt kellene mondani: isteni rejtély, isteni gondoskodás volt, ahogy éltek, amivel kerestek. Így például egyszer eljött a falunkba egy Icig nevű fiatal, rongyos zsidó fiú. Megállott a konyhánk előtt, ahol Hendli nevű szolgálólányunk foglalatostkodott.

– Mi a foglalkozásod? Mit tudsz? – kérdezte a lány.

A fiú szomorúan felelte:

– Csak drótozni tudok.

Hát nem időzök itt sokáig: ez az Icig nevű fiatal zsidó fiú még azon a héten elvette Hendlit, a szolgálólányunkat. A hozományból futotta fél kiló lekvárra – ami a repedt fazék bekenéséhez kell – és pár karika drótra. Reb Icig a cserépfazakak drótozásából hét fiút és négy lányt nevelt fel. Mindennek, amit itt elmondtam, semmi köze a din Tórához. Ez csak védőbeszéd volt azért, hogy lássa mindenki szegénységüket, hogy ne akadjon fenn senki azon, hogy, bizony, a nehéz élet itt-ott eltérített egy-egy zsidót a jámbor útról. Az élet nagy harca egy kissé kifecamította néha egyiknek-másiknak észjárását.

Jesivába csak a módosabbak fiai mehettek, a szegények útravalója egész életre csak a kis chéder-tudomány volt, az pedig bizony nem mindig elég teherbíró. Néha bizony könnyelműen ígért vagy tanúskodott egy-egy rongyos, meg is bélyegezte őket ezért annak idején a legfőbb – márhogy a földi legfőbb – ítélőszék. Külön intézkedés volt a törvényben a mi vidékünkéről származó tanúkra – bár az intézkedés nemcsak a zsidókra volt érvényes.

Nehezen szánom rá magam, de mégis itt az ideje, hogy beszéljek már a nagygérci reb Jaszeferől – aki semmiképpen nem tévesztendő össze reb Jaszellal. Reb Jaszef aztán igazán megrögzött ember volt, az ő csavaros észjárását és ferde lépéseit nem lehet menteni. Ez aztán nem véletlenül vétkezett, nem is szükség hajtotta, nem is akarom, hogy egy kalap alá vegyék azokkal a tehetetlen és kol-dus zsidókkal, akik csak éppen hogy megestek néha. Mindjárt látni fogja mindenki, milyen is volt ez a nagygérci reb Jaszef, aki igazi gonosztevőnek számított az Avasban, bár azt is mindenki elismerte, hogy rettentő nagy esze van.

Azt beszéltek róla, hogy bement egyszer az ügyvéd-jéhez Szatmárra, és elmondta, hogy milyen vitája is van neki egy falubelivel.

– Na és, ügyvéd úr kérem, mit mond, ha ebből per lesz, meg lehet ezt nyerni? – kérdi az ügyvédet.

– Ezt a pert, ha így történt a dolog – válaszolja az ügyvéd –, nem lehet megnyerni.

Reb Jaszef elgondolkozik, aztán azt mondja:

– Mondja meg, ügyvéd úr, hogy kellett volna történni a dolognak, hogy a pert meg lehessen nyerni?

Igen, ilyen ember volt ez a reb Jaszef, aki egyszer idézést küldött az apámnak, hogy jelenjék meg a din Tóra előtt a halmi rabbinál. Apám amúgy is vérmes ember volt, nagyon nyugtalan lett: soha nem állott szóba üzleti ügyben ezzel a reb Jaszeffal, miféle vitája lehet vele, mit akarhat tőle? Mit eszelt ki ez a veszedelmes ember?

Azt nem lehet megtenni, hogy a rabbi hívására ne jelenjen meg a din Tóra előtt a vallásos zsidó ember. Hiszen a mi vidékünkön még keresztények is a din Tóra elé idézik akárhányszor a zsidó embert, ha csak méltányosság vagy csak belátás a követelése, jogalapja. Sőt, Szatmáron meg Halmiban, a járásbírószágon, akárhányszor azt mondja a fél:

– Nincs mit tárgyalni, bíró úr, tessék, itt a pszák... márminthogy a rabbi bíróság ítélete.

Eljött azonban a tárgyalás napja, amikor a Tóra törvénye elé kellett állania édesapámnak. Kis diák voltam,

és apám eljött értem Szatmárra, elvitt engem is a tárgyalásra.

Ott álltunk a nagy fehér szakállú halmi rabbi előtt, mellette ült két szavazóbírója, a dájenek. Egyik oldalon mi álltunk, a másik oldalon reb Jaszef idegeskedett gyűlölködő és kaján tekintettel.

Ahogy a rabbi szólította, mindjárt kiabálni kezdett:

– Én egyedül jöttem, csak az igazság fegyverével... reb Sije se hozzon más segítséget, küldjék ki a fiát.

A rabbi apámhoz fordult:

– Miért hoztad a fiadat?

– Azért, hogy hallja és lássa, milyen gyűlölködő gonoszok is vannak a világon.

– Akkor nem maradhat benn. Ha azért hoztad, hogy örök emlékébe maradjon, milyen bizalma volt apjának a szent tan igazságában, ha azért hoztad, hogy lássa aláza-
tod a Tóra fönsége előtt: akkor bennmaradhat.

Apám ránézett, és aztán határozottan mondta:

– Igen, rabbi... ettől a perctől kezdve azért hoztam.

– A fiú benn marad. Halljuk, reb Jaszef.

– A történet valóságos rablókaland. Ott kezdődik, hogy Gércén megölték a Nyikorics családot.

– Tudom – bólintott a rabbi –, azt is tudom, hogy a tetteseket Szatmáron elítélték és felakasztották.

– A Nyikorics-vagyont, miután gyermekek nem voltak, a rokonok önkéntes árverésen eladták. A vagyont összes terheivel reb Sije vette meg.

– Nem vettem terheket, úgy vettem mindent, ahogy volt.

– Csend – mondja a rabbi.

Apám elhallgat, reb Jaszef folytatja:

– Hát persze hogy a világi törvények szerint nincsenek terhek. De a szent Tóra törvényei szerint igenis vannak. A megölése előtti napon megvettem Nyikorics Tamástól az egész góré tengerijét. Ki is fizettem az utolsó krajcárig. És ki kapta az én tengerimet? Reb Sije. Perelhetem ezt valahol? Ugye nem. Hol van az én tengerim? Reb Sijénél. Várom a tengerimet vissza. A szent törvények nem kívánják káromat.

– De ez a dolog már tízesztendős. Miért nem kérted tíz évig?

– Mert akkor kérem a sajátom, amikor akarom. Most akarom, és kívánom a tízéves kamatot is.

– Tanúid vannak?

Apám felemelkedik, izgatott, már a tanúknál tartunk? Hisz akkor elveszett a per. A rabbi int, hogy üljön le.

– Tanúim? Először is, én elfogadom reb Sije eskü alatti vallomását. Esküdjön meg rá, hogy hazudok... meg mer esküdni arra, hogy hazudok, vagy elfogadja, amit mondtam?

Izzó a levegő, a szokatlan eset még a bírakat is felizgatja.

Rendkívüli eset.

Ha reb Jaszef megvette és kifizette a tengerit, akkor meg kell téríteni az árát.

Reb Sije, persze, nem fog arra megesküdni, hogy nem igaz, hiszen azt nem tudhatja, viszont reb Jaszef, az megesküszik mindenre egy göré tengeriért... egész vagyon...

A rabbi szól:

– Reb Sije nem esküdhet. Te fogsz megesküdni. Arra esküszöl, hogy minden úgy történt, ahogy mondtad. De tudod-e, hogy mi az eskü? Tudod az eskü szabályait? Törvényeit? Hogy eskesselek, ha nem tudod, mi az eskü?

Mi a felelőssége? Súlyja? Ugye? Nos, reb Jaszef! Halljuk! Mondd az eskü törvényét, az eskü liturgiáját, mondd a nagy rabbik véleményét az esküről. Halljuk!

Reb Jaszef hevesen belevág. Aztán elakad, aztán hebeg, aztán kapkod, aztán kétségbeesetten ordít, hogy tudta, pontosan tudta, de elfelejtette, dörzsöli homlokát, erőlteti agyvelejét.

A rabbi még segíti is.

De nem használ semmi.

A rabbi feláll:

– Úgy látszik, a Mindenható nem akarja, hogy emlékezz. Mit tehetünk mi az ő akaratával szemben.

És már készül az ítélet, reb Jaszef tépi a haját, apám megsimogatja fejem, és odajön a rabbi hozzánk, és fejemre teszi mindkét kezét.

NAGY EREJŰ NAGYANYÁM

Nem ismertem sem nagyapámat, sem nagyanyámat. Nagyapámról legalább maradt egy fénykép, arról láttam, hogy inkább tudományos ember lehetett. Szép fekete-piros tajtékpipákat őrzött apám az íróasztalán, ezek nagyapám pipái voltak. Biztosan sokat üldögélhetett odahaza, pipázgatva a nagy falusi nyugalomban. Úgy mondták a falubeliek is, kik még ismerték, hogy erősen gondolkozó, nagyon csendes és nagyon bölcs ember volt. Néha találunk a padláson egy-egy régi könyvet, zsidó vagy német könyv volt, mi gyerekek nem értettük. Leporoltuk, a többi könyvek közé állítottuk, és néha hosszasan néztük, míg apánk is odajött, és kivette, forgatta, aztán kegyelettel mondta:

– Nagyapátoké volt...

Többet nem tudott mondani, mert elfutotta szemét a könny.

Nagyanyámról sokkal többet tudtak a falusiak. Az öreg Ignát, a régi bíró, az, aki mindig fekete szemüveggel járt, az még nagyon jól ismerte. De akárhogy faggattuk, nem mondott többet, csak azt, hogy szép, derék, nagy erejű asszony volt. Volt egy félszemű bakter a faluban – akit Fifiriknek neveztek csúfondárosan –, ez is ismerte nagyanyámat. És voltak még többen is, akik ismerték, mind felderült, mikor nagyanyámról kérdeztem őket:

– Az volt csak a derék fehérszínű, nincs mostanában ilyen szépséges, ilyen nagy erejű asszony a vidéken – mondották.

Én már akkor nagyocska fiú voltam, és egyszer azzal jön le a juhoktól Csutor, az öreg juhászunk, hogy nagyon a végét járja Ignát Szimjuon, az öreg bíró. El-

búcsúzott már a családjától, szomszédoktól, szeretne apám-tól is elbúcsúzni, menjen fel hozzá a dombra, ott fekszik a veje házában. Sietni kell, mert talán meg sem éri már a reggelt.

Apám mindjárt vette a somfabotját, elindult, és azt mondta nekem:

– Gyere te is, fiam, talán mesél még utoljára valamit az öreg.

Az öreg bíró ott feküdt a hárságyon, a kemence mellett. Odahúzták fekvőhelyét a tűz mellé, hogy ne fázzon meg az utolsó út előtt. Válláig ért szép hosszú, fehér haja az öregnek, összehunyorította a szemét, mert most nem volt rajta a fekete szemüveg, pedig anélkül nem láttam még soha.

Nem szóltak egymáshoz semmit apámmal, csak szorongatták egymás kezét, de azért észrevett engem, és oda-intett maga mellé a hárságy szélére. Egy kicsit fel is emelkedett a hárságyáról, megsimogatta a fejem, és azt mondta:

– Neked is akarok hagyni egy kis emléket, mielőtt elmegyek. Mostanig csak egy-két szóval beszéltem nagyanyádról, de most többet akarok mondani róla, hadd maradjon meg nálad az ő emléke, úgy, ahogy mi ismertük az erdők és hegyek szép és erős leányát.

Nagyapád, az csak ült a szent könyvek mellett, pipázott, fel se nézett, csak ha szóltak hozzá. De mert ezen a mi vidékünkön nagyon kevés a tudományos ember, hát rettentően becsülte mindenki. Leginkább azonban a nagyanyád volt, aki nem engedte volna hozzányúlni semmi munkához. Egyszer ott voltam nálatok, nagyapáddal szerettem volna beszélni, be is szólott nagyanyád az ebédlőbe hozzá. De mert nem jött, tán nem is hallotta a hívást, úgy el volt gondolkozva: bement nagyanyád, és nagy nevetve úgy hozta ki az ölében karosszékestől, pipástól, mindenestől. Nevetett és azt mondta kacagva:

– Csak beszéljetek hamar, mert vissza is akarom vinni.

Nem volt rászorulva, de azért úgy vitte maga a zsák lisztet a vállán a malomba, még a garatra is maga öntötte fel néha. Közben meg énekelt, dalolt, és odamondogatta a legényeknek, hogy milyen pipogyák.

De ez még mindig semmi ahhoz képest, amit a turci Farkas Dáviddal csinált, hát éppen ezt akarom elmesélni.

Ez a turci Farkas Dávid ugyancsak nagy erejű, szép fiatal zsidó legény volt. Nemigen volt ezen a vidéken hozzá fogható vagyonos meg derék fiatal férfi. Kérte is nagyanyádat, de ő azt mondta, hogy még gondolkozik egy kicsit, mert elég volt már a virtuos legényekből, inkább szeretne valami szelíd embert, afféle tudományosat. Ezen Farkas Dávid rettentően megsértődött.

És egy napon, fekete ruhában és keménykalappal a fején, csakugyan megérkezett a nagyapád, aki aztán itt is maradt a falunkban. Farkas Dávid csak dúlt-fült tovább, azt mondta: – Ez a ványadt ember elpusztul a hegyek között, majd meglátjátok, nem bírja ki a hegyi levegőt.

– Akkor majd szobalevegőt fog szívni – mondta nagyanyád, és még a széltől is óvta nagyapádat. Semmi munkához nem volt szabad nyúlnia, örökkön a könyveket bújtta, de azt hiszem, nem is tudott volna semmi nehezet dolgozni. Nem is kellett, ott volt a nagyanyád, ő járt a mezőre, maga forgatta a szénát, még a kazalrakó nagy villával is tudott bánni.

Néha átjött gúnyoskodni Farkas Dávid, meg-megfogott egy nagy rönköt az udvaron, felemelgette, és azt mondta nagyanyádnak:

– Látod, ilyen erősnek kell lenni egy igazi embernek.

– Van akinek a feje ilyen erős... a rönköt a barom is meg tudja mozdítani.

Egy olyan kis egylovas bricskán jött Farkas Dávid, mikor meg elindult hazafelé, hamar ott termett nagyanyád, belekapaszkodott hátul a saroglyába, így dévajkodott:

– Maradj még egy kicsit, kedves vendég.

Olyan ereje volt, hogy nem tudott Farkas Dávid elindulni kis szekérével. Négyszer-ötször is odacsapott a lovára, amíg végre ki bírta tépni a szekeret a nagyanyád vaserejű kezei közül.

Egyszer aztán katonákért jöttek a falunkba. Akkoriban az nem úgy volt, hogy mindenki sor alá állott, hanem kötéllel is fogták a katonát. Meg csak egyszerűen rápa-

rancsoltak a falura, hogy ennyi meg ennyi katonát kell adni. A faluban pedig sorsot húztak, vagy kiválasztották, ki menjen, ki maradjon. Meg is lehetett váltani, mást is állíthatott, akinek pénze volt.

Abban az esztendőben nem volt nagy termés nálunk, inkább nagy szegénység. Pénzünk azelőtt sem volt soha, nagyapádat meg kisorsolták vagy kijelölték, én már nem is igen emlékszem. Nagyanyád lejön hozzám, azt mondja nekem:

– Eredj át Turcra ahhoz a Farkas Dávidhoz, mondd meg neki, hogy annyiszor jött hívatlanul, most az egyszer jöjjön át hívásomra, mert beszélhiválóm van vele.

Elmentem Farkas Dávidért, jöttünk a kis szekeren. Nagyon izgatott volt: vajon mit akarhat tőle nagyanyád? Na hamarosan megtudta. Alighogy leszálltunk az egylovas alkalmatosságról, kijön nagyanyád a tornácra és szól:

– Hát tudd meg, Farkas Dávid, azért nem választotta lak téged, mert ha már butához megyek, azt akartam, legyen nálamnál is erősebb. De neked csak a szád járt mindig.

Vicsorította a fogát Farkas Dávid, kiabálni kezdett:

– Hogy mersz engem megsérteni, mit akarsz tőlem?

Összeszaladt a szomszédság, még a dombokról is odagyülekeztek a nagy csetepatéra, akkor azt mondja nagyanyád:

– Kétszáz tallérért kapok egy embert, aki elmegy katonának az uram helyett. Hát ha erősebb vagy nálamnál, akkor te kapsz kétszáz tallért, de ha én vagyok erősebb, akkor te jelentkezel az uram helyett.

Már ment is nagy sebbel-lobbal, kinyitotta a pinceajtót, és azon kigurított egy hordót, tele borral. Éppen a szekér előtt állott meg vele.

– Ezt a bort is megkapod ráadásul, de csak ha magad teszed fel a szekeredre.

Megáll Farkas Dávid a hordó előtt. Vérben forog a szeme, ledobja kabátját, nekifekszik a hordónak, fel is emelgeti úgy a térde meg majdnem a dereka tájáig, de nem bír vele. Nyög és prüszköl, gyöngyözik a veríték a homlokán, és csak nem tudja bedobni a szekérbe. Odamegy nagyanyád. Azt mondja szelíden, csendesen:

– Ne erőltesd magad, Dávid, ha nem megy.

Aztán megfogja a hordót, elpirosodik kicsit a képe, fúj egy nehezet, és a szájtátók nagy álmélkodására beemeli a hordót a szekérbe. Nem is lehet tudni, az ereje tette-e vagy a nagy elszántsága.

Hanem akkor még jött valami. Azt mondja nagyanyád:

– Így kell ezt csinálni. De a bor az enyém, mert én emeltem a szekérbe.

Azzal nyúl utána, kiemeli vissza a hordót.

A községbeliek körülfozták Farkas Dávidot, megköztözték, azt mondták, elfogadta az alkut, most már nem mehet innen, csak a kaszárnyába, vagy lefizeti a kétszáz tallért. Ám ő inkább felcsapott bánatában nagyapád helyett katonának, és aztán nem is láttuk többé a községben, csak nagyanyádról mesélték még sokáig, hogy miként állított ő katonát nagyapád helyett.

Hasznát vettük a faluban sok tapasztalatának, tudományának, de azért fosztókákban, fonókban vasárnap délutánonként mégis inkább nagyanyádat emlegettük.

Ezt a történetet kaptam emlékebe, örökre történt távozása előtt, az öreg Ignát bírótól.

ÉJFÉLI TALÁLKOZÁS

Tíz esztendővel ezelőtt voltam Berlinben, a hatalmas Ullstein-palota négyezer tisztviselőre berendezett rengetegében bolyongtam, míg végre ráakadtam a Propyläen lektorára: Max Krell professzorra.

– Nem lehet, professzor úr – tiltakoztam a beszélgetés során –, nem tudok németül. Hogy írjak én cikket a *Vossischenak*, egyszerű avasi zsidó ember vagyok én, nem tudok én, csak magyarul.

A professzor mosolygott:

– Na hallja... írhatja a cikkét, amilyen nyelven akarja, az nem akadály. Itt van például a magyar nyelv. Többek között Helbig Bruno úr fordít magyarból. Öt esztendeig élt Debrecenben az Ullstein költségén. Úgy beszél magyarul, mint egy kanász vagy jogász. De ez semmi. Ossyp Dymov úr például a naponta megjelenő cikkeit valami egészen különös nyelven írja, melyet ő *mame losnnak* nevez. Sejttem, hogy zsidó zsargon ez a nyelv, mert igen hasonlít a némethez, és héber betűkkel írja a költő, ezt is lefordítjuk.

– Hát akkor... De igen érdekel ez az Ossyp Dymov, nem is gondolja, professzor úr, mennyire érdekel. Sokkal jobban, mint például Sans-Souci, nagyon szeretném megismerni... nekem ma egész Berlinben ez a legnagyobb nevezetesség. Vajon hogyan lehetne?

A lektor-professzor készségesen telefonált ide-oda, míg végre ragyogva mondta:

– Beszéltem vele. Szívesen találkozik önnel. Ma éjfélkor felmegy von Erdei doktorhoz, közös ismerősükhöz, ott találkozhatnak.

Irodalmi és színpad-ügynökségeket képviselt Berlinben von Erdei doktor, amihez nem fért kétség, legfeljebb a „von”-ról lehetett volna vitatkozni. Ám akkoriban még nem voltak aktuálisak az efféle viták. Azt sem kérdeztem, miféle divat az, hogy idegen urak éjféltre adnak randevút egymásnak a vendégszerető házban. Boldog izgalommal vártam az órát, melyben találkozom a *Szomorúságának énekese* költőjével, aki bizonyos mame losn nyelven ír, és hozzá még héber betűkkel, de akinek írásait azért készséggel lefordíttatja naponta a legelőkelőbb német napilap. A kétszáz esztendő napilap, amelynek munkatársai között ott szerepelt a múltban Heinrich Heine úr is.

Éjfélkor hatalmas kiáltozás hangzott fel a harmadik emeletre, Erdeiék, von Erdeiék lakása felé. Von Erdei úr kihajolt és mosolygott:

– Ossyp Dymov úr kiabál. Azt kéri, hogy dobjam le neki a kapukulcsot. Nem akar kapupénzt fizetni.

Lerepült a kulcs a harmadik emeletről, és pár pillanat múlva belépett a legfinomabb, a leglégiesebb, a legnemesebb, a legmeghatóbb drámai költemény: a *Szomorúságának énekese* szerzője.

Kicsit köpcös, stuccolt bajuszú, vörhenyes, őszbe hajló hajú, túlságosan is vidéki, inkább hazánkbeli kiskocsmáros külsejű, de nagyon meleg szavú, szélesen kedélyes hangú, joviális községi gabe – ilyen volt a méz-szavú költő, aki gyanakodva nézett rám:

– Na, maga jól ki van öltözködve. Mondja, miért ilyen gavalléros, ilyen ficsúros?

Nagyon meg voltam hatva, de azért kellő tartózkodással válaszoltam:

– Ön, Ossyp Dymov úr pedig miért spórol tíz pfenniget, és miért nem fizet kapupénzt, és miért ilyen zsugori, mikor száz márkát kap egy cikkért az Ullsteinnál?

Ossyp Dymov arca egyszerre elborult, az állát vakargatta keservesen, mint a nagy dilemmába jutott kis zsidók szokták.

Nem válaszolt, leült a díványra, intett, hogy üljek mellé.

Aztán így szólott:

– Nézd, édes testvérem, én már éheztem Varsóban, én már fáztam Lodzban, én már koldultam New Yorkban. Most itt vagyok Berlinben, kapok harminc sorért egy százmárkásat. A százmárkásra nem is vigyázok, de mikor a pfenniget látom, akkor megrendülök. Pfennigért loholni, pfenniget koldulni, pfenniget nélkülözni, az a mi sor-sunk. A százmárkás, az csak előkelő vendég nálunk – én már tudom. Von Erdei úr nem tudja, te sem tudod, édes testvérem. Mit mondjak neked? Talán még a drága fő-szerkesztő, Georg Bernhard sem tudja. Én mindig csinállok magamnak mindennap egy ilyen koldus-percet, egy ilyen koldus-félórát, egy ilyen randalírozást: egy-két-öt pfennigért, hogy mindég emlékezzem a sanyarúság napjaira. Ez az én kovásztalan kenyérem, ez az én keserűgyökerem, hogy emlékeztessen a sanyarúság napjaira.

– No de hál’ istennek erről már nem lehet szó soha. Az Ullstein befutott belletristája, humoristája.

– Humorista? – sóhajtotta Ossyp Dymov, de mi a sóhajt kissé túlzott pesszimizmusnak tartottuk.

Útközben, hazafelé, egy bárban tizenkét márkáért egy üveg pezsgőt fizetett Ossyp Dymov – nem engedte, hogy én fizessem.

– Nem érted, édes fiam, hogy nem a márkát féltém, a tíz és száz márkát. A pfennigért reszketek, a napi falat kenyérért aggódom, attól remegek, hogy megint futni kell, nem a palotát sajnálom, nem a selyemfüggönyt féltém: amiatt rettegek fel éjszaka, hogy nem-e kell megint vennem vándorbotot. A pinteleg jid aggodalma facsarja szívemet. Csak a pfennig és nem a százmárkás.

Idők távolából és ezer meg ezer kilométerek távolságából kérek bocsánatot tőled, te nagy költő, te bűvös látnok, te édes testvér, megalázva kérem bocsánatod, hogy nem mertem akkor megérteni, mire gondolsz.

ANYÁM KERTJE

ALMAFA AZ EMBEREK KÖZÖTT

Régen volt. Mi akkor még, mind a hat testvér, gyerekek voltunk. Most már nekünk is vannak gyerekeink, csak Sándornak nincs, mert ő elesett, meg Ilonkának nincs, mert neki nem született. Sok játékunk volt, mikor gyerekek voltunk. A pince mellett, a magazin háta mögött egy nagy repedés. Ez csak nyáron volt, ha nem esett az eső. Itt lakott a Cimborá. A repedésen át lehetett hozzá bemenni, de mi büntetésből, mert rosszkodtunk, mind megnőttünk, és nem fértünk be a repedésbe. Ezért nem mehettünk le soha a Cimborához. De ha nem járt arra senki, akkor lehajoltunk a repedéshez, és beszélgettünk a Cimborával. Ő nem felelt nekünk mindjárt, csak éjszaka, ha szépen lefeküdtünk és jól elaludtunk. Akkor eljött a Cimborá, s aki jó volt, annak odaült az ágya szélére, és mutatta neki a szivárványt meg az Óperenciát meg a kis fehér macskákat. És csinált tilinkót fűzfából, meg bodzafából vízipuskát, és tanította, hogy kell a spárgával a késen bűvészelni. Egész éjjel játszott velünk a Cimborá, de csak ha jók voltunk. Nappal sokszor nevetünk azon, ha eszünkbe jutott, hogy éjjel játszott velünk a Cimborá. És elmentünk a repedéshez, lehajoltunk a földre, és – nem volt szabad hangosan, csak sűgva – szépen köszöntük az ajándékokat.

Volt aztán más játékunk is. Egy almafa. Mikor mi születünk, az almafa már nálunk szolgált a kertben. De azért ő fiatal volt, csupán nagyobb, mint mi. Künn élt a kertben, és télen nem játszott velünk. Télen gyűjtött és pihent. Tavasszal sok virággal ránk nevetett, és az új ruháját a sok apró virággal felvette, akkor tudtuk, hogy most ráér, és szabad hozzá menni. Várt minket, és amíg

csak odaértünk, mindig nevetett ránk, úgy örvendett nekünk. Mi szaladtunk hozzá, és mikor odaértünk, megöleltük.

Itt nagyon jó helyen voltunk az almafa alatt. Csak olyan fűnek volt szabad nőni az almafa alatt, amelyikkel játszani lehetett. Az almafa nem engedte, hogy csalán nőjön alatta, mert tudta, hogy a csalán rossz és szúr minket. Egyszer próbált nőni piros gomba, de látta, hogy félünk a piros gombától, hát azt is elkergette, és már másnapra a piros gomba elment az erdőbe.

Nekünk nagyon jó volt az almafa alatt. Nem engedte, hogy a nap bántsa a fejünket, és ezért elébe állott, hogy jó árnyékba ülhessünk. Nem vigyázott ránk senki más, csak az almafa, de mi tudtuk, hogy nem enged elmenni messzire, ahol harapós kutyák vannak. Csak kicsit szaladtunk el, olyan messzire, hogy láthasson minket és vigyázhasson ránk.

És nem kellett neki adni sem a cukorból, amit kaptunk, sem az uzsonnából. És ha éhesek lettünk, akkor az almafa üzent, és jöttek értünk, hogy menjünk ebédelni vagy vacsorázni. A házban is tudták, hogy mi szeretjük az almát, és hogy az almafa jól vigyáz ránk, és ezért mindig csak odajöttek értünk az almafához, ősszel az almafán almák nőttek, és az almafának akkor több dolga volt. Akkor az almákra is kellett neki vigyázni, nemcsak miránk. De néha elfáradt, és akkor elejtett egy almát. Sokszor készakarva is ledobott közénk egy almát, mikor játszott.

Leginkább a harapós kutyáktól meg a gombos cigányoktól féltünk. De az almafa nem engedte közel sem a harapós kutyákat, sem a gombos cigányokat.

Szolgált egy lány is nálunk, de vele csak keveset voltunk, és egyszer csak nem láttuk. Kérdeztük Katit, hol van Irina, azt mondta Kati, hogy férjhez ment, jön más lány helyette.

Mi akkor nagyon megijedtünk. Megijedtünk, hogy az almafa is férjhez megy, és akkor nem lesz velünk többet. Panaszkodtunk a Cimborának, és kérdeztük tőle, lehet-e az, hogy az almafa is elhagy bennünket? A Cimborának nem mondott semmit, gondolkozott.

Aztán kérdeztük az almafát is, de ő sem mondott semmit. Csak mosolygott az őszi pirosas leveleivel. Aztán kérdeztük Katit, igaz-e, hogy az almafa férjhez megy és itthagynak bennünket?

Kati azt mondta: az almafa nem lány, hogy férjhez menjen. És hogy annak nem kell a férfi.

Aztán lefeküdtünk, de nem tudtunk elaludni. Mama kérdezte, miért nem alszunk. Mondtuk, hogy félünk, hogy az almafa is férjhez megy, mint Irina, és máshova szegődik, vagy külön udvarba megy.

Azt mondta a mama, hogy csak aludjunk, mert az almafa még nagyon fiatal, nem megy férjhez, csak akkor megy férjhez, ha mi megnövünk.

A Cimbora éjjel eljött, és ő is azt mondta, hogy az almafa még gyerek, mint mi.

Reggel jöttek az emberek és mondták, hogy az éjjel dér volt. Nagyon örültünk, mert tudtuk, hogy most már nemsokára lehet kökényt enni. De aztán elszomorodtunk, mert ha itt a dér, akkor el kell búcsúzni az almától. Kimentünk hozzá és simogattuk, kértük, hogy ne menjen férjhez. Csak a száraz ágait csörgette és hajtogatta. Mi azt hittük, hogy rendben van.

Más játékokat kerestünk, mert télen sokat kell a szobában lenni. Hajas babát csináltunk máléból, és hegedűt is a málé szárából. Kaptunk nagyon jó szalmaszálat a kocsistól, és a szalmával lehetett nagy, színes labdákat fűjni szappanhabból. Spárgával is próbáltunk késen bűvészelni, de már elfelejtettük, hogy a Cimbora meg egy porcelános ember a nyáron hogy tanították. A kádárok hordókat kalapáltak az udvaron, és adtak nekünk jó fakockákat, hogy ne döngessük a hordókat. Ezeket a fakockákat is gyűjtöttük, és megkezdtük velük az építéseket.

Mikor leesett a hó, szánkót kaptunk, és csak jól fel kellett öltözködni, szabad volt szánkózni és sikanyózni.

Mikor szánkózni és sikanyózni mentünk, mindig láttuk az almát. Nem mentünk hozzá, mert télen nem volt szabad zavarni, és egyszer el is kergetett bennünket. Egyszer elmentünk az almához, mert nagyon szépen süttött a nap, és azt hittük, játszani fog velünk, ha odamegyünk. De az almafa elkergetett. Havat szórt a nyakunkba.

Többször aztán nem zavartuk, mert ebből megtudtuk, hogy télen nem ér rá.

Csak messziről mertük nézni a havas ágait és a szigorú derekát.

Egy reggel Kati nagyon visított és kiabált:

– Jaj, istenem, istenem, nem szabad hozzányúlni, mert az úr megmondja, mi lesz, jaj, istenem, hogy dobog a szívem...

Apa kiment a kertbe, és mama is ment. Mi is kilóptunk, és az egész ház üresen maradt, mert mindenki kiment a kertbe. Az almafa mellett állott mindenki, és mi is odamentünk és láttuk, hogy az almafával baj van.

Mind elkezdtünk nevetni, mert egy ember felmászott az almafára, és nem tudott leszállni róla. Gondoltuk, hogy most jó sok hó hull a nyakába. Aztán láttuk, hogy az ember oda lehet kötözve az almafához, mert a bíró kést vett ki a tüsszőjéből, és elvágta a kötelet, amellyel a nyaka oda volt kötözve.

Akkor észrevettek minket, és hamar visszavittek a szobába, azt mondták, nem szabad gyerekeknek az akasztott embert nézni. A többiek mind féltek az akasztott embertől, és szomorú volt az egész ház. Láttuk az ijedségből, hogy csak gombos cigány lehetett az akasztott ember. És mi is elkezdtünk félni az akasztott embertől, és nagyon szomorúak lettünk mi is.

Később azt mondta Kati, hogy nem gombos cigány, hanem vándorlegény volt az akasztott ember, de mi már akkor mindig gombos cigányt láttunk.

Szánkózni és sikanyózni is másfelé jártunk, elkerültük az almafát, és féltünk tőle.

Éjjel jött a Cimborá; elhozta az almafát, és az ágyunk mellé állította. Az almafán megint csupa virág volt, meg érett alma, de egyszerre csak leereszkedett a közepéből a gombos cigány, és mi nagyon féltünk.

Aztán meleg lett, és mi láttuk egy reggel, hogy az almafa felvette az új ruháját, sok virággal ránc nevet. Rohantunk hozzá, hogy megöleljük, de amikor odaértünk, egyszerre csak láttuk, hogy ereszkedik le az ágak közül a gombos cigány.

Nagyon megijedtünk és elszaladtunk.

Mondtuk mamának, de mama azt mondta, hogy nem kell félni a halottaktól. Meg hogy kis Jóska sírján sem félünk játszani, pedig az is meghalt.

Apa is mondta, hogy nem kell félni, majd ő odavezet minket, de mi azért csak féltünk. A kis Jóska sírjánál nem féltünk, mert az nekünk öcsénk és közénk való, de a gombos cigánytól többet soha nem mertünk közel menni az almafához.

Akkor nyáron sok baj volt velünk. Nem volt, aki vigyázzon ránk és akivel játszunk. Mari volt velünk előbb, aztán Nuca, de hideglelős szilvát adtak nekünk, amitől betegek lettünk. És engedték, hogy a csalánba lépünk, nem kergették el a piros gombát meg a harapós kutyát, meg közel engedték a gombos cigányokat is.

A nagyok csak mondták, hogy nem félnek a gombos cigánytól, s mert itt volt az almaérés, behozták az almát, de senki nem evett belőle.

Apa bejött mihozzánk, gyerekekhez, és látta, hogy mi se esszük az almát, azt mondta:

– Majd tavaszra megint mehettek az almafa alá, csinállok valamit evvel az almafával...

Mama is benn volt és azt mondta:

– Jó is lenne. Szegény almafa...

Apa kiment velünk a kertbe, és vitt egy kis fűrészelt is, és lefűrészelt egy ágat az almafáról. Azt mondta:

– Most már nem kell félni. Most már olyan az almafa, mint régen volt. Megint szerethetitek. Levágtam az ágat, amelyikre a vándorlegény felakasztotta magát...

Akkor fáztunk és visszamentünk a szobába, de azért tudtuk, hogy az nem vándorlegény volt, hanem gombos cigány.

Tavasszal megint szép lett a fa, és hívott minket meszsziről. Most már nem szaladtunk, csak csendesen oda mentünk. Nem maradtunk alatta, mert azon a helyen, ahol az ág hiányzott, csak ott lógott a gombos cigány.

Mondtuk mamának, mikor apa is hallotta, hogy a fűrészelés nem segített. Csak ott van a gombos cigány.

Mama szomorú lett. Azt mondta apának, hogy még egy almafa is megszenvedí, ha lejön az emberek közé. Ha az emberek között van, akkor közös a sorsa. Almafadors, embersors. Ezen nem lehet segíteni.

Apa nem mondott semmit, hanem kiállott a filagóriába,
és kiáltotta:

– Gyorgyi... Gyorgyi...

Jött a kocsisunk, és apa akkor azt mondta neki:

– Ezen az almafán nem lehet segíteni... veszed a
fejszét és kivágod...

Láttuk, hogy megy Gyorgyi a fejszével, akkor mi
beszaladtunk a szobába, és fülünket bedugtuk az ujjunk-
kal...

AZ ASZFODÉLOSZ KÁVÉHÁZBAN

Az Aszfodélosz kávéházban csöndesség volt. Amint az már a túlvilágon általában szokás. Az Aszfodélosz kávéház nagy üveglakából látszottak az elíziumi mezők, és odacsillogott a méltóságosan hömpölygő Léthé vizének ezüst színű fodrozása.

Az Aszfodélosz kávéház bronzajtájában két vándor udvariaskodott:

- Tessék, Galambos úr.
- Csak ön után, Klein úr.
- Azt hiszem, Galambos úr, ön volt az idősebb.
- Most már mindegy, Klein úr.

Végre benn ültek a vándorok a kávéházban. Beszélgettek.

– Őszintén megvallva, Galambos úr, azt hittem, hogy itt nem fogunk egy kávéházba járni.

– Én is gondoltam... de úgy látszik, itt hál' istennek nem csinálnak kázust az ilyesmiből.

– Hasogatást már nem érez, Galambos úr?

– A világon semmit, Klein úr. Csak azért...

– Érdekes. Nekem is megszűnt a szemkönnyezésem. Most nem is fogom kenni pár napig. Érdekes... az adósokra gondolok... csak azért valami mintha... valami sajgás van bennem.

– Tényleg. Bennem is. Magánál miről van szó, Klein úr?

– Olyan egészen kicsi sajgás ez, Galambos úr. Bár ezelőtt még egy héttel ezelőtt is, rettenetesen fájt. Sokat szenvedtem emiatt az utóbbi időben. Sajnáltam valakit, Galambos úr, se éjjelem, se nappalom nem volt miatta. Egy falat nem ment le a torkomon, ha eszembe jutott. Égetett a tiszta ingem, ha rá gondoltam.

– Ki volt az, aki miatt Klein úr szenvedett?

– Egy fiatalember volt az illető... Az illető egy fiatalember volt, Galambos úr, aki éveken át megvonta magától a falatot, csak azért, hogy nekem legyen bőven öregkoromra. Egy fiatalember nekem áldozta egész ifjúságát, miattam törte magát, nekem gyűjtött. Nem nősült, nem alapított családot, csak azért, hogy nekem ne legyenek gondjaim. Nem ment vasárnap a ligetbe, hogy nekem öregségemre több jusson. Áldozatul dobta ifjúságát, csak hogy nekem tisztas öregségem legyen.

– Volt is, Klein úr.

– Volt. Vagyonos, jómódú ember lettem öregkoromra. Jómódúvá tett az a fiatalember, akiről beszéltem. De minden falat a torkomon akadt, ha eszembe jutott, hogy az a szegény fiú ezt a szájától vonta el. Ha a cselédem fát tett a tűzre, azt mondtam magamban: te most az ő fájánál melegszel. Ő fázott, te melegszel. Egy darab fát nála hagyhattál volna. Nyáron a ligetben vagy a fürdők parkjában orromba hasított az illat: az ő fiatal tüdejének is juthatott volna valamicske. Legalább ennyi. A levegőt is elvetted tőle. Hej, te komisz öregember – így szóltam magamhoz –, te önző öregember, ezt te mind ötle lop-tad, ez mind az övé volt. Miért engedted, hogy érted mindenről lemondjon a szegény fiú? Hiszen te nem is tudod úgy élvezni ezeket a javakat, mint ő tudta volna az ő fiatal, rugalmas idegeivel. Nagyon fáj nekem, Galambos úr, még most is fáj, de nem lehetett segíteni a dolgon. Most is nyom ez az emlék. Hangosan tanult éjszaka ez az önfeláldozó fiatalember, de csak azért, hogy én vegyem később hasznát. Készen kaptam tőle mindazt, amit tudok, illetve, amit tudtam. Bölcs embernek tartottak, pedig voltaképpen ez a fiatalember adta nekem szorgalma kincseit. Az a fiatalember csinálta nagyszerű számításaimat, okos beszédeimet. Ő hozta nekem készen véleményeimet a dolgokról. Én csak az ő munkája eredményeit habzsoltam. De mindig éreztem az utóbbi években... mindig éreztem, hogy nem volt jogos elfogadnom a fiatalembertől ifjúságát, aztán eldobni őt. Nem adhatam vissza neki soha semmit, Galambos úr. Az ő nyomorúságán épült a gazdagságom, az ő szűkölködéséből született a bőség körülöttem... de mindig éreztem, Galambos

úr, hogy bűnös vagyok, nagyon kínos volt, megmérgezte ez a gondolat az életemet. Nem lehetett jóvátenni semmit, sajnós, egyszer elment, és azóta nem láttam többé. Neki köszönhetem a vagyonomat, és mégsem tehettem könnyűvé szűkös és önfeláldozó életének egyetlen percét sem. Nem adhattam semmit gazdagságom idején e páratlan ifjúnak.

– Mindez igen szomorú, Klein úr. Viszont ön tudja, milyen keservesek voltak öregségemnek utolsó évei. Csak kegyelemből járhattam a kávéházba, mint régi és egykor igen költekező törzsvendég, kegyelem-feketére. És mindezt egy könnyelmű és galád fiatalember okozta. Engem egy könnyelmű fiatalember tett tönkre, Klein úr. Engem ez a fiatalúr kifosztott, és nem hagyott meg öregségemre semmit. Ültem öregségemre a hideg odúban, ha volt fám, azt magam hasogattam kínosan. Szégyenkezve jártam ősz fővel, kegyelemre utalva, az emberek között. Ezt a fekete ruhát, ami rajtam volt, a temetésemre tartogattam, hál'istennek sikerült megmenteni, legalább anynyim van, hogy ebbe temettek el. De ha nem halok meg, még erre is sor került volna, olyan szegény voltam. Azt a lelketlenséget, Klein úr, hogy egy ilyen gazdag embernek, amilyen én voltam fiatalkoromban, ne hagyjon egy kegyetlen fiatalember öregségére egy pohár meleg bort, egy gondtalan percet! Duhaj éjszakákért feláldozta egy öregembernek karéj kenyerét, tivornyákért egy öregembernek nyugalmas fészket, néhány múltó és silány személyért odadobta egy szerencsétlenné tett öregembernek vigasztaló pipa dohányját, sallangos lószerszámért a karoszéket, melyben ülhetett volna, esztelen virtusokért öregségem meleg levesét... na... most már mindegy ügyis.

– És ez a fiatalember, Galambos úr... Ez a galád...

– Én magam voltam, Klein úr. És az önfeláldozó ifjú, Klein úr?

– Fiatal éveimről van szó, Galambos úr.

A vándorok kinéztek az Aszfodélosz kávéház nagy üvegablakán, tekintetük elsiklott a távolban hömpölygő Léthé vizének ezüstsínű fodrai felett, és megpihent az elíziumi mezők fekete levelű virágain.

Az Aszfodélosz kávéház pincére látta, hogy a vendégek már sokat beszéltek és fáradtak, egy-egy pohár vizet tett tehát eléjük felfrissítőül.

A vándorok mohón nyúltak a víz után, és fenéig itták poharaikat.

Mikor megitták a vizet, értetlenül néztek egymásra és mosolyogtak.

Be akartak mutatkozni egymásnak, de a földi formákra még homályosan sem emlékeztek, csak nézték egymást és mosolyogtak.

A pincér elvitte az üres poharakat, és egy újonnan érkezett társasághoz vitt üdítő italt a Léthé folyó ezüstös vizéből.

TILINKÓ

Házunk előtt egy sor nyílegyenes nyárfa és egy sor fűzfa állott... – mint azt hangulatosan írtam legújabb regényemben. Ezúttal kikapcsolom a nyárfákat – melyeknek más hasznát nem tudom, mint hogy tavaszidőn nővéreim illatos hajolajat préseltek és főztek jószagú rügyeiből –, a fűzfákra szorítkozom a továbbiakban. Egész regényt lehetne írni ezekről a fűzfákról, ha volna az embernek ráérő ideje és idege, de hát most nem regényről van szó, csak egy kisebb jelenetről a fűzfa zsenge zöldje alatt.

Tavasszal, mikor a békák kardala harsant fel a Loza mocsári vidékéről, mikor a hegyek felől is szétomlott az avasi világba a hársfakürt szava, mind csupa komoly és nemes melódia, felsírt a tilinkók szava is. De a tilinkókat nem szabad összetéveszteni a furulyákkal. A furulya bodzafából készült ez időben, tudtommal, viszont a tilinkó fűzfából. Azt is jó tudni, hogy nem minden fa alkalmas tilinkókészítésre, például szomorúfűzről még beszélni sem érdemes, szomorúfűzből tapasztalatom szerint nem lehet tilinkót készíteni. Azokból a nagy, terebélyes fűzekből sem lehet, melyeknek nevét nem tudom közelebbről, a tilinkónak olyan fűzfa haja való, mely fűzfát már korán edzik erre a jövőre. Nem taglalom tovább a fűzfa dolgát, sokat el is felejtettem már ebből a tudományból, ám még csak annyit, hogy a gyermeki kórus könyörgésére ilyen tilinkónak való fűzfát is ültetett egy tavasszal az apám.

A fűzfa hamarosan nő, a másik évben már saját fánk-ról metszhetjük a tilinkónak való ágat. Így kiokoskodva ebben a tudományban, egy lépéssel előbbremehetünk, rá-

térhetünk arra a bizonyos jelenetre, melyet írásom leg-
elején ígértem.

A mi édesapánk néha-néha egész szívével leszállott
közibénk, gyerekek közé, és szivarozva segített nekünk
a játékban. Ez a segítség úgy értendő, hogy apánk szeme
vigyázott reánk, ő maga nem nyúlt a szívjelű és vörös
nyelű bicskákhöz, melyeknek használata tekintetében igen
korán felszabadultunk. Csak szivarozott és nézte a já-
téunkat, aztán egyszer, mikor nagyon el voltunk me-
rülve, elment tőlünk, de úgy, hogy ezt soha nem vettük
észre. Viszont néha megcselekedte azt is, hogy beleszó-
lott a játékba, ha nem ment a dolog szabályosan. Úgy
is volt, hogy elmondott valami mesét nagyanyánkról,
aki fiatalon halt meg, és nagyapánkról, aki utolsó évein-
ben sokat fürdött a labdarózsa alatti kádban.

Így nézi egyszer édesapánk játékunkat a fűzfatilinkó-
val. Az akkori idők gyermekeinek tilinkójátékánál nem
az volt az élvezetes, ahogy a kész tilinkóval riasztották az
udvart, hanem a tilinkókészítés, ez volt az élvezet. Nézi
édesapánk az első tavaszi napon a tilinkókészítést, szi-
varozik, várja, hogy mire megyünk a munkával, mikor
első ízben készítünk tilinkót a saját udvarunk saját ter-
mésű fűzfájából.

...Le kell vágni ügyesen az alkalmas ágat. Meg kell
bontani a hánccsot rajta. Meg kell csavarni a hánccsot.
Körül kell vágni fent is, lent is a hánccsot. Ki kell vágni
a síp száját. Aztán...

Tulajdonképpen ez az egész tilinkócsinálásnak a sa-
rokköve, az ugrópontja, a próbája, a nagy vizsgálója.

...Le kell húzni óvatosan a fűzfaág héját, de úgy,
hogy meg ne repedjen, persze. Ha sikerül, az ember nyu-
godt lélekkel végignyálhatja a fűzfaág immáron hánccs-
tan, édes nedvű fáját.

Nézi édesapánk, ahogy nagy csatarászás, nagy vásár
közben huzigáljuk, mi gyerekek, a fűzfaágak héját, re-
pednek összevissza a finom héjak, nem sikerül sehogy se,
pedig a fára nem lehet panasz, az jó.

– Na gyerekek – azt mondja édesapánk, és odaül
közibénk a földre. Különösen csillog a szeme, elnéz mesz-
szi a Mike-hegy felé, kiveszi szájából a szivart. – Na
gyerekek, így ebből soha nem lesz rendes munka, már az-

tán nem bánom, ha tilinkónak hívjátok is. Csatarászással, zsidvásárral ezt nem lehet. Mikor a fűzfa háncsát lehúzzátok, még pisszenni sem szabad, nemhogy kiabálni. Ahol ilyen nagy kiabálás van, ott nincs rendes munka, ott nem figyelnek az emberek arra, amit csinálnak. Az csak olyan dibdáb dolog, a regula szerint mukkanni sem szabad, mikor ilyen fontos munkát kezd az ember. Arra kell minden figyelem, arra a finom munkára. A szem is kell hozzá, a kéz is, de a lélek is, mondom. Össze kell fogni az erőt, arra való az egész tilinkójáték. Ha valahol valami nagy lárma van, ha valahol sok beszéd van, ott ne is várjátok, hogy meg nem reped, akármit próbálnak. Ott ne várjátok, hogy hamarosan megérdemli valaki, hogy az édesség az ínyére szálljon. Csetepaté, vásár, csatarászás meg másféle lárma, az is más, meg a rendes munka is más. Hallgatni kell, amíg a legkisebb sors, akár egy tilinkó sorsa is eldől.

Aztán, hogy őszinte legyek, soha annyi csatarászást, soha annyi kereplést, soha annyi fogadkozást, soha annyi csetepatét és vásári lármát, mint napjainkban. Nem is csodálkozom, hogy minden megreped, hogy soha egy kis édesség nem jut az ínyre. Egy kis csend, öt percnyi ihletett csend, és más ábrázata volna a világnak. Biztos sikerülne valami, akármi, legalább egy finom szavú tilinkó... valami.

AZ ÉGERFA

Az égerfa szép, magas fa. A városiak miatt el kell mondanom, hogy olyan ragadós levelei vannak, és van neki valami gyümölcse is. Olyan, mint a faeper, de nem lehet megenni. Mi gyerekek így hittük, hogy az a zöld gyümölcs az égerfának a makkja, és elültetik, aztán apró égerfák hajtanak ki belőle. Lehet azonban, hogy tévedtünk, de mi sose tudtuk meg, hogy mire való az égerfának a zöld makkja, mikor sem kávé nem lehet főzni belőle, mint a tölgyfa makkjából, sem tintát nem lehet főzni belőle, mint a gubacsból. Nem tudtuk meg soha, hogy mire való ez a makkja az égerfának.

Azt mondják, valamikor a faluban nagy becsülete volt az égerfának, tisztelték az égerfát, akár a többi rendes fák. Ez régen lehetett, mikor az égerfa még nem keveredett bele azokba a dolgokba, amelyeket el fogok mesélni. Lehet, hogy így volt, mert más falukban, ahol nincs az a híre az égerfának, mint nálunk, ma is rendes, komoly fának tartják. Nálunk azonban egész másképp áll a dolog.

A közeli falvakban is tudják a mi égerfánk dolgát, azért a szomszéd falvakban is gyanakodva nézik az emberek az égerfát, de ők nem tudják biztosan, mi történt. Ők csak úgy fél füllel hallottak valamit, csak találgatják és gyanakodnak.

Hát csak beszéljük el hamar ezt a dolgot.

Mikor mi gyerekek még egészen kicsinyek voltunk, az égerfa csak úgy élt, mint a többi rendes fák. A házunkkal szemben, túl a palánkon, ott is volt egy égerfa, aztán künn a Túr mellett meg a láthatárban is tanyáztak ilyen égerfák. Nagyon szép magasra nőttek, olyanok voltak, mint a gyertyaszál.

Ha egy ilyen égerfa magasra felszökött, akkor lehetett használni a szekérbe vendégoldalnak, vagy levágták a boglyába rúdnak, mindenki szívesen vette hasznát. Öregebb égerfákat, melyek meghíztak, jó volt levágni és eltenni száradni. Évek múlva, ha jól kiszáradtak, elővették őket, és nagyszerű szekértalpat vagy küllőt eszkabált a bognár pirosas fájukból.

Még mi gyerekek is emlékszünk ezekre az időkre, nem volt az olyan régen. Abban az időben, mikor Gábor hozzánk jött kocsisnak, még senkinek nem volt panasza az égerfára.

Gábor előtt egy Kicsiny Gyorgyi nevű kocsisunk volt, mi gyerekek neveztük el Kicsinynek, mert egészen apró ember volt, de a Gyorgyi neve, az megvolt neki, mikor hozzánk szegődött. Arra tanította a lovakat ez a Kicsiny Gyorgyi, hogy ha ő elalszik a bakon, azért csak menjenek tovább, és csak húzzák haza a kocsit. Így jöttek egyszer be a lovak – Linka és Giza –, húzták be a kocsit, és megállottak a tornác alatt. De bizony Gyorgyit nem lehetett ez egyszer felköltetni, mert örökre elaludt a bakon.

Hát azután, hogy szegény Kicsiny Gyorgyit eltemették, odavette a házhoz édesapánk ezt a bizonyos Gábort. Mi őt is szerettük, mert szívesen játszott velünk, és amely játéokra még Kicsiny Gyorgyi nem tanított meg, azt Gábor pótolta. Bodzafából vízipuskát csinálni, azt már régen tudtuk, de bodzafából malmot csinálni, rendes kerekkel, és hogy csak bele kell fűjni a bodzafogóba, és már forog a szélmalom kereke, erre Gábor tanított meg.

Aztán meg igen megszerettük őt valamiért, de ez csak később derült ki. Téli délutánokon behúzódtunk az istállóba, mikor Gábor a szíjakat, gyeplőket meg más bőrből való dolgokat halzsírral kente. A halzsír szagát sem édesapánk, sem édesanyánk nem szerette, nem engedték, hogy a kocsisok a konyhában zsírozzák a gyeplőket, hámokat meg más szíjakat. Ezért Gábor az istállóban végezte a zsírozást, és kis szénakupacokat teregetett alánk, mi pedig leültünk a szénakupacokra, kicsit odább, hogy be ne zsírozódjon a ruhánk. Gábor pedig olyankor mindig elkezdett mesélni.

Mi azt hittük, hogy Gábor más vidékről való, messziről vetődött hozzánk, de ő erősködött, hogy ott született

a faluban, de azért nem lehetett látni soha, mert két égerfa volt a nevelőszüleje, és azok nem engedték a faluba az emberek közé, úgy kellett megszökni tőlük.

Ilyet még soha nem hallottunk, tátva maradt a szánk, és kérdeztük, hogy lehet az, hogy a két nevelőszüleje ilyen szigorú volt hozzá?

– Nem voltak azok éppen oly szigorúak – így mondta Gábor –, de tudjátok, két ilyen szegény öreget nem hagyhattam magára. Be voltak gyökeresedve a földbe, nem tudtak azok már járni egy tapodtat sem, mit tehettem? Volt ugyan egy kis égerfa-csemetéjük, de ez még nagyon zsenge volt, mikor én a családba kerültem – ezt mondta Gábor, és csak zsírozta szorgalmasan a halzsíros rongyokkal a hámokat, a kis csengők a hámokon édesen csilingeltek, mi gyerekek pedig egészen kipirosodtunk a kíváncsiságtól.

– Úgy látom, nem értitek. Persze, nektek gondos szülőtök van, ti nem tudjátok, milyen az, mikor az ember egyedül marad és boldog, hogy az égerfa-család befogadja. Megtúrt a két égerfa maga mellett, csak éppen mogoróért, dióért mentem el a közelükből, meg néha egy kicsit halászni. Szóltak hozzám, persze, csak égerfa-nyelven, amire hamarosan megtanítottak. Ott háltam a két öreg égerfával, és mikor a csemetéjük kibújt a földből, avval is barátkoztam.

– Iskolába nem jártatok nevelőszüleid?

– Nem, iskolába nem jártatok, de játszottak velem. Engedték, hogy felmászok a hátukra, lovagolhattam a hátukon, úgy, mint más gyereket is meglovagoltat néha hátán az édesszüleje. Susogtak a leveleikkel hozzám, persze, égerfa-nyelven, amit az emberek nem értenek. Nagyon szépen éltünk mi négyen ott az erdőszélen, a hegy alatt. A két öreg, aztán a kis csemete meg én.

– És mit adott neked égerfa-apád?

– Csak nevelőszülém volt, nem adott semmit se égerfa-apám, se égerfa-anyám. Csak nagyon szerettük egymást, és vigyáztunk egymásra, összetartottunk, ez volt az egész, emiatt nem bántott bennünket senki.

Akkor Irina, a szolgálólányunk, elkezdett igen erősen nevetni, mi nem is vettük észre, hogy ott van az istálló-

ban már régen, de nem mukkan, hogy ne vegyük észre. Irina hahotázott és azt mondta:

– Szép kis mesével traktáld az úrfiakat meg a kis-asszonykákat, majd elmondom az úrnak.

Gábor csak kente tovább a szíjakat és így felelt:

– Ezt ugyan mondhatod, ott van a kis égerfa most is a határban, meg is mutathatom.

Este édesapám elővette Gábort:

– Mit hazudozol a gyerekeknek? Legalább mondd meg, hogy mesét mondasz.

Gábor nem hagyta magát.

– Megmutathatom a két égerfa csemetéjét, most is ott van. A két öreg éppen tavaly pusztult el.

Egész télen beszéltünk róla, hogy ha majd megjönnek a tavaszi idők, elmegyünk megnézni a Gábor testvérét, a fiatal égerfát, vajon milyen lehet, hasonlít-e Gáborhoz, megismerik-e egymást.

Eljött a tavasz, és Gábor elvezetett bennünket a falu határába, ott pedig egy kis patak mellett mutatta nekünk a fiatal égerfát, mely azonban máris olyan magas volt, mint egy ház.

Gábor megismerte az égerfát, testvérét, megsimogatta, mi is úgy láttuk, hogy a testvér vidáman lobogtatta a leveleit.

Ezt a látogatást erősen beszélték a faluban, és édesapánk szigorúan rászólt Gáborra, hogy ne bolondítson bennünket. Vagy vallja be, hogy mesét mond. De Gábor megrázta a fejét:

– Ott laktam velük, mikor kitagadott a világ, nem tagadhatom meg nevelőszüleimet meg testvéreimet. Hát ezt már sokan hallották, és hamarosan megtudta mindenki a faluban, hogy Gábort két égerfa nevelte, és neki egy égerfa-testvére van. Így kezdődött nálunk az égerfák furcsa híre. Vasárnap lejöttek az udvarunkba messzi házakból is. Az istálló ajtajában állottak, amíg csak nem jött Gábor, és akkor megkérdezték:

– Hogy is van csak az a dolog a te égerfa-apáddal?

Néha egész csapat ember várta Gábort, kérdezték:

– Hol van az apád öröksége, mért nem gondolsz testvéredre, a rokonságot tartod-e az összes égerfákkal?

Egyszer aztán Gábor vasvillát kapott fel és nekiment az embereknek:

– Inkább tartom velök a rokonságot, mint veletek.

Apám behívta Gábort a nagyszobába, minket is behívott. Mi leültünk a díványra mind a hatan. Apám a karosszékekben ült. Gábor hajadonfővel állott.

– Most már az egész falu nevet rajtad, Gábor, mondd, hogy csak tréfáltál.

Gábor szomorúan nézett apánkra és miránk, gyerekekre, és azt mondta:

– Nem engedek abból, amit mondtam, semmit... ott nevelkedtem a két égerfa mellett, együtt volt jó dolgunk. Egyszer a csemete megmentette az életemet... a csemete-testvérem...

– Ez hogy volt?

– Ez úgy volt, hogy arrafelé hajtottak a vadászok erős télen két farkast... arra riasztották a két farkast az üldözők. Az én kis kunyhóm ott a földbe ásva nem védett volna meg, akkor a csemete-testvérem az ágaival elkezdett zörögni, mintha integetett volna... hívott. Felkapaszkodtam és ott ültem, amíg el nem mentek a farkasok... A két égerfa nevelt, a csemete, az a testvérem.

Apa csóválta a fejét, erősen a szemébe nézett Gábornak, de Gábor kiment a szobából, és estefelé elment tőlünk.

Favágók és szénégetők mondták két nap múlva, hogy ott lakik a testvérénél, az égerfánál, kis kalyibája van földbe ásva, és mogyorón meg dión él, meg halászik. Ezt mondták az emberek, de már nem nevettek úgy, mint régen, hanem restelkedtek egy kicsit, mert édesapánk azt mondta nekik:

– Látjátok, köztetek nem tudott nyugodtan élni. Úgy látszik, mégis neki volt igaza.

Nem lehetett soha megtudni az igazat, hogy miképpen volt Gábor dolga az égerfákkal. Csak az biztos, hogy az emberek ettől kezdve nálunk sandán nézték az égerfákat. Csóválták a fejüket, hümmögtek, ha égerfa akadt az útjukba. Restelkedtek az égerfák előtt.

Édesapa ezzel jött egyszer haza a mezőről:

– Tudod, Éva – ezt mondta anyánknak –, egy rúd kellett volna az egyik boglyába, mondom a legénynek,

vágd ki ott azt az égerfát, dehogy vágom, azt mondja, lehet, hogy a Gábor testvére vagy valamilyen rokona, nem nyúlok hozzá.

Azóta sok esztendő telt el, és az égerfa dolga még mindig nincs rendben a falunkban. Az emberek keresztet vetnek az égerfa előtt vagy elkerülik. Az égerfa dolga egyáltalán nincs rendben nálunk. Vannak, akik ránéznek az égerfára és nevetnek, vannak, akik óvatosan körüljárják és megnézik tetőtől talpig.

Gábor most a testvérénél lakik, és mindketten öregszenek.

ANYÁM KERTJE

Édesanyám és édesapám között éveken át tartó ádáz harc dúlt a kert miatt. Több kertünk volt, általában csupa kert volt ott a hegyek között az egész falu, az egész háttár. Nekünk például volt virágoskertünk, aztán volt szilvákertünk, volt a nagy-kertünk, ahol lucerna termett, a Nyikorics-kert is a mienk volt, de a vita a konyhakert miatt folyt. A többi kertnek volt más neve is, de a konyhakertet, azt csak kertnek hívtuk. A virágoskert, az a lányoké volt, édesanyám éppen az őszirózsák miatt avatkozott a virágoskert dolgába, édesapám csak ahhoz ragaszkodott, hogy rezedá is legyen benne, továbbá eltiltotta a pulykavirágot meg még valami más virágot, de ennek a nevét már elfelejttem. Tavasszal legfeljebb a szappanvirág miatt volt vita, mert a szakácsné a szappanvirágot a virágoskertbe csempészte, viszont édesanyám nem tűrte a virágoskertben a szappanvirágot, azt mondta, ez a kertbe, a konyhakertbe való.

Majd máskor mondom el közelebbről, mi minden volt ebben a kertben, a konyhakertben, most csak annyit említek, hogy voltak benne körtefák, almafák, birsalmafák, köszmétebokrok, ribizlibokrok, labdarózsafák, pünkösdi rózsafák, és, persze, szép nagy ágyak petrezselyemmel, murokkal, retekkel és egyéb konyha-zöldségekkel.

Amióta csak az eszemet tudom, mindig kísérletezett édesanyám káposztával is, de nem emlékszem rá, hogy saját káposztánk lett volna.

– Ez nem a Nyírség – mondta édesapám tavasszal édesanyámnak, de szegény anyánk azért mindig megpróbálkozott a palántákkal.

Soha nem termett egy rendes fő káposzta kertünkben, ősszel azt mondta apa büszkén:

– Na látod? – és beküldte a szekereset a városba, hogy hozzon a piacról egy szekér káposztát. Anyánk hiába becézte a földet, hiába öntöztette a palántákat, nem ért semmit, olyan szőlőfürtök voltak nálunk, mint egy hátikas, de olyan kis feje volt a káposztának, mint egy dió.

Pontosan ilyenkor újultak ki a viták, húsvét előtt: burgonya nem való a kertbe. Ott vannak a földek, nem kell a konyhakertben elvenni a helyet a burgonyának. Itt mindég édesanyámnak lett igaza, mert a konyhakertben nagyszerű burgonya termett, akár édesanyám szülőfalujában, a Nyírségben; amit a többi földről hoztak, az csak olyan hegyi burgonya volt. Anyám szeretett néhány szál kukoricát is a kertben, ezt apám kifogásolta, ugyanis kukoricánk, az volt más helyeken is. Ehelyett szívesen vette, ha néhány szál napraforgó volt a kertben, Így aztán volt kukorica is, napraforgó is.

De a harc, amit említettem, nem ezek miatt volt, ezek miatt csak vitáztak csöndesen, félhangon.

A harc a vadgesztenyefa miatt tört ki.

Mesélték nekünk az öregebb cselédek, hogy a harc 1892-ben tört ki, októberben. Édesapám szokás szerint bement szerdán vásárra a városba, és hozott a zsebében egy vadgesztenyét. Mikor leszállott a kis fekete kocsiról, és kiemelték utána a csomagokat, és levetette a köpenyét, meg letette a keménykalapját, és elvette Kati a kezéből az esernyőt, és az ebédlöben az asztalhoz ült, mindég kipakolta a zsebéből, amit hozott lányoknak, fiúknak, apróságokat. Hát 1892 októberében, mikor így kipakolt, kivett a zsebéből egy vadgesztenyét is: – Ezt a református templom előtt vettem fel a földről, eltettem neked, Éva, majd elültetjük a kertben, aztán ha szépen megnöl, mindég látod a szép nyírségi emléket, a vadgesztenyét.

– Vadgesztenyefát? – mondta édesanyánk ámulva –, én a Nyírségben nem is láttam vadgesztenyefát.

Így beszéltek nekünk tavaszidőn a béresek, bakterek, fejőasszonyok a háború kezdetét.

A későbbi nagy ellenségeskedésnél, ami a vadgesztenyefa körül folyt, már mi is jelen voltunk, de hogy miként vadult el a dolog, azt másoktól tudtuk meg.

Még azon az őszön is sokat vitáztak, édesanyám nem akarta elültetni, nem akart hozzányúlni, azt mondta:

– Ez nem fog kikelni soha, nincs is helye a kertben, ha felnől, elveszi a napot a többitől, ez csak olyan szegény vidékre való, ahol nincs más lomb.

Tavasszal már azt hitte mindenki, hogy elfelejtődött az egész vadgesztenye-dolog, de édesapánk húsvét előtt éppen ilyen tájon megkérdezte:

– Éva fiam, mi van a vadgesztenyével? Édesanyánk először azt mondta:

– Nekem hoztad ajándékba, elég szegény ajándék, de hát legyen, hanem ha egyszer nekem adtad, akkor mégis az enyém.

Édesapánk – úgy emlékezett rá az öreg juhászunk – egy kicsit restellte a dolgot, de aztán azt válaszolta:

– Jövő héten bemegyek a városba, hozok neked egy finom szövatköpenyt, hanem akkor vissza kell adnod a régi ajándékot, mert helyette adom.

Sajnos, édesanyám nagyon gondos volt, megvolt a vadgesztenye, átadta apámnak, aki aztán elültette a köszmétebokrok mellé, egy karót szúrt le melléje, hogy tudják, mi az a furcsa levél, ami kidugja a fejét, nehogy kigyomlálják.

Megjött a szövatköpeny, szép darab volt, de aztán pár hét múlva kidugta fejét a földből a vadgesztenyepalánta. Édesanyám mindig reménykedett eleinte, hogy lecsípi valami betévedt kacsa vagy liba, vagy esetleg egy kakas vagy egy tyúk, de ez nem történt meg.

A vadgesztenyefa mind nagyobb lett, és hiába volt minden, édesapánk ragaszkodott a vadgesztenyefához.

Egészséges, vidám kölyök lett ebből a vadgesztenyefából, mi gyerekek egyáltalán nem törődtünk vele, legfeljebb egy kicsit sandán néztünk rá, mert valamit halottunk fél füllel, hogy szüleink között szóváltás van a gesztenyefa miatt. Később, mikor már felcseperedtünk, már inkább megértettük, miről van szó.

– Éva, te mindig előre aggodalmaskodsz. Még csak gyenge hajtás, és mindég lenyesem, hol van ennek még árnyéka, hogy ártson a veteménynek meg a többi fának? Szép, árnyékos fa lesz, szép gyertyavirágok lesznek rajta...

– Mindig korán érkezik a veszedelem, sosincs elég korán védekezni. Kipusztul mellőle minden, ha megnől. Mire nekünk még árnyék ebben a lombos faluban, és mire másfajta virág, mint a szép, illatos kerti virágok?

De mégis édesanyámnak lett igaza; igen elterebélyesedett a fa, mikorára mi is megnőttünk. Akkor már ezt hallottuk:

– Elszívja az életerőt a gyenge kerti veteményektől, fáktól, beárnyékolja a szomszédságát, minden silány melléte.

– Szép, egészséges, derék fa, igaz, hogy semmi haszna nincs, de a szem gyönyörködik benne, örvend az ember szíve, ha ilyen egészséget lát.

– Igaz, egypár napig tart az öröm a virágjaival. Csak lomb az egész, az ilyennek az erdőben a helye, vagy ahol nagy pusztaság van.

– De ez a pár nap, amikor virágzik, akkor csupa gyönyörűség ránézni.

– Az a kis gyönyörűség, azért pusztuljon el az élet mellette. Ez egy céda perszóna, ez a fa.

Ezt mondta édesanyánk, és sírva fakadt. Ekkor már nagyocskák voltunk, megértettük a többit is, amit akkor sóhajtgatott, mikor édesapánk vigasztalta és csitította.

– Megmondom neked, Józsi, mindig is azért utáltam, mert ez egy céda személy. Jön azzal a nagy, elegáns, csinos természetével, és egyszerűen elcsábítja a napot, el-eszi az életet a többi rendes fa elől, a tisztességes burgonya elől, nem hagyja élni a többit. Egypár napig illatos, egypár napig divatos, azért aztán túrni kell, hogy megbomoljon miatta minden. Nincs gyümölcse, nincs semmi haszna, a fája csak tűzre való, mert egyszer kis ideig olyan kellemetes, azért szenved a többi élet. Téged is csak a nagy könnyelműségével csábított el, azzal, hogy egyszer egy évben olyan nagy pompában van.

– Tudod, Éva – mondta édesapánk elgondolkozva –, minden ok nélkül nem lehet kirúgni, ültess mellé diófát, aztán ha az egy kicsit nagyocska lesz, majd csinálunk valamit.

Édesanyánk különben is nagyon szerette a diófát, még azon tavaszon ültetett oda egy nagyocska hajtást, és aztán évekig várta, hogy fejlődjön.

Egy tavaszon közömbösen bement édesapánkhoz, azt mondta:

– Szépen fejlődne a diófa, de nem tud a gesztenyefa miatt.

Apánk kiment a konyhakertbe, valami karbolos vízzel leöntötte a vadgesztenyefa tövét, és már ezen a nyáron nem hajtott ki a gesztenyefa, mert elszáradt az egész. Kivágták, és azután tűzrevalónak használták. De csak gerjesztőnek, mert nagyon hamar ellobogott a fája.

TÖLGY

Anyánk, amíg csak élt szegény, mindig siratta Jóskát. Ha rosszkodtunk, azt mondta nekünk, soha jobb gyerek nem élt a földön Jóskánál, a hat gyerek közül egyik sem hasonlít Jóskához. Aztán azt is mindig emlegette, hogy milyen szép gyerek volt Jóska, meg hogy legokosabb volt a világon. Ilyenkor elszomorodtunk, magunkba szállottunk, fogadalmat tettünk, hogy meg fogunk javulni, hogy figyelni fogunk a kisasszonyra, hogy tanulni fogunk az iskolában. Jóska lett volna a mi bátyánk, ha életben marad, de meghalt szegényke hathetes korában. Első gyerek volt a háznál, és első fiúgyerek, utána jöttek a lányok mind a négyen. Mi ketten, fiúk, csak a lányok után érkeztünk. A lányok mesélték, hogy amíg csak ők voltak, anyánk gyakrabban emlegette Jóskát, és sokat sírt. A szakácsné meg a juhász azt mesélték, hogy amíg mi ketten, fiúk, nem jöttünk, addig apánk nagyon mérges természetű volt, csak akkor nyugodott meg, mikor végre mi is a világra jöttünk.

Ettől kezdve anyánk már nem sírt, de azért mindig emlegette Jóskát. Apánk most már nem harapdálta a száját, nem pirosodott el a homloka, hogy a lányoknak egyszerre négy pár lánycipő kell, hanem azt mondta büszkén: A fiúknak is kell hál' istennek két pár harmonikás lakkcsizma.

Jóska ott pihent az udvarunkon. Először volt a konyhakert, azután jött a lucernás. A lucernás után jött egy sor szénakazal, és a szénakazlak után, a patak felé lejtő dombon, ott volt a kis Jóska sírja. A kis Jóska fejfája egy tölgy volt. Erről a tölgyfáról akarok beszélni.

Amíg csak egészen kicsinyek voltunk, nem mondták nekünk sem a nagyobbacska gyermekek, sem a szakácsné, sem a juhász, senki. Játszogatunk a sír körül, a tölgyfa körül, de biztosat nem tudunk.

Mikor aztán egy kicsit megnőttünk és elkezdtek a tanulást, akkor a nagyobbacska kivettek bennünket és megmondták, hogy itt van a tölgyfa alatt eltemetve a kis Jóska, és vár bennünket, de most még nem mehetünk hozzá, csak majd ha megnövünk. Ha elvégeztük minden dolgunkat a földön, akkor fogunk itt vele találkozni.

Nekem is így mondták el a nővérek. Ez olyan ünnepestélyes volt, olyan, mint egy szép, szomorú mese mindég az első iskolánapon. Így ígértük ezt meg az öcsémnek, négy nővérem és én, de nem tarthatjuk be szavunkat, mert öcsém Olaszországban maradt, és más temetőben pihen.

Ekkor azonban még nem tudunk mindent, mert azt csak akkor mondták meg, amikor még nagyobbra nőtünk. Nekem az egésztest akkor mondták meg nővéreim, mikor az első osztályba iratkoztam. Szeptember elsején, mikor már a kocsiba volt fogva, és a tornác előtt állott, azt mondta édesapám:

– Vigyétek le, lányok, öcséteket a kis Jóskához, elmondhatjátok neki a tölgyfát.

A lányok kézen fogtak és elvezettek a lucernáson át a kertbe, egyenesen a kis Jóskához. Itt megállottunk és közrefogtuk bátyánkat, de úgy, hogy a tölgyfa is benne volt a körben. A tölgyfa már akkor szép, magas, sudár fa volt, jól elhagyott bennünket a növésben. Már nagy lombja volt, és az ágain kedves makkok ültek, de gubacs, amiből a tintát csináltuk, még nem termett rajta. (Ámbár lehet, hogy termett rajta gubacs is, de mi még addig nem vettük észre, hogy gubacs is terem rajta.)

Szóval, így körbeállottuk a fát meg a sírt, és akkor Ilonka nővérem elkezdte:

– Ez a fa itt a kis Jóska sírján a kis Jóska. Apa ültette a sírra, és a fa a kis Jóska okossága és lelke. A tölgyfa ága: a kis Jóska, meg a levele, meg a makkok rajta, az a kis Jóska reggelije. Anya meg apa úgy akarják, hogy ők a kis Jóska karjában pihenjenek... a kis Jóska karjában. Ha meghal anya vagy apa...

Itt nem lehetett tovább folytatni, mert mindnyájan kezdtünk sírni. Ilonka is sírt, de aztán abba hagytuk egy kicsit a sírást, és Ilonka nővérem tovább mondta:

– ...majd akkor le kell vágni a tölgyfát, és deszkát kell belőle csináltatni... ebből lesz a koporsója anyának meg apának, majd ha meg fognak halni szegények, akkor övük lesz a deszka, és ők is a kis Jóska karjában fognak pihenni. Ámen.

Így mondta Ilonka nővérem kis vékony, lányos hangján, és mi mind megint elkezdtünk zokogni, a nagyobb lányok is, átöleltük a kis Jóskát, a tölgyfát és simogattuk. Ettől kezdve egészen másként néztem a fát, de ettől kezdve tudtam, hogy másként nézi mindenki a tölgyfát, érezni lehetett, hogy ezt nem úgy nézik, mint más erdei tölgyfát. Az egész udvaron, a faluban is mindenki tudta, milyen sors vár a tölgyfára.

Múltak az évek, a tölgyfa még sudárabb, még terebélyesebb lett. Olyan roppant erős lett a tölgyfa, hogy nem volt párja az egész határban, de azért az emberek csak annyit mondtak, mikor meglátták:

– Ez, szegény, csak törekszik a magasba, csak gyarapszik, nem tudja a sorsát...

Büszke, nagy, hatalmas tölgy volt, méregzöldek voltak a levelei nyáron, télen szigorúan meredtek meztelen ágai az égnek. Ha vendégek jöttek a városból, első szavuk az volt:

– De gyönyörű, vidám, szép tölgy ez amottan, igazán nagyon gyönyörű, csupa élet.

Mi gyerekek csak összenéztünk, nem mondtunk semmit, csak nehéz lett a szívünk.

Tanultuk az iskolában, hogy a tölgyfa az erdő büszkesége, és századokig él, a gyerekek mind jegyezték, csak én nem jegyeztem, nekem kihullott a könny a szememből a papirosra.

Még Halmiban is tudták a tölgyfa dolgát, egyszer beteg volt édesanyám, kijött Liptay Béla orvos, azzal köszöntött be:

– Már az országútról figyeltem a házuk táját, egyszer csak megláttam a tölgyfát... na gondoltam: hál' istennek még idejében jöttem.

Aztán megvizsgálta anyámat, és csak annyit mondott:

– Levelezni fog az a tölgyfa még tíz esztendő múlva is, nincs semmi baj.

Úgy mentem a háborúba, hogy előbb elbúcsúztam a tölgyfától. Kimentem a kert végébe, és túl a szénakazlakon, a patak felé lejtő domb élén, megállottam a tölgyfa alatt. Felnéztem a dús, zöld lombjára, egy pillantást vettem hatalmas törzsére, aztán megmondtam neki hebegve, ijedten, suttogva:

– Halálra vagy ítélve...

A fa nem mozdult, csak tovább szikráztak a reményesség zöld színében az élet zamatával terhes levelei. Kezemen, ridegen rászóltam:

– Halálra vagy ítélve!...

Itta tovább boldogan a napsugarat, meg sem rezgett, egy levele sem mozdult, százezer levele közül egyetlen egy sem moccant, nem változott el a színe egyetlen levélnek sem a százezer közül.

Ez csakugyan a kis Jóska, gondoltam, és most az jár az eszében, hogy ha meghal anya meg apa, ő fogja ringatni őket karjaiban.

Így én is egészen erősen, egészséges lélekkel búcsúztam otthonról, és elmentem a háborúba meg más mesze tájakra.

Csak sokára jöttem vissza. Ahogy jöttünk a kis kocsi-val, sok esztendő után, a határban azt mondtam a kocsisnak:

– Állj meg!

Felállottam a bőrülésre, és kutattam szememmel a fát, nem láttam sehol. A piros tetejű házunkat láttam, a magazint is, de a tölgyfát nem láttam. Pedig már tavasz volt, és a zöld lombkoronának messzi el kellett volna látszani.

– Mehetünk – mondtam a kocsisnak, és visszaültem, sokáig sírtam, aztán azt kérdeztem:

– Tizenhatban, ősszel vágták ki a fát?

– Tizenhatban, ősszel – mondta bánatosan a kocsis.

Lassította a lovakat, aztán hátrafordult, és még azt mondta:

– Majd én megmutatom a többi deszkát. A magazin padlásán van a maradék deszka, annyi, amennyi éppen kell...

Apám otthon az ablakhoz vitt, azt mondta:

– Máskor innen olyan vidám volt a kilátás... A szép nagy tölgyfát látta az ember...

Megöleltem apámat, és együtt szomorkodtunk. Nagy sokára aztán én szólaltam meg:

– Tudom, még azt szeretné mondani apám, hogy a többi deszka a magazin padlásán van...

– Ezt... ezt – felelte fojtottan apám, és akkor felkeltünk, kimentünk a tornácra és sokáig hallgattunk.

...Szeles, havas decemberi éjszaka volt, a községi bíró csuromvizes szűrben és csupa sár boeskorosan jött hozzám a városba. Levette a süvegét hosszú hajáról, és azt mondta, jó szerencsét, csak rekedten és kínosan így szólott köszönés helyett:

– Ma délután lehoztuk a deszkákat a magazin padlásáról...

SZELÍDGESZTENYEFA

A vadgesztenyefa sorsát már leírtam, de volt a faluban egy szelídgesztenyefa is, ennek most mondom el a dolgát.

Csupán egyetlen szelídgesztenyefa volt az egész faluban. Ez pedig a Csomnyesz-k-hegyen. Szép napos volt ez a Csomnyesz-k-hegy, odafordította domború hasát a Túr felé meg a nap felé, kora reggel már odasütött rája a nap, és csak késő estelen vonult el tetejéről, mikor lenn a völgyben már jóformán sötét volt. Itt aztán, persze, zamatosabb volt a körte, dagadtabb volt a szilva, a duránci barack is telibb volt ezen a hegyen, mint más dombokon. Azt mondták a falubeliek, hogy valamikor ez a Csomnyesz-k-hegy volt a falunkban fő hegy. És főképpen a Csomnye családnak volt itt a legfőbb része. Egy ily régi Csomnye hozott egyszer – de már az régen volt – egy szelídgesztenyefa-csemetét. Odaültette a szőlője aljába, és szépen körülkerítette, aztán évekig csak beszélgettek róla, hogy vajon terem-e gyümölcsöt a fa, ha megnől. Mondom, hogy a falunkban nincs ezen az egyen kívül egyetlen szelídgesztenyefa sem, nem is volt soha. Talán tíz esztendő is eltelt, hogy az első gesztenyék megteremtek a fán. Ezt csak úgy taláломra mondom, nem tudta senki nekem pontosan megmondani, hányadik évre termett az első pár szem gesztenye a szelídgesztenyefán. Az biztos, hogy ezek a gesztenyés Csomnyéék nagyon óvták a fát, nagyon ápolták, nagyon vigyáztak rá. Egyik szemük mindig rajta volt a szelídgesztenyefán.

Arra a csudára, hogy gesztenye termett a szelídgesztenyefán, összeszaladt az egész falu. Még azt is tudták, hány szem lesz rajta az őszön. Már a zöld burkán látni lehetett: nem vadgesztenyét fog teremni, de azt a pilla-

natot várta mindenki, mikor leütik az első pár szemet, és megtudja mindenki az ízét.

Nem azért, mintha a mi falunkban valaki olyan gyümölcséhes volna, hiszen van nekünk diónk, mogyorónk, korai, késői szilvánk, szőlőnk, mindenünk, csak éppen gesztenyénk nincsen semmilyen fajta. (Meg cseresznyénk sincsen, csak amolyan apró, hegyi, meg aztán éppen csak meggyünk nincsen, de egyéb minden van. Ha csak a dinyaét is nem számítjuk gyümölcsnek, mert az sincsen.)

Szüretkor még mindég nem érett be a gesztenye, csak már úgy dérhullás idején mondták, hogy megvolt a próba. Csomnyéék leszedték a gesztenyét, néhány szemet elosztottak, néhány szemet megfőztek, néhány szemet pedig megsütöttek. De mind jó volt, bizonyították azok is, akik ajándékba kaptak. Már ezen a télen úgy nézték Csomnyéékat, hogy nekik valami különös kincsük van, ami nincs akárkinek a faluban. Gesztenyés Csomnyééknak kezdték hívni őket, és egy hársfaládikóban tartotta az öreg Csomnye a pár szem szelídgesztenyét, ami saját földjén, saját határukban termett.

Mindenki büszkélkedett egy kicsit a szelídgesztenyefával, más falubeliek előtt módját ejtették, hogy megemlítsük:

– Hogy terem nálatok a szelídgesztenye? Nálunk elég szépen... ezidén is rendes termés volt. Turci vagy komorzáni ember csak úgy sápadozott, ha az ilyet hallotta:

– Mi a fene? Szelídgesztenye terem nálatok?

Egyébbel nemigen hencegtünk, de a szelídgesztenye, az más, az nincs a környéken egy szál sem. Úgy nézték a Csomnyéékat, hogy valami külön vagyonuk van, aztán a vagyonhoz jeles címet is kaptak: ők voltak a gesztenyés Csomnyéék.

Következő esztendőben, persze, a szelídgesztenyefa megint kivirágzott, kezdtek rajta dagadozni a kis szelídgesztenyék. A gesztenyés Csomnye családból attól kezdve egész nyáron és egész őszön ott aludt valaki a fa alatt éjszakának idején. Csakhogy irigy természetű az ember, meg kíváncsi is, el-ellopogattak egy-egy szemet a fáról.

Csomnyééknél nagy veszekedések voltak, az öreg Csomnye mérgeskedett a családjával:

– Nem lehet rátok bízni semmit, már a gesztenyét, is el lehet lopni a fejetek fölül.

Nagyobb baj akkor lett, amikor a Lukuc fiút egész kosár gesztenye lopásán érték a Csomnye fiúk, ettől kezdve elmérgesedett a dolog. A Lukuc család fenekedett a Csomnye családra, a két család barátai ki ehhez, ki ahhoz tartott, a barátság szerint.

Az őszi gesztenye szürete nagyobb volt, mint az első évben, de a bokrokból kövek repültek a szüretelőkre. Becsületből mégis le kellett szedni az egész gesztenyetermést. Beszakadt fejjel mentek haza a szüretelők a pár mérce gesztenyével – alig volt három köpéce –, de nem lehetett otthagyni a fán, mert akkor világ csúfjává lett volna a Csomnye család: még a gesztenyetermését sem merte leszüretelni.

A következő tavasz mindjárt nagy verekedéssel kezdődött. Kimentek az emberek forгатni a hegyet, de a két tábor hamarosan megoszolt, és a tavalyi haragokat kellett először elintézni. Egész nyáron át folyt a villongás. Már a faluban is folyt a vita, nemcsak fenn a hegyen. Igazán ősszel kezdődött. Lukucék megfogadták, hogy nem lesz gesztenyeszüret többé a faluban. Csomnyéék vállalták a harcot. Éjjel és nappal mindég ott táboroztak az ellenséges családok és a barátaik meg ellenségeik – ki-ki szíve és rokonsága szerint – a szelídgesztényefa vidékén.

Volt akkoriban egy nagyon okos bírónk a faluban. Ignát Szimjuonnak hívták – hozzá fordult a falu, hogy szüntesse be a háborúskodást. Inkább vágassa ki a gesztenyefát. Össze is hívta a bíró a falut, és azt mondta, hogy a rend és a nyugalom miatt ki kellene vágnia a Csomnye családnak, jószántából, a szelídgesztényefát, úgyse hoz olyan nagy hasznot. Az öreg Csomnye, a gesztenyés Csomnye, akkor felállott a barátok és a pártolók között és azt mondta:

– A fát nem lehet kivágni, mert ez a fa vendég a mi vidékünkön. A vendéget nem ölhetjük meg azért, mert a családban veszekedés van. Ez a fa: vendégünk, a falu vendége, nem lehet megölni. Idegen itt, neki semmi köze a mi dolgainkhoz.

Ezt belátta mindenki, és így tovább is ottmaradt a fa a Csomnyeszék-hegyen. Hanem a másik évben az egyik

gazda már nem ment forgatni. Meg is mondta templom előtt előre:

– A Csomnyesz-k-hegyre nem megyek többet, semmi szükségem rá, hogy beüssék a fejemet. Hadd vesszen ott, amim van, majd megyek más hegyre! Én az idén a Kerek-hegyre megyek, ott kezdek dolgozni, aztán jövőre már ott is rendben leszek.

Csakugyan ez az ember, egy bizonyos Hilimon Gábor, nem is ment ki a Csomnyesz-k-hegyre, elment a Kerek-hegyre, és ott dolgozott az irtókapával. Igaza is volt, mert ezen a nyáron még vadabb lett a harc a szelídsztyenyefa körül. Nyár derekán már egész csomó bevett fejet borogattak az asszonyok.

A szelídsztyenyefa mindebből nem érthetett semmit, ő csak megtette a kötelességét ebben az évben is. Most már vékaszámra mutatkozott a termés, de minél jobban igyekezett a szelídsztyenyefa, hogy szaporítsa az áldást, csak nagyobb lett a harag, és csak nagyobb lett az irigység.

Ebben az évben már alig volt szüret, már edény helyett is karót vittek az emberek. Nem is törődtek a szelídsztyenyével, hanem ahogy kiértek, egymásnak estek. A következő tavaszon egészen elnéptelenedett a szegény szelídsztyenyefa körül a vidék. Még a Csomnye család is más helyeken kezdett dolgozni, csak néha ment ki egyik-másik közülük, hogy lássa, nem esett-e baja, mert vendég volt náluk, méghozzá rokonok, ismerősök és hozzája hasonlók nélkül. Senki sem nyúlt hozzá, de kerülte mindenki még a táját is.

A Csomnyesz-k-hegy egészen elárvult, felverte a dudva, a Kerek-hegy lett nagy, hatalmas és barátságos. A szelídsztyenyefa ott áll a Csomnyesz-k-hegyen, és amíg ott marad, addig csak pásztorok tévednek arra a vidékre. A szelídsztyenyefa most már öregszik, ott fog most már meghalni nálunk, idegenben. Ha elszárad, vagy ha leteríti a vihar, akkor megint élet lehet a Csomnyesz-k-hegyen. Sokan már alig várják szegény szelídsztyenyefa halálát, aki pedig soha nem vétett semmit senkinek, és méghozzá vendég is nálunk.

KEGYDÍJAS DIÓFA

Egy éjszaka rablósiványok jártak az udvarunkon. Hajnaltájban történt a rablósiványság, nagy kiabálást hallottunk a magazin felől. Apánk a kétsövű puskával szaladt ki, a kisasszony elfelejtett ránk vigyázni, mert ő is sietett rablósiványokat nézni. Így mi gyerekek is ki-siethettünk hosszú ingeinkben. A magazin alatt volt a pincénk, a pince előtt ott állott Strángu Stefán a Bábié, és vérzett a jobb keze, és kiáltozott, de rablósiványokat nem láttunk, csak hallottuk, hogy zörög szekerük az országúton.

– Hamar hozzatok spirituszt, ne bámuljatok – mondta apánk Kati néninek, és amíg Kati néni a spirituszt hozta, addig Strángu Stefán a Bábié nagy izgatottan elmondta, hogy rablósiványok törtek a pincére, és lopóval húzták a bort meg a szilvóriumot a hordókból, meg csapon is eresztették. Ott állott a szekerük az utcán, oda hordták edényekkel, és saját hordójukat töltögették a borral meg a szilvóriummal. Terebesiek voltak, és négyen vagy öten lehettek. Strángu Stefán a Bábié, aki első szomszédunk volt a Bojtos utca felől, úgy mondta tovább, hogy meghallotta a zajt, felébredt a szekérezésre, a fejszével odalopózott a pinceajtóhoz, és mikor meglátta, hogy csakugyan rablósiványok törtek a pincére, kiáltozni kezdett. Erre a rablósiványok kirohantak és nekitámadtak. A fejszével vagdalkozott, azok bicskával támadtak rá, úgy vágták meg a keze fejét a jobb kezén.

Most ömlött a vér Strángu Stefán a Bábié kezéből, és alig lógott a keze feje a jobb kezén, és az ujjai is össze voltak vagdosva. Megérkezett a spiritusz. Apám a spiri-

tusszal lemosta a véres kezét. Mondta a kocsisnak, hogy fogjon be, beviszik az orvoshoz Stefánt, csak éppen beköztözik még vattával meg jodoformmal véres kezét.

Amíg a kocsis a bricskát készítette, meg a lovakat itatta, meg a szerszámot előhozta, meg a lovakat befogta, apám még beszélgetett Stefánnal.

– Sohase lesz ember a jobb kezedből, Stefán – mondta apánk.

– Azt hiszem én is – válaszolta Strángu Stefán a Babié.

– Nem lett volna elég, ha bezörgetsz az ablakomon, aztán majd kijöttem volna én a puskával?

– Elég lett volna. De amikor látja az ember, hogy csak jönnek éjszakának idején, méghozzá szekérrel, és látja az ember, hogy cipelik a drága bort meg a finom szilvóriumot, hát elfogja az érzés és nem gondolkodik.

Már bánom, hogy nem vágtam fejbe valamelyiket a bal-támmal.

– Pedig nem vitték volna el az egész pincét, legfeljebb vagy két hordót tölthettek volna meg.

– Most már túl vagyunk rajta, de oda a kezem.

– Majd ahogy lehet, segíték rajtad. Mert te most koldussá lettél.

– Csak amíg megnöl a fiam, mert aztán majd segít ő rajtam.

A városban nem tudtak segíteni Stefánon, egy kicsit bevarrták a kezét, de az ujjait levágták, nem ért semmit a jobb keze. Koldus lett, ahogy mifelénk mondják. Apánk behívta Stefánt a belső szobába, és ott megbeszéltek, hogy Stefán komenciót kap, neki is mérni fognak málét, sót kap, szalonnát kap, meg tavasszal segítséget a szántáshoz, embert a kapáláshoz, mindaddig, amíg a fia visszajön a katonaságtól. Stefán mindig ott volt körülöttünk az udvarban, amit lehetett, segített. Vizet hozott, és kísérte apámat a hegyre, ha kiment a szőlőbe. De azért a faluban azt mondták, hogy amíg a fia megnöl, mégiscsak ő a kegydíjas Stefán...

Hát ez volt az egyik kegydíjas a falunkban, a másik egy diófa volt.

Ez a diófa a hegy alatt, a Pondorászkában nőtt, egy kis patak mellett. Én még kisfiú voltam akkor, de azért

nagyon szerettem bicskával faricskálni. Olyan kis zöld bicska volt, fanyelű, egy szív volt a pengéjén. Tavaszi szántásnál vagy valami mezsgye-dolognál, már nem tudom, elmentem apánkkal a Pondorászkába, éppen ott ültünk le a patak partján, a diófa alatt. Apánk elment a napszámosokhoz, én meg nem tudom, hogy jutott eszembe ilyen istentelenség, egyszerre csak nekimentem a bicskával a diófának, és egy nagy szíjravalót hasítottam le a törzséből. Fiatal volt a diófa, könnyen jött le a szíjra-
való.

Meglátja Irina a zsenge diófát a nagy fehér sebbel, elkezd sikoltozni, és keresztet vet, és siet apához, egészen piros, ahogy elmondja, hogy mit csináltam. Jön vissza apa, nagyon borús az arca, nézi a diófát, néz engem, szerettem volna a föld alá süllyedni.

Az emberek is abba hagyják a munkát, mind odagyűlnek, én úgy állok ott, mint a bűnös, és a diófa úgy áll ott, mint az áldozat. Most már tudtam, hogy nagy bűnt követtem el, és elkezdtem sírni. Senki nem vigasztalt, az emberek szigorúan néztek rám, láttam, hogy nincs megbocsátás. Apám nem törődött velem, csak a diófát nézte elgondolkozva és azt mondta:

– Majd megpróbálom, talán lehet segíteni rajta.

– Nem lehet ezen többé – mondták az öregebb emberek –, ebből a diófából nem lesz többé ember.

Apám hazament, de engem ott hagyott, azt mondta Irinának, vigyázzon rám, nehogy kiirtsam az egész hegyet. Aztán jó sokára visszajött, két béresünk edényeket meg más dolgokat cipelt utána. Az edényekben valami kulimász volt, nem tudom, micsoda, meg valami viaszkos szalagokat is hoztak. Bekenték a fán a sebhelyet, apám személyesen dolgozott. A viaszkos vászonból kötést tettek a sebre, egészen bepólyálták a fát, úgy be volt kötözve, mint Strángu Stefán a Bábíé keze, mikor a rabló-zsiványokkal szembeszállott.

Apa nem beszélt előttem soha a dologról, de minden héten kivitt a fához, később már én is segítettem a kötözésnél. Nagyon lassan gyógyult a seb, sokszor már azt hittük, hogy elpusztul a fa. A levelei sárgultak, lehullottak, de mindig mosogattuk, hogy hadd aludja ki magát, nem tudtuk, felébred-e tavasszal.

Alig vártuk az első tavaszi napot, mentünk ki apámmal a diófához. Apám a körmével próbálta a héját; van-e benne élet? Élet volt benne, de nagyon nehezen lábadozott. Nyáron volt rajta egypár szebb levél. Szóval, életben maradt.

Másik évben megint kapott valami nagy bajt, mert beteg volt az a szegény diófa egészen a csontjáig. Az egyik helyen felnyílt a seb, és ott gennyezett. Csapot vert bele édesapám, akkoriban nagyon aggódott, hogy most már nem lehet megmenteni. Ősszel kivettük a csapot, a seb behegedt, aztán vártuk a következő tavaszt.

Én nem maradhattam a diófa mellett strázsának, mert nekem el kellett mennem városi iskolába, de a leveleimben mindig kérdeztem, hogy van a diófa. Vakációban, persze első vagy legfeljebb második nap kimentem a diófához, és ha nem látott senki, szépen meghajtottam magam és üdvözöltem restelkedve és szegyenkezve.

Soha nem lett ember belőle, nem tudott erőre kapni és a diófa, később, mikor már egészen behegedt a seb, még mindig fájhattak a csontjai, mert sem rendes sötétzöld levél nem volt rajta, sem gyümölcsöt nem adott, nem termett rajta dió soha. Új cselédek, akik más faluból jöttek, azt mondták apánknak:

– Van ott valami redves diófa a patak partján, jobb, ha kivágjuk, nem ér az semmit.

Apám azt mondta az embereknek:

– Éppen úgy kapáljátok, ápoljátok, mint a többi gyümölcsfát. Ennyi kijár neki a sok szenvedésért.

Anyám, ha szilváért küldött a Pondorászkába a szolgálólányok közül egyet, mindig megmondta:

– Szedjetek vagy tíz levelet, de ne többet, arról a diófáról ott a patak mellett... ne érezze, hogy nem veszszük hasznát.

Néha virágcsokorba, néha ecetágyba vagy vizes uborka közé került egy levél a diófáról, nem érezhette, hogy ingyen kapja a segílyt.

Sokáig tartott ez így.

Éppen azon a nyáron, mikor Strángu Stefán a Bábíé hazajött a katonaságtól, jöttek mondani, hogy kiszáradt a diófa.

Mind kimentünk a Pondorászkába, odaültünk a diófa alá, most már csakugyan kiszáradt, egészen biztos volt.

Ott ültünk édesapámmal és még néhány falubeli öregebb emberrel, és sokáig ültünk, mindenki hallgatott.

A legöregebb, a Nitituc szomszédunk öregapja szólalt meg végre:

– Jól ápoltátok, rendesen kiszolgáltátok, hát rajtatok nincs már semmi véték.

Apám nem tudott szólani semmit, csak felállott és kezét fogott az öreg Nitituccal, és azután megindultunk ballagva és csendesen a falu felé.

A házuk előtt, mikor elváltunk, még ennyit mondott az öreg Nitituc:

– Mi mindnyájan jó emberek vagyunk.

És az öreg Nitituc velem is kezét fogott.

ÍTÉLET

Az öreg Ignát Szimjuon minden vasárnap délelőtt bejött hozzánk a Pálna alól. Mert ott lakott a Pálna hegy alatt, a végtelen bükkös szélén. Bottal járt, nem baltával, mint a többi emberek, és ami a legcsodálatosabb volt, fekete szemüveget viselt. (Fekete szemüvege csak apámnak volt a faluban, de ő csak nyáron hordta.) Én a fekete szemüveg miatt tiszteltem nagyon az öreget, de a faluban azt mesélték, hogy régen ő volt a bíró, és emiatt volt nagy becsülete. A többi ember többnyire állva vagy guggolva tartózkodott a tornácokon, de az öreg Ignát Szimjuonnak mindjárt széket hoztunk és leültettük.

Aztán később azt hallottam, hogy a bíráskodáshoz bölcsesség kell, és egyszer meg is kérdeztem az öreget:

– Igaz, hogy bíró voltál?

– Igaz fiam – mondta, és közelebb húzott magához.

– Most már nem vagy olyan bölcs, mint régen, mikor bíró voltál?

– Már régen nem próbáltam ki a bölcsességemet – mondta kicsit nevetve, de aztán elkomolyodott, és még ennyit mondott: – Nem elég bölcsnek lenni, szemébe kell nézni a tolvajnak, gonosznak, ki kell olvasni szeméből a bűnt. Az én szemem meg már gyöngé ehhez.

– Még mi kell a bírósághoz?

Erre az öreg Ignát Szimjuon fejemre tette a kezét és hosszasan hallgatott. Sokan voltak a tornácon, és figyelték a beszélgetést, de most egyszerre még nagyobb csend lett, és mindenki várta, mit mond a régi bíró.

Láttam, hogy összenéznek apámmal, és aztán azt is láttam, hogy apám lehajtja a fejét és elgondolkozik. Az öreg Ignát Szimjuon az emberekhez fordult és azt mondta:

– Ha majd nagyobb lesz a gyerek, elmondom neki a négy kerék dolgát.

Akkor még beszélgettek egy kicsit, de jobbra máléről, szilváról. Az öreg nem engedett maga mellől, ott tartott, hanem a bíróságról nem mondott semmit.

Még eszembe jutott néha, hogy nem tudom, mi kell a bírósághoz, hogy az öreg Ignát Szimjuon nem válaszolt a kérdésekre, de aztán egészen megfeledkeztem a dolgról.

Nagyobbacska diák voltam, nyári vakáción odahaza, egyszer lejön egy felvégi nagy sietve és újságolja:

– Nagyon elgyöngült az öreg Ignát Szimjuon, szeretne beszélni egy kicsit az úrfival, szeretné, ha feljönne hozzá.

Apámra néztem, ő csak intett, hogy menjek.

Felgyalogoltam a legénnyel a Pálna alá, egészen az Ignát Szimjuon házáig. Az udvaron ült az öreg egy csomó párnán, kis asztal volt előtte, az asztalon fekete szemüvege. Egy nagy szilvafa alatt ült, a szilvafához oda volt támasztva a botja. Megismert engem és szólott az egyik unokájának, hogy hozzanak ki nekem is valami székot. Egy kis padot hozott ki a házból az egyik unokája, az is mellém ült, és akkor az öreg elkezdett beszélni.

– Azt kérdezted tőlem, hogy a bölcsességen és a jó szemem kívül még mi kell a bírósághoz. Jó régen volt ez, akkor még nem értetted volna, hát adósod maradtam a felelettel addig, amíg hasznát veheted, ha megmondom. Senkinek nem maradtam soha adósa, hát neked is megadom a tartozásom.

...Úgy éltünk mi itt a faluban, mint a testvérek. De vannak rossz testvérek is, nemcsak jó testvérek, hát bizony itt is előadódott holmi csenés, holmi verekedés. Nemigen szaladgáltunk mi abban az időben a városba bíróságokhoz, mert drága a törvény, drága az idő, aztán csak magunkat rövidítettük volna a pereskedésekkel. A kendertolvajokat a Túrba mártogattuk, a birkatolvajoknak a nyakába tettük a lopott jószágot, vagy ha már megbábták, akkor legalább a csontját, aztán a templom előtt kellett nekik szégyenkezni a gonoszságuk miatt, a bűnöségük jelével a nyakukban. A ti udvarotokról is lába kelt hébe-hóba miegymásnak, csirkének, lúdnak, régi hordódongának, egy-egy lepedő szénának, szalmának, de apád soha nem jelentette a dolgot.

Egyszer aztán nagy kár érte apádat, négy kereket lop-
tak a csűréből, mégpedig igen galád módon. Az egyik
szekérből vette ki a négy kereket a tolvaj, mégpedig a
legnehezebb időben, szilvaszedéskor, mikor nagy szükség
van még a talicskára is. Talán ezt sem jelentette volna
apád, de a béresek azonnal elszaladtak hozzád a hírrel,
mert az ő becsületük is kockán forgott.

Eljöttek hozzád, a falu bírójához, és én azonnal lemen-
tem igazságot tenni. Félreverttem a harangot, és dobol-
tattam a községháza előtt a lopást, hamarosan összeszaladt
az egész falu. Kiadtam a rendeletet, hogy hozzák elém a
tolvajt, csak meg lehet ismerni négy olyan jeles kereket,
amilyen az apád szekérében volt. Mire este lett, már hoz-
ták elém a tolvajt a községházára – akkor még szalmate-
tős volt a községháza, és a jegyző is csak egyszer hetenként
járt ki hozzánk, csütörtökön, a harmadik faluból, de azért
nagyobb volt a becsület, mint ma, ezt csak úgy mondom.

Az egyik Burkus volt a tolvaj, öt évvel ezelőtt halt meg,
Burkusoknak az apja. Nem is tagadta a lopást,
én meg hamar készen voltam az ítélettel, mondtam apád-
nak, hogy vissza kell adnia a kerekeket, de az egyik ke-
reket vasárnap a nyakába akasztjuk, és így kell ülnie a
templom előtt. Apád akkor azt mondta, hogy ez nagyon
súlyos ítélet, sok gyereke van a bűnösnek, meg öreg is
már ahhoz, hogy ilyen szégyen essen rajta.

Mérges lettem, azt mondtam, akkor hát ítélkezz te
rajta, átadom neked a bírói hatalmat, ítélkezz.
Azt mondta apád, hogy nagyon nehéz itt ítélkezni,
mert szegény ember ez, és ha nincs jó kereke, akkor nem
kereshet a szekerezéssel a szilvánál.

Na látod, mondtam apádnak, nem tudsz ítélkezni, visz-
szaveszem tőled a bíróságot. Nyomban vissza is vettem,
és azt az ítéletet hoztam, hogy továbbra is használnia
kell a kerekeket.

Így aztán Burkus bizony azon az őszön az apád kere-
keivel szekerezte a szilvát, de igen nagy büntetés volt
az neki. Már harmadnap eljött hozzád, hogy nagyon meg-
szenvedett a kerekekért, engedjem, hogy adja vissza. De
én nem engedtem, azt mondtam, meg kell szenvedned a
lopásért, le kell töltened a büntetést. Majd én megmon-
dom, mikor szabadulsz. Úgy szekerezett egész őszön az

őreg Burkus az apád kerekeivel, nagy szégyenszemre. Csak amikor vége volt a szilvaszedésnek, meg a máléhordásnak is, akkor könyörültünk meg rajta. Én gondoltam ugyan arra, hogy még a zsindeyhordást is végigcsináltatjuk vele, de apád is nagyon közbevetette magát az érdekében, és így elengedtem neki a további büntetést, hogy a lopott kerekekkel szégyenkezzen a falu előtt. Összegyűlt az egész alvég és felvég, mikor az öreg Burkus és családja nagy boldogsággal visszahozhatta a kerekeket a csűrbe, ráhúzták a kerekeket a nyomorék szekér tengelyére, mindenkinek könnyebb lett a szíve, hogy elmúlt Burkusék feje fölül a szégyen és a csapás. Én magam is, apád is kezdet fogtunk az öreg Burkussal, aztán szent lett a béke, és hosszú időn keresztül megint nem tűnt el semmi az udvarokról, mert az emberek jól megjegyezték maguknak ezt a leckét.

RÉGI SZŐLŐTŐKE

Szép nagy szőlőkertek voltak a mi határunkban, volt a Kis-hegy, volt feljebb a Nagy-hegy, volt a Kerek-kert, volt a szuszáni borhegy, és volt a Vécsey-erdő felé a Csomnyesz-k-hegy, ez egészen a Csomnye család tulajdona volt. A hegyeken természetesen elsősorban szőlő termett, de mindegyik hegynek volt egy külön nevezetessége. A Csomnyesz-k-hegyen termett a legjobb szőlő, de ez arról volt inkább híres, hogy itt trónolt a falu egyetlen szelíd-gesztenyefája, aztán itt volt a legfeketébb s legédesebb szeder, a Kis-hegyen volt a legtöbb hársfa, a Nagy-hegyen volt a legjobb barack, a szuszáni borhegyen termett a legnagyobb szemű mogyoró.

Egyszer aztán mihozzánk is megérkezett a filoxéra. A filoxéra kiirtotta a szőlőket a hegyekről, és leborotválta mind a gyönyörű szőlőlugasokat. A Csomnye család egészen elszegényedett, mert ők a büszke szőlőjük mellett már semmi mással nem gondoltak az utóbbi időben. A Csomnyesz-k-hegy ettől kezdve a kígyóiról lett híres. Semmi nem maradt a régi szőlőtőkéből, elnémultak a szüreti vígasságok és szüreti kolompok, szüreti lövöldözések, kihunytak a magasra lobogó szüreti rózsélángok.

– Egy időre elvette Isten a borunkat – mondták az emberek –, biztosan sokallotta, hogy a falu annyit iszik, megcsapolta Isten a boroshordókat, és kivette a borosporciót a kezünkből...

A faluban a szőlősgazdák sok szemrehányást kaptak ebben az időben a szegényebb emberektől, akiknek soha nem volt szőlőjük:

– Látod, felballagtam kosarammal a szüretre, és nem adtál egypár fürtöt. Most jobb, hogy neked sincs se borod, se szőlőd?...

A szőlősgazdák lesütötték szemeiket, és úgy vették, hogy ez égi bélyeg, amit lelkükre sütött az égi Atya, mert olyan gögősek voltak a szőlőkben, és kelleténél hangosabban kurjongattak széles jókedvükben.

Hanem aztán, a Csomnye család kivételével, minden ház megint elkezdte a szőlőkben a forgatást meg a többi szőlőmunkát. A Csomnye család, mely nagyobbára fönt lakott imádott szőlője körül, leszállott a hegyről a völgybe, és kendert meg málét kezdett termesztetni. Nekik már nem volt ahhoz erejük, hogy megint előlről kezdjék a szőlőt. Ők már csak a kender, meg a málé, meg a baromfi mellett szöszmötölhettek, nekik már a szőlőhegy befellegzett.

A régi szőlőknek még a gyökere is kiszáradt. Mindössze egyetlenegy szőlőtőke maradt meg a nagy pusztulásban, és ez az egyetlenegy szőlőtőke éppen a mi kertünkben zöldellt. Még a vidám, dús szüret idején választotta ki a tőkét apám a hegyen, és télen nagy gonddal hazahozatta, a virágoskertben elhelyezte. Mesélték az emberek, hogy apám sok földdel együtt, igen nagy munkával ásatta ki a szőlőtőkét, aztán így hozatta le nagy óvatossággal szekéren. Apám azt mondta, hogy jó helye lesz a konyhakertben, de anyám azt szerette volna, ha a virágoskertbe ültetik el. Így is lett, a virágoskertbe ültették el a szőlőtőkét, és megfogant, tavasszal rügyezett, az első évben még gyengélkedett, de aztán megszokta a virágoskertet.

Mindössze ez az egyetlen régi szőlőtőke maradt meg a faluban, és az emberek azt beszéltek, hogy ez a szőlőtőke kimenekült a többi bűnös tőke közül, megtisztult a faluban, a virágok között. Ez a szóbeszéd még szaporább lett azután, hogy a szőlőtőke egyáltalán nem hozott gyümölcsöt. Egy fia fűrt szőlő sem volt soha a szőlőtőkén, és az öregebbek ezen nem is csodálkoztak. A szőlőtőke nem akar már senkit az italozás vétkébe hajtani, ha egyszer úgy adta a sors, hogy egyedül ő menekült meg a nagy testvérpusztulásból.

A kipusztult hegyeken újra zöldelltek már a friss ültetések, már volt egy gyenge szüret is, éppen csak kóstolóul, de a régi szőlőtőke nem akart gyümölcsözni. Senki nem értette, hogy van ez és miért, a régi szőlőtőke csak ágaszkodott, csak bokrosodott, de nem termett rajta semmi. Már

majdnem olyan nagy volt, mint az egész virágoskert, hűvösséget, árnyékot, azt adott, de egy szem szőlőt, egy korty italravalót nem lehetett róla szüretelni. Hanem azért mégis nagy becsülete volt a családban és az egész faluban. Mi gyerekek, akik nem értettünk a szőlőműveléshez, kávé aljával becéztük a gyökeret. Apánk, mikor a többi szőlőt permetezni mentek a napszámosok, meghagyta, hogy este hozzanak haza egy teli bödön permetező, mert a régi szőlőt is meg kell öntözni. Minden esztendőben megkapta a régi szőlőtöke is a porcióját, pedig, mondom, teremni nem termett rajta semmi, a szép, nagy, zöld leveleken kívül. A faluban is tisztelték szeszélyét, ha nem akar teremni az öreg, hát csak pihenjen békével, nagy időket élt, nagy vérszőlő menekült, egyedül maradt itt a régi világból.

Hosszú, fehér hajú emberek, akik az öregséget már nagyon érezték, lejöttek néha, megállottak előtte, levették kalapjukat, és nemcsak szemükkel, hanem kezükkel is simogatták a törzsét. Szólottak a fához: Emlékszel-e még apámra, emlékszel-e rá, mikor legényember voltam – ilyeneket motyogtak a régi szőlőtöke előtt. Aztán könnyes szemmel odamentek apámhoz, azt mondták: – Ez még közülünk való, ez még látta a régi jó világot. Hej, ha ez beszélni tudna. De legalább egyszer azért ha mégis teremne egy fürtöt, hogy ínyünkre szállhatna az a régi, finom íz... az az illatos, az a remek íz, ami nincs ma már ezekben az új szőlőkben...

– Üzenek érted, ha majd terem rajta valami – szokta volt mondani apám, de mindenki tudta, hogy ez csak olyan mondás, mert a régi szőlőtöke már úgyse fog teremni soha.

Hát egyszer, egy késő tavaszon, virágok voltak a régi szőlőtökén, nyár elején már apró, zöld bogyók voltak rajta, és az egész falu odagyűlt számolni, hogy hány fürtre lehet számítani. Egyenként és gyöngéden nézegettek a fürtöcskéket, és elvitték a híret a szomszéd falvakba, hogy ezidén termés lesz a régi szőlőtökén.

Apám üzent az öregeknek, azoknak, akik még életben voltak a filoxéras időkből: vigyázzanak, ezidén termés lesz a régi szőlőtökén, állja a szavát, jöjjenek el majd szüretre a régi szőlőtökéhez.

Ilyen szüret még nem is volt a világon. A rendes szüret után rendezték, eljöttek mind az öregek, az ősz emberek, a hosszú, fehér hajú aggastyánok hajladoztak apámmal az öreg szőlőtőke körül, ők szedték le, könnyes szemekkel, a fürtöket.

Aztán beletették mind a fürtöket egy virágokkal ágyazott kosárba, és körülülték, és sokáig nézegették a rózsaszínű szőlőt, mert mind rózsaszínű volt a szőlő, amit a régi szőlőtőke termett.

Aztán apám kivett egy kis fürtöt, evett róla egy szemet, és továbbadta. Mind vettek a fűrtről egy-két szemet, és kivették a többi fürtöket is, és szedtek egy-egy szemet a fürtökről, és szemük felcsillogott, gyönyör és boldogság ült ki arcukra.

Beszéltek a régi szép időkről, és aztán adtak nekünk is, akik ott állottunk, néhány szemet. Megízleltük mi is a régi szőlőtőke gyümölcsének ízét. Bennünket is elragadott az öregek boldogsága, az öregek nagy öröme, nyelvünk hegyén mi is nagyszerű ízeket éreztünk.

De aztán elmentünk onnan, és egymás között arról beszélgettünk, hogy az új szőlő jobb. Egymás között arról beszélgettünk, hogy a régi szőlőtőke gyümölcse ízetlen és savanykás, nem értjük az öregeket, miért vannak úgy meghatva a régi szőlőtőke fürtjeitől.

Egy öreg boldogságtól mámoros szemmel felénk közelített, mi, persze, azonnal elhallgattunk.

SZEPTEMBER

...Ilyenkorra már rendbejöttek a lábaink, két hét óta ugyanis tilalmi idő volt a mezítlábjárásra.

– Gyerekek, felhúzni a cipőket... – kaptuk a parancsot augusztus közepén, ezzel befellegzett a nagy szabadságnak, ez már egy kis szeptemberi felhő volt, a közelgő iskola előrevetett árnyéka. Másfél hónap volt az igazi szabadság, csak ha érkező vendéget jelentettek, akkor kellett okvetlenül felhúzni a bergsteigeres saruinkat.

Két hétig búcsúztunk a nyártól és a vakáció édességétől egész külön szertartás volt ez, ahogy a gyermeki szív muzsikás doboza nekünk kipengette. Leghamarabb a bojtorjانبokrokkal végeztünk, megbecsültük a bojtorjántermést, és ha láttuk, hogy a szükséglet fedezve van, a szomszéd gyerekeknek is megengedtük a termést. (Remélem, még tudják a városiak, miféle gyümölcs a bojtorján. Gyönyörű bíborkarika van szúrós, zöld gömböcén, nagy-szerűen lehet vele célba hajigálni kislányok varkocsára, subára is pompásan ragad, nagy baj van a célt tévesztő lövések miatt.)

Azután jöttek a másfajta szemlék: mogyorócserjésünk számbavétele, a somfák hozadéka, sietni kell, mert sok dolog van még. Nem akarnak érni a berbencei szilvák, kicsit meg kell nyomogatni a kipécézett darabokat, úgyszintén nyomogatni kell a szőlőhegyen egyes szőlőbabokat, hogy megérjenek szeptember elsejéig. Az egész nyáron át gyűjtött taplókincset biztos helyre kell tenni, hogy karácsonyra megtalálja az ember.

A kis fekete kocsit ilyenkorra már alaposan kipróbáltuk, megállapítottuk, hogy nem törik el a féder a városig. Többször is felültünk napjában a csűrbe húzott kis fekete

kocsira, és lónyigáztuk, hintáztattuk magunkat, hullámoz-
tattuk a kis kocsit, felugrottunk, leugrottunk, ingattuk,
erősen izgattuk a kis fekete kocsi rugóit, a próba sikeres
volt, rövid tanácskozás után megállapítottuk: kibírja az
utat a gimnáziumig, ha ezt kibírta. Nem is volt nekünk
soha rugótörésünk, mint például Janiéknak, akik soha nem
csináltak ilyen teherpróbát, mert papi gyerekek voltak, és
náluk kevesebb volt a szabadság.

Szeptember elsején kora reggel keltünk. Apánk fehér
porköpenyeget vett fel, és mi ketten, fiúk, apa mellé
ültünk. A kis ülésen két kosár szőlő volt, a kis ülés alatt
két kosár szilva, hátul nagy lepedő széna, a kocsis két
lába között egy kosár tojás, a nevelő úr a bakon ült a ko-
csis mellett, az ő ölében egy nagy sajt volt, persze, majd
elfelejtettem: hátul nagy láda volt odakötve, a lepedő
széna azon tornyosult.

Mi nem a javító miatt voltunk izgatottak, azt szerettük
volna tudni, vajon tényleg csak a vasútig megyünk kocsin,
vagy egész végig tengelyen utazunk. De apa nem árult el
semmit, felült a kocsira, és nekünk sietni kellett a búcsúz-
kodással. Ugyanis nemcsak mamától búcsúztunk, kezét
fogtunk Csutorral, a juhással, Schwartz Antallal, Kati
nénivel. Nyikituc Vaszile szomszédal, Stefán nevű öreg
béresünkkel, a Buráék kislányával. Katinál, a szakácsné-
nél néha eltévesztettük és meg is csókoltuk, mire ő sírva
fakadt, a többiek meg nevettek. Aztán, persze, végül el-
búcsúzkodtunk a nővérektől is, akik mind ott állottak a
tornácon, mikor a nagy útra indultunk.

– Gyü!... – mondta Kicsiny Gyorgyi, a kocsisunk,
aki leghímesebb tarisznyáját öltötte ez alkalomra, és már
fordultunk is ki a kapun, melyet szélesre tárt Dávid
szomszéd. Szegény mama a nyárfákig tipegett, fehér zseb-
kendőjével integetett utánunk, mi még visszaneztünk, és
mi is integettünk, míg csak apa azt nem mondta:

– Elég lesz, fiúk, megfájdul a nyakatok...

Persze, hiszen volt még egy csomag, abban volt az
útravaló, ezt akkor ölbe vettük, aki ügyesebb volt, az
kapta fel. Reménykedtünk, hátha sor kerül rá, de apa még
mindig nem nyilatkozott. Ugyanis ez nekünk igen fontos
lett volna, mert ha a vonathoz megyünk, akkor csak a
városban bontjuk ki a pakkot, annak pedig nem sok ér-

telme van; viszont, ha tengelyen hintázzuk végig az utat, akkor gyönyörűen megállunk a báró tagja mellett, az akácok alatt, és lehet, hogy még dinnyét is tudunk szerezni a hideg csirkéhez.

Apánk nagy komolyan szivarozott, a nevelő néha hátraszólt, de senki nem válaszolt neki, most nincs tanítási idő, most kitűnő por van, és tengeriföldek, meg szeder, meg szivar, meg száradó sarjú illata, mindebbe hiába is akarna beleszólni a nevelő úr, aki különben is csak nyolcadik gimnazista volt még az év végén, és most az egyetemre akarna menni, ha bennünket szépen lejavítottat... már látszik a báró kastélyának kettős zsindegyfedele, már mindjárt eldőlt... és egyszerre apánk kiszól a szivar mellől csendesen:

– Hojsz!... – és a varázsszóra feldobban a szívünk, letér a kocsi a Túr hídjá felé, és már tudjuk, hogy végig így megyünk.

Megállunk az akácosnál, és keressük a dinnyecsösz, nagy szerencsénk van, hamarosan megkapjuk, és kapunk két érett, vérpiros bélű dinnyét, aztán kibontjuk a pakkot. Apánk, ez a csodálatos ember, meg bírja állani, hogy ne egyen semmit, mi azonban a nevelő úrral meg a kocsissal pazarul élünk a napsugaras kiránduláson.

Vizet is kapunk mi is, a lovak is, persze, aztán csak a vámnál szomorodunk el kissé, mikor a tíz krajcárt kikaparja apa a mellényzsebéből, és amikor megüti kissé mezőillaton részegedett orrunkat a kőszénfüst józan fanyargása.

Esküszöm: soha nem buktunk meg egyetlen javítón sem, így szereztünk örömet kedves jó szüleinknek.

...Végre megjelenhattünk mi is a láncos templom körüli könyvvásáron, és vehettük a felsőbb könyveket a gesztenyefák alatt, de sajnos, azt hallom, hogy kivágták már a gesztenyefákat, és a láncos templom körül valami falat emeltek, és már nem láncos templom volt többé... ha ez igaz, akkor biztos a többi sem úgy van már, mint akkoriban volt...

ŐSZI SZEKUNDA

Azt már mondtam, hogy az volt az első öröm, amit mi fiúk kedves szüleinknek az új iskolai évben okoztunk, hogy letettük a javítóvizsgát. E téren én csak a negyedik osztályban képeztem kivételt, legrosszabb osztályzatom is elégséges volt ebben az esztendőben. Annyi év után leleplezhetem a rejtélyt, hosszú évtizedek alatt még nem volt annyi lelki erőm, hogy bevalljam a titkot.

Őriztem, mint csodaszépitő szer titkát őrzi ma is némely család leányága, mint dús kebel csodapiluláinak titkát őrzötte ennek előtte némely gyógyír vegykonyhája, de elmúltanak a dús kebel divatjának évei, és éppen így megváltoztak az idők folyamán a különböző szekundák tulajdonságai, ma már bizvást elmondhatom, hogy maradt el a negyedikben az év végi szekundám.

Bizonyítvány előtt behívott a tanáriba Fásztusz Elek osztályfőnök úr, a latin nyelv tanára, és a következő kis beszédet intézte hozzám:

– Én téged mindig pártoltalak, Markovits, osztályról osztályra vittelek, de most már elfáradtam veled. Jövőre jön a görög, előre fázom tőled... Nem merlek vállalni tovább... Pláne! göröggel...

– Mehetek görögpótlóra...

– Ne kotyogj közbe. Ezidén ismét a szakadék szélén állsz, a mondattan jövőre megnehezül, és te még a szintaxissal sem készültél el. Algebrából is nehezen tudlak kihúzni...

Szegény Fásztusz tanár úr hatalmas papi alakja megtört, ahogy a kétségbeejtő helyzeten helyettem is elgondolkozott, és az ablakhoz ment, s idegesen dobolt rajta. Magam is átéreztem nehéz helyzetét, és szorongva vártam, hogy mászik ki a csávából.

Küzdött önmagával, végre is megacéloította szívét, és kimondta a nagy szót:

– Meg kell ígéred, hogy más intézetbe mégis jövőre...

A keményen kimondott szavak után valósággal összeroppant a nagy, szálas papi férfiú, elérzékenyedett, és fejére tette kezét:

– Na hiszen... azért, ha megjavulsz, visszajöhetsz... Majd ismét megkeményítette szívét, és süvöltve szálolt fogai sövénye mögül:

– Nem vállalhatlak göröggel!...

Felállottam, és kissé megsértődve mondtam:

– Akkor hát átmegyek a reformátusokhoz.

Fásztusz Elek tanár úr szemében öröm csillant meg. Békésen mondta:

– Akkor, fiam, simán átmentél a negyediken...

Így mentem át a negyediken, az egyetlen osztályon, amelyben nem buktam. A nyári vakációban nem volt semmi dolgom, eltespedtem a nagy tunyaságban, a fürdés és mogyorószedés, rákászat és csíkhálás örömeiben megfeledkeztem a nagy ígéretről, és ősszel, mintha mi sem történt volna, ismét a katolikus főgimnáziumba iratkoztam. Csak amikor már megtörtént a nagy lépés, akkor találkoztam Fásztusz Elek tanár úrral, aki szemei szögletéből furcsa, szemrehányó pillantást küldött felém. Megborzongtam, eszembe jutott, hogy megszegtem fogadalmamat, és mondhatom, nagyon meg voltam döbbenve. Erre meg is volt minden okom. Rövidesen kiderült, hogy Fásztusz tanár úr tényleg nem vállal, mert az A-osztályból a B-be kerültem, ahol új ember, Löffler tanár úr volt a latin és görög nyelv professzora. Rút árulásomat még tetéztem azzal, hogy elmulasztottam bejelenteni belépésemet a görög pótlóra, és így Löffler tanár úr lett az oktatóm a latin és görög nyelvben. Híres szelíd és híres szigorú ember volt Löffler tanár úr. Ezt mondta például:

– Örvendek, hogy módot adhatok önnek annak bizonyítására, hogy a görög nyelv szépségeibe való behatolás elmélyedő és szorgos munkát igényel, s hogy ennek a munkának igazolását már rövidesen megkapom öntől, abban semmi kétségem nincsen. Nagyon szépen köszönöm, helyére fáradhat...

Az ilyen barátságos szónoklat például Krompaszky tanár úrnál jeles volt, Schröber tanár úrnál kettes, Fechtel tanár úrnál legrosszabb esetben kétharmad, Sarmaságh tanár úrnál ugyancsak legalább kettes, Löffler tanár úrnál az ilyen szónoklat olyan szekunda volt, mint egy ház.

Ilyen nehéz ember volt Löffler tanár úr.

Az egyetlen ember például, aki nem ismerte el az őszi szekundát.

Kérem, mi bejöttünk faluról, lábunkban még ott zsongott az erdő- és hegyjárások boldog fáradsága, szemünk még nem szokhatta meg a betűt, fülünkben még zenélt a rigófütty és a tilinkó, meg a bakterek vészjele, kedvenc kutyáink vakkantása, aztán, persze, a kedves hang, mellyel anyánk a lángost kínálta, szemünkben még ott tükrözött a kérő és rajongó pillantás, mellyel szüleink utoljára elbúcsúztak tőlünk. Az első hetekben a tanárok még nem vártak tőlünk teljes odaadást. Elbáméskodtunk a padban és a levegőben, egyszerre csak kedves figurák táncoltak, hopp! egy lakodalmas pisztoly hangja csattant, boldogan elmosolyodtunk, akkor egyszerre előttünk állott a tanár úr, és azt kérdezte:

– Egy talentumban hány sestertius van?...

Az ember ezt nem tudta, nem volt semmi baj, a tanár úr ránk nevetett, és meg is simogatott néha, aztán kedélyesen csak annyit mondott:

– Őszi szekunda...

Ez annyit jelentett, hogy nem számít, nem kell javítani, nem jön be a noteszbe, az ilyen őszi szekunda felől még lehattunk becsületes emberek. Csak októberben kezdődött a komoly szekunda.

Ezért voltam rettentően meglepetve, amikor Löffler tanár úr már az első héten feleltetett, és utána elővette a noteszt és jegyzett bele.

Nem szeretem a bizonytalan helyzeteket, és ezért felálltam még egyszer helyemen, és az osztály színe előtt megkérdeztem:

– Tanár úr kérem... tanár úr kérem...

– No mi az, gyermekem... Csak beszéljen őszintén... Talán bántja valami a lelkiismeretét?... Mondja meg, fiam, nyugodtan, igyekezni fogok, hogy javára írhas-

sam. Ha netalán alapos kérelme van, úgy, természetesen, megértéssel leszek...

– Tanár úr kérem... én csak... én csak azt szeretném megkérdezni... hogy őszi szekundát tetszett beírni? Mert itt kérem az őszi szekundát nem írják be...

Löffler tanár úr most jött intézetünkbe, a kirkat főgimnáziumba, és így nem tudhatta szokásainkat. Elvörösödött, elvesztette az önuralmát, és magából kikelve rohant felém:

– Téli szekunda! Téli szekunda! Jégpáncélos, öreg szekunda, bundás szekunda, havas, jégcsapos szekunda! Mars ki az osztályból!

Miután nekem az ma is a véleményem, hogy téli szekundához nem volt joga Löffler tanár úrnak, miután magamat is hibásnak tudtam abban, hogy megszegtem adott szavamat, tehát méltán ért a csapás: átiratkoztam az evref főgimnáziumba...

OKTÓBERI ÖNKÉPZŐKÖR

Én már ilyenkor októberben teli voltam szekundával, el voltam látva egész évre javítanivalóval. Azért nem szomorkodtam, a tanárok is biztattak: Nincs még elveszve minden, előtted az egész esztendő – mondták. Bár rossz tanulónak nem nagyon illik az önképzőkörben szerepelni, inkább a tanulmányi előmenetelét illik megjavítani, én mégis az önképzőkört gyakoroltam legszívesebben.

Kivéven a versírást, minden műfajban szorgalmas voltam, így értekezést írtam a *Jaganda* című Verne-regény hőseiről, ezért nem kaptam dicséretet, de a *Vén cigány* elszavalása miatt a jegyzőkönyvben örökítették meg nevetem. Hasonlóképpen sikerrel szerepeltem vers- és novella-bírálatoknál, többször szerepeltem továbbá váratlan és igen hatásos közbeszólásokkal, ami szintén egy neme volt az önképzésnek.

A szombat délutánokat most is igen szeretem, de akkor szinte egész héten a szombat délután volt minden reményiségem. Csak négykor kezdődött az önképzőkör, de én alig nyeltem le a falatot, már ott settenkedtem az evref gimnázium előtt, melyet öregebb tanáraink előszeretettel dédelgettek kollégiumnak. Végre fél négykor elfoglalhattam helyemet az önképzőkörben, izgatottan vártam a többi ötöd-hatodistákkal, sőt a hetedikesekkel és nyolcadikosokkal az önképzőkört, illetve Osváth tanár úr érkezését.

Mi ötöd-hatodikosok a hátsó padsorokban ültünk, a heted-nyolcadikosok foglalták el az első padsorokat. Könnyű belátni, hogy nekünk onnan hátulról nem sok szavunk volt, a heted-nyolcadikosok állandóan elnyomtak bennünket. Ők ugráltak fel a felszólalásoknál, és bennünket többnyire lehurrogtak. Osváth tanár úr csak öt-hat

felszólalást engedélyezett, és így bármily lelkesen buzogtunk egészen ifjak, nem juthattunk szóhoz, mert a heted-nyolcadikosok kimerítették előttünk a tárgyat.

Osváth tanár úr tanította a magyar nyelv- és irodalmat, és pláne nagyon szeretttünk előtte brillírozni, de mint mondtam, erre nemigen nyílt alkalom. Az ötöd-hatodikosok közül nekem sikerült legelőször magamra irányítanom a tanár úr figyelmét, miután előzőleg hosszú ideig kudarcba fúlt minden kísérletem.

Ez úgy történt, hogy a reformáció emlékünnepének megülésére készült a gimnázium ifjúsága, és az önképzőkör versenyszavalást rendezett, hogy ki szavalja el az ünnepen Szabados Ede tanár úr alkalmi ódáját. Egymás után léptek fel a dobogóra a versenyzők, természetesen csak a heted-nyolcadikosok. Majd azután következett a bírálat. A tanárelnök úr magának tartotta fenn a döntést, de az önképzőkör minden tagja megmondhatta véleményét.

Egész héten készültem erre az alkalomra. Iszonyúan drukoltam, hogy most is lecsúszok, de a tanárelnök urat nagyon idegesíthette örök izgésem-mozgásom, mert végre is rám szólott:

Látom, nem nyughatsz már, ereszd el a mondókádat, Markovits...

A fiúk nevettek, mindenki azt hitte, hogy dadogok pár szót, aztán leülök szégyenszemre. Mit is mondhat egy ötödikes egy Rudik Jóska vagy egy Misky Ferenc szaválata után?

Én azonban felállottam, és így szónokoltam a társaság legnagyobb meglepetésére:

– Tisztelt tagtársak! Az eddigi bírálók mindnyájan a dolog könnyebb végét választották. Kifogásoltak, magyaráztak, kritizáltak. Lekicsinyelték azt a nagy munkát, amit a szaválók végeztek, és csak éppen a Rudik és Misky szavolatát dicsérték meg. Én megdicsérem az összes szaválók szorgalmát és igyekezetét, mert tudom, milyen nagy munkát végeztek. Hogy jogom legyen méltányolni fáradságukat, én magam is megtanultam a költeményt könyv nélkül. Részemről, hívságos bírálgatás helyett, a tisztelt önképzőköri tagok megítélésére bízom, hogy vajon jó úton haladok-e, ha így képzelem a költemény helyes szaválását... – és aztán, a hetedik-nyolcadikosok legnagyobb

irigységére, hibátlanul és könyv nélkül elszavaltam az egész ódát.

Az ötödik-hatodikosok lelkesen tapsoltak, a hetedik-nyolcadikosok összevissza kiabáltak, de az elnök tanár kivette a noteszt, beírt egy jelest.

– Így kell lelkiismeretesen dolgozni – mondta, és ezzel le volt pipálva az egész ellenzék.

Így alapítottam meg hírnevemet az önképzőkörben és a magyar nyelv- és irodalomban.

Később veszélybe került egyszer hírnevem, ez pedig Bakcsy Domokos nevű nyolcadikos miatt történt, aki utazott rám, és különben is unokaöccse volt a görög és latin nyelv tanárának, Bakcsy Gergely tanár úrnak.

Mondom, izgága növendék voltam, s fegyelmezetlen is, hát egyszer, ahogy verseket bírálók szabad előadásban, csak úgy a padból, elfordul Osváth tanár úr az ablak felé, és belemélázik az őszbe. A fiúk azonnal elkezdtek pusmogni, jelezni, nem figyeltek rám, én meg ismét magamra akartam terelni a figyelmet, ezért beszéd közben elkezdtem mindenféle mókákat csinálni a kezemmel. Égnek emeltem karjaimat, aztán úgy csináltam, mintha dárdát vagy diszkoszt vetnék. Ez már felkeltette a figyelmet, és nagy éljenzés közben fejeztem be beszédemet.

Most feláll ez a Bakcsy Domokos nyolcadikos, és bemond a tanár úrnak, azt mondja, tiszteletlen mozdulatokat végeztem a kezemmel, a karjaimmal, azt mondja, éppen csak hogy számárfület nem mutattam a tanár úrnak.

Roppant nagy izgalom keletkezett, Osváth tanár úr kérdőleg nézett rám, én is hirtelen felugrottam, és rettenetes kínomban így szónokoltam:

– Bakcsy tagtárs aligha tanulta meg jól a filozófia-propedeutikából a leckéjét, különben különbséget tudna tenni szándékos és ösztönös mozdulatok között, különben tudná, hogy vannak olyan mozdulataink, amelyekért nem vagyunk felelősek... Ha egy légy szemem felé közeledik, ösztönösen behunyom szemeimet, felém repülő kő elől elkapom fejem anélkül, hogy tudnék róla. Ilyesféle mozdulat lehetett az, amit elkövethettem, amiről nem tudok...

(Ezt én mind egy hetedikes tankönyvében olvastam.) Most Osváth tanár úr odajött hozzám, kezét nyújtott, és az önképzőkör színe előtt azt mondta:

– Azt hiszem, fiam, hazudtál, de én megbocsátok. Az önképzőkör ugyanis éppen erre való, hogy önállóságra tanítson, hogy beszélni, védekezni, támadni, szónoki fordulatra tanítson. Csirkefogó vagy, fiam, de nem jársz hiába az önképzőkörbe... Nagyon meg vagyok veled elégedve...

Osváth tanár úr végig, az összes gimnáziumi évek alatt mindig barátságos volt hozzám, de én azért mégis mindig éreztem a dicséret miatt egy kis lelkiismeret-furdalást.

PÁLYÁM ÉS PÁLMÁM

A mi időnkben karácsony előtt való héten mindig kiadták a vakációt és, sajnos, az értesítőt is. Ez az értesítő majdnem olyan volt, mint egy bizonyítvány, csak hely volt benne hagyva a húsvéti értesítőnek is, és minden tantárgyból osztályoztak bennünket ebben az értesítőben. A jegyek akkor még úgy mentek, hogy legjobb volt az egyes, legrosszabb a négyes. A két értesítőn kívül volt még intő is, itt jó jegyet nem lehetett kapni, azért hívták intőnek. Megintettek bennünket, már azt, akit, mégpedig háromféle módon: Egyszer volt a „gyöngé”, ez afféle szekundát jelentett, az illetet könnyű volt kijavítani. Aztán volt a „hanyag”, ez egész szekunda volt. De volt még egy harmadik jegy is, aki ezt kapta, az elveszett ember volt. Így jelezték az intőben: „Gyöngé, bár igyekszik”. Ez annyit jelentett, hogy az illető növendék buta. Nagy szégyennek tartottuk, és mondhatom, hogy bár „gyöngé”-t kaptam eleget, „hanyag”-ot is szépen, de hál’istennek „gyöngé, bár igyekszik”-et soha nem kaptam, ez igen megszorította volna szüleimet, akik annyit áldoztak rám.

Abban az évben, amelyről szó lesz, harmadik A-ba jártam, szüretre hazaszöktem, és ez annyira felborította tanulmányi előmenetelemet, hogy hátulról a legelső lettem az osztályban. A karácsonyi értesítőt nem nagy bizalommal vártam ez után az intő után, meg is magyaráztam nevelőmnek és kedves apámnak: nem lehet kívánni tőlem, hogy karácsonyra mind kijavítsam. Édesapám belenyugodott, és azzal váltunk el az utolsó hetivásárkor, hogy karácsonyra igyekszem kijavítani a felét, húsvétra a másik felét a hat anyagnak. Mert akkor még csak hat tantárgyunk volt a harmadikban, vallástant kivéve, mert a vallástanárnál laktam, és így ez nem számított.

A feladat túlságosan nagy volt erőmhöz képest, és így nem tudtam megbirkózni vele. Mindössze magyar nyelvtanból sikerült fognom egy elégségest, a többi maradt. Mikor kaptam az értesítőt, mindjárt kis számvetést végeztem és gondoltam, majd csak úgy csinálom a dolgot, hogy húsvétra kijavítok az öt szekundából hármat, év végére kettőt, vagy kettőt húsvétra, kettőt év végére, marad egy szekunda, legfeljebb javítózok egyből, ami nem olyan nagy szerencsétlenség, már láttunk ilyet.

Így hát teljesen megnyugodva szállottunk fel a vonatra, és mikor megérkeztünk a vasúti állomásra, ahol már várt a szánka, meleg bundákkal, pokrócokkal meg meleg téglákkal, és a kocsisunk, Kicsiny Gyorgyi, megemelte süvegét és felrakta kofferomat a kas háta mögé, meg egyszerre megrázta Linda meg Préda nevű lovunk magát, és a kis csengők elkezdtek csengetni, meg Szeréna nővérünk is ott várt már a szánban és rám nevetett, hát én elfelejtettem mind az öt szekundát, egyetlenegy sem maradt belőle.

Mindjárt érdeklődtem, mi van a ház körül odahaza, van-e szőlő a magazinban, és van-e még sok tök – mert avval nagyon szerettem játszani: kettévágni a tököt, kitarítani, szemet, száját, orrot vágni rajta, aztán gyertyával kivilágítani este, hóember fejének odatenni –, meg hogy lehet-e sikanyózni, van-e rendes jég a Bureszken meg a Lozán, meg hogy mindenki egészséges-e, és hogy Kati néninek jár-e még a szája olyan sokat, meg hogy hazahozták-e már a füstölt húst, és hogy van-e fagyott kökény? – ilyen dolgokat kérdeztem szaporán és lelkendezve.

Szeréna nővérem hagyott beszélni, válaszolgatott is, de úgy a terebesi hegyek alatt már nagyon fúrta az oldalát, és megkérdezte:

– Hány?...

– Öt... – mondtam kedvetlenül, és ettől kezdve megint ott volt a torkomban az öt szekunda, most már Szeréna nővérem kezdett vigasztalni, hogy na, hiszen tavaly is szépen javítottál, majd más instruktort veszünk, majd tanulsz a karácsonyi vakációban is, majd kimászol...

Otthon hamar túl akartam esni, azért mindjárt bementem édesapámmal az ebédlőbe, és megmagyaráztam, hogy mindenből javítottam, de csak félig. Most már belá-

tom, hogy úgy kellett volna: hármát egészen kijavítani, a többit hagyni húsvétra, de sajnos, késő, majd húsvétra okosabb leszek.

Édesapám akkor váratlanul elszelídült és azt mondta:

– Nem hiszek neked egy szót sem, fiam, de nem tesz semmit, nem erőltetjük tovább a dolgot... Csak játszadozzál, mászkálj, csúszkálj a jégen, csináld csak úgy, ahogy szoktad karácsonyi vakációban máskor is, nem erőltetek... Nincs semmi értelme, rendben van a dolog, ne törődj semmivel... Most csak ebédelj meg szépen, minden van, amit szeretsz: káposztaleves, borjúpecsenye, almás rétes, gomba rizzsel, ugye ezeket szereted?...

– Ezeket – mondtam rettenetes aggodalommal a szívenben, mert nem tetszett nekem, hogy apám az öt szekunda után ilyen szépen beszél velem, és hogy még ő maga biztat. Legalább mondaná, hogy vakációban aztán ne engedj magadnak egy perc pihenőt sem, láss utána, hogy megmentsd az esztendőt, hogy mersz az emberek szeme elé kerülni satöbbi – ehelyett még ő mondja, hogy ne törődjek semmivel, nem erőltet. Itt valami nincs rendben.

Őszintén megvallom, nem nagyon ízlett semmi, a nővéreim is gyanakodva néztek rám ebéd alatt, szegény jó mama pedig folyton könnyezett, ha csak rám nézett véletlenül. De ő sem mert szólani egy szót sem.

Ebéd után apám egészen barátságosan így szólott hozzám:

– Na most, fiacskám, jóllaktál, eredj játszani, rázd le magadban egy kicsit az ebédet, nagyszerű jég van a Lozán...

Kibaktattam a Lozára, de nem volt kedvem sikanyózni, pedig olyan szép hosszú tükröket simítottak a többi gyerekek a Loza havas jegén a sok sikanyózással, de nekem nem volt kedvem végighúzni vagyegyszer. A korcsolyám sem kötöttem fel, álldogáltam a befagyott láp partján, aztán kifázva és búsan hazamentem, vajon mit tervez velem apám, hogy ilyen szabadjára enged?

Másnap se költött senki, hagytak az ágyban majdnem délig. Éppen az ebédhez keltem fel. Így telt el ez a nap is aggodalomban, de aztán másnap se uszított senki, hogy tanulj, még titokban sem mondták, mint máskor: Végy

legalább egy könyvet a kezébe, hadd higgye apa, hogy tanulsz.

Így teltek napjaim szorongásban és aggodalomban, és nem tudhattam meg semmit, csak utolsóelőtti napon, mielőtt lejárt volna a vakáció, akkor reggel bejött apám a szobába, barátságosan az ágyam szélére ült és azt mondta:

– Na fiam, azt hiszem, elég volt a vakációból, komoly munka következik. Megígértem neked, hogy nem erőltetek, ha nem akarsz tanulni, én nem is erőltetek... Öltözz fel szépen, kimegyünk a juhokhoz, ott majd megtudod a többi.

Olyan hamar kész lettem, mint a villám, mert már fúrta az oldalamat, mi lesz velem. Tényleg elindultunk a juhok felé, a hegyre, édesapával, és amikor elindultunk, szegény anyám elbújt, a nővéreim pedig elkezdtek sírni. Apám azt mondta:

– Csitt, gyerekek, ennek így kell lenni... Ne féljete, ember lesz belőle.

Apám nagyon barátságos volt hozzám egész úton, én meg majd meghaltam a nagy kíváncsiságtól. Fogta a kezemet, úgy mentünk a hóban, végre odaértünk a Pondorászkába, a juhok esztenájához, ahol Csutor volt a juhászunk, őt fiával vigyázott a juhokra, a birkákra, a kosokra meg a bárányokra. Csutor, az öreg juhászunk, nagyon megörvendett nekem, mondta apámnak, hogy minden rendben van, és hogy nem kell félni semmitől.

Az öreg juhászunk bevezetett a kunyhóba, gondosan lehúzta a cipőmet, aztán elővett egy olyan kisfiúknak való bocskort, azt szíjazta a lábamra a cipő helyett, és elvette a kalapom, báránybőrkuksmát adott helyette, a télikabátom helyett kis, fehér szőrű subát adott rám, és így vezetett ki apám elé.

Apám, mikor Csutor odavezetett hozzá, szelíden azt mondta:

– No most, kisfiam, itt maradsz és kitanulod a juhászmesterséget.

Apa sietve el is ment, én pedig, rettentő szorongással és kétségbeeséssel a szívemben, ott maradtam. De ez nem tartott sokáig, hamarosan felbátorodtam, játszottunk a bárányokkal, fűjtük a nagy havasi kürtöt, szíjakat fontunk hársból, remek volt.

Este kijött Kati, a szakácsnőnk, hogy hazaszöktet, kérem meg édesapát, talán meg fog bocsátani.

Büszkén mondtam Katinak, hogy erről beszélni sem lehet, nagyszerű a juhoknál, úgy érzem, hogy még derék pásztorember lesz belőlem, és még nagy hasznára lehetek a társadalomnak.

Kati jajgatva ment haza, és egy óra múlva lenni volt az esztenánál édesapám a nővéreimmel, mindenki jókedvű volt, és azt mondták, hogy csak meg akartak ijeszteni. Na nem baj, majd rendbe jön minden. Én előbb sírtam, aztán a földre vettem magam a kis subámban, meg a fehér báránybőrsüvegemmel, de apám aztán komolyra fordította a dolgot, és muszáj volt hazamenni.

...Másnap, mikor érkezett az indulás, mindenki vidám volt, szegény édesapám is nevetett, csak én voltam rettentően szomorú, és alig akartam megint felszállani a szánkába, hogy visszautazzak folytatni a tanulmányaimat.

Azt még megjegyzem, hogy év végére csakugyan nagyszerű bizonyítványom volt, csak kettőből buktam, és így sikerült tankerületi főigazgatói engedéllyel javítóra mennem, ahol a két szekundám is kijavíthattam, és így felsőbb osztályba léphettem.

ROVÁSOK, VÉKÁK, KÖPÉCÉK – ÉS A KAMAT

A rovások, vékák és köpécék idején még nem ismerték a falumban a kamatot. A kamatot ma már tudják az emberek mindenütt, de azt hiszem, a rovás, a véka meg a köpéce már kiment divatból. Én olyan szerencsés vagyok, hogy gyermekkoromban még láttam rovást, sőt olvasni is tudtam. Persze, nem nagy szöveget, csak azokat az egészen egyszerű feljegyzéseket, melyeket kölcsönök miatt használtak nálunk.

Erre a tudományra az öreg Szvircsok Mihály tanított meg, és tőle tudom, hogy csinálták régen a falunkban a hitelezők meg az adósok a kettős könyvelést. Mert a rovás, az tisztára kettős könyvelés volt, ha nem tévedek. Hitelező meg adós először beszerezték a főkönyvet, amelyre a feljegyzések jönnek. A főkönyvet nem papírkereskedőnél szerezték be, hanem a mogyorócsérjésben. Vágtak egy szép, egyenes mogyorófavesszőt, és ebből lenyestek egy darabot. Hossza attól függött, hogy előreláthatólag milyen nagy lesz a hitel. Ha kis kölcsönökről volt szó, akkor elég volt félarasznyi is. A község házában az egyik esküdt nem elégedett meg a hivatalos feljegyzésekkel, külön is könyvet vezetett a közmunkákról. A régebbi emberek miatt így is kellett, mert ezek inkább bíztak a rovásban, mint a jegyző könyvében. Ez a rovás-főkönyv három darab, egyenként embermagasságnyi mogyorófavesszőből állott. A legrégebbi pap, akire emlékszem, Szerbák főtisztelendő úr, két véka kukoricát kapott minden hívőjétől évente, az ő főkönyve is volt vagy két méter hosszú.

Mármost ezt a mogyorófa-okiratot úgy kellett elkészíteni, hogy előbb a közepén kettéhasították. Aztán megint összetették, és így a hasadásnál rótták rá bicskával a bevá-

gásokat. Pászolni kellett a bevágásoknak, pászolni kellett a mogyorófavesszőnek. Vagyis stimmelni kellett a mérlegnek.

Nyilvánvaló, hogy abban az időben biztosabb volt a hitelélet, hamis mérleget egyáltalán nem lehetett készíteni. Ennek még a kísérlete is ki volt zárva, mert a feljegyzések mindkét darabra egyazon bicskavágással történtek, a főkönyv felét pedig a hitelező, felét meg az adós őrizte. Nem kellett hitelesíttetni, nem kellett bélyegezni, valljuk be, mégis csalahatatlán volt. A mérlegellenőrzés is minden évben pünkösöd másodnapján volt. Akkor lejöttek a hegyekről, a dombokról a hitelező meg az adós gazdák, és hozták kezükben a fél főkönyvet. A templom előtt, a zöld pázsiton keresték egymást az ügyfelek, aztán mikor egymásra akadtak, elővették a főkönyveket, és összehasonlították a tételeket. Ez úgy történt, hogy összetették a mogyorófa-főkönyveket, felolvasták a rovásokat egymásnak. Kelenestván Jákob megerősítette, hogy nincs hiba, tényleg és valóságosan három véka és öt köpéce kukoricával és két köpéce babbal tartozik Iszák Grigornak. A zárszámadás után megadták egymásnak a felmentvényt azzal, hogy kukoricatörés után, ha elegendő termés lesz, úgy megtörténik a kiegyenlítés. Ha, persze, nincs kellő termés, tovább szalad a hitel a folyószámlán, ha azonban kifizetődik az adósság, akkor egyszerűen eltörlik a főkönyveket.

Csak jóval később tudtam meg, mennyi a véka és mennyi a köpéce. Akkor nevezetesen, mikor édesapám az első hektoliterest hozta a faluba. Ezt az egész község megbámulta, mert tényleg különös jószág volt. Először is három véka fért bele, aztán tölgyfából készült ugyan, mint a véka, de közepén egy vékony vastengelye volt, mely felül egy vékony lapban végződött. Ez volt rajta keresztben, úgy hogy összekötötte a hektoliteres száját. Ez – úgy magyarázta édesapám – azt jelentette, hogy csak a vasabroncsig szól a liter. Tehát nem tetszés szerint kell tölteni, hanem csak a vasabroncsig. Nincs vita, hogy milyen magas legyen a literen a kupac. A véka még tartotta magát egy ideig, de a köpéce, amelyből pontosan tizenegy fért egy vékába, teljesen levitézlett a hektoliter után.

A véka kinél nagyobb, kinél kisebb volt, a köpéce is, de ezen lehetett segíteni. Kikötötték, hogy a Nyititucék vékájával kaptam, azzal adom vissza. Így legfeljebb a kupac volt változó, meg a rázás. Mert a vékába több ment, ha jól megrázták, a kupac is lehetett magasabb vagy alacsonyabb. A kupacot szemmel irányították. Ha a hitelező szemrehányóan nézett az adósra, akkor illet még egy kicsit ráhinteni a kupacra.

A kamatot ebben az időben még nem percentben számították a kölcsön után, aminthogy a kölcsönt sem bonítás szerint adták. Nem érezhette magát biztonságban az a gazda, aki még nem adott kölcsön. F fiatal gazdák, akiknek még nem volt alkalmuk hitelezni, izgatottan várták, hogy mikor kerül már rájuk a sor. Nagy bizonytalanságban élt az, aki még nem adott kölcsön. Nem is aludt nyugodtan, mikor megtelt a góréja. Járt a falut és kérdezte, hogy vajon nem volna szüksége valamelyiknek kukoricára, babra vagy legalább egy szekér tökre. Mert aztán, ha teszem azt, rossz a termés, milyen ábrázattal álljon oda maga is a kölcsönkérők sorába, ha ő maga soha nem segített senkit. Azonban erre nemigen került sor, mert ha jött az ilyen ijedt fiatal gazda, kegyelmesen nevetve azt mondták neki:

– Hát hozzá, fiam, két véka kukoricát meg egy köpéce tökmagot, hadd aludjatok nyugodtan ti is, fiatal pár.

Ismétlem, a percentes kamatot nem ismerték, mert az volt a kamat, hogy a hitelező maga is kapott, mikor megszorult. A kamatot Mézerné hozta be a faluba, ezt egészen biztosan mondta nekem az öreg Szvircok. De nem kell azt gondolni, hogy Mézerné a városban tanulta ezt a dolgot, úgy beszélnek, a vén boszorkány maga találta ki. Rettentően fősvény volt a Mézerné, és hogy az ura belefuldadt nádvágásnál a mocsárba, és özvegyen maradt, még fősvényebb lett.

Olyan kiközösítettféle lett ebből a vénasszonyból, nem adott senkinek, nem kért kölcsön senkitől. Azt beszéltek, még pénzt is gyűjt, és meleg nyári napokon rostára teszi, azon szárítgatja, hogy meg ne penészedjenek a bankók.

Ez nyilván így is lehetett, mert egyszer, mikor nagy szél kerekedett, Mézerné olyan rohanást vitte be a rostáját a ház előtről, ahol valamit kitergetett rá, hogy még

fejre való kendője is leszaladt a nyakába. És a szél után Kosztánék a kukoricásban egy színes bankófélét találtak, de azt mondta a jegyző úr, hogy az csak régen volt pénz, már kiment divatból. Nyilvánvaló, hogy csak Mézerné rostájából fújhatta el a szél. Nevették az emberek Mézernét, aki addig őrzi a pénzt, amíg megkötlésodik.

Hát ettől a Mézernétől kért egyszer kölcsön a szomszédja, az elszánt Nyikoricsné öt tojást. A tojást csak húsvét után vitte vissza Nyikoricsné, de akkor Mézerné elkezdett sivalkodni, hogy most már öt csirkéje volna, ha oda nem adja az öt tojást. Azt kívánta, hogy öt csirkét adjon neki Nyikoricsné az öt tojásért.

Szegény Nyikoricsné elment panaszával Ignát Szimjuonhoz, az öreg, szemüveges, mindentudó bíróhoz, aki elgondolkozott és azt mondta:

– A városokban nem ismeretlen az ilyen gondolkozás, és valóban többet adnak vissza a kölcsönvevők, mint amennyit kaptak. Uzurának és interesznek hívják, halottam. De én nem akarom, hogy a faluban ez lábra kapjon. Eredj, mondd meg Mézernének, hogy jöjjön ide vasárnap délelőtt, templom után, mikor törvényt teszek.

Vasárnap délelőtt, templom után, mikor ott voltak a falubeliek a templomudvaron, és az öreg Ignát Szimjuon törvényt tett, megjelent Mézerné meg Nyikoricsné is. A bíró így ítél:

– Mézerné, az öt tojásod tényleg kikelt, és öt szép kis csirke lett belőle. De egy a szekér alá került, egy felfordult, hármat meg elvitt a héja. Hanem azért mégis vissza kell hogy adja neked Nyikoricsné az öt tojást.

Az emberek ennek okán megmaradtak a régi rendszer mellett, a rovás, a véka, a köpéce mellett, mígnem lassankint eltűntek ezek, és a Mézerné találmánya diadalmaszkodott a mi falunkban is.

FEKETE LEKVÁR

Nagy örömmel olvastam, hogy a gyümölcstermelők milyen szép gyűlést tartottak, és igazi lelki épüléssel értesültem róla, hogy bizonyos Korponay úr az elnökük. Régi emlékeket kelt bennem a híradás, már a régi időkben is Korponay nemzeti úr Szinérváraljáról volt – a mi vidékünkön meg messze vidékeken – a leghíresebb szakértője a gyümölcsfáknak. Igen örvendenék, ha megtudnám, hogy csakugyan az a kiváló Korponay az elnök, aki ott a Szamos partján nemesítette már akkoriban is a gyümölcsfákat. Szinte csaknem az Avashoz tartozik ugyanis ez a Szinérváralja, ahol kompon keltünk át a Szamoson nyaranta, így szilvaérés küszöbén.

Azt is nagy lelkesedéssel vettem tudomásul, hogy Török Bálint meg könyvet írt arról, hogyan kell a gyümölcsfák kártevőivel elbánni. Régebben ez nem volt kérdés, mert amúgy se tudták a falumbeliek, mit csináljanak a sok gyümölcscsel, de később már igazán nemzeti veszedelem lett a falunkban a gyümölcslopás. A gyümölcsfák kártevői úgy felszaporodtak, hogy baktart kellett állítani, most azonban hál'istennek már megtudhatni a kis könyvből, mit kelljen a kártevőkkel szemben cselekedni. Mert azt mondhatom, hogy másfajta kártevők ellen soha nem jutott eszébe védekezni a falumban senkinek.

Ne vegye rossz néven a tréfát Török Bálint uram, de igazán nem volt mifelénk a régi időkben olyan nagy földi jó a gyümölcs. Termett, amennyi termett, jutott elég a hernyóknak a leveléből, a többi férgeknek a fák derekából, húsából, még a lopók is elvihettek. Mindig termett annyi, amennyi kellett. Mit is kezdhettek akkoriban a sok szilvával az emberek? Avval a rengeteg szilvával, ami az

Avasban termett? Nagy fortélya volt a pálinkafőzésnek, nem ismerte ki magát senki a kincstári dolgokban, felszerelés is csak minden hatodik faluban akadt. Városba meg csak úgy lehetett volna szállítani a gyümölcsöt, ha lett volna országút, meg valahogy meg lehetett volna őrizni épségben.

Aszalással próbálkoztak némelyek, de az avasi füst benne maradt a szilvában, és így nem is volt valami nagy keletje.

Az én apám tette azt először, hogy megtanította azon a vidéken az egész emberiséget lekvárfőzésre, de ez is csak a nagy nyugtalanságának köszönhető. Édesanyám alföldi vidékről származott, ő bezzeg megbecsülte a gyümölcsöt: befőzte, dinsztelte, lekvár formájában is elkészítette télire. Volt egy nagy rézkondérunk, abban főzött édesanyám lekvárt őszidőn a pompás besztercei magvaváló szilvából.

Édesapám egyszer egy ilyen lekvárfőzést nagyon is megtalált nézni, és azt mondja:

– Nagy dolog volna ez, Éva, ha meg lehetne csinálni nagyban is.

Anyám azt mondja:

– Miért ne lehetne megcsinálni nagyban, csak nagyobb edény kellene hozzá.

Apám elkezd számíttatni. A rézedény volt vagy egy vékás, ehhez képest csinálta a számításokat. Csinálta vagy két hétig, éjjel-nappal törte a fejét, aztán egy nap felült a kis fekete kocsira, csak annyit mondott:

Elmegyek Salgótarjánba, meglátom, hogy leszek a lekvárfőzéssel.

Később megtudtunk mindent. Apám a vasgyárban negyven darab vasedényt öntetett. Olyan hatalmas vaskondérok voltak, belefért mindegyikbe vagy öt mázsa szilva. Ezeket hazahozták, az udvarban letették, és jöttek valami emberek, kis hordókat kezdtek csinálni, és végül beleásták a földbe a vaskadakat, és éjjel-nappal főzni kezdték a szilvát.

Hát ez, persze, nagyon régen volt, én már csak a száj-hagyományból tudom ezt is, meg a többit is. Hordták a faluból, meg a szomszéd falukból is a szilvát a hombárunkba, főzték és kavarták a szilvát az emberek, asszo-

nyok az ötszáz literes kondérokban, és szűrték héjától, magvától, majd újfent még sűrűbbre főzték.

Mikor az első kis hordót teleöntötték lekvárral, anyám is megkóstolta a nagyban főtt lekvárt. Elbiggyesztette a száját. Lebecsülte apám főztjét:

– Fekete ez nagyon, Józsi, meg aztán festi a fogat, a nyelvet, feketére festi. Nem fogják ezt megenni. Kinek kell az ilyen nagyon fekete lekvár?

Apám megint szomorú lett, azt mondják, szavát se lehetett venni, megint felült a bricskára, beszekerezett Halmiba, és Krakkóig meg sem állott. Lengyel népek laknak ottan, nagyon szeretik az édességet, nem is csoda, mert nekik kevés van az efféléből. Vitt magával apám a házi lekvárból, abból, ami a rézüstön készült, és ami sötétvörös volt, és nem festette a nyelvet, meg vitt, persze mustrát a fekete lekvárból is.

Nem akarta becsapni a lengyeleket, meg akarta mutatni, hogy van ilyen lekvár is, meg olyan is, de hát ami vasüstben készül, az fekete, és festi a nyelvet, festi a fogat, mert megfogta a vas. Viszont a másik, az nem fest, de az meg nem eladó.

Aztán másik héten jön a sürgöny, hogy küldjük a kis kocsit, nem a bricskát, hanem a fekete kocsit, a halmi állomáshoz. Már tudtuk, hogy jó hírrel jön haza.

Örömtől ragyogott az arca, ahogy leszállott a kis fekete kocsiról. Levetette fehér porköpenyegét, átadta a kocsisnak az esernyőt és nevetett:

– Megbuktál, Éva fiam, a piros lekvárossal. Nem kellett Krakkóban. Csak a fekete lekvárból vettek a kúpecek, azt mondták, az a finom, és éppen az a nagyszerű, hogy festi a nyelvet, a fogat, legalább meglátszik a gyerekek száján egész nap, hogy lekvárt ettek. Nem szégyelli azt ott senki, még dicsőség.

Így aztán még sok éven át főztük amott az Avasban, a gérci nagy vaskondérokban, a krakkóiaknak a fekete lekvárt, aminthogy másfélét nem tudunk volna küldeni nekik, de meg másfélét meg se vettek volna.

KÖSZMÉTE- ÉS RÓZSABOKKROK HARCA

Nem tudom, itt a Bánságban hogy hívják azt a kis zöld gyümölcsöt, amit most kezdenek árulgatni a piacon.

Némely helyütt egresnek, másutt pöszmétének, nálunk, ott fenn északon, köszmétének hívtuk. Nahát ilyen köszmétebokraink voltak nekünk a konyhakertünkben, mégpedig két sor egymással szemben. Közül egy kis út volt. És ahogy véget ért ez a köszmétebokorság, úgy a kert közepe táján, rózsabokrok következtek, szintén egymással szemben. Hosszú ideig nem volt semmi baj, a köszméte- is meg a rózsabokor is tudta, hogy eddig és nem tovább.

Egyszer csak kezdjük észrevenni, hogy ádázul egymásnak rontanak a köszmétebokrok meg a rózsabokrok. Ez pedig úgy történt, hogy a középben, ahol a bokrok összeértek, a rózsabokrok betolakodtak a köszméte közé, a köszmétebokrok ágai pedig befurakodtak a rózsabokrok közé. Nem tudtuk, hogy csinálták, de egyszerre csak ott voltak. A földön vagy a föld alatt csúszhattak oda az ágak, mikorára észrevettük, már gyökeret eresztettek. Egymást szurdalva kezdtek bokrosodni, szaporodni, népesedni. Azért mondom, hogy egymást szurdalva és piszkálva, mert a rózsabokor is tövises, meg a köszméte is tövises.

Az első évben csak éppen néztük, hogy mi ez, de a második évben már komolyra fordult a dolog. Határozottan ellenségesen viselkedtek egymással szemben. Az agyonszurkált köszmétebokrokon nem termett gyümölcs, az agyonpiszkált rózsabokrokon pedig nem nyílt rózsza.

Akkor elkezdtek irtani a köszméte-oldalon a rózsákat, a rózsáoldalon a köszméteajtásokat. De ez nem sokat ért, mert megint csak előbújtak a föld alól is, egymás bosz-

szantására. Mikor köszmétét szedtünk, szúrtak a rózsatövisek, a rózsák úgy meg voltak sértődve, hogy egyáltalán nem is bimbóztak. És mint egy nagy verekedésnél, úgy összevissza voltak gubancolva, fonódva, birkózásra ölelkezve, hogy alig lehetett őket elválasztani. Alig lehetett megismerni, melyik az egyik és melyik a másik. Szegény mama kétségbeesetten nézte ezt a dolgot, és még szólott is hozzájuk, mert a mi vidékünkön úgy szólunk néha állatokhoz, fákhöz:

– Mit akartok egymástól, miért teszitek egymást tönkre? Miért nem fértek meg békésen egymás mellett, ki-ki a saját helyén? Miért akaszoktok össze?

De nyilván nem értették, amit a szegény mama mondott nekik, mert tovább is húzták egymás haját, tépték és szurdalták és ölték egymást. Így aztán őszre konyhakertünk szép büszke sora egészen szét volt cibálva. Tépetten meredtek a levegőégbé haragos, dühös, békétlen ágai.

Jött a tél, és szegény drága mama előre tördelte kezét: itt van mindjárt a tavasz, és ezek megint elkezdik cibálni egymást... nem kellene vajon megkérdezni a bírót?

A bíró akkoriban Ignát Szimjuon volt, egy öreg, hosszú hajú bölcs, aki fekete szemüveget viselt. Eljött Ignát Szimjuon, és sokáig nézte a bokrokat. Végül is azt mondta:

– Ezeken segíteni kell, még sohasem láttam ilyen gyűlölködő bokrokat, kertben nem láttam még ilyesmit, legfeljebb ott künn a vadonban vannak ilyen vad és engesztelhetetlen bokrok. De ha már egyszer ezek itt kaptak helyet a kertben, akkor viselkedjenek tisztességesen, tanuljanak egy kis becsületet.

– Ezt hogy lehet? – kérdezte apám.

– Van itt Lekincén egy tanító, annak szép oltott köszmétebokrai vannak, aztán van Bujánházán egy pap, bizonyos Demjén Titusz. Nagyon szép szelídrózsái vannak, hozok tőlük szemet, oltógallyacskát, és majd megcsináljuk.

Így is lett. Ignát Szimjuon személyesen dolgozott a kertben, és beoltotta a köszmétebokrokat is meg a rózsabokrokat is, és kitisztogatta az egész cudarságot, és mikor készen lett, odagyűjtött minket, gyermekeket, és megmagyarázta:

– Ez, amit most csináltam, annyi ezeknek, mint az embereknek az iskola. Tanulnak egy kis rendet, egy kis fegyelmet, és megtanulják, hogy nem kell a szomszédba belecsimpaszkodni. De látjátok, a fának nincs feje, nekünk kell segíteni rajtuk. Majd meglátjátok, hogy most megokosodnak.

Hát abban az évben még nem sokat tudtak a bokrok. Új volt nekik az iskola, még meg voltak zavarodva. Nem is nagyon rúgkapálózhattak, erősen legyengültek. De már nem voltak olyan eszeveszettek, szelídebbek lettek máris, az biztos. Hanem a következő évben már kevesebb volt a tövis a rózsabokrokon. Szelíden, megbékélten bimbóztak, és csudaszép rózsákat fakasztottak ágaik. A köszmétébokrok pedig egészen lemondtak a töviséről, és olyan nagy köszméték teremtek rajtuk, mint egy kis dió.

A rózsabokrokból rózsafák lettek, szép, egyenes rózsafák, mindegyik mellé rudacskát szúrtunk, és a rudacskára színes üveggömböket tettünk. Nagyon jól viselték magukat. A köszméték meg éppenséggel megszelídültek, egyik sem szaladgált a szomszédba, nyugodtan állt a helyén mind és várta, hogy egy kicsit körülkapáljuk, megnyesegessük.

– Nem hinné az ember – mondta édesapánk Ignát Szimjuonnak –, hogy ezek azok a bolondok és vadak, akik úgy marták egymást. Most nekik is jó, meg nekünk is, amióta abbahagyták a civódást.

– Így van ez az embereknél is – felelte Ignát Szimjuon. – Beléjük oltottuk a szelídséget, a türelmet, a megelégedést. És azóta szebb a rózsá, ízesebb és dúsabb a gyümölcs.

LEGENDA A HEGYEK KÖZÖTT

Ez a történet nem azért legenda, mert nem történt meg, hanem azért, mert egészen szokatlan, majdnem hihetetlen. És mert csodák vannak benne, az egész egy nagy, fényes csoda. Tulajdonképpen nagyon tehetséges költőnek kellene megverselnie, régi, görög vagy latin, ünnepeles verssorokban. Elmondom mégis, azért, mert az én bokrétás, dalos, érző, szép szülőföldemen történt, amott, messze a hegyek között. Aztán elmondom azért is, mert itt a ideje, hogy ne csupán a romokat mutogassuk, hanem szedjünk itt-ott, ha akad, egy-egy színes virágot, ha valahol mégis kiszíneskedett a romok között.

Jolánkának hívták a kislányt, és – essünk túl rajta – ez a Jolánka zsidó gyerek volt, zsidó kislány, de igen szemrevaló, takaros gyerek, és nem kevéssé iskolázott is. A fiú pedig, mi tagadás, ilyen névre hallgatott, hogy: Tógyer. De olyan deli Tógyer, csakhát, persze, bocskort viselt és börtüszőt, a börtüszőben éles kést. Meg hímezett tarisznyája is volt neki, átvetve a vállán.

Mikor ott az Avasban, Bikszád fürdő és Nyegrest között, mármint az avasi hegyekben elkezdődtek azok a borús napok, és jöttek a parancsok: terelni be a városba az „ebfajzotta zsidó népséget”, mert így kívánja azt a vezéri parancs, akkor ez a Tógyer, és még sokan a mi vidékünk Tógyerjei közül, azt mondták az üldözötteknek:

– Nem kellene, hogy csak úgy beszaladjatok a városba, ahol karámba gyűjtenek benneteket, és ki tudja,

mi lesz veletek... Hátha itt maradnátok és elbújnátok a rengetegben! Mi majd bújtatunk benneteket, és csak elül egyszer a vadászat... Lám, a Sztáray gróf erdejében is van minden esztendőben vadászat, és hiába a hajtás, csak akad még a vadállatok között is olyan, amelyik elbújik, nem kerül kézre...

Így beszélt a nevezett Tógyer is, és éppen Jolánkának mondta mindezt. Mire Jolánka így felelt:

– Hát én megfogadom, amit mondasz. De tudd meg, hogy ezzel csak bajt vettél a nyakadba, de még milyen halálos nagy veszedelmet! Mert én éppenséggel terád bírom magam.

– Így is gondoltam – válaszolta Tógyer, és elvezette Jolánkát a Pinyigaré nevű hegy túlsó oldalára, amelyik Komorzán felé esik, és ott a hatalmas sziklakövek között amolyan kunyhófélét ásott neki a földbe, és elkészítette rendesen, még sarjú-fekvőhellyel is díszítette. Szóval, alaposan, úgy, ahogy már ezt a mifelénk való pásztorok olyan kitűnően értik.

– De tüzet ne rakj, Jolánka, mert azt nem lehet a füst miatt. És ki se gyere innen a világért sem, inkább én hozok neked mindig valami ételt, hogy ne unatkozz és ne halj éhen, ne félj semmit.

Ez így is volt egész nyáron. Tógyer hordta a sajtot, gyümölcsöt, néha valami főtt ételt is. Így volt egészen télig, mikorára megint jelenthették az örültnek, hogy az Avas is immár zsidótalanítva van. No de nem erről van szó, hanem inkább, hogy egy hideg őszi napon, mikor Jolánka már dideregni kezdett, Tógyer szép kacki pendelyt meg morzsolinruhákat hozott Jolánkának, és derülten szólott:

– A faluban már megmondtam, hogy máshonnan hozok feleséget, messzi vidékről, így hát lejössz velem, mint párom, a vasárnapi táncba.

– Ahogy gondolod – mondta Jolánka fogvacogva, és lement Tógyerrel a vasárnapi táncba.

Ettől kezdve már az egész falué a dicsőség, mert azt mindenki látta, hogy ez bizony nem idegen lány, hanem

idevaló. De azért senki teremtett lélek sem szólott egy kukkot sem. Ott lakott Jolánka ettől kezdve Tógyeréknél, és még karácsonyi kántálásra is járt, mikor eljött a szenteste.

Tógyer anyja, a fiatalos Odotia, azt mondta úgy farsang táján:

– Te Jolánka, te... te már idetartozol, hogy talán igazándiból is köztünk maradhatnál...

– Maradok is szívesen – mondotta melegen Jolánka –, igazándiból is vállalom Tógyert páromnak, csak nem tudom, neki kellek-e.

– Nekem bizony nem kellesz páromnak – válaszolta Tógyer ridegen. – Mégpedig azért nem kellesz, mert te most halálos bajban vagy, most te a siralomházban vagy, és ebben a te nagy szorultságodban nem tudhatod, mit cselekszel. Gúzsba vagy kötve, Jolánka, nem szép most téled ilyet elfogadni.

...Elfújta a vörös szél a fekete felhőket, és megint a szabadság napja ragyogott az emberekre. Mindenfajta emberekre, mármint azokra, akik átélték a veszedelmet. Tógyer közben egy kicsit katona is volt, de most már hazaérkezett. Átöltözött tehát régi gúnyájába, felvette a bocskort, a tüszőt. Éppen akkor, mikor Jolánka is levetette a pendelyt, a morzsolinpruszlikot meg a többi effajta hegyvidéki ruhaneműt.

– De ha akarsz, itt is maradhatok, Tógyer, szívesen hordom továbbra is ezeket a ruhákat. Meg kapálok, fejek, mosok a patakon, járok két véka máléval a malomba, ahogy gondolod... – fordult Tógyerhez fényes szemével és édes szavával.

– Nem maradhatsz itt, Jolánka – mondta bánatosan Tógyer –, ne maradj itt. Még ha megszakad a szívünk, akkor se maradj. Azt hiszed, elhiszi majd valaki, hogy emberségből tettük? Mirajtunk csak csúfolódnak fognak, hogy a módos, tanult lánykát idecsaltuk, csak azért, hogy magunknak mentjük az életét. Emberségből tettük, és semmi másért. Azért vigyáztunk az életedre, és te most visszakapod az életedet. Szépen, rendesen, semmi híja, semmi...

...Jolánka bejött a városba, és felkeresett engem a cukrászdában, és piskóta meg fagylalt mellett elmondta nekem a legendát, és a zsebkendőjéről finom illat szállott felém...

– Jolánka! Te szereted Tógyert!...

– Mindig is szeretni fogom – válaszolta Jolánka, és merengve nézett könnyes szemével a levegőbe.

HIDEGLELŐS SZILVAFA

Apámnak több harca volt életében. Többek között a hideglelős szilvafákkal is harcolt. Mifelénk nem terem dinnye, cseresznye van a szomszéd faluban, de rossz fajta, apró és puha. Így első gyümölcs a kukusbé, aztán jön a földieper, aztán a korán érő alma, és aztán kimarad a gyümölcs őszig. Akkor van minden: penyigei meg bencei szilva, mogyoró, szőlő, dió, boánalma, édesalma, minden, lehet válogatni.

De éppen vakációban nincs semmi. Hacsak a köszmétét nem vesszük gyümölcsnek, meg a ribizlit is nem vesszük gyümölcsnek, de mi gyerekek sem a köszmétét, sem a ribizlit nem tekintettük gyümölcsnek soha. A korán érő alma és a penyigei szilva között volna a hideglelős szilva. Ezzel harcolt édesapám.

Ez a szilva édes is, jó nedves is belül, szép piros is, csak lekvárra nem jó, pálinkát főzni belőle nem jó. Enni nagyon jó, de hideglelést kap az ember tőle. Ezért édesapám üldözte a hideglelős szilvát: pénzt adott az embereknek a faluban, hogy vágják ki a hideglelős szilvafákat.

Jöttek asszonyok titokban hideglelős szilvával, hozták kötény alatt, kendőben vagy kosárban, intettek nekünk, hogy van hideglelős szilva. Nővéreim kockacukorért, és a magazin háta mögött vagy a nyári konyha mögött vásárolták a hideglelős szilvát, a virágoskert felől csempészték be a vizitszobába, ott hamarosan felhabzsoltuk. De mindig beteg lett a társaság a hideglelős szilvától. Sokszor rajtakapott bennünket édesatyánk vagy édesanyánk. Ha a mama kapott rajta bennünket, akkor csak megállott a vizitszoba ajtajában, mikor ránk nyitotta, és mellére tette kezét, azt mondta:

– Jaj istenem...

Mi elszégyelltük magunkat, hamarosan összekaptuk a hideglelős szilvát, és az egészet bedobtuk a patakba.

Apa inkább lármázott ilyenkor, ő maga kapta össze a maradékot, kivitte az udvarra és rátaposott.

Ha apa kapott rajta bennünket, az inkább multság volt; csak apa mérgelődött, de mi gyerekek nagyokat neveltünk, hogy nem sikerült. Ha mama kapott rajta bennünket, az nagyon fájt, alig ebédeltünk, egész nap nem szóltunk, letagadtuk, hogy már kezd fájni a fejünk.

De azért hideglelős szilva mindig maradt a faluban. Tudtuk is a helyét annak a néhány fának. Mikor eljött az ideje, odajártunk a fák alá vétkezni hideglelős szilvával. Nagyon kellett vigyázni, mert mindig akadt, aki besúgja. Akármi bajunk volt a nyáron, azt mondták szüleink:

– Hideglelős szilva...

Hiába, nem tudtunk uralkodni szenvedélyeinken, és rettegtünk a hideglelős szilvától, borzadtunk tőle, de csak ellopakodtunk a hideglelős szilvafák alá, csak becsempész-tük a vizitszobába.

Új kisasszony jött hozzánk.

Most már tudom, hogy nem volt kisasszony, férjes asszony volt, fia is volt. Azelőtt Engel József kisasszony volt nálunk, és apa azt mondta az új kisasszonynak:

– Hadd szólítsák a gyerekek kisasszonynak önt, Szerafine, már megszokták.

Szerafine nevetett, azt mondta:

– Jó lesz, hogyne.

Igaz is: Simonyi Szerafine, ez volt a neve, szüleink tudatták velünk, hogy bátyja Pesten egyetemi tanár; viseljük jól magunkat, mert a kisasszony bátyja egyetemi tanár Pesten. Megígértük alamuszin, pedig nem is tudtuk, mi az az egyetemi tanár.

Már nyáron megjött a kisasszony, azon izgalmas idő-kben érkezett, mikor a hideglelős szilva szerepel.

– Az elmét foglalkoztatni kell nyáron is – mondta Szerafine kisasszony, kinek férje is volt, és Misi nevű fia is. – Látják, például a kapa vagy a kasza elrozsdásodik, ha nem használják, aztán nem lehet vele vágni. Az elmét is mindig használni kell, hogy jól vágjon.

Megbeszéltük egymás közt, hogy a kapának nem is árt, ha rozsdás télen. Tavasszal, mikor kapálnak vele, megint kifényesedik. A kaszát is kikalapálják, kifenik, egész télen vakációzik, tavasszal mégis jól vág. De azért hagyjuk a kisasszonyt, hadd beszéljen.

Úgy csinálta a kisasszony: kivitt bennünket a szénaboglya alá meg a nagy diófa alá, körbeültetett minket. Könyvből nem tanított, irkába nem kellett írni, azt mondta, ez mind csak ősszel lesz. Nyáron csak így fogunk oktatást nyerni: játszva.

Mi másképp tudtuk a játékot. Gondoltuk, rossz a pesti gyerekeknek, ha így játszanak. De hallgattunk, hátradugtuk a kezünket, és füveket tépdüstünk, hogy el ne aludjunk a szénaboglya tövében meg a diófa alatt.

– Ősszel érnek a gyümölcsök – mondta a kisasszony egy reggel –, az érett gyümölcs nagyon egészséges táplálék, felfrissíti a szervezetet, könnyen emészti meg a gyomor... szeptember huszonegyedikén kezdődik az ősz... szeptember szintén harmincnapos hónap: ápjunszeno, ezek a harmincnapos hónapok... Nemsokára elkövetkezik a gyümölcsérlelő szeptember.

Ilonka nővérem feltartotta a diófa alatt a két ujját:

– Kisasszony kérem, júliusban is, augusztusban is érnek gyümölcsök.

– Megfigyelése helyes, de szeptembert nevezzük főként...

– Ilyenkor még jobb gyümölcsök vannak, mint szeptemberben. Megmutatjuk Szerafine kisasszonynak, milyen jó gyümölcs van nálunk ilyenkor... egészséges táplálék, könnyen emészti meg a gyomor...

Ilonka nővérem merészségére mindünket máris rázott a hideg, de felkerekedtünk és elindultunk. Egy öregasszonynak volt nem messzi hideglelős szilvafája, jól eldugva mogyoróbokrok között. Nővéreim előbb halkan alkudtak vele, aztán leültünk a hideglelős szilvafa alá remegve. Tele volt a fa piros hideglelős szilvával, Ilonka nővérem azt mondta:

– Csak a mogyoró az asszonyé, a szilvát mi vettük meg.

Láttuk, hogy a kisasszony elhiszi, pedig nálunk a mogyoró mindenkié, a szilvát meg csak ősszel veszik.

– Mindegy – mondta szigorúan Szerafine kisasszony –, apától kellene engedélyt kérnünk, hogy szedhessünk belőle.

Ezen neveltünk, és a kisasszony is elszégyellte magát, mert látta már, hogy gyümölcszedéshez nem kell nálunk szülői engedély.

Az egyik nővérem megrázta a fát, és tele lett a fa alja hideglelős szilvával.

Mi nem voltunk hibásak, a kisasszony kezdte az evést, aztán, persze, mi is ettünk, habzsoltuk a hideglelős szilvát, és nem kellett félni, hogy rajtakapnak. Dagadt a hasunk a hideglelős szilvától, így értünk haza.

– Egy kis gyümölcsöt ettek a gyerekek, kitűnő érett szilvát találtunk – mondta a kisasszony, Simonyi Szerafine, odahaza.

Mama szeme fátyolos lett, apa pedig borzasztó dühösen mondta:

– Hideglelős szilvát zabáltatott, kisasszony, a gyerekekkel? Hogy mertetek enni belőle? Csináljon velük valamit, kisasszony, mert estére mind kileli őket a hideg.

A kisasszony azonnal ágyba bújtatott bennünket. Keserű teát kellett innunk, nem kaptunk ebédet, pedig töltött csirke volt, hidegen. Estére túrós csusza volt, abból sem kaptunk, másnap reggel nem kaptunk lángost, másnap délben nem kaptunk palacsintát. A kisasszony ott volt mellettünk egész éjjel, hőmérőt dugdosott a hónunk alá, itatott bennünket a keserű teával, a dunya alól nem volt szabad kidugni lábunkat. Szenvedtünk a hideglelős szilváért.

Másnap azt mondta a kisasszony aggodalmasan:

– Azt hiszem, holnapra túl lesznek minden veszélyen.

Harmadnapra szabad volt felkelni, de fel kellett öltözni rendesen. Lesütöttük fejünket, nem mertünk mukanni sem, Simonyi Szerafine odavezetett bennünket a hideglelős szilvafa alá:

– Az egészséges, a tápláló gyümölcsök mégiscsak őszszel érnek. De meg kell tanulni az életre azt is, amit most csinálunk. Itt ülünk a csábító, édes zamatával hívogató csalétek mellett, tudni kell uralkodni magunkon... amíg egy szilva lesz a fán, ide járunk e fa alá, fegyelmezni

magunkat. Lássuk, hogy tudunk ellenállani a kísértésnek! Ezt is meg kell tanulni, egész nyáron ezt fogjuk tanulni, hogy hiába csábít, hiába hívogat, nem harapunk belé, mert tudjuk, hogy csábítása álnok és káros.

Szüleink a tornácon vártak bennünket, Szerafine kisasszony mosolyogva mondta:

– Hideglelős szilvafa alatt ültünk, de egyetlen szemet sem ettek a gyerekek... ez lesz a nyári tananyag: kívánni a hideglelős szilvát, de nem enni belőle.

Este megbeszéltük egymás között, hogy a kisasszony bátyja csakugyan egyetemi tanár.

SZÓMAGYARÁZAT

*a Reb Áncsli és más avasi zsidókról
szóló széphistóriák című ciklushoz*

Ajberster Fennvaló

Aszerolva tiltva

Av hó a zsidók tizenegyedik hónapja (július–augusztus)

Avdoli szombat esti ima

Balbósz személy. A zsidóknál az imagyülekezet legalább tíz felnőtt korú személyből áll.

Baltfile előimádkozó, kántor

Bárcesz a zsidók szombati és ünnepi fonott kalácsa

Bármicva a tizenhárom éves zsidó fiúnak felelőssé avatása, de jelenti a tizenhárom éves fiút is.

Bli néder Sábész értelme: Nem fogadalomként mondtam, annál kevésbé, mert szombat van.

Bócher rabbinövendék

Brocchi áldás, jelen esetben az az ima, melyet a barmicva a Tóra-szakasz felolvasásánál mond.

Cádik rabbi

Chéder héber iskola

Chszám vagy *Chászám Szófer* alapította a múlt század elején a pozsonyi világhíres talmudi főiskolát, melyet fia, a Kszáf Szófer vezetett tovább. Akik a Kszáf Szófernél tanultak, azok is az alapító Chszám Szófer kezének és szellemének áldását érezték.

Chüpe kedise a házasság megáldása, az esküvői szertartás

Dichenolni az egykori papi rend leszármazottadnak, a kohé-
neknek áldását mondani

Die hájlige Tég kimen Jönnek a szent napok.

Din Tóra a Tóra törvénye, de jelenti a rabbi-bíróságot is, mely a Tóra törvénye szerint ítélkezik.

Eljenuvi Pészách húsvéti Illés próféta. Zsidó szokás szerint húsvét estéjén az igazságszerető és csodatevő Illés próféta fogadására készülnek. Egy pohár bort töltenek ki a számára.

Erev Ros Hasono újév előnapja

Eszpog gránátalma

Gabe egyházigazgató

Gat vet sajn helfn Megsegít az Isten.

Gemora bibliamagyarázatok gyűjteménye, a talmud része

Gyertyagyújtás itt a szombat és ünnepnapok előtti estén szokásos szertartást jelenti, mely abból áll, hogy a háziasszony a meggyújtott gyertyák fölött áldást mond.

Jesiva a rabbinikus tudományoknak legrégebb és legmagasabb iskolája

Jom Kipur engesztelő nap, hosszúnapp

Kéveruvesz a szülők sírja, a sír meglátogatása

khile közösség

kiddus áldás, átvitt értelemben: szent áldomás

kitli fehér köntös, melyet a férfi az esküvőjén és nagy ünnepeken ölt magára, s végül halotti ruhája is.

Lájnolni a Tóra-szakaszt felolvasni

Lehávdel megkülönböztetésül; jelen esetben a táleszbájtli, vagyis az imaköpeny tarsolytól való megkülönböztetése

Lilev pálmaág

Lesono habuu... Jövőre...

Mááriv a zsidók esti imája

Machzor ünnepi imák gyűjteménye

Máftir a Tóra-olvasást követő prófétai szakasz dallamos felolvasása, mely lényegében az istentisztelet búcsúztatása.

Majre maréne ráv talmud tudós, nagytudományú

Mame losn anyanyelv

Má tajvi ajhulechu... a reggeli ima kezdőszavai: Mily szépek a Te sátraid...

Megilah Eszter könyvének népies neve

Melamed az írás-olvasás és kezdeti tanulmányok oktatója

Micvi erény

Mincha a zsidók délutáni istentisztelete

Minyen legalább tíz törvényes korú emberből álló imagyülekezet

Morajr keserű torma, melyet húsvét estéjén esznek a zsidók, emlékeztetőül vándorlásuk sanyarú esztendeire

Paszkenolás valamely vallási kérdésben hozott döntés
Pintele jid batyus zsidó
Pszák a rabbi-bíróság ítélete
Rabajnaselajlam Örökkévaló
Rási Salamon Jickhaki (1040–1105) rövidítve: Rási, a talmud legnépszerűbb magyarázója
Rebbe rabbi
Ros Chajdes Elul a zsidóknál a tizenkettedik hónap (augusztus) első napja
Ros Hasono újesztendő
Sachrisz a reggeli ima héber neve
Sánu Rábu az égi végzések lepecsételésének ünnepe, szeptemberben, az év első hónapjában tartják.
Skajach chosen Tajre Erőt, egészséget, Tóra vőlegénye!
Snóderolni felajánlani bizonyos összeget
Sófár kosszarvból készült kürt
Sólem béke
Szlichesz az újesztendőt megelőző napokon tartott hajnali imádkozás
Tammuz hava a zsidók tizedik hónapja (június–július).
Tfilem imaszíj
Tiso Beav Av hó kilencedik napja
Tóra vőlegénye a Tóra-olvasás befejezésének és újbólkezdésének évi ünnepén a „Tóra vőlegénye” címet kapja a megtisztelt, akit a Tóra utolsó fejezetének olvasásához hívnak fel
Uléni, Simenezsre imafejezetek
Usámni, bugádni a bűnök meggyónásának első két szava
Vájikru egy Tóra-szakasz

JEGYZET

Kiadásunkhoz a Markovits Rodion: Sánta farsang, Pantheon kiadás. Budapest, 1933 című regényt, valamint Markovits Rodion: Ismét találkozom Balthazárral. Szatmár, 1925 és Reb Áncsli és más avasi zsidókról szóló széphistóriák. Temesvár, 1939 című novellásköteteket vettük alapul. A két novelláskötetből válogatást közlünk. Anyám kertje cím alatt gyűjtöttük össze a szerző kötetben eddig meg nem jelent legszébb elbeszéléseit. Az író fennmaradt jegyzete szerint, ilyen címen szándékozott kiadni elbeszéléseinek egy részét, a fameséket. A *Reb Áncsli* című ciklushoz a szójegyzék a szerző jegyzetei alapján készült. Az alábbiakban feltüntetjük a harmadik ciklusba foglalt, kiadatlan írások lelőhelyét:

- Almafa az emberek között. Erdélyi Helikon, 1929. augusztus–szeptember.
- Az Aszfodélosz kávéházban. Temesvári Hírlap, 1932. április 23.
- Tilinkó. Temesvári Hírlap, 1933. október 8.
- Az égerfa. Temesvári Hírlap, 1933. december 24.
- Anyám kertje. Temesvári Hírlap, 1934. március 25.
- Tölgy. Temesvári Hírlap, 1934. április 22.
- Szelidgesztenyefa. Temesvári Hírlap, 1934. május 6.
- Kegydíjas diófa. Temesvári Hírlap, 1934. május 20.
- Ítélet. Temesvári Hírlap, 1934. július 8.
- Régi szőlőtőke. Temesvári Hírlap, 1935. április 7.
- Szeptember. Temesvári Hírlap, 1935. szeptember 1.
- Őszi szekunda. Temesvári Hírlap, 1935. szeptember 15.
- Októberi önképzőkör. Temesvári Hírlap, 1935. október 20.
- Pályám és pálmám. Temesvári Hírlap, 1935. december 15.

Rovások, vékák, köpécék – és a kamat. Temesvári Hírlap,
1939. május 28.

Fekete lekvár. Temesvári Hírlap, 1939. július 25.

Köszméte- és rózsabokrok harca. Szabad Szó, Temesvár,
1946. május 13.

Legenda a hegyek között. Szabad Szó, Temesvár, 1946.
augusztus 5.

Hideglelős szilvafa. Kéziratból, é.n.

TARTALOM

<i>Sánta farsang</i>	5
<i>Ismét találkozom Balthazárral</i>	
Ismét találkozom Balthazárral	213
Balthazár bukása	222
A síron túl	225
Bűnbeesés	228
A másé	232
A kegyetlen gyermek	235
<i>Reb Áncsli és más avasi zsidókról szóló széphistóriák</i>	
Előhang	241
Nagyapám – nagyanyám	243
A Tóra völegénye	248
Őszi ünnepek – őszi izgalmak	252
Szúnyogkirály és társai	258
Az utolsó Ros Hasono apámmal	263
A szülők sírja	267
Nyári sájlí– téli sájlí	273
Vándor nagybácsi	276
Majsi	280
Din Tóra előtt	285
Nagyerejű nagyanyám	290
Éjféli találkozás	295
<i>Anyám kertje</i>	
Almafa az emberek között	301
Az Aszfodélosz kávéházban	307
Tilinkó	311

Az égerfa	314
Anyám kertje	320
Tölgy	325
Szelídesztenyefa	330
Kegydíjas diófa	334
Ítélet	339
Régi szőlőtőke	343
Szeptember	347
Őszi szekunda	350
Októberi önképzőkör	354
Pályám és pálmám	358
Rovások, vékák, köpécék – és a kamat	363
Fekete lekvár	367
Köszméte- és rózsabokrok harca	370
Legenda a hegyek között	373
Hideglelős szilvafa	377
<i>Szómagyarázat a Reb Áncsli és más avasi zsidókról szóló széphistóriák című ciklushoz</i>	383
<i>Jegyzet</i>	386